

Verkenning regionale profielen

In opdracht van

Ministerie van VROM, DG Wonen, Wijken en Integratie

René Schulenberg

Johan van Iersel

Petra Burger

Rebecca Wouters

september 2008

RIGO Research en Advies BV

De Ruyterkade 139

1011 AC Amsterdam

telefoon 020 522 11 11

telefax 020 627 68 40

<http://www.rigo.nl>

Rapportnummer: 99580

Inhoudsopgave

1	INLEIDING	1
1.1	AANPAK	1
1.2	ONDERZOEKSMETHODE	2
1.3	LEESWIJZER	3
2	STEDEN EN REGIO'S	5
2.1	STEDEN	5
2.2	STEDELIJKE REGIO'S	7
2.3	REGIONALE AFBAKENING	10
2.4	BESTUURLIJKE SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INDELINGEN	19
3	DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELINGEN	23
3.1	BEVOLKINGSOMVANG	23
3.2	VERGRIJZING	25
3.3	MIGRATIE	28
3.4	SUBURBANISATIE EN TWEEDELING	29
3.5	EENOUDERGEZINNEN	33
3.6	THEMATISCH PROFIEL DEMOGRAFIE	34
4	REGIONALE WONINGMARKT	57
4.1	VRAAG	57
4.2	AANBOD	60
4.3	MARKTSPANNING	64
4.4	THEMATISCH PROFIEL WONINGMARKT	70
5	BEREIKBAARHEID	79

5.1	BEREIKBAARHEID PER AUTO	80
5.2	BEREIKBAARHEID PER OPENBAAR VERVOER	81
5.3	BEREIKBAARHEID PER FIETS	82
5.4	THEMATISCH PROFIEL BEREIKBAARHEID	83
6	ECONOMISCHE STRUCTUUR	87
6.1	ECONOMISCHE BEDRIJVIGHEID	87
6.2	ONDERWIJS	98
6.3	VOORZIENINGEN	100
6.4	THEMATISCH PROFIEL ECONOMISCHE STRUCTUUR	103
7	ARBEIDSMARKT	109
7.1	ARBEIDSPARTICIPATIE	109
7.2	WERKGELEGENHEID	111
7.3	UITKERINGEN	116
7.4	THEMATISCH PROFIEL ARBEIDSMARKT	118
8	VEILIGHEID	127
8.1	VEILIGHEID	128
8.2	EXTERNE VEILIGHEID	131
8.3	THEMATISCH PROFIEL VEILIGHEID	131
9	MILIEU	135
9.1	LUCHTKWALITEIT	135
9.2	GELUIDSOVERLAST	137
9.3	BODEMVERONTREINIGING	139
9.4	THEMATISCH PROFIEL MILIEU	141
10	SAMENVATTING (PER REGIO)	145
10.1	ALGEMEEN	145
10.2	DE BEVINDINGEN PER REGIO	147
11	LITERATUURLIJST	173

12	BIJLAGE 1: NEDERLANDSE GEMEENTEN	175
13	BIJLAGE 2: SAMENWERKINGSVERBANDEN EN INDELINGEN	179
14	BIJLAGE 3: SEGREGATIE BINNEN DE STEDELIJKE REGIO'S	185
15	BIJLAGE 4: AFBAKENING STEDELIJKE REGIO'S	189

1

Inleiding

Uit publicaties als ‘Wat doet de stad’ van Regioplan en het RPB beleidsadvies ‘Een nieuwe stedelijke agenda’ blijkt dat de problematiek en de uitdagingen per regio en per stad in sterke mate verschillen en dat de verschillen tussen de steden toenemen. Het Grote Steden Beleid (GSB) zal in de toekomst daarom meer ruimte voor differentiatie en lokaal maatwerk moeten kennen, zo luidt de conclusie.

DG WWI had daarom behoefte aan een verdieping van het inzicht in differentiatie van opgaven in stedelijke regio’s. Waar doen zich nu precies welke problemen voor, en hoe hevig in vergelijking met andere stedelijke regio’s? Om deze reden heeft men door RIGO zogenoemde ‘profielen’ van stedelijke regio’s laten opstellen, die de problemen in de betreffende regio op heldere wijze inzichtelijk maken.

1.1 Aanpak

Het opstellen van profielen van stedelijke regio’s is op zichzelf geen ingewikkelde opgave. Er wordt een databestand opgebouwd met verschillende relevante data en vervolgens wordt deze data op inzichtelijke wijze gepresenteerd. Belangrijk complicerende factor bij de onderhavige opdracht is het feit dat vooraf geen regio’s zijn benoemd.

DG WWI heeft bewust gekozen om vooraf geen geografische eenheden te benoemen waarbinnen het herziene GSB moet worden opgepakt. De gedachte hierbij is dat problemen moeten worden aangepakt op het schaalniveau waarop ze spelen. Zo zullen sommige problemen in de stad zelf moeten worden opgelost, terwijl bij andere problemen de aangrenzende gemeenten bij de aanpak betrokken moeten worden (denk aan de gewenste spreiding van de lage inkomens) en andere problemen op een nog hoger schaalniveau moet worden aangepakt (bijvoorbeeld de arbeidsmarkt). Parallel aan het schaalniveau waarop problemen spelen, speelt tevens de vraag wie het probleem het beste aan kan pakken en wat de meest passende rol van het rijk is.

Het GSB gaat over gehele breedte van de stedelijke problematiek. Dit onderzoek is een verkenning van die problematiek, geen diepgaande – geografische – analyse.

Gekozen is voor een pragmatische aanpak, in de volgende paragraaf worden de ondernomen stappen nader omschreven.

1.2 Onderzoeksmethode

Op basis van de Regioplanpublicatie 'Wat doet de stad' zijn zeven inhoudelijke thema's geïdentificeerd, waarop de regionale profielen gestoeld moeten zijn, te weten: demografie, regionale woningmarkt, bereikbaarheid, economische structuur, arbeidsmarkt, veiligheid en milieu. Aan elk van deze thema's is een hoofdstuk gewijd (de hoofdstukken drie tot en met negen). Op basis van bestaand onderzoek en beleidsstukken worden voor deze zeven thema's doelstellingen en probleemvelden geoperationaliseerd tot eenduidige indicatoren. Voor deze indicatoren zijn voor alle Nederlandse gemeenten data verzameld en is met kaartmateriaal inzichtelijk gemaakt hoe al deze Nederlandse gemeenten er op desbetreffende indicatoren voorstaan. Het gemeenteniveau is dus het laagste schaalniveau dat gebruikt wordt voor dit onderzoek. Het doel van dit onderzoek is te komen tot regionale profielen en daarvoor volstaat dit schaalniveau. Nadeel is uiteraard wel dat problemen op wijk- en buurtniveau niet worden gesignaleerd.

Met de inventarisatie van de gemeentelijke data wordt voor een deel al duidelijk waar de problematiek op een bepaalde indicator het grootst is, of waar het allemaal wel meevalt. Het doel van dit onderzoek is echter niet de problematiek van alle Nederlandse gemeenten inzichtelijk te maken, maar vooral de problematiek van stedelijke regio's. In hoofdstuk twee worden daarom op inhoudelijke gronden (met behulp van verhuisbewegingen en pendelstromen) 38 stedelijke regio's afgebakend op basis van de vraag of een gemeente al dan niet een natuurlijke band heeft met de, als zodanig gedefinieerde, stad. Als een gemeente (meestal in de omgeving van een stad) een natuurlijke band met een stad heeft, wordt zo'n gemeente gerekend tot de stedelijke regio van de desbetreffende stad. Een doorsnee stedelijke regio zal dan gaan bestaan uit een centrumstad en een x-aantal omliggende gemeenten. Er is hier dus gekozen om op basis van de twee inhoudelijke thema's pendelstromen en verhuisbewegingen de regio's te definiëren. Deze regionale afbakening is wel afhankelijk van het thema waarop de regio's gedefinieerd worden. De keuze voor andere thema's kan tot andere regionale indelingen leiden. Er is echter gekozen voor één regionale indeling, zodat de problematiek op verschillende thema's vergelijkbaar is.

Om vervolgens de problematiek inzichtelijk te maken op dit regionale niveau, zijn de gemeentedata geaggregeerd tot het niveau van de stedelijke regio's. Ten einde de data onderling vergelijkbaar te maken, zodat duidelijk kan worden op welke indicator in een stedelijke regio de problematiek het grootst is, zijn de data op de indicatoren per stedelijke regio vervolgens omgerekend tot z-scores. De z-score is een statistische methode om variabelen met verschillende grootheden (zoals percentages, euro's, kilometers, etc.) te standaardiseren, waardoor ze onderling vergelijkbaar worden. Het gemiddelde van alle regio's heeft daarbij de waarde nul, en de regio's krijgen een waarde voor de hoeveelheid standaardafwijkingen die de desbetreffende regio afwijkt van alle stedelijke regio's. De referentie, het gemiddelde van

alle regio's, is niet bedoeld als norm waar alle steden op moeten gaan lijken, maar is simpelweg een hulpmiddel om de afzonderlijke steden tegen af te zetten. Een sterk negatieve z-score betekent dat de desbetreffende stedelijke regio ten opzichte van het gemiddelde van stedelijke regio's negatief scoort.

Er is dus voor gekozen het gemiddelde van de stedelijke regio's als referentie te nemen. Dit omdat het vergelijken van stedelijke regio's centraal staat in dit onderzoek en daarom is het gemiddelde over alle Nederlandse gemeenten minder relevant. Dan zouden immers ook allerlei plattelandsgemeenten meegerekend worden, die minder van belang zijn in een vergelijking van stedelijke regio's.

Nadat de z-scores voor de indicatoren per stedelijke regio berekend zijn, zullen thematische profielen voor elk van de zeven thema's worden ontwikkeld, voor een aantal thema's zelfs meerdere profielen. Dat betekent dat per thema inzichtelijk wordt gemaakt welke stedelijke regio's op elkaar lijken qua problematiek. De profielen worden samengesteld met behulp van een hiërarchische clusteranalyse. Clusteranalyse is een techniek om binnen een bepaalde populatie (in dit geval stedelijke regio's) onderzoeksobjecten te classificeren op basis van overeenkomstige kenmerken op de onderzochte indicatoren. Door deze techniek worden overeenkomstige patronen tussen de stedelijke regio's inzichtelijk.

1.3 Leeswijzer

In het eerstvolgende hoofdstuk twee wordt gekomen tot een definitie van steden en stedelijke regio's. Het gaat hierbij om werkdefinities voor het onderhavige onderzoek. Zoals eerder in deze inleiding aangegeven is er vooraf geen exacte (beleidsmatige) afbakening van de steden noch de regio's gegeven. Vandaar dat dit onderzoek dusdanig is opgezet dat er in de toekomst mogelijke 'nieuwe' steden en regio's snel op soortgelijke wijze in kaart kunnen worden gebracht. Niet alleen het onderzoeksrapport heeft dus zijn waarde, maar ook – en wellicht vooral – het opgebouwde databestand.

In de hoofdstukken drie tot en met negen is per thema een beeld gegeven van (1) de beleidstheorieën en probleemanalyses in bestaande documenten en (2) de data die voor het betreffende thema beschikbaar zijn. Voor wat betreft de indeling in thema's is hierbij op verzoek van de opdrachtgever aangesloten op de thematische indeling in de Regioplanpublicatie 'Wat doet de stad'. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met een of meerdere thematische profielen van de stedelijke regio's. Ten slotte wordt in hoofdstuk tien een samenvatting per stedelijke regio gegeven. In bijlage 1 staat een overzicht gegeven van deze gemeenten. In bijlage 2 wordt een aantal bestuurlijke samenwerkingsverbanden en indelingen weergegeven. Bijlage 4 geeft een aantal segregatie-indices weer. En in bijlage 3 staan alle 38 stedelijke regio's afgebakend.

Ten slotte willen wij de begeleidingscommissie danken voor hun inspirerende bijdragen. De begeleidingscommissie bestond uit Claudia Veltrop, Ron Dooms, Ka-

4 INLEIDING

thrin Becker, Marlijn van de Hoeven, Marcel Brok en Wendy van Vooren. Zij zijn allen werkzaam bij het Ministerie van VROM.

2

Steden en regio's

Een belangrijke conclusie uit rapporten als 'Wat doet de stad', 'Een nieuwe stedelijke agenda' en 'Midterm Review GSB' is dat de problematiek en uitdagingen per regio en per stad verschillen en dat deze verschillen tussen de steden aan het toenemen zijn. Anderzijds komt uit de Nota Ruimte naar voren dat de groei van de Nederlandse bevolking en economie, de verdergaande individualisering en de toenemende mobiliteit leiden tot een steeds grotere samenhang tussen steden en de omgeving. Deze twee, elkaar aanvullende, ontwikkelingen vereisen dat dit onderzoek enerzijds de verschillen tussen de stedelijke regio's in beeld brengt, en anderzijds de relaties tussen steden en ommeland laat zien.

2.1 Steden

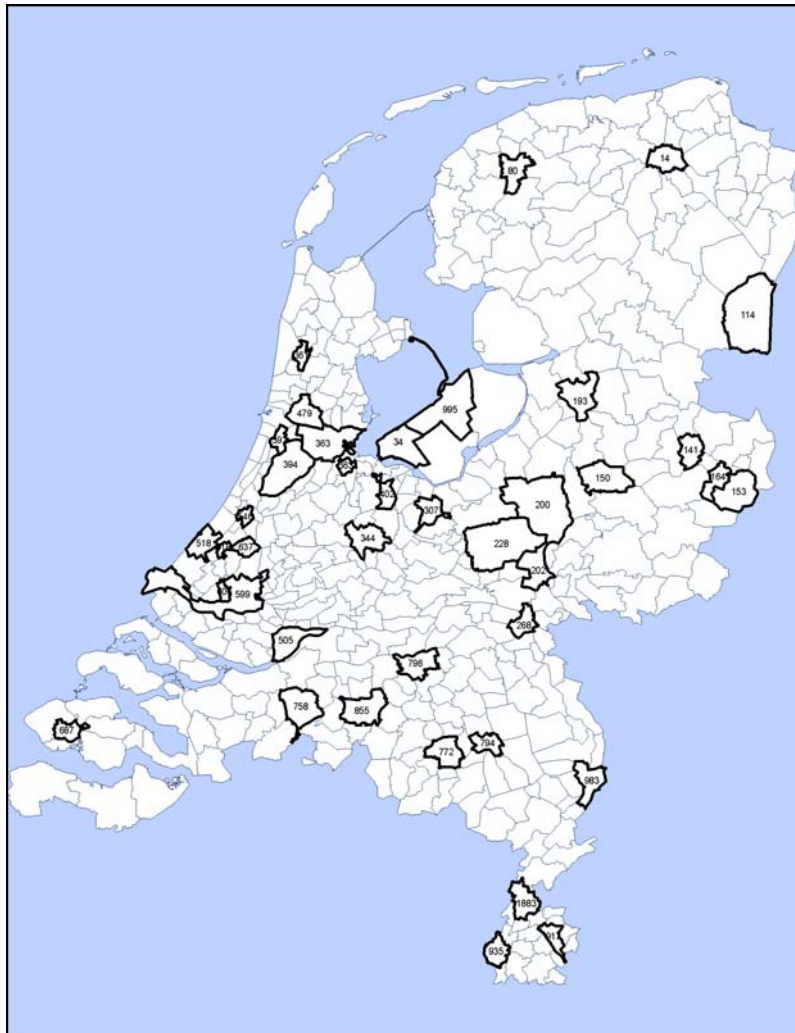
Een eerste moeilijkheid bij dit onderzoek is het ontbreken van een heldere definitie van het begrip 'stad'. Tot de herziening van de grondwet in 1898 was het gebruikelijk steden af te bakenen op basis van de vraag of een gemeente al dan niet in bezit was van stadsrechten. Deze indeling is voor dit onderzoek niet van belang, aangezien kleine plattelandsgemeenten als Stavoren en Aardenburg ook binnen deze definitie vallen. Aan een heldere inhoudelijke definitie van 'stad' ontbreekt het momenteel.

Het is voor dit onderzoek niet noodzakelijk dat tot een harde definitie van stad wordt gekomen. Dit lijkt via de inhoudelijke weg ook haast een onmogelijke opgave. De scheidslijn is immers altijd arbitrair, of er nu een grens op het aantal inwoners wordt getrokken of op de betekenis van de gemeente op het vlak van werkgelegenheid en voorzieningen. Altijd kunnen gemeenten geïdentificeerd worden die net buiten of net binnen de gestelde grens vallen en het verschil tussen beide is vrijwel altijd miniem.

Vandaar dat we in dit onderzoek zijn uitgegaan van een stedelijke afbakening op basis van bestuurlijke indelingen. Om eventueel – mogelijk op inhoudelijke gronden – nog steden aan het lijstje te kunnen toevoegen, is in de dataverzameling gefocust op alle Nederlandse gemeenten. Hierdoor wordt het voor de toekomst

mogelijk gemaakt via eenzelfde methodiek als in dit onderzoek voor de betreffende stad de regio af te bakenen en hiervoor een profiel op te zetten.

figuur 2-1 Steden

Legenda Steden

14	Groningen
34	Almere
80	Leeuwarden
114	Emmen
141	Almelo
150	Deventer
153	Enschede
164	Hengelo
193	Zwolle
200	Apeldoorn
202	Arnhem
228	Ede
268	Nijmegen
307	Amersfoort
344	Utrecht
361	Alkmaar
363	Amsterdam
392	Haarlem
394	Haarlemmermeer
402	Hilversum
479	Zaanstad
505	Dordrecht
518	's-Gravenhage
546	Leiden
599	Rotterdam
606	Schiedam
637	Zoetermeer
687	Middelburg
758	Breda
772	Eindhoven
794	Helmond
796	's-Hertogenbosch
855	Tilburg
917	Heerlen
935	Maastricht
983	Venlo
995	Lelystad
1883	Sittard-Geleen

In samenspraak met de begeleidingscommissie, is gekozen om steden uit drie bestuurlijke indelingen als 'stad' in dit onderzoek te beschouwen:

- ✓ **De G31:** Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, Leeuwarden, Leiden, Lelystad, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Schiedam, 's-Gravenhage, 's-Hertogenbosch, Sittard-Geleen, Tilburg, Utrecht, Venlo, Zaanstad en Zwolle.
- ✓ **De Ortegemeenten:** Almere, Apeldoorn, Ede, Haarlemmermeer en Zoetermeer.

- ✓ **De centrumgemeenten van de 'stedelijke regio's woningbouwafspraken':**
Enkel Hilversum en Middelburg werden met behulp van bovenstaande twee criteria nog niet als stad gedefinieerd.

In totaal worden dus 38 gemeenten als stad gedefinieerd. De ligging van de steden is zichtbaar in figuur 2-1.

Dit is echter niet een onderzoek naar verschillen en overeenkomsten in problematiek tussen steden, maar vooral een studie naar verschillen en overeenkomsten in problematiek tussen stedelijke regio's. Het is dus niet alleen van belang steden te identificeren, maar vooral stedelijke regio's. Gemeenten in het ommeland hebben vaak een relatie met steden in de buurt. In de volgende paragraaf worden op basis van inhoudelijke relaties de stedelijke regio's afgebakend.

2.2 Stedelijke regio's

Een gemiddelde stedelijke regio zal bestaan uit een centrumstad, zoals gedefinieerd in de vorige paragraaf, en een aantal omliggende gemeenten die een sterke band met de desbetreffende stad hebben. Aangezien er 38 steden zijn gedefinieerd, zullen in de rest van dit rapport ook 38 stedelijke regio's worden onderzocht.

Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat een stedelijke regio niet als bestuurlijke indeling wordt gedefinieerd, maar dat de stedelijke regio's worden afgebakend op basis van inhoudelijke relaties tussen de gemeenten. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van twee indicatoren waarmee de relaties tussen alle Nederlandse gemeenten in beeld kunnen worden gebracht.:

- ✓ *De verhuisbewegingen.* Op basis van de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA) is bekend hoeveel mensen er tussen gemeenten verhuizen. Deze indicator zegt iets over de mate waarin de gemeentelijke woningmarkten aan elkaar gerelateerd zijn en de mate waarin sprake is van sociale binding.
- ✓ *De pendelstromen.* Op basis van CBS-enquêtes over pendelstromen zijn deze vrij goed in kaart te brengen. Deze zeggen iets over de economische afhankelijkheid van het ommeland van de stad.

Hoewel beperkt in aantal, is hiermee een belangrijk deel van de inhoudelijke banden tussen steden en het achterland gedekt. Door de kracht van deze indicatoren kunnen de stedelijke regio's met een grote betrouwbaarheid worden afgebakend. Dit zeker omdat blijkt dat beide indicatoren in 99% van de gevallen dezelfde regio's aangeven.

De thema's wonen en werken zijn via de beide indicatoren vertegenwoordigd. Hiermee is de kern van wat stedelijke regio's bindt in beeld gebracht. Een zinvolle aanvulling zou 'recreatie en voorzieningen' kunnen zijn. Hierbij kan gedacht worden aan de mate waarin de omliggende gemeenten gebruik maken van de (groot-) stedelijke voorzieningen en de stedelingen van de landelijke voorzieningen (waaronder natuur en recreatie). Er zijn echter geen bezoekersaantallen van voorzieningen naar afkomst van de bezoeker beschikbaar.

Omdat de indicatoren op het gebied van wonen en werken vrijwel gelijke richting aangeven is de verwachting dat een indicator op het vlak van voorzieningen en recreatie dit ook zal doen. De verwachting is dan ook dat het opnemen van een dergelijke indicator niet tot een andere afbakening van de regio's zal leiden.

2.2.1 Verhuisbewegingen

Op de woningmarkt kunnen de relaties tussen de ommelandgemeenten en steden het best in beeld worden gebracht door verhuisbewegingen tussen de gemeenten. Het gaat hier om relaties tussen het ommeland en de stad. Vanuit het ommeland kunnen mensen naar een andere ommelandgemeente verhuizen, of naar een stad. Voor de relatie van de gemeente met de stad is alleen het tweede van belang. Vanuit de stad kunnen mensen naar andere steden verhuizen, of naar een ommelandgemeente, ook hier is voor de binding van een gemeente met een stad enkel de tweede categorie van belang.

Voor de relatie tussen een ommelandgemeente en een stad wordt hier het aantal verhuizingen van een ommelandgemeente naar een stad en van een stad naar een ommeland bij elkaar opgeteld en gedeeld door het totaal aantal verhuizingen van en naar desbetreffende ommelandgemeente. Hiermee ontstaat een relatieve maatstaf voor de binding van iedere gemeente met de steden. Als voor een bepaalde gemeente een groot deel van de verhuizingen van of naar een stad heeft plaatsgevonden is er een sterke binding van de desbetreffende gemeente met de stad. Merk op dat iedere stad, volgens de werkdefinitie uit de vorige paragraaf, een percentage van honderd procent haalt, omdat alle verhuizingen óf van óf naar een stad zijn gericht.¹

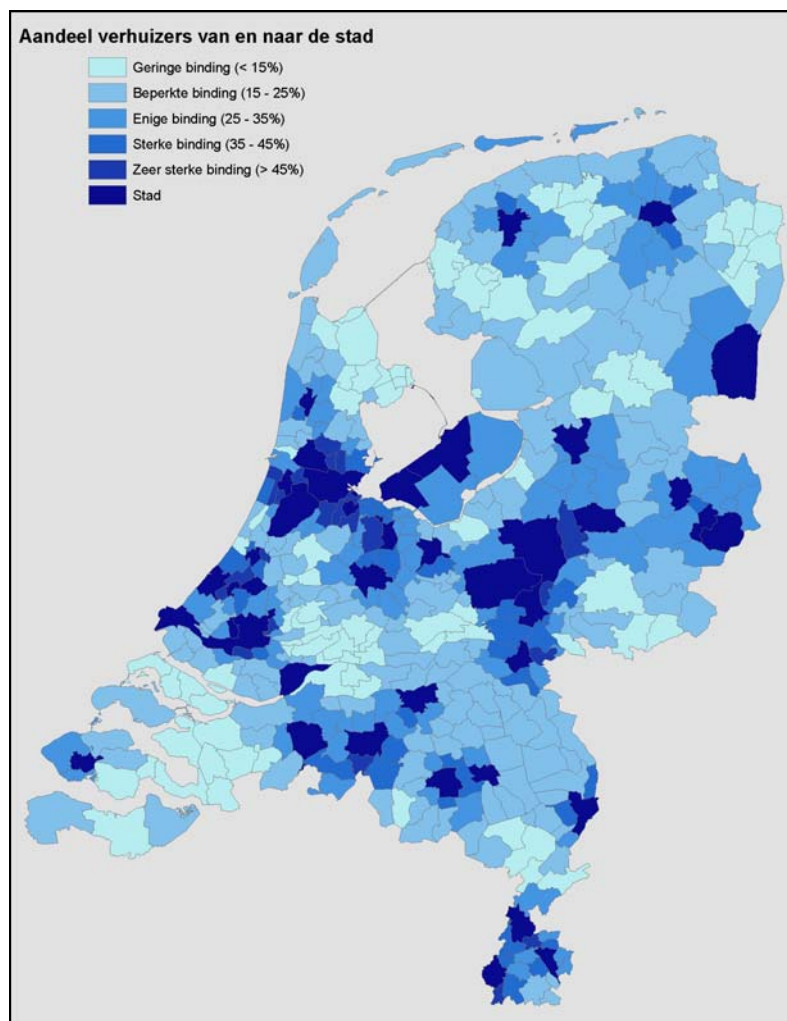
In figuur 2-2 staat het resultaat van deze exercitie weergegeven. Hoe donkerder de kleur, hoe sterker de band van het ommeland met de stad. Met name in de noordelijk geïsoleerde steden Groningen en Leeuwarden is te zien dat zich duidelijk stedelijke regio's afbakenen. Hoe verder je van één van deze steden afgaat, hoe zwakker de binding van het ommeland met de gemeente is. Verder is ook te zien dat hele delen van Groningen, Friesland, Drenthe, Zeeland, het noordelijke deel van Noord-Holland, de Achterhoek, de Betuwe en een gebied ten oosten van Dordrecht nauwelijks een binding heeft met de gedefinieerde steden.

Zo eenvoudig als de stedelijke regio's van Leeuwarden en Groningen te identificeren zijn, zo lastig is dat in de Randstad. Wanneer bijvoorbeeld naar de omgeving van Amsterdam gekeken wordt, lijkt het alsof er een grote Metropoolregio Amsterdam bestaat, waar ook steden als Haarlem, Almere en Zaandam bijhoren. Hier grenzen de stedelijke regio's aan elkaar of overlappen ze zelfs. Om deze reden zijn Haarlem en Amsterdam als pilot opgenomen, zodat alle te maken keuzen op dit punt in deze fase duidelijk worden.

voetnoot

¹ Verhuizingen die binnen dezelfde stad plaatsvinden tellen voor desbetreffende stad mee, omdat er een stad bij betrokken is, verhuizingen die binnen dezelfde 'ommandgemeente' plaatsvinden tellen voor desbetreffende gemeente niet mee omdat er geen stad bij betrokken is.

figuur 2-2 Aandeel verhuizers van en naar de stad

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2006

2.2.2 Pendelstromen

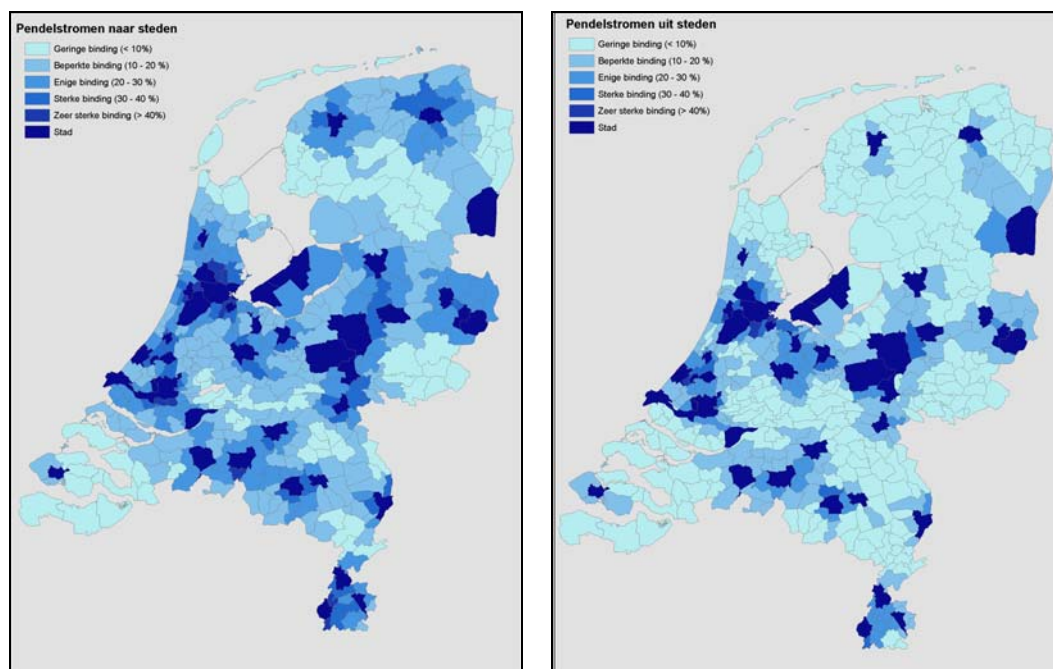
Mensen wonen en werken in veel gevallen niet in dezelfde gemeente. Steden zijn meestal de economische motor van de regio, en de steden bevatten een belangrijk deel van de werkgelegenheid. Door te kijken naar mensen die forensen van de omlandgemeenten naar de steden, wordt een beeld geschetst van de economische binding van de omlandgemeenten met de steden. In het linkerkaartje van figuur 2-3 staat weergegeven hoe groot het percentage van de potentieel werkzame beroepsbevolking (hier gedefinieerd als het aantal inwoners tussen 20 en 65 jaar) van een gemeente is dat in een stad werkt. Hieruit komt praktisch hetzelfde beeld naar voren als te zien was bij de verhuisbewegingen.

Rond Groningen en Leeuwarden is bijvoorbeeld duidelijk te zien dat de steden zorgen voor veel werkgelegenheid voor de directe omgeving, en dat de relatieve omvang van de relatie afneemt naarmate je verder van de stad afkomt. Anderzijds

geeft het hoge aantal forensen tussen stad en de ommelandgemeenten weer dat de ommelandgemeenten ook belangrijk zijn voor de woonfunctie van de steden. In het westen is het plaatje weer wat lastiger te interpreteren. Wanneer je bijvoorbeeld zou inzoomen op Haarlem en Amsterdam krijg je een iets ander beeld te zien dan in de vorige paragraaf. Haarlem heeft op het gebied van de pendelstromen een iets sterkere binding met Amsterdam dan op basis van de verhuisbewegingen gevonden wordt. Meer hierover bij de uitwerking van de pilots in de volgende paragraaf.

Wanneer gekeken wordt naar pendelstromen van de stad naar het ommeland in het rechterkaartje van figuur 2-3 krijg je logischerwijs een beeld met wat minder binding tussen stad en ommeland te zien dan in het linkerkaartje. Aangezien steden de voornaamste bron van werkgelegenheid zijn, reizen een stuk minder werknemers van stad naar het ommeland voor hun werk dan andersom. Enkel de direct aangrenzende gemeenten hebben voor deze indicator een (beperkte) binding met de stad. Met deze indicator wordt om deze reden dan ook geen gebruik gemaakt bij het afbakenen van de regio's.

figuur 2-3 Pendelstromen van ommeland naar steden (links) en van steden naar ommeland (rechts)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2004

2.3 Regionale afbakening

In de vorige paragraaf zijn twee indicatoren gepresenteerd aan de hand waarvan stedelijke regio's kunnen worden vastgesteld, namelijk de verhuisbewegingen van en naar de stad en de pendelstromen naar de stad. Er is hierbij een beeld geschetst van de binding van gemeenten met alle 38 steden. Voor gemeenten in de omtrek van bijvoorbeeld de noordelijke steden Leeuwarden en Groningen is er weinig twij-

fel over met welke stad de gemeenten binding hebben. Op andere plaatsen is de 'stedendichtheid' echter een stuk hoger. Of een plaats als Gilze-Rijen een band heeft met Tilburg, met Breda, of met beiden wordt niet duidelijk uit de in de vorige paragraaf gepresenteerde kaartjes.

In deze paragraaf worden de stadsspecifieke scores weergegeven. Hierbij worden vier voorbeeldregio's (Amsterdam, Arnhem, Groningen en Haarlem) besproken, de scores van de overige steden staan in de bijlage weergegeven. Voor iedere stad wordt inzichtelijk gemaakt welke gemeenten wel een band met de desbetreffende stad hebben en welke niet. Op basis van deze bestaande 'natuurlijke' banden worden regio's afgebakend. Deze worden ook kort vergeleken met een aantal bestuurlijke indelingen, zoals deze in bijlage drie te zien zijn.

Bij het afbakenen van de stedelijke regio's is gebruik gemaakt van het volgende criterium:

- Voor iedere stedelijke regio zijn twee indicatoren opgesteld: een verhuisbewegingenindicator van iedere gemeente van en naar desbetreffende centrumstad, en een pendelstroomindicator van iedere gemeente naar de centrumstad. Beide indicatoren geven weer hoe groot de relatieve band van iedere gemeente met de desbetreffende stad is. Gezien de overeenkomst tussen beide indicatoren zijn deze vervolgens samengevoegd tot één bindingsindicator. Op basis van de 38 regionale kaarten die hieruit ontstaan is als ondergrens voor een binding van tien procent gekozen.

Iedere gemeente die op de bindingsindicator een score van meer dan tien procent met een specifieke centrumstad heeft, wordt tot de stedelijke regio van de desbetreffende stad gerekend. Er zijn diverse andere percentages doorgerekend, maar de regionale afbakening op basis van de 10%-norm bleek de meest plausibele uitkomsten op te leveren en levert een regionale afbakening die goed aansluit op de bestaande (bestuurlijke) indelingen en de beleving. Het gekozen percentage blijft echter een normatief percentage.

Rechtlijnige toepassing van dit criterium heeft de volgende consequenties:

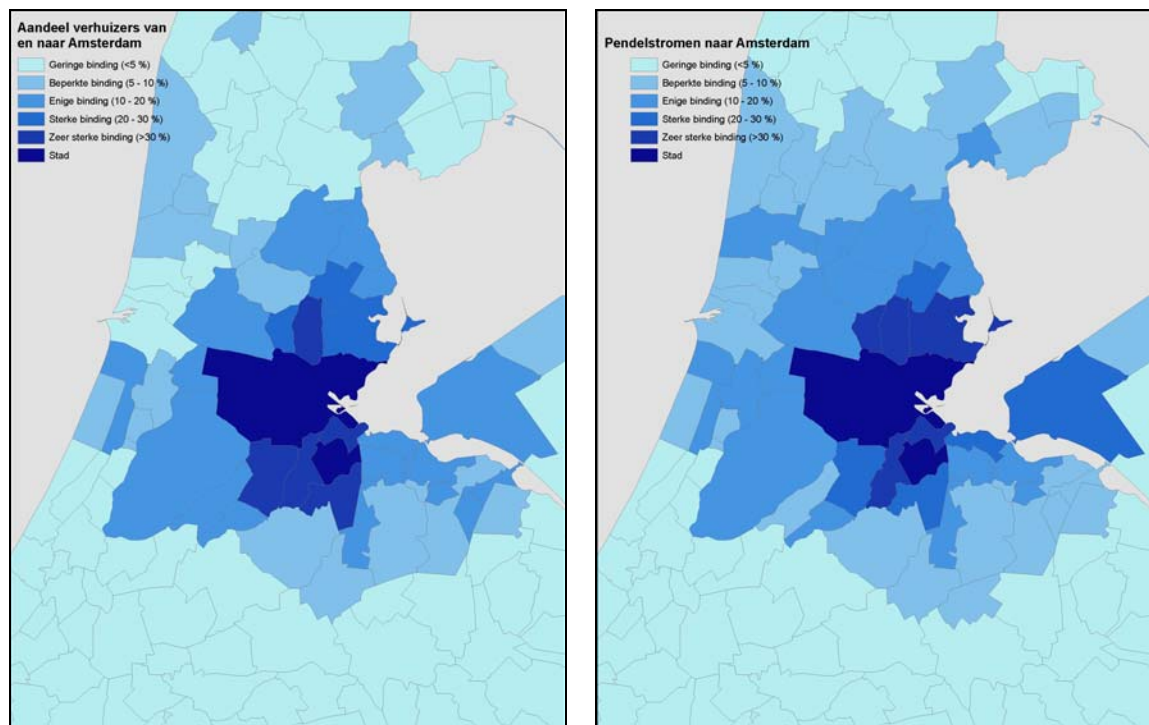
- Gemeenten die met twee (of meer) steden een binding van meer dan tien procent hebben, worden tot de stedelijke regio's van beide steden gerekend. Een alternatief zou zijn de gemeente toe te delen aan de stedelijke regio waarmee men de hoogste binding heeft. Hiermee wordt echter onrecht gedaan aan de andere regio, waar de gemeente ook deel van uitmaakt. Een voorbeeld hierbij is de gemeente Haarlemmerliede, die zowel een binding met de stad Haarlem als met de stad Amsterdam heeft. De situatie van deze gemeente is echter voor beide stedelijke regio's van belang, en dus wordt deze gemeente tot beide stedelijke regio's meegeteld.
- Gemeenten behoeven niet perse rechtstreeks te grenzen aan één of meer andere gemeenten uit de stedelijke regio of met de stad zelf om tot de stedelijke regio van de desbetreffende stad gerekend te worden. Een voorbeeld hiervan is Bloemendaal, dat een binding van meer dan tien procent met Amsterdam heeft, maar niet rechtstreeks aan de stedelijke regio Amsterdam grenst, omdat

het tussenliggende Haarlem geen binding heeft met Amsterdam. Dat een tussenliggende gemeente geen band met een stad heeft, betekent niet dat de band tussen, in dit geval, Bloemendaal en Amsterdam niet aanwezig is, of minder wordt.

- Een andere stad kan ook tot de stedelijke regio van een (naburige) stad behoren. In de volgende subparagraaf zal bijvoorbeeld blijken dat Almere en Zaandam een binding van meer dan tien procent met Amsterdam hebben. Ze worden daarom tot de stedelijke regio Amsterdam gerekend. Daarnaast wordt voor Almere en Zaandam ook nog een 'eigen' stedelijke regio vastgesteld.

Hieronder worden de vier voorbeeldregio's besproken en afgebeeld. Aan de hand van deze voorbeelden wordt de aanpak nader verduidelijkt. De uitkomsten voor de overige 34 stedelijke regio's staan in de bijlage afgebakend.

figuur 2-4 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Amsterdam (rechts)

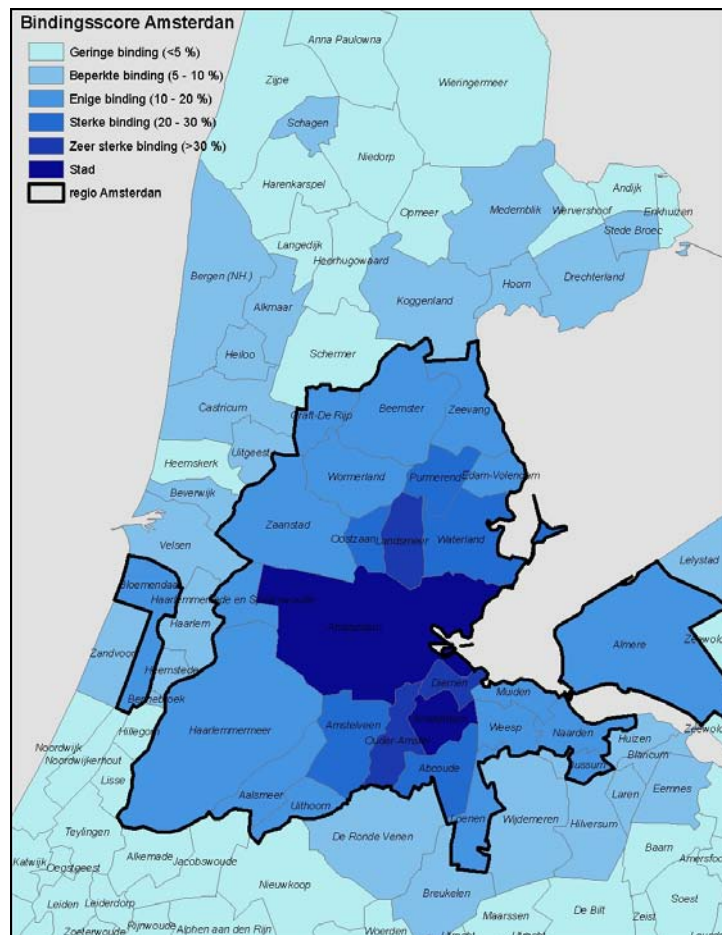

2.3.1 Regio Amsterdam

In figuur 2-4 staan de verhuisbewegingen en pendelstromen van de omliggende gemeenten van Amsterdam weergegeven. Beide kaarten kennen een grote mate van overeenkomst. Direct ten zuiden en ten noorden van de stad is de band het sterkst. Daarna volgt een band waarin de gemeenten nog een behoorlijk sterke band hebben. Nog verder naar het noorden of zuiden is de band bijna verdwenen. Op het gebied van de werkrelaties is de invloed van Amsterdam wat verder zichtbaar dan op het gebied van de verhuisbewegingen. Een ander zichtbaar fenomeen

is dat de werkrelaties tussen de andere steden in de omgeving, Almere en Haarlem, en Amsterdam sterker zijn dan de verhuisbewegingen. De economische functie van Amsterdam lijkt dus wat sterker dan de woonfunctie.

figuur 2-5 Bindingscore Amsterdam

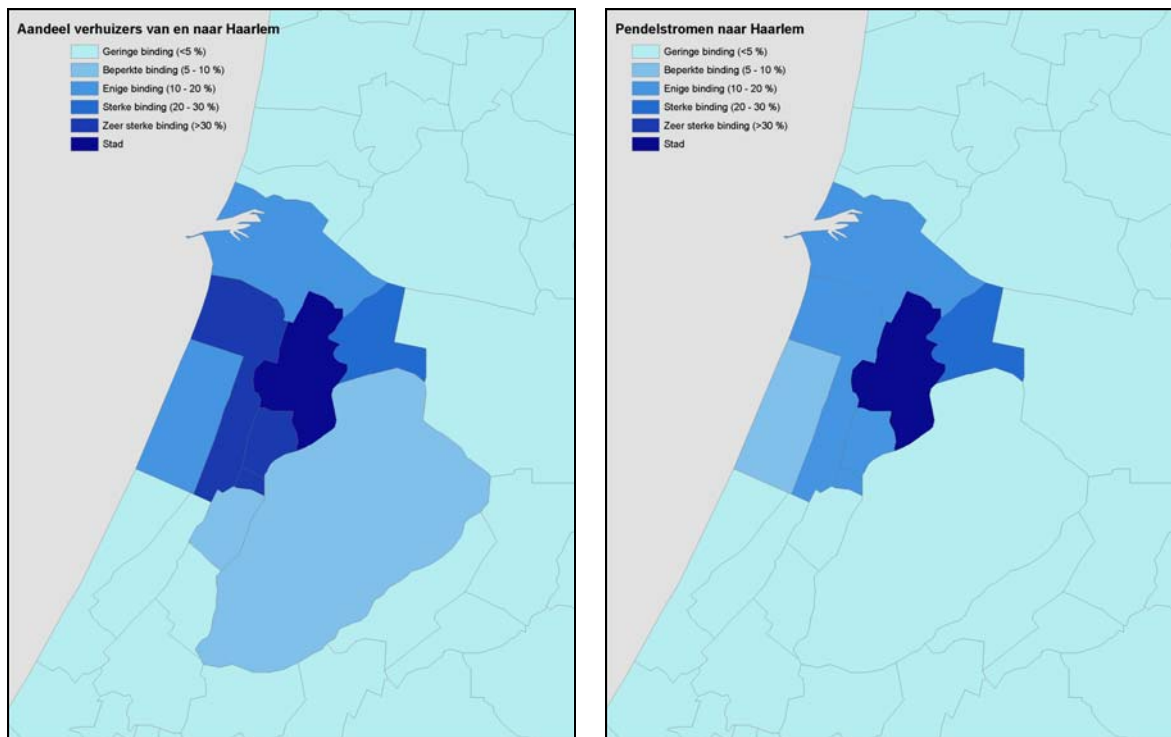

In de volgende stap zijn de beide indicatoren gecombineerd. Op de bovenstaande kaartjes is te zien dat beide indicatoren grote overeenkomsten vertonen. In figuur 2-5 zijn beide indicatoren gemiddeld tot één bindingsindicator. Alle gemeenten met een binding van meer dan tien procent met Amsterdam worden tot de stedelijke regio Amsterdam gerekend. Dat is dus inclusief bijvoorbeeld Almere en Zaanstad. De bindingscore van Haarlem daarentegen is lager dan het vastgestelde criterium, en valt dus buiten de 'regio Amsterdam'. Een bijzonder geval is Bloemendaal. De bindingscore is hoog genoeg om tot de 'regio Amsterdam' te worden gerekend, maar Bloemendaal grenst niet rechtstreeks aan de rest van de stedelijke regio Amsterdam, aangezien Haarlem en Heemstede tussen de westgrens van de stedelijke regio Amsterdam en Bloemendaal liggen, en zelf een lagere band dan de vastgestelde ondergrens met Amsterdam hebben. Ondanks dat er gemeenten tussenliggen die geen band met de stad hebben, verandert dat niets aan de band

van desbetreffende gemeente met de stad zelf. Bloemendaal behoort dus bij de stedelijke regio Amsterdam.

De hierboven vastgestelde stedelijke regio Amsterdam kent duidelijke overeenkomsten met de bestuurlijke indelingen, zoals in de vorige paragraaf gepresenteerd. De grenzen van de verschillende bestuurlijke regio's houden aan de westkant ook bij Haarlem op, aan de zuidkant bij Uithoorn en Amstelveen en aan de noordkant bij Beemster. De GGD- en politieregio Amsterdam eindigen aan de noordgrens van de gemeenten. Aan de oostkant behoren Almere en een gedeelte van Het Gooi (zoals Muiden, Weesp, Naarden, Bussum en Loenen) wel tot de regionale indeling, zoals gepresenteerd in figuur 2-5, maar niet tot de meeste bestuurlijke indelingen. Almere wordt wel gerekend bij het Stadsgewest Amsterdam, maar niet tot de Stadsregio of het COROP-gebied. Aan de noordkant van deze 'natuurlijke' regio is Beemster een gemeente die wel tot de stadsregio en het COROP-gebied behoort, maar niet tot het Stadsgewest. Aan de westkant behoort Haarlemmerliede eigenlijk altijd bij de regionale indeling met Haarlem als centrumgemeente. In de pilot-regio Haarlem zal te zien zijn dat Haarlemmerliede ook een sterke band met de stad Haarlem heeft.

figuur 2-6 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Haarlem (rechts)

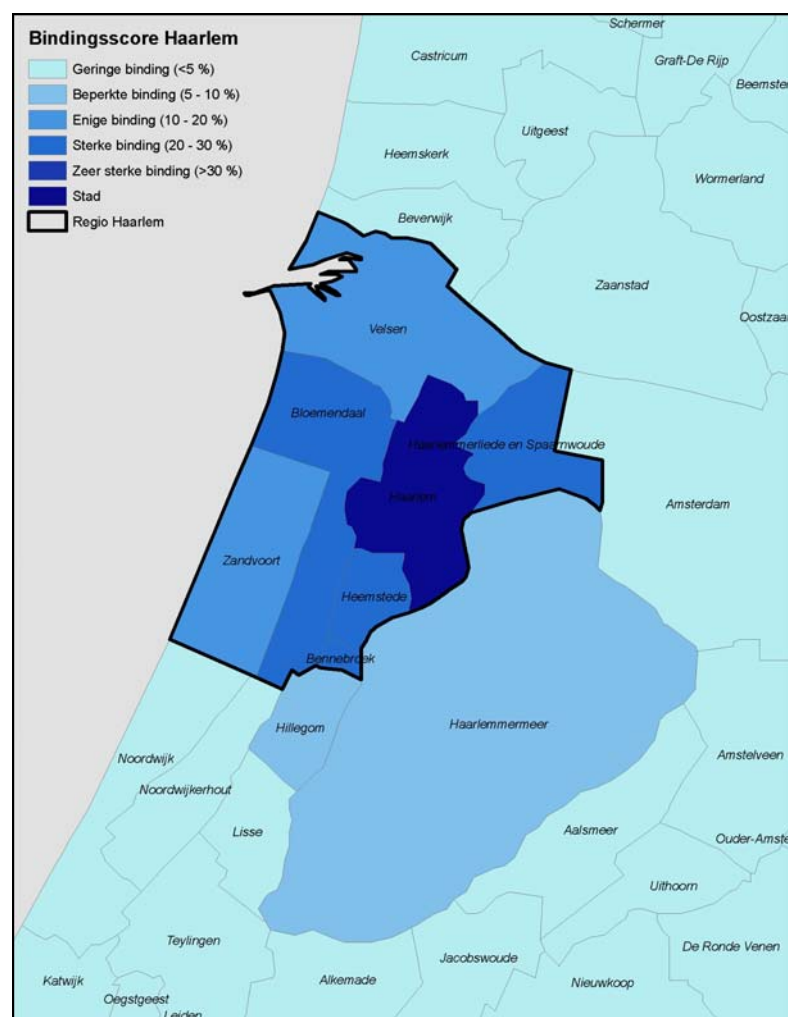

2.3.2 Regio Haarlem

De volgende voorbeeldregio is de stedelijke regio Haarlem. In figuur 2-6 zijn de verhuisbewegingen van en naar en pendelstromen naar Haarlem te zien. Het aan-

tal gemeenten dat een band op één of beide thema's heeft met Haarlem is beperkt. Het zijn voornamelijk de rechtstreeks aanliggende gemeenten die een binding met Haarlem hebben. Beide kaarten kennen weer behoorlijk wat overeenkomsten. De Haarlemmermeer heeft bijvoorbeeld nauwelijks een band met Haarlem als het gaat om de verhuisbewegingen en vooral de pendelstromen. De band op het gebied van de verhuisbewegingen lijkt wel wat sterker dan de band op het gebied van de pendelstromen. Dat wordt veroorzaakt doordat Amsterdam een grote werkgelegenheidsmotor is en voor veel mensen een uitvalsbasis is om te werken. Als het gaat om wonen blijft men toch relatief sneller in en rond Haarlem, dan dat naar Amsterdam wordt verhuisd.

figuur 2-7 Bindingscore Haarlem

De combinatie van beide indexen leidt tot figuur 2-7. Omdat beide kaarten van de twee indicatoren redelijk eenduidig zijn, is het totaalplaatje ook behoorlijk duidelijk. De rechtstreeks aanliggende gemeenten kunnen tot de 'regio Haarlem' gerekend worden. De Haarlemmermeer bijvoorbeeld duidelijk niet. Haarlemmerliede

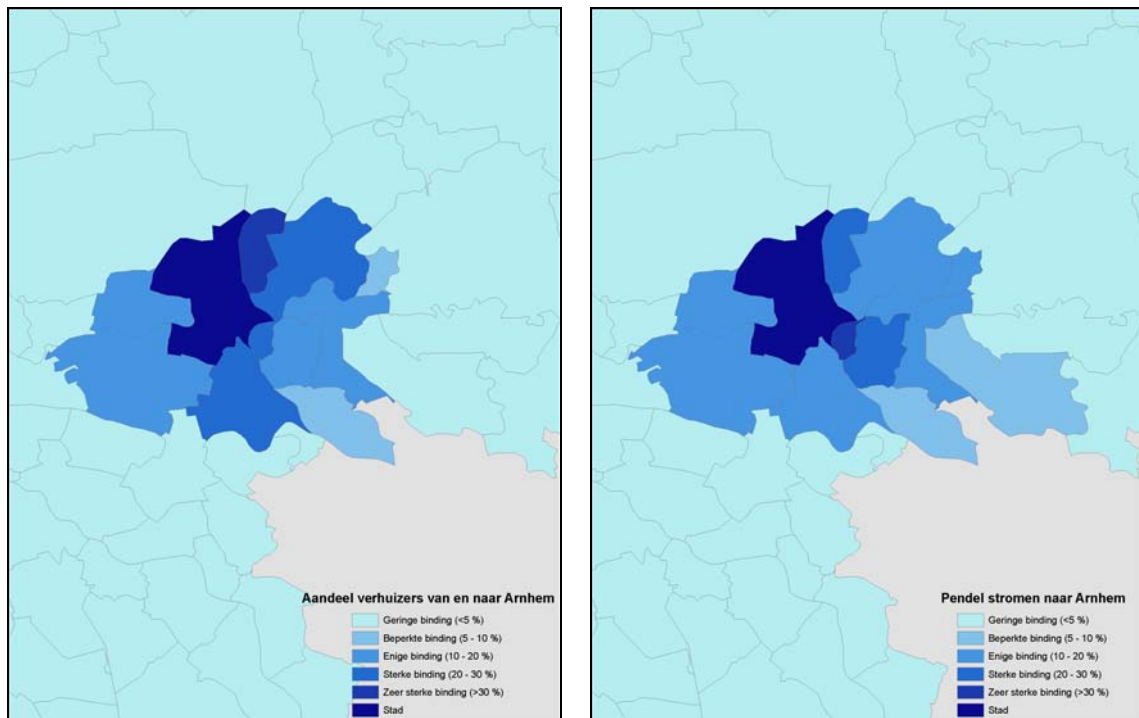
heeft wel een duidelijke binding met Haarlem. Tijdens de bespreking van de voorbeeldregio Amsterdam bleek dat deze gemeente ook een relatief sterke band met Amsterdam heeft. De sterke band met Amsterdam doet echter niets af aan de band met Haarlem. De gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude wordt dus tot beide stedelijke regio's gerekend. Dit soort gemeenten hebben namelijk invloed op beide 'regionale profielen', niet meenemen omdat een andere band net iets sterker is zou tot verlies van belangrijke informatie kunnen leiden.

De uitkomsten van dit onderzoek leiden tot een regio die iets kleiner is dan de meeste bestuurlijke indelingen. Het belangrijkste verschil bevindt zich aan de noordkant van de regio. Waar deze indeling ophoudt aan het Noordzeekanaal, gaan de indelingen op gebied van de stadsgewesten en woningbouwafspraken door tot Heemskerk en/of Uitgeest. Het COROP-gebied is daarentegen iets kleiner, en eindigt bij Velsen.

2.3.3 Regio Arnhem

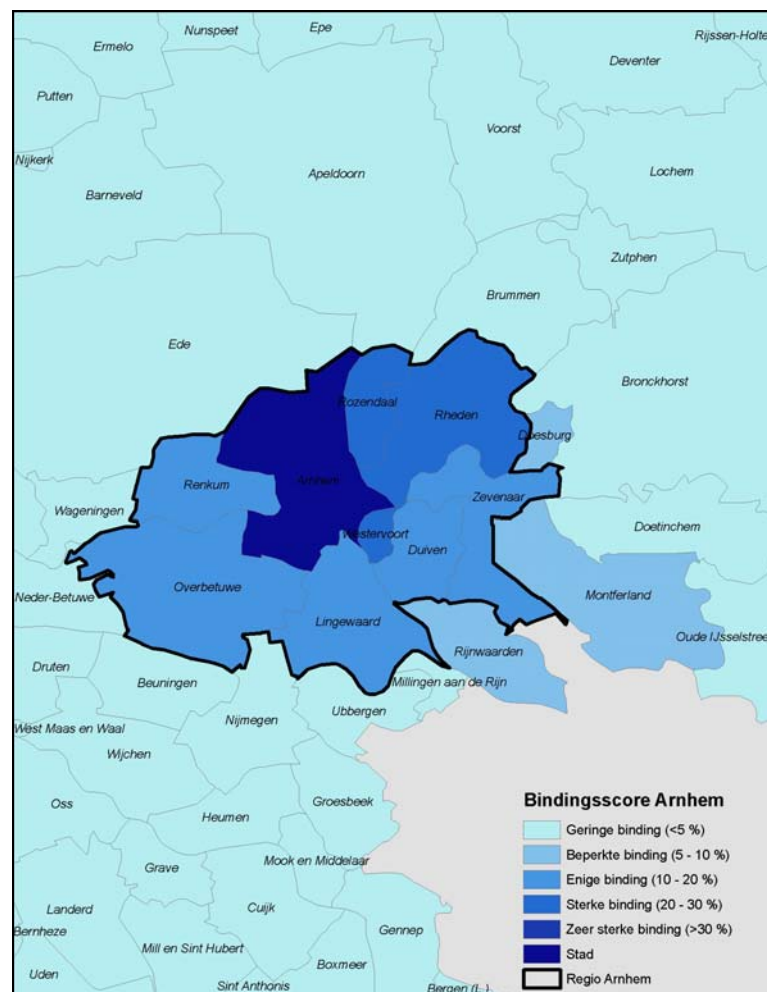
De voorbeeldregio's van Amsterdam en Haarlem lieten zien wat de indeling van regio's in een gebied met een grote stedelijke dichtheid in het westen met zich meebrengt. In deze paragraaf wordt gekeken naar Arnhem, dat ook omgeven wordt door andere steden (Nijmegen, Ede en Apeldoorn), maar in een geheel ander deel van het land ligt. In figuur 2-8 zijn de verhuis- en pendelstromen van de omliggende gemeenten naar Arnhem in beeld gebracht. Ook hier zijn de overeenkomsten tussen beide indicatoren duidelijk te zien. Het zijn in beide gevallen dezelfde gemeenten die ongeveer dezelfde binding met Arnhem hebben.

figuur 2-8 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Arnhem (rechts)

Gezien de overeenkomsten is de samengestelde bindingscore, zoals in figuur 2-9 te zien, niet verrassend. De regio houdt aan de zuidkant bij de Waal op. De gemeenten die daaronder liggen hebben een sterkere band met Nijmegen. Aan de noordkant van de stad ligt de Veluwe, die hier duidelijk als natuurlijke barrière fungeert. Ten oosten en zuidoosten hebben de gemeentes Rijnwaarden, Montferland en Doesburg wel enige binding met Arnhem, maar zeker niet voldoende om tot de 'regio Arnhem' gerekend te kunnen worden.

figuur 2-9 Bindingscore Arnhem

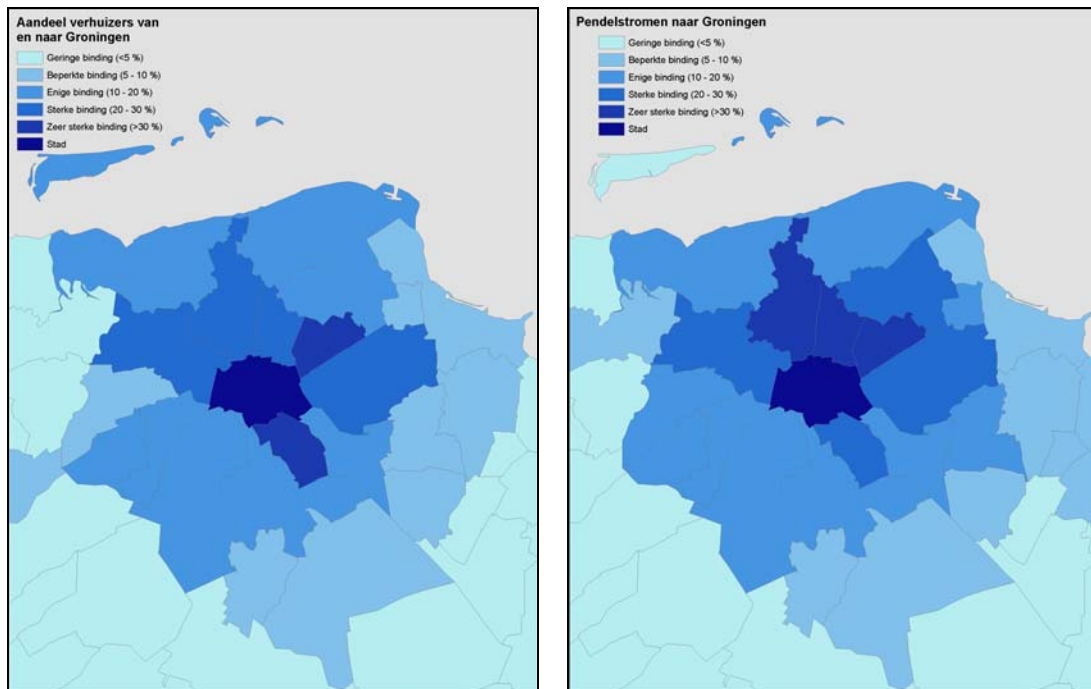
Wanneer naar de bestuurlijke indelingen gekeken wordt, valt op dat de indeling van figuur 2-9 bijna hetzelfde is als het Stadsgewest Arnhem. Enkel Zevenaar valt hier binnen de stedelijke regio, waar deze niet tot het Stadsgewest behoort. Het COROP-gebied en de regio-indeling voor de woningbouwafspraken zijn ruimer en bevatten ook de regio Nijmegen. Uit deze kaartjes valt echter op te maken dat er een duidelijke scheiding loopt ter hoogte van de Waal. De GGD- en politieregio Arnhem lopen in het noordwesten door richting Ede en verder. Maar op basis van

de verhuiscbewegingen en pendelstromen is er geen natuurlijke band tussen de gemeenten in noordwestelijke richting en de stad Arnhem.

2.3.4 Regio Groningen

Ten slotte wordt gekeken naar de stad Groningen. Groningen ligt redelijk geïsoleerd van de andere steden, waardoor op basis van de indicatoren van en naar alle steden uit de vorige paragraaf al een duidelijk beeld ontstond. In figuur 2-10 staan de indicatoren waarin enkel Groningen als stad is gedefinieerd afgebeeld. Door de afwezigheid van andere steden in de omgeving is de regio waar gemeenten een binding hebben met de stad Groningen groter dan de regio's Arnhem en Haarlem. Verder wordt toch ook weer duidelijk dat beide indicatoren veel overeenkomsten hebben. De uitkomst van de gecombineerde index in figuur 2-11 is dan ook voor de hand liggend: de 'regio Groningen' bevat behoorlijk wat gemeenten in de omgeving van de stad Groningen, tot aan de Waddenzee, Assen en Friesland.

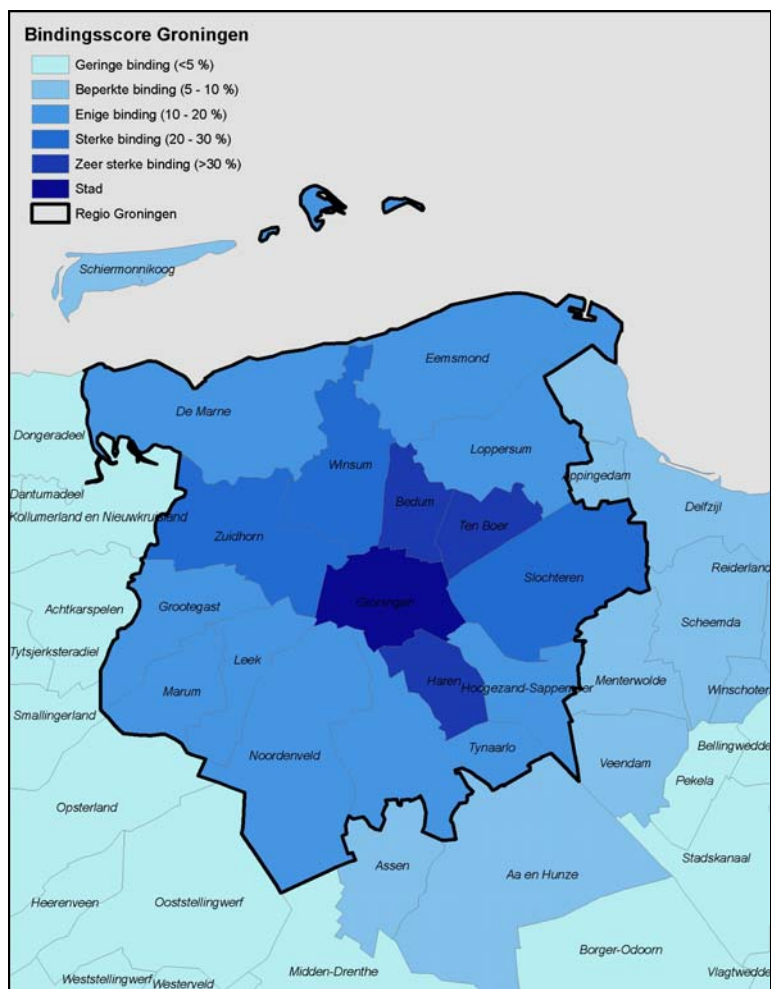
figuur 2-10 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Groningen (rechts)

De bestuurlijke indelingen in deze buurt zijn nogal verschillend. Het COROP-gebied komt het meest overeen met figuur 2-11, enkel Loppersum, Tynaarlo en Noordenveld behoren niet tot de COROP-regio. Het Stadsgewest Groningen kent wat grillige grenzen. Noordenveld en Tynaarlo maken hier wel deel vanuit, maar Loppersum, Eemsum, Slochteren, Hoogezand-Sappemeer, Grootegast en De Marne weer niet. De regio voor de woningbouwafspraken ziet er ongeveer hetzelfde uit als het Stadsgewest, maar bevat wel Hoogezand-Sappemeer en Slochteren. De GGD- en

politieregio Groningen volgen in feit gewoon de provinciegrenzen en zijn in deze dus van wat minder belang.

figuur 2-11 Bindingscore Groningen

2.4 Bestuurlijke samenwerkingsverbanden en indelingen

In de vorige paragrafen is gekeken naar 'natuurlijke' banden tussen steden en het achterland. Op basis van verhuisbewegingen en pendelstromen is gekomen tot een afbakening van 38 stedelijke regio's. Er bestaan echter ook bestuurlijke banden tussen steden en het achterland. Op verschillende thema's bestaan samenwerkingsverbanden, zoals COROP-regio's, GGD, Politieregio's, Stadsgewesten en Regio's voor Woningbouwafspraken. In de bijlage staat een toelichting op de verschillende samenwerkingsverbanden en de afbakening hiervan weergegeven. In deze paragraaf wordt een korte toelichting op een paar opvallende verschillen tussen de 'natuurlijke' banden en de samenwerkingsverbanden gegeven.

Een eerste belangrijk verschil tussen de COROP-, Politie- en GGD-regio's en de stedelijke regio's van dit onderzoek is dat desbetreffende regionale indelingen landsdekkend zijn, wat wil zeggen dat iedere gemeente tot één van de COROP-, Politie- en GGD-regio's behoort, terwijl in dit onderzoek veel plattelandsgemeenten tot geen enkele stedelijke regio worden gerekend. Wanneer bijvoorbeeld naar de provincie Overijssel wordt gekeken, valt te zien dat op basis van de 'natuurlijke' banden geen enkele gemeente in het zuidelijk deel van Friesland en het westelijk deel van Drenthe tot een stedelijke regio behoort, terwijl deze altijd wel tot een COROP-, Politie- en GGD-regio wordt gerekend. Van de 443 gemeenten maken 231 deel uit van één of meer stedelijke regio's. Zeventien daarvan zijn onderdeel van twee stedelijke regio's (bijvoorbeeld Oostzaan van de regio's Zaanstad en Amsterdam, Schinnen van de regio's Heerlen en Sittard-Geleen en Almere van de regio's Amsterdam en Almere). Ten slotte maakt de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude zelfs deel van drie stedelijke regio's uit, namelijk Amsterdam, Haarlem en Haarlemmermeer.

Voor de bestuurlijke samenwerkingsverbanden en indelingen 'Stadsgewesten' en 'Stedelijke regio's Woningbouwafspraken' geldt niet dat alle gemeenten tot een regio worden gerekend. De overeenkomsten met de regionale indelingen op basis van de 'natuurlijke' banden zijn dan ook veel duidelijker, de basis van beide samenwerkingsverbanden is namelijk ook een stad en een aantal omliggende gemeenten.

Maar er zijn ook duidelijke verschillen waarneembaar. Zo zijn de Stadsgewesten wat kleiner qua aantal en omvang. Venlo, Almelo, Hilversum, Middelburg, Ede, Emmen en Alkmaar zijn bijvoorbeeld geen Stadsgewest en behoren ook tot geen enkele andere. Stadsgewesten zijn ook kleiner dan de stedelijke regio's op basis van natuurlijke banden. Tot het Stadsgewest Amsterdam behoren bijvoorbeeld niet Edam-Volendam, Beemster, Graft-de Rijk, Haarlemmerliede, Aalsmeer, Uithoorn, Loenen, Weesp, Naarden, Bussum en Bloemendaal, terwijl deze wel tot de stedelijke regio's van dit onderzoek gerekend worden. Ook het Stadsgewest Utrecht is kleiner, aangezien Breukelen, Woerden, Montfoort, Vianen en Wijk bij Duurstede er niet bij horen. Een aantal Stadsgewesten zijn daarentegen iets groter in vergelijking met de stedelijke regio's, zoals ze in dit onderzoek gebruikt worden. Zo behoren Beverwijk, Heemskerk, Uitgeest en Castricum wel tot het Stadsgewest Haarlem, maar niet tot de stedelijke regio Haarlem. Voor Stadsgewest Leiden geldt dit ook, gezien het feit dat Teyllingen, Noordwijk, Noordwijkerhout en Katwijk tot het Stadsgewest gerekend worden.

Wanneer gekeken wordt naar de Regio's voor de Woningbouwafspraken is te zien dat, op Ede na, alle 38 steden uit dit onderzoek tot één van deze regio's behoren. Een verschil is wel dat in deze indeling een aantal regio's is samengevoegd, zoals Arnhem en Nijmegen, Eindhoven en Helmond, Breda en Tilburg, Enschede, Hengelo en Almelo, Almere en Lelystad, Rotterdam en Schiedam, Amsterdam en Zaanstad en Den Haag en Zoetermeer. (Kleine) verschillen in indeling zijn ook duidelijk te zien. De vier Limburgse stedelijke regio's en Emmen zijn in deze indeling kleiner dan de stedelijke regio's zoals in dit onderzoek gebruikt. De regio Eindhoven (Sa-

menwerkingsverband Regio Eindhoven) is dan weer een stuk groter, aangezien gemeenten als Reusel, Bladel, Someren, Deurne, Gemert en Asten ervan deel uitmaken. De regio Utrecht (Bestuurlijke Regio Utrecht) ziet er ook anders uit. Woerden, Montfoort, Breukelen en Wijk bij Duurstede behoren niet tot de BRU en wel tot de stedelijke regio Utrecht van dit onderzoek. Voor Soest geldt het omgekeerde.

3

Demografische ontwikkelingen

Een belangrijke bron van de stedelijke problematiek is de ongelijke spreiding van de bevolking en de oververtegenwoordiging van bepaalde, meestal minder draagkrachtige, bevolkingsgroepen. De samenstelling van de bevolking wordt voor een belangrijk deel bepaald door natuurlijke processen van geboorte en sterfte, maar ook migratie van en naar de steden speelt een aanzienlijke rol in de samenstelling van de bevolking en vooral voor het verschil tussen stad en platteland.

In verschillende studies komt naar voren dat steden en stedelijke regio's met vier belangrijke demografische trends te maken hebben en/of krijgen.² Ten eerste gaan de steden, net als de rest van het land, te maken krijgen met vergrijzing en ontgroening. Ten tweede blijft in de steden sprake van instroom van migranten uit niet-westerse landen. Ten derde zullen steden ook in de toekomst te maken blijven houden met een omvangrijke wegtrek van de midden- en hoge inkomensgroepen. En ten slotte dreigt in bepaalde delen van het land een daling van de bevolkingsomvang. Deze vier ontwikkelingen beïnvloeden de samenstelling van de stedelijke bevolking, waardoor steden voor nieuwe uitdagingen komen te staan. Zo heeft de samenstelling van de bevolking bijvoorbeeld invloed op het onderwijs, de arbeidsmarkt, de woningmarkt, de sociale samenhang en de veiligheid in de stad. Deze thema's komen in latere hoofdstukken aan bod. In de volgende vier paragrafen worden de vier benoemde demografische trends nader bekeken.

3.1 Bevolkingsomvang

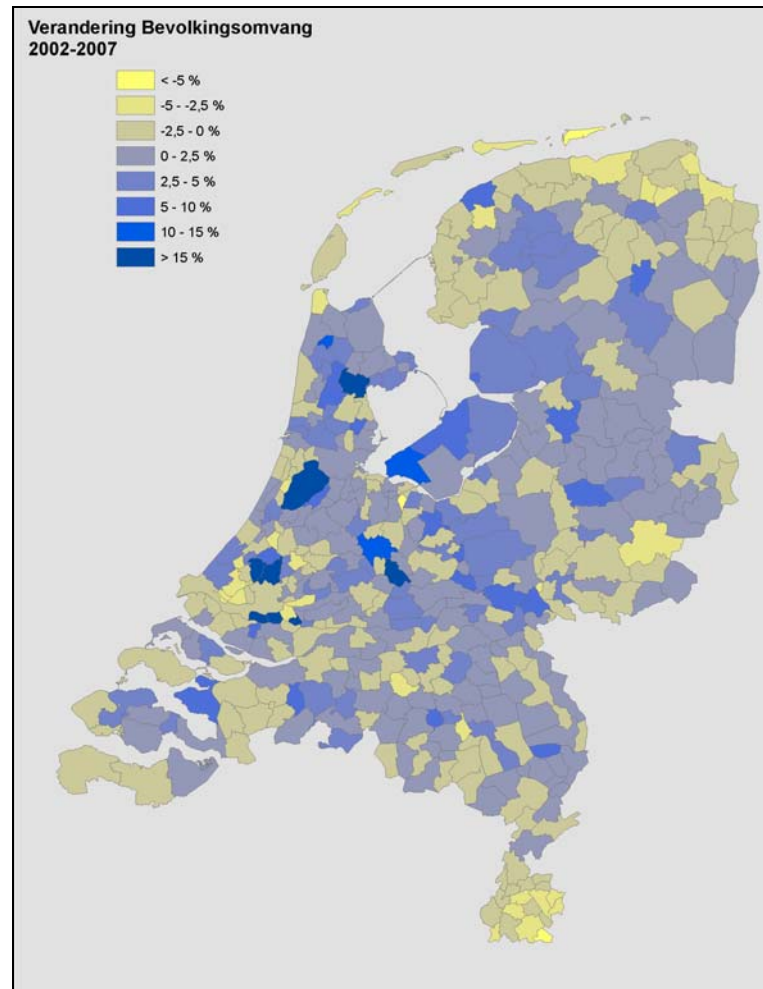
Weliswaar geleidelijk, maar de Nederlandse bevolkingsomvang groeit in totaliteit nog steeds, het laatste decennium met ongeveer een half procent. Deze groei is niet evenredig over het land verdeeld. In figuur 3-1 is te zien dat er behoorlijk wat gemeenten zijn waar de bevolking de afgelopen jaren in aantal is gedaald. Voornamelijk het noorden, de Achterhoek, Zuid-Limburg en Zeeland hebben met een

voetnoot

² Zie bijvoorbeeld: Regioplan, *'Wat doet de stad'*, 2007; RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten, *'Nederland in 2015'*, 2006; NCIS, *'De Krimpene Stad'*, 2006; SCP, *'De stad in de omtrek'*, 2001.

krimpene bevolking te maken. In de meeste steden is de bevolking in omvang wel toegenomen, in Almere, Haarlemmermeer en Utrecht relatief nog het meest. Rotterdam is de uitzondering, waar de bevolkingsomvang is afgenomen de afgelopen vijf jaar. Maar het is voornamelijk in bepaalde gemeenten rond de grote steden dat de bevolking het sterkst is toegenomen.

figuur 3-1 Verandering bevolkingsomvang tussen 2002 en 2007

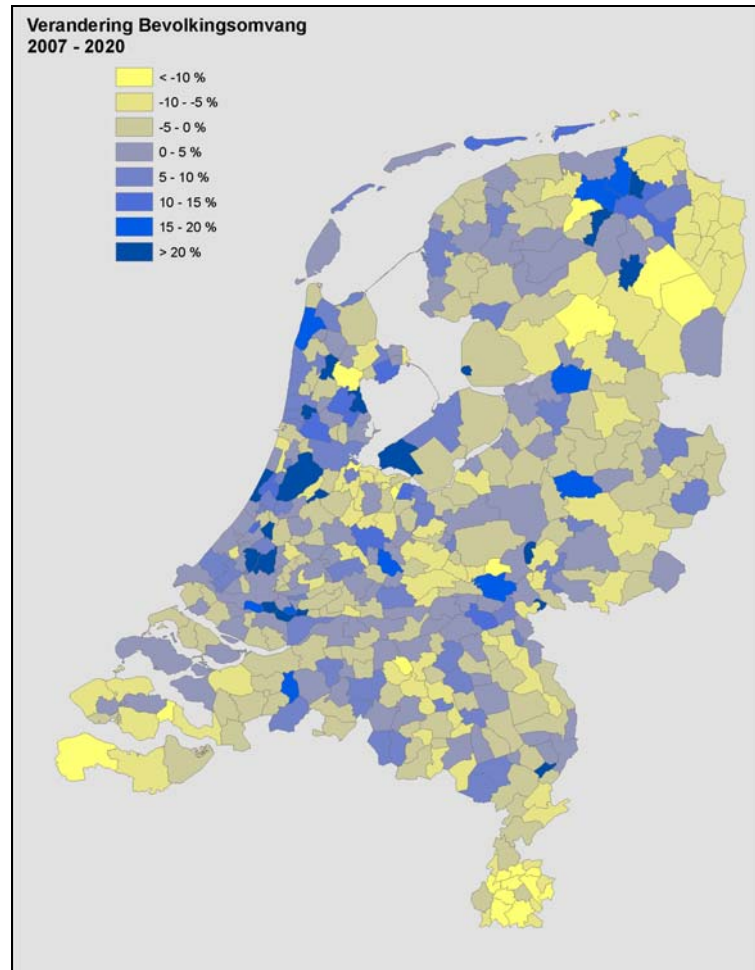

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

Het CBS maakt ook regelmatig bevolkingsvoorspellingen. In figuur 3-2 staat de verwachte verandering van de bevolking tot 2020 weergegeven. In totaliteit zal de bevolking tot 2020 naar verwachting met 0,2 procent gaan toenemen. Maar er zijn veel gemeenten waar de bevolkingsomvang behoorlijk gaat afnemen. Vooral gebieden in Drenthe, Groningen, Zuid-Limburg en rond de stad Utrecht krijgen te maken met een flinke bevolkingskrimp. De meeste steden, met uitzondering van Maastricht, krijgen niet zozeer te maken met bevolkingskrimp, maar zien de bevolking in beperkte mate toenemen in omvang. Ook Rotterdam ziet het bevolkingsaantal toenemen. In tegenstelling tot Utrecht, nemen in de directe omgeving van

de drie andere grote steden in de meeste gemeenten de bevolkingsaantallen wel toe. Ook in de gemeente Groningen en de directe omgeving gaat de bevolkingsomvang flink toenemen.

figuur 3-2 Voorspelde verandering bevolkingsomvang tussen 2007 en 2020

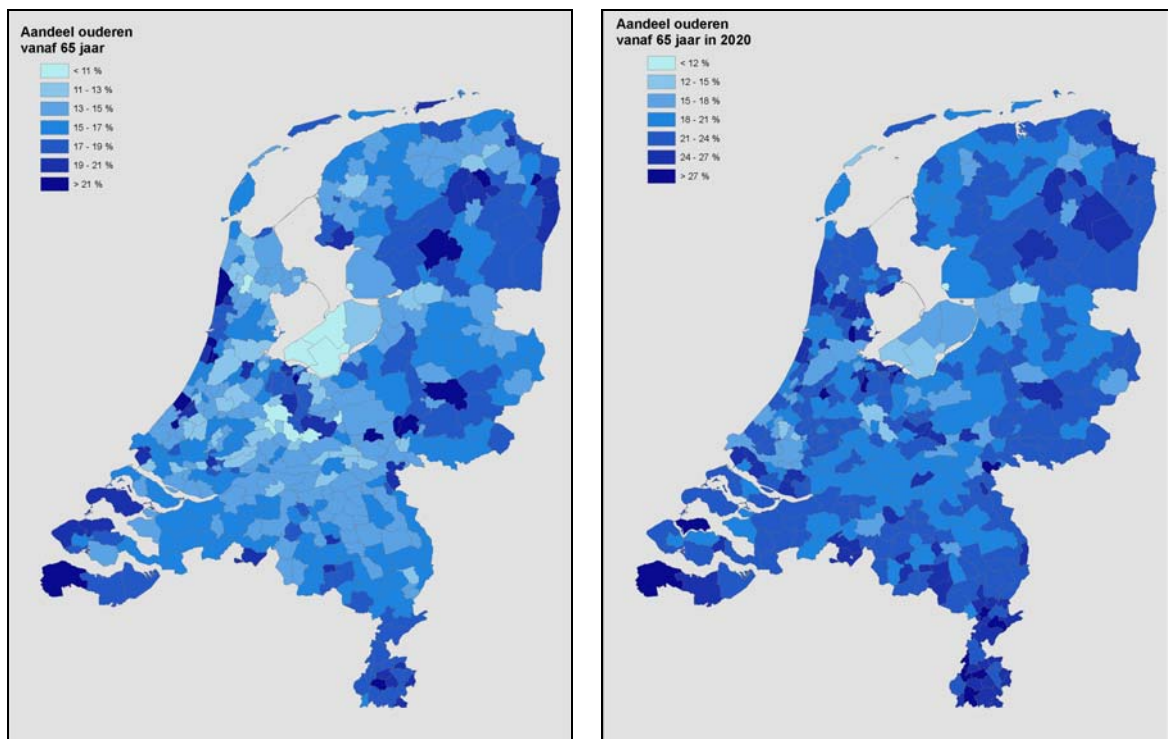
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2005

3.2 Vergrijzing

De samenstelling van de Nederlandse bevolking is aan het veranderen. De verwachting is dat vanaf 2010 de vergrijzing aanzienlijk gaat toenemen, om in 2040 het hoogtepunt te bereiken. In figuur 3-3 wordt gekeken naar het aandeel ouderen boven de 65 jaar. Links staat de huidige situatie weergegeven. In de meeste steden is het percentage ouderen relatief aan de lage kant, dat geldt voor zowel de steden in het westen, als de steden in de meer perifeer gelegen gebieden. Enkel in de Zuid-Limburgse steden is het aandeel ouderen iets hoger. In Drenthe, Zuid-Limburg, de Achterhoek en Zeeland is het aandeel ouderen momenteel al relatief hoog. In het westen is het percentage gemiddeld gesproken het laagst.

In het rechterkaartje van figuur 3-3 staat het door het CBS voorspelde percentage ouderen in 2020 weergegeven. Het beeld is duidelijk dat Nederland in zijn geheel met vergrijzing te maken krijgt, en dan vooral Drenthe, Groningen, Zuid-Limburg en Zeeland. Ook in de steden neemt het percentage 65-plussers toe, maar blijft het aandeel ouderen meer beperkt in vergelijking met het ommeland. Vooral in Almere en de stad Utrecht blijft de vergrijzing tot 2020 binnen de perken. Onder invloed van het suburbanisatie-effect zijn de toekomstige ouderen de afgelopen decennia al uit de steden weggetrokken. En aangezien ouderen nauwelijks nog verhuizen, komt de vergrijzing dus ook harder aan in de suburbane gebieden en in het platteland. Ondanks dat de vergrijzing op middellange termijn in de steden beperkt blijft, moeten steden wel degelijk rekening gaan houden met de veranderende behoeften als gevolg van de vergrijzing. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om voorzieningen op het gebied van wonen, toegankelijkheid van publieke diensten en investeringen in het openbaar vervoer.

figuur 3-3 Aandeel ouderen in 2007 (links) en 2020 (rechts)

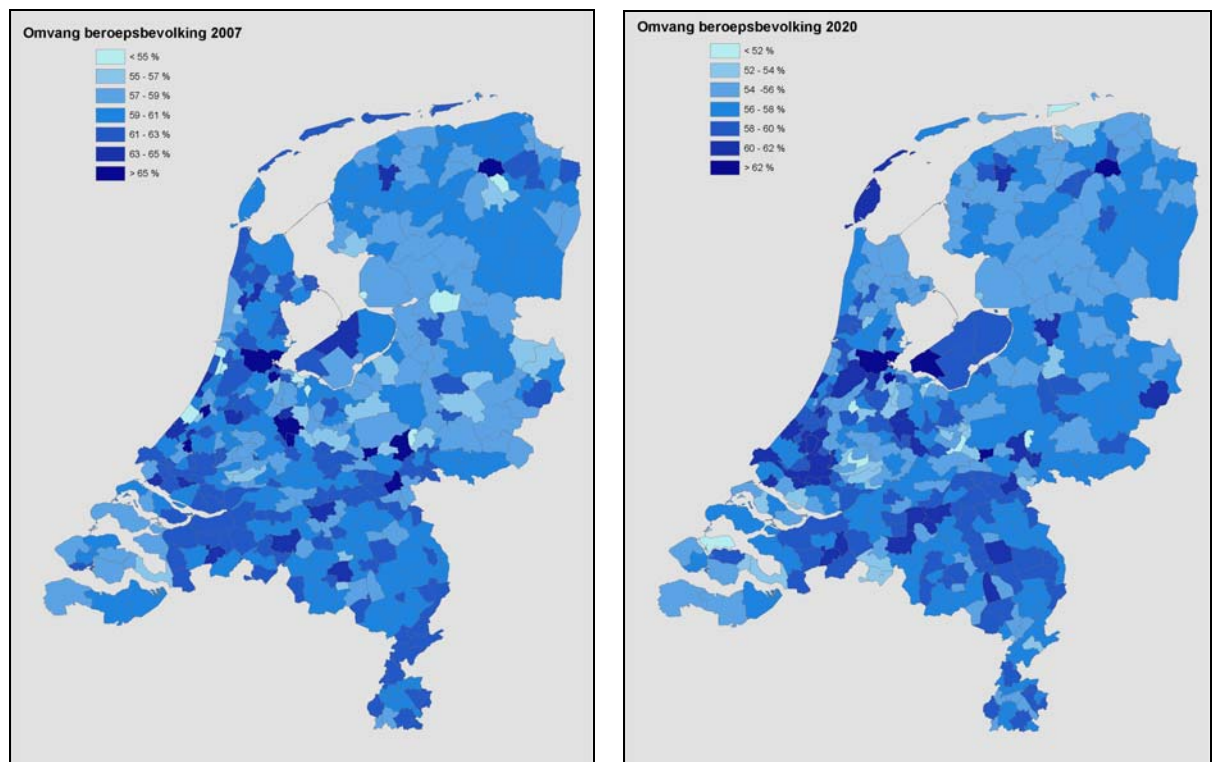
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

Vergrijzing wordt vaak als een probleem voor de samenleving gezien, omdat een groeiend aantal mensen geen productief werk meer heeft, beroep doet op collectieve uitkeringen en meer zorg nodig heeft. Daar staat tegenover dat vergrijzing voor een deel ook een groeimarkt kan zijn. Zo hebben ouderen met AOW, en een afbetaalde hypotheek meer geld te besteden. Daarnaast moet voor tal van voorzieningen worden gezorgd, die voor een groei van de werkgelegenheid kunnen zor-

gen. En ten slotte komen door het verdwijnen van de ouderen uit de beroepsbevolking banen voor werklozen vrij.³

Een vergrijzende bevolking betekent dat de potentiële beroepsbevolking langzamerhand afneemt, er zijn dan immers steeds meer mensen die een leeftijd bereiken dat ze niet meer werken. In figuur 3-4 is dit ook duidelijk te zien. De potentiële beroepsbevolking is in steden als Amsterdam, Utrecht, Groningen, Arnhem en Nijmegen het grootst. Ook in de meeste andere steden is de potentiële beroepsbevolking hoger dan in de directe omgeving. Dit blijft zo in 2020. Weliswaar neemt door de beperkte vergrijzing en ontgroening de potentiële beroepsbevolking iets af, toch blijft deze in de steden het grootst. De verwachting is wel dat op wat langere termijn de vergrijzing en ontgroening ook in de steden haar intrede zal doen.⁴ Ook aan de stedelijke omgeving zullen dus nieuwe eisen worden gesteld door de veranderende bevolkingssamenstelling.

figuur 3-4 Omvang potentiële beroepsbevolking 2007 (links) en 2020 (rechts)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

voetnoot

³ NICIS, 'De Krimpene Stad: Ontgroening, vergrijzing, krimp en de gevolgen daarvan voor de lokale economie', 2006.

⁴ Regioplan, 'Wat doet de stad', 2007.

3.3 Migratie

De afgelopen decennia heeft een aanzienlijke migratie uit niet-westerse landen plaatsgevonden. In het laatste decennium is het aandeel niet-westerse allochtonen zelfs gestegen van 7,6 naar 10,5 procent.⁵ Dit wordt niet alleen veroorzaakt door migratie, maar ook door een hoger gemiddeld geboortecijfer van de niet-westerse allochtoon in vergelijking met die van de autochtone Nederlander. In figuur 3-5 is het aandeel niet-westerse allochtonen per gemeente uitgezet. In het linkerkaartje staat de huidige situatie weergegeven. Vooral in de vier grote steden, Almere en Arnhem is het percentage hoog. Ook in de andere steden is het percentage hoger dan in de andere gemeenten. In totaal woont veertig procent van de niet-westerse allochtonen in één van de vier grote steden, waar zij dertig procent van de bevolking uitmaken. De verwachting is dat als gevolg van de hogere vruchtbaarheid, het positieve buitenlandse migratiesaldo in de grote steden en de natuurlijke krimp van de autochtone bevolking dit laatste percentage verder zal gaan toenemen.⁶ Toch blijkt uit het rechterkaartje van figuur 3-5 dat de toename van het aandeel niet-westerse bevolking voornamelijk in de suburbane gemeente plaatsvindt. Uit de prognoses van het CBS volgt dat in 2020 het aandeel niet-westerse allochtonen in de vier grote steden ongeveer even groot zal zijn als dit momenteel is. Belangrijkste reden is het vertrek van de niet-westerse allochtonen van de stad naar de suburbane gemeenten.⁷ In navolging van de autochtone Nederlanders zal de suburbanisatie ook onder deze bevolkingsgroepen gaan plaatsvinden. Dit betekent dat de opgave om de participatie van deze groepen, zowel sociaal, politiek als economisch, te stimuleren zich niet enkel beperkt tot de steden, maar ook in de omliggende gemeenten een rol moet gaan spelen. Anderzijds heeft een multi-etnische samenleving ook positieve kanten door het inbrengen van politieke, economische, religieuze en culturele inzichten door deze bevolkingsgroepen. Zo zal de komst van hoger opgeleide migranten het innovatieve karakter van de steden vergroten.

Steden moeten wel rekening gaan houden met de vergrijzing onder de niet-westerse allochtonen. Deze bevolkingsgroep is gemiddeld minder koopkrachtig en heeft specifieke behoefte als het gaat om voorzieningen op het gebied van wonen, welzijn en gezondheidszorg.⁸

Een nieuwe, in omvang snel toenemende, groep migranten zijn de Oost-Europeanen. Volgens het CBS zouden er momenteel 70.000 Oost-Europeanen in Nederland zijn en is de omvang van deze groep in 2010 tot 100.000 toegenomen. Ze concentreren zich voornamelijk in de steden en gebieden met een grote agrari-

voetnoot

⁵ NICIS, *'De Krimpene Stad: Ontgroening, vergrijzing, krimp en de gevolgen daarvan voor de lokale economie'*, 2006.

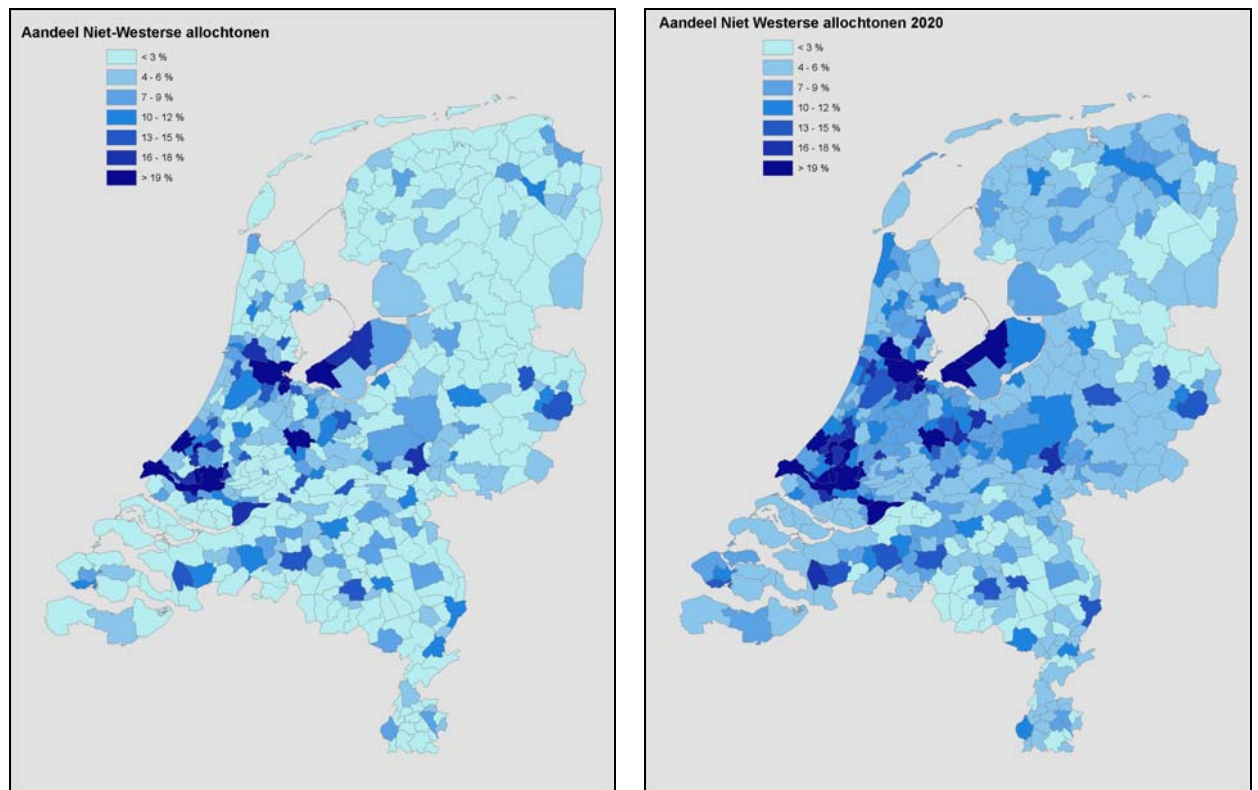
⁶ Regioplan, *'Wat doet de stad'*, 2007.

⁷ NICIS, *'De Krimpene Stad: Ontgroening, vergrijzing, krimp en de gevolgen daarvan voor de lokale economie'*, 2006.

⁸ Regioplan, *'Wat doet de stad'*, 2007.

sche sector.⁹ Helaas is niet precies bekend in welke gemeenten deze groepen zich bevinden, en kunnen er dus ook geen kaartbeelden van worden gepresenteerd.

figuur 3-5 Aandeel niet-westerse allochtonen in 2007 (links) en 2020 (rechts)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

3.4 Suburbanisatie en tweedeling

Suburbanisatie is het verschijnsel van de migratie vanuit de stad richting het platteland. In Nederland trekken voornamelijk de middelbare en hogere inkomensgroepen van de steden naar de omliggende gemeenten. In relatief veel gevallen vindt dit tijdens de gezinsvormende fase plaats. Dit suburbanisatie-effect kan in beeld worden gebracht door naar de aantrekkingskracht van gemeenten op bepaalde leeftijdsgroepen te kijken.

De aantrekkingskracht geeft de verandering van de omvang van een vijfjarig leeftijdscohort in vijf jaar weer. Bijvoorbeeld, in 2006 is het cohort 20 tot 25-jarigen 1.200 man groot en in 2002 was datzelfde cohort (toen met de leeftijd tussen 15 en 20 jaar) 1.000 man groot. Dat betekent dat de aantrekkingskracht van deze gemeente op dit cohort behoorlijk groot is, en berekend wordt door middel van $1.200/1.000=1,2$. Een getal van 1 is een gemiddelde aantrekkingskracht, waar de

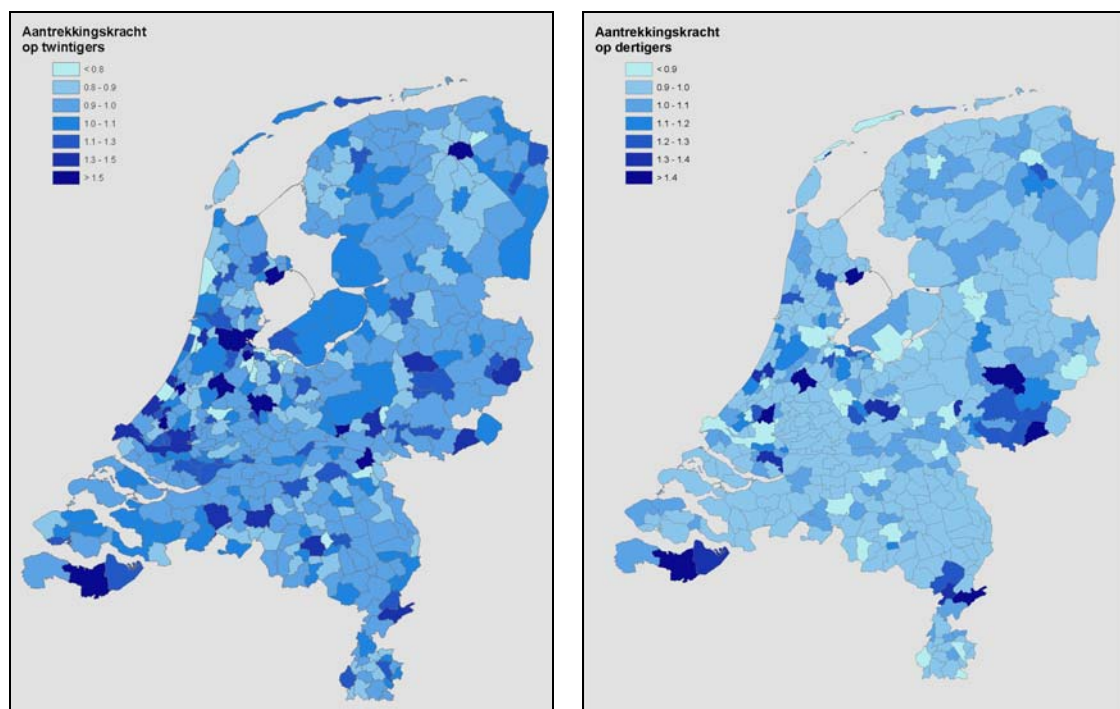
voetnoot

⁹ Regioplan, 'Wat doet de stad', 2007.

omvang van het cohort gelijk is gebleven. Bij een getal groter dan 1 is de omvang van het cohort in vijf jaar tijd toegenomen, en dus is de betreffende gemeente aantrekkelijk voor deze leeftijdsgroep. In dit getal is gecorrigeerd voor de omvang van de woningvoorraad (zodat het getal niet beïnvloed wordt door nieuwbouw of sloop) en de totale omvang van het cohort in Nederland (om te corrigeren voor overledenen en migratie). De aantrekkingskracht van gemeenten op andere leeftijdsgroepen is steeds ongeveer 1, dat betekent dat er net zoveel mensen van die leeftijd komen als vertrekken. De grootste bewegingen tussen stad en platteland vinden dus tussen de leeftijd van 20 en 40 plaats.

De aantrekkingskracht van gemeenten op twintigers en dertigers staat in figuur 3-6 weergegeven. In het linkerkaartje van deze figuur staat de gemiddelde aantrekkingskracht van gemeenten op personen tussen 20 en 25 jaar en tussen 25 en 30 jaar weergegeven. Vooral de studentensteden oefenen een grote aantrekkingskracht op deze leeftijdsgroepen uit, maar ook de andere steden zijn aantrekkelijk voor deze leeftijdsgroepen. De suburbane gebieden zijn duidelijk minder aantrekkelijk en worden veelal verlaten door de twintigers.

figuur 3-6 Aantrekkingskracht gemeente op twintigers (links) en dertigers (rechts)

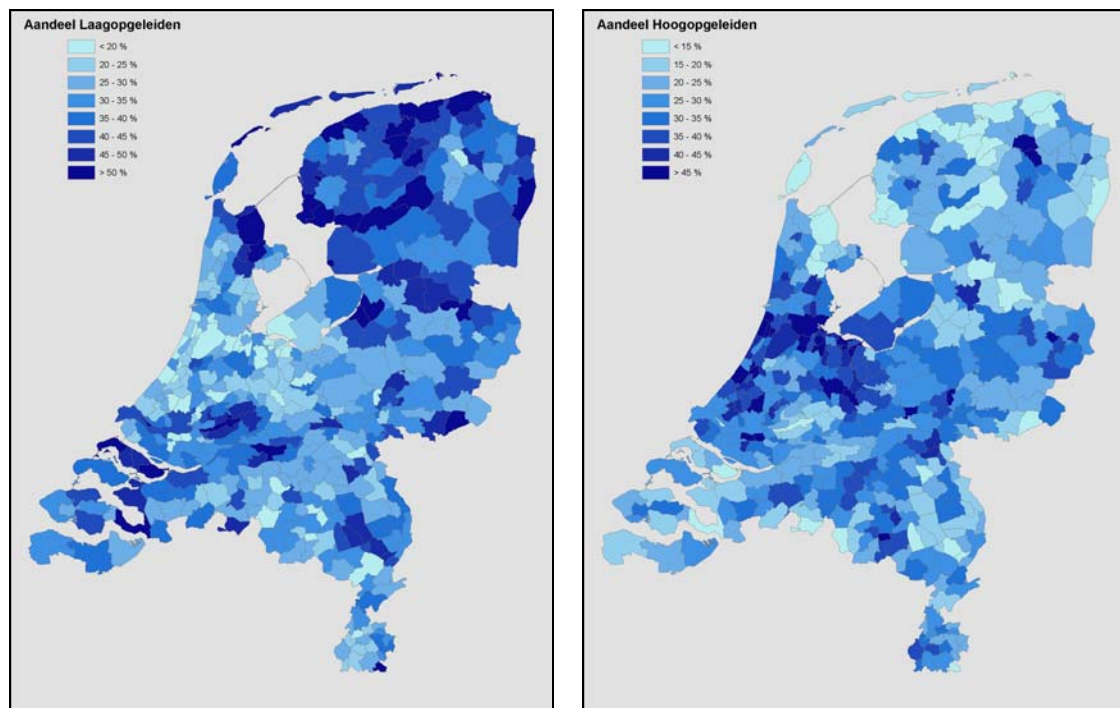

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

Voor dertigers wordt precies het omgekeerde beeld zichtbaar, zo is te zien in het rechterkaartje van figuur 3-6. Steden zijn minder aantrekkelijk voor deze leeftijdsgroepen en ze vertrekken naar de omliggende suburbane gebieden. Dit zijn veelal de middelbare en hogere inkomensgroepen in een gezinsvormende fase. Deze groepen zorgen voor het in stand houden van het voorzieningenniveau en de ge-

meentelijke inkomsten en creëren nieuwe werkgelegenheid. Door het vertrek van deze groepen komen de steden die er mee te maken hebben op dit soort thema's in de problemen.

figuur 3-7 Aandeel huishoudens dat in een gebied woont met overwegend laagopgeleiden (links) of hoogopgeleiden (rechts)

Bron: Wegener, bewerking RIGO; jaar 2006

Ondanks het proces van suburbanisatie van de midden- en hoge inkomens in de gezinsvormende fase, oefenen steden wel aantrekkingskracht uit op hoger opgeleide alleenstaanden en tweeverdieners, waardoor een smeltkoers van gevarieerde groepen mensen ontstaat. Het gevaar van ongelijkheid en tweedeling, die vaak de oorzaak van allerlei problemen zijn, ligt dan wel om de hoek.¹⁰ Tweedeling is breder dan alleen het thema demografie, ook sociaal economische ontwikkelingen spelen een rol. In de hoofdstukken over de economische structuur en arbeidsmarkt komen meer onderwerpen met betrekking tot de tweedeling aan bod.

Tweedeling ontstaat onder meer op opleidingsniveau. Hierboven staat weergegeven hoe groot het percentage huishoudens per gemeente is die in een PC6-gebiedje wonen met overwegend laag- of hoogopgeleiden. Te zien is dat in steden als Amsterdam, Utrecht en Groningen veel mensen wonen in gebieden gedomineerd door hoogopgeleiden. Ook steden als Arnhem, Nijmegen, Breda, Enschede, Den Bosch, Leeuwarden en Maastricht worden bewoond door een relatief groot deel hoogopgeleiden. Voor Den Haag en Rotterdam geldt dat in de directe omgeving het aan-

voetnoot

¹⁰ Regioplan, 'Wat doet de stad', 2007.

deel hoogopgeleiden hoger is dan in de stad zelf. Ook rond Amsterdam en Utrecht is het aandeel hoogopgeleiden hoog, maar daar is het in de stad zelf nog hoger. Het aandeel hoogopgeleiden is het hoogst in en rond de Randstad, terwijl het noorden en het zuidwesten wat dunner bevolkt zijn met hoogopgeleiden.

Het aandeel mensen dat in een PC6-gebiedje met overwegend laagopgeleiden woont is in de meeste steden lager dan het percentage bewoners in een gebied met voornamelijk hoogopgeleiden. In de directe omgeving is het percentage laagopgeleiden vaak nog lager. Gezien het feit dat daar ook minder hoogopgeleiden zijn dan in de steden, betekent dit dus dat er in de suburbane gebieden veel mensen woonachtig zijn in PC6-gebiedjes gedomineerd door mensen die in de categorie tussen hoog- en laagopgeleid zitten. Rotterdam is de uitzondering op de regel, hier is het aandeel laagopgeleiden behoorlijk hoog, terwijl in de omgeving het aandeel lager is.

In de steden, en vooral Rotterdam, is sprake van een duidelijkere tweedeling als het om opleiding gaat dan in de omliggende gemeenten. Een groot aandeel hoogopgeleiden kan ook voordelen hebben. Zo kunnen hoogopgeleiden het proces van *gentrification* in gang zetten. Gentrification is het proces van statusverhoging van de stad door middel van investeringen door particuliere huishoudens.

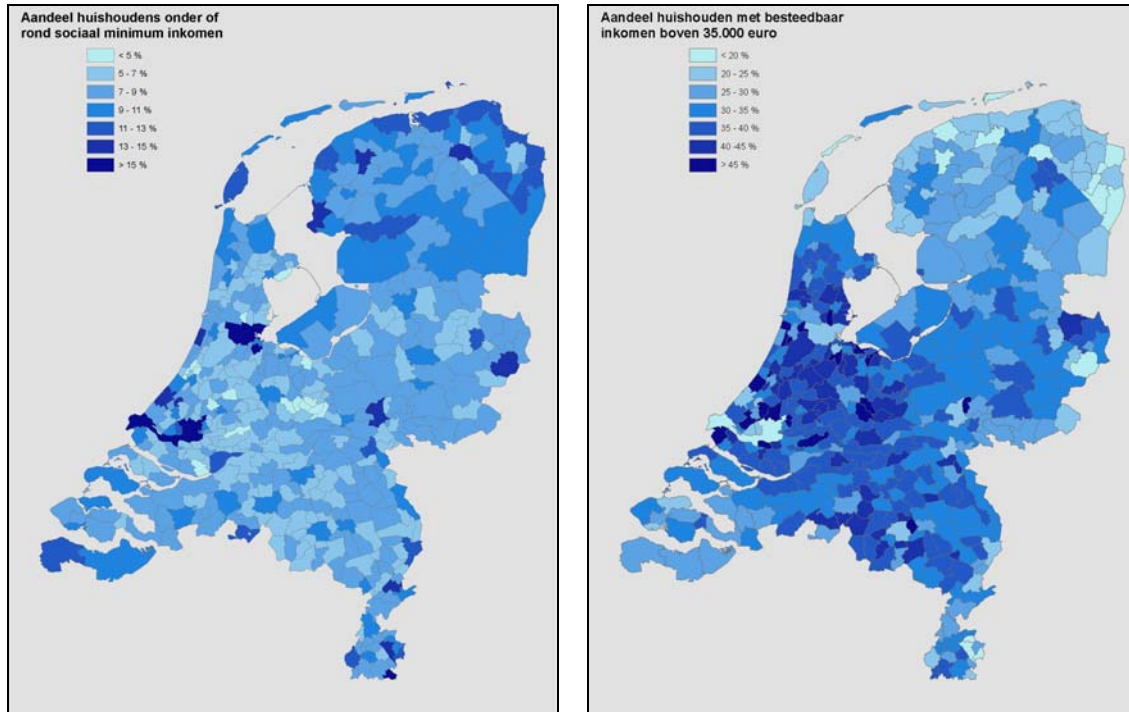
Een andere mogelijkheid om een inschatting te maken met betrekking tot de mogelijke tweedeling in de gemeentelijke samenleving is het kijken naar het inkomensniveau van de huishoudens. In figuur 3-8 wordt links gekeken naar het aandeel huishoudens dat van een inkomen onder of rond het sociaal minimum moet rondkomen en rechts naar het aandeel huishoudens met een besteedbaar inkomen van meer dan 35.000 euro.¹¹ Vooral in Amsterdam en Rotterdam is het aandeel huishoudens dat zich op of onder het sociaal minimum bevindt hoog. Daarachter is ook in steden als Den Haag, Groningen, Arnhem, Leeuwarden en Enschede het percentage hoog. In Utrecht en de Brabantse steden is het aandeel huishoudens onder of rond het sociaal minimum wel hoger dan in de directe omgeving, maar valt het in vergelijking met de hierboven genoemde steden wel mee. In de noordelijke provincies is het aandeel huishoudens met een laag inkomen gemiddelde wat hoger dan in de rest van het land.

Het aandeel huishoudens met een besteedbaar inkomen van meer dan 35.000 euro levert ongeveer dezelfde verdeling op. In de steden, en vooral Rotterdam, Groningen, Enschede, Heerlen en Leeuwarden, is het aandeel hoge inkomens relatief laag. Het aandeel is het grootst in de suburbane gebieden van de Randstad en Brabant. Het suburbanisatie-effect is hier duidelijk zichtbaar.

voetnoot

¹¹ Dertig procent van de Nederlandse huishoudens heeft een besteedbaar inkomen van 35.000 euro of meer (bron CBS).

figuur 3-8 Aandeel huishoudens onder of rond het sociaal minimuminkomen (links) en het aandeel huishoudens met een inkomen van meer dan 35.000 euro.

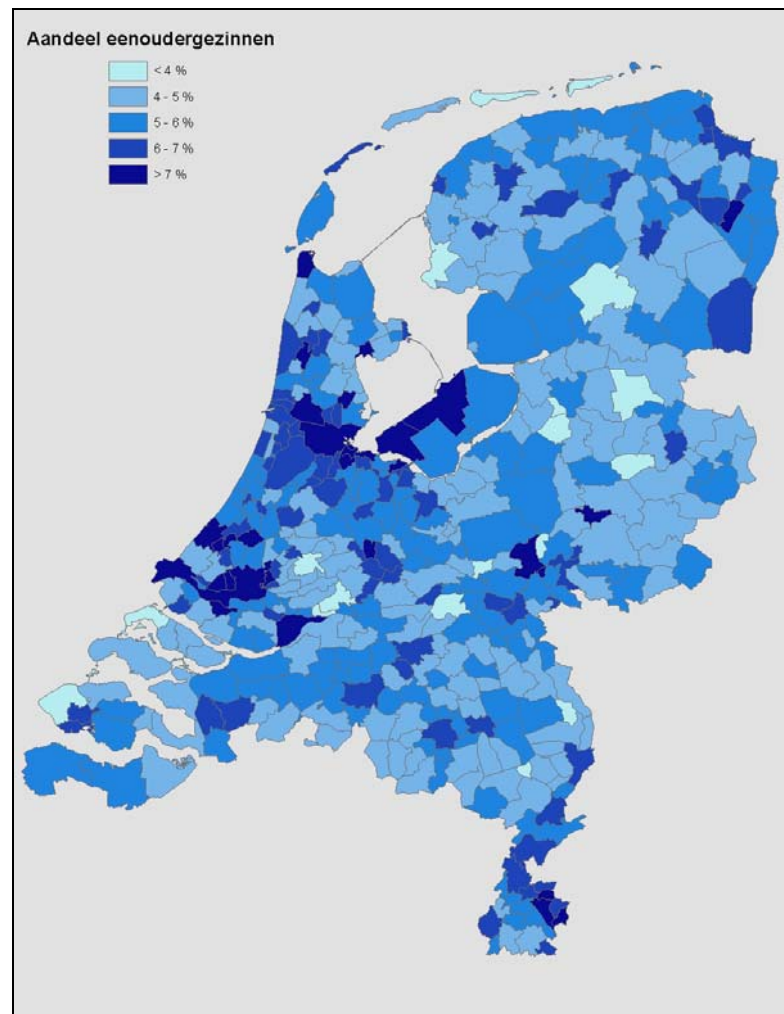

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2005

3.5 Eenoudergezinnen

Ten slotte wordt in figuur 3-9 gekeken naar het aandeel eenoudergezinnen. In en rond Amsterdam, Den Haag en Rotterdam zijn relatief veel eenoudergezinnen te vinden. Ook in andere steden als Arnhem, Alkmaar, Heerlen, Dordrecht, Almere en Lelystad zijn veel eenoudergezinnen te vinden. In de steden in het noorden en Overijssel is het aandeel eenoudergezinnen wat lager dan in eerder genoemde steden. Verder is opvallend dat op het platteland het aandeel relatief laag is. Naarmate de afstand tot de stad toeneemt, neemt ook het aandeel oudergezinnen af.

figuur 3-9 Aandeel eenoudergezinnen

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

3.6 Thematisch profiel demografie

In dit hoofdstuk zijn verschillende indicatoren onderzocht met betrekking tot de huidige en toekomstige demografische samenstelling van de Nederlandse gemeenten. In deze afsluitende paragraaf focussen we op de regionale totalen, die onderling vergelijkbaar zijn gemaakt door middel van z-scores. De z-score is het aantal standaardafwijkingen dat een onderzoekseenheid (in dit geval een stedelijke regio) van het gemiddelde van alle onderzoekseenheden (in dit geval alle stedelijke regio's) aflight. Een z-score van nul betekent dat door een stedelijke regio op desbetreffende indicator gelijk aan het gemiddelde van stedelijke regio's wordt gescoord en een positieve z-score houdt in dat de score boven het gemiddelde van stedelijke regio's ligt.

In tabel 3-1 en tabel 3-4 staan de z-scores van de stedelijke regio's op de verschillende indicatoren weergegeven. Te zien is bijvoorbeeld dat de regio Haarlemmer-

meer op de indicator 'aandeel huishoudens met een hoog inkomen' van de stedelijke regio's het hoogst scoort, terwijl in de regio Heerlen weinig huishoudens met een hoog inkomen wonen. De scores zijn niet normatief bedoeld, in de zin dat voor alle indicatoren geldt 'hoe hoger hoe beter'. Omwille van de leesbaarheid zijn de plus- of mintekens van sommige indicatoren echter wel omgedraaid, zodat ze – gegeven het op dit moment geldende beleidsperspectief – allemaal in dezelfde richting wijzen. Zo is de vergrijzing beschouwd als 'bedreiging' terwijl deze ook als kans kan worden gezien. Een relatief hoog aandeel ouderen heeft een negatieve z-score gekregen, terwijl een relatief laag aandeel ouderen een positieve z-score heeft. Dit soort indicatoren zijn gemarkeerd met een sterretje achter de naam.

Ten einde recht te doen aan de diversiteit van de verschillende indicatoren zijn ze ingedeeld in twee groepen: indicatoren die iets zeggen over de demografie (in tabel 3-1) en indicatoren die iets zeggen over de sociaaleconomische samenstelling (in tabel 3-4). Voor beide groepen zijn de stedelijke regio's met behulp van een hiërarchische clusteranalyse ingedeeld in groepen van stedelijke regio's met overeenkomstige elementen.

Op het thema demografische ontwikkelingen kunnen zeven clusters geïdentificeerd worden. In tabel 3-2 worden de gemiddelde z-scores per cluster van regio's uiteengezet. Uiteraard geldt dat de individuele regio's in zo'n cluster niet exact gelijke scores hebben. Voor de exacte scores van individuele stedelijke regio's kan daarom het best naar tabel 3-1 worden gekeken. Een korte toelichting is in tabel 3-3 te vinden. De volgende zeven clusters zijn geïdentificeerd:

- ✓ *Cluster 1: Krimpregio's (de stedelijke regio's Heerlen, Maastricht en Sittard-Geleen).* Deze Limburgse stedelijke regio's zijn te typeren als krimpregio's. Ze hebben alle drie te maken met een afname van de bevolkingsomvang, zowel gedurende de afgelopen jaren als naar de toekomst toe. De komende jaren zal de vergrijzing zichtbaar worden en bijgevolg is de beroepsbevolking in 2020 kleiner dan in de andere stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 2: Groeiregio's (de stedelijke regio's Amsterdam, Haarlemmermeer, Lelystad, Utrecht en Zoetermeer).* Deze vijf stedelijke regio's vertonen juist tekenen van demografische groei. Op alle indicatoren ligt de gemiddelde z-score van deze stedelijke regio's boven het gemiddelde van stedelijke regio's. De bevolkingsomvang neemt dus meer toe dan gemiddeld, er zijn minder ouderen aanwezig en de beroepsbevolking is groter dan in de rest van de stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 3: Opvangregio (de stedelijke regio Almere).* Almere groeit nog sterker dan de bovengenoemde regio's, door de opvangfunctie die de regio beoogt te hebben voor zowel de regio's Amsterdam en Utrecht. De vergrijzing is beperkt en het aantal personen tussen de 18 en 65 jaar (de beroepsbevolking) juist relatief groot.
- ✓ *Cluster 4: Afromende groei, met bijeffecten (de stedelijke regio's Almelo, Apeldoorn, Ede, Emmen, Haarlem, Hengelo, Hilversum en Middelburg).* In deze regio's stukt de bevolkingsgroei, maar in veel mindere mate dan in de Limburgse

regio's. De beroepsbevolking is (en blijft) beperkt in aantal en de vergrijzing zet langzaam maar zeker in.

tabel 3-1 Z-scores stedelijke regio's indicatoren demografische ontwikkelingen

Stedelijke Regio	cluster	Verandering bevolkingssomvang 2002-2007	Verandering bevolkingssomvang 2007-2020*	Aandeel ouderen 2007*	Aandeel ouderen 2020*	Omvang beroepsbevolking 2007	Omvang beroepsbevolking 2020*
Heerlen	1	-1,6	-2,0	-1,7	-2,2	0,1	-0,6
Maastricht	1	-1,4	-1,2	-1,5	-1,8	0,2	0,0
Sittard-Geleen	1	-1,0	-1,4	-1,2	-2,2	-0,2	-0,7
Amsterdam	2	0,5	0,8	0,9	1,2	1,9	1,6
Haarlemmermeer	2	2,8	2,2	0,9	0,7	0,3	0,7
Lelystad	2	1,8	0,7	2,2	1,0	2,1	0,5
Utrecht	2	0,9	0,1	1,1	1,1	1,6	0,9
Zoetermeer	2	1,3	0,5	1,3	0,3	1,1	1,0
Almere	3	3,3	3,5	3,3	3,1	1,1	3,1
Almelo	4	-0,3	-0,4	0,1	0,1	-1,4	-1,6
Apeldoorn	4	-0,7	-0,2	-0,9	-0,9	-1,3	-1,0
Ede	4	0,4	-0,7	0,2	0,1	-2,1	-1,9
Emmen	4	-0,5	-0,6	-1,0	-1,3	-1,1	-1,7
Haarlem	4	-0,8	-0,4	-1,2	-0,4	-1,0	-0,6
Hengelo	4	-0,6	-0,9	-0,8	-0,6	-1,6	-1,1
Hilversum	4	-0,5	-0,9	-1,3	-1,0	-1,6	-1,2
Middelburg	4	-0,3	-0,9	-1,2	-0,7	-1,3	-1,0
Arnhem	5	-0,2	-0,4	-0,2	-0,3	0,1	0,3
Eindhoven	5	-0,3	-0,9	-0,6	-0,7	0,0	-0,3
Enschede	5	-0,3	-0,2	-0,2	0,1	-0,1	0,0
Schiedam	5	-1,2	-1,1	-0,4	0,8	0,2	0,5
's-Hertogenbosch	5	-0,3	-0,6	0,2	-0,1	0,2	0,7
Venlo	5	-0,4	-0,6	-0,4	-1,0	-0,4	-0,5
Groningen	6	-0,3	0,7	0,0	0,4	1,0	0,4
Leiden	6	-0,6	-0,1	0,3	0,3	1,5	0,9
Nijmegen	6	0,0	0,1	0,4	0,2	1,2	0,9
Rotterdam	6	-0,6	0,1	0,0	0,4	0,2	1,0
's-Gravenhage	6	0,2	0,2	0,0	0,8	0,5	1,3
Tilburg	6	-0,2	0,3	0,2	0,3	0,7	0,4
Alkmaar	7	0,1	0,3	0,1	-0,6	0,0	-0,6
Amersfoort	7	0,7	0,2	1,0	1,1	-0,3	0,0
Breda	7	0,2	0,2	-0,2	-0,3	0,1	0,0
Deventer	7	0,5	0,9	-0,2	0,5	-0,5	0,1
Dordrecht	7	-0,8	1,4	-0,4	0,2	-0,5	0,2
Helmond	7	0,3	0,0	0,7	0,4	0,4	0,0
Leeuwarden	7	-0,3	0,1	0,0	0,1	-0,3	-0,5
Zaanstad	7	0,1	0,9	-0,1	0,0	-0,2	-0,9
Zwolle	7	0,2	0,0	0,6	0,9	-0,8	-0,2

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ Cluster 5: Afnemende groei, zonder bijeffecten (de stedelijke regio's Arnhem, Eindhoven, Enschede, Schiedam, Den Bosch en Venlo). In deze regio's blijft de bevolkingsgroei achter bij de andere stedelijke regio's, maar voornamelijk blijft de vergrijzing beperkt en hetzelfde geldt voor de afname van de beroepsbevolking.
- ✓ Cluster 6: Regio's rond studentensteden (de stedelijke regio's Groningen, Leiden, Nijmegen, Rotterdam, Den Haag en Tilburg). Deze regio's scoren gemiddeld op

de demografische indicatoren, maar mede door de vestiging van een universiteit blijft het aantal personen dat behoort tot de beroepsbevolking boven het gemiddelde liggen.

- ✓ *Cluster 7: Gemiddelde regio's (de stedelijke regio's Alkmaar, Amersfoort, Breda, Deventer, Dordrecht, Helmond, Leeuwarden, Zaanstad en Zwolle).* Dit laatste cluster van stedelijke regio's scoort op alle indicatoren rond het gemiddelde van de regio's.

tabel 3-2 Gemiddelde z-scores per cluster indicatoren demografische ontwikkelingen

cluster	Verandering bevolkingssomvang 2002-2007		Verandering bevolkingssomvang 2007-2020		Aandeel ouderen 2007*		Aandeel ouderen 2020*		Omvang beroepsbevolking 2007		Omvang beroepsbevolking 2020	
1	-1,3	-1,5	-1,5	-2,0	0,0	-0,5						
2	1,5	0,9	1,3	0,9	1,4	0,9						
3	3,3	3,5	3,3	3,1	1,1	3,1						
4	-0,4	-0,6	-0,8	-0,6	-1,4	-1,3						
5	-0,5	-0,6	-0,3	-0,2	0,0	0,1						
6	-0,2	0,2	0,2	0,4	0,9	0,8						
7	0,1	0,4	0,2	0,3	-0,2	-0,2						

* Tekens van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

tabel 3-3 Toelichting indicatoren demografische ontwikkelingen

Indicator	Bron	Toelichting
Verandering bevolkingssomvang 2002-2007	CBS	Percentuele verandering van de bevolkingssomvang tussen 2002 en 2007
Verandering bevolkingssomvang 2007-2020	CBS	Verwachte percentuele verandering van de bevolkingssomvang tussen 2007 en 2020
Aandeel ouderen 2007	CBS	Aandeel ouderen boven de 65 jaar in 2007
Aandeel ouderen 2020	CBS	Verwachte aandeel ouderen boven de 65 jaar in 2020
Omvang beroepsbevolking 2007	CBS	Omvang van de bevolking tussen 20 en 65 jaar in 2007
Omvang beroepsbevolking 2020	CBS	Verwachte omvang van de bevolking tussen 20 en 65 jaar in 2020

In het tweede thematische profiel komen de indicatoren met betrekking tot de sociaaleconomische samenstelling van de stedelijke regio's aan bod. Hierin worden indicatoren met betrekking tot het aandeel niet-westerse allochtonen en het inkomens- en opleidingsniveau betrokken. In totaal zijn de onderstaande vijf clusters van gelijksoortige stedelijke regio's met behulp van clusteranalyse geïdentificeerd. De gemiddelde z-scores per cluster zijn in tabel 3-5 te vinden. Een toelichting op de indicatoren is te vinden in tabel 3-6.

- ✓ *Cluster 1: Regio's met twee gezichten (de stedelijke regio's Almere en Zoetermeer).* In deze stedelijke regio's wordt zichtbaar dat ook de niet-westerse allochtonen de weg weten te vinden uit de grote stad naar de groeikernen. Het aandeel niet-westerse allochtonen is dan ook hoog. Hetzelfde geldt voor het aandeel eenoudergezinnen. Toch scoren de steden niet op alle sociaaleconomi-

sche indicatoren negatief: er zijn relatief weinig laagopgeleiden en weinig huishoudens met een inkomen op of onder het sociaal minimum.

- ✓ *Cluster 2: Sociaaleconomisch zwakke regio's (de stedelijke regio's Amsterdam, Groningen, Lelystad, Rotterdam, Schiedam, Den Haag en Zaanstad).* Deze regio's scoren op elk van de sociaaleconomische indicatoren relatief slecht. Er wonen veel niet-westerse allochtonen en eenoudergezinnen. In tegenstelling tot het eerste cluster is het ook met opleidingsniveau en inkomensniveau relatief slecht gesteld.

tabel 3-4 Z-scores stedelijke regio's indicatoren sociaaleconomische ontwikkelingen

Stedelijke Regio	cluster	Aandeel niet-westerse allochtonen 2007*	Aandeel niet-westerse allochtonen 2020*	Aandeel huishoudens sociaal minimum*	Aandeel huishoudens hoog inkomen*	Aandeel eenoudergezinnen*	Aandeel laagopgeleiden*
Almere	1	-2,5	-2,4	-0,2	0,6	-3,4	2,1
Zoetermeer	1	-0,9	-1,1	1,1	1,6	-2,3	1,6
Amsterdam	2	-2,1	-1,7	-1,9	-0,1	-1,5	0,7
Dordrecht	2	-0,5	-0,9	-0,2	-0,2	-0,6	-0,3
Lelystad	2	-1,2	-1,3	-1,4	-0,5	-1,5	0,4
Rotterdam	2	-1,9	-1,5	-1,3	-0,5	-1,5	-1,0
Schiedam	2	-2,2	-2,5	-1,4	-1,5	-1,3	-0,9
's-Gravenhage	2	-1,9	-1,6	-1,1	0,1	-1,0	0,8
Zaanstad	2	-0,6	-1,2	0,8	0,3	-0,7	-1,1
Almelo	3	0,6	0,6	-0,1	-0,4	0,5	-1,9
Arnhem	3	0,3	0,4	-0,4	-0,4	0,2	-0,6
Emmen	3	1,3	1,2	-0,4	-1,4	0,6	-1,9
Enschede	3	-0,1	0,2	-1,0	-1,5	0,7	-0,4
Groningen	3	0,9	0,7	-1,3	-1,2	0,7	-0,9
Heerlen	3	1,0	1,2	-1,5	-1,7	-0,5	-0,9
Helmond	3	0,2	0,3	-0,3	-0,5	0,3	-0,6
Leeuwarden	3	0,9	0,9	-1,1	-1,5	0,6	-1,1
Maastricht	3	0,9	0,9	-1,4	-0,7	0,5	0,5
Middelburg	3	0,5	0,2	-0,4	-1,0	0,4	-0,5
Nijmegen	3	0,5	0,6	-0,7	-0,3	0,3	0,0
Amersfoort	4	0,1	0,1	1,3	1,5	0,4	0,8
Haarlemmermeer	4	0,2	0,0	2,2	2,5	0,1	2,2
Hilversum	4	0,4	0,5	1,1	1,4	0,2	1,2
Leiden	4	-0,2	-0,2	0,9	1,3	0,5	1,5
Utrecht	4	-0,5	-0,4	0,6	1,1	0,6	0,9
Alkmaar	5	0,5	0,7	0,6	0,6	0,0	0,3
Apeldoorn	5	0,8	0,7	1,3	0,3	0,8	-0,4
Breda	5	0,4	0,4	0,8	0,6	0,7	0,6
Deventer	5	0,2	0,0	0,4	-0,4	0,9	-0,5
Ede	5	0,6	0,5	1,1	1,0	1,0	0,5
Eindhoven	5	0,3	0,5	0,7	0,4	0,7	0,1
Haarlem	5	0,2	0,0	0,5	0,7	0,0	0,8
Hengelo	5	0,5	0,8	0,5	-0,5	0,9	-0,6
's-Hertogenbosch	5	0,7	0,7	0,7	1,1	0,5	0,0
Sittard-Geleen	5	1,1	1,2	0,2	-0,4	0,2	0,0
Tilburg	5	0,1	0,3	0,4	0,1	0,3	0,3
Venlo	5	0,6	0,7	0,3	-0,4	0,7	-1,1
Zwolle	5	0,9	0,9	0,7	0,0	1,0	-0,7

- ✓ *Cluster 3: Sociaaleconomisch zwakke steden, met beperkt aantal allochtonen (de stedelijke regio's Almelo, Arnhem, Emmen, Enschede, Groningen, Heerlen, Hel-*

mond, Leeuwarden, Maastricht, Middelburg en Nijmegen). In deze stedelijke regio's wonen relatief weinig niet-westerse allochtonen. Met het inkomens- en opleidingsniveau van de bevolking is het echter relatief slecht gesteld.

- ✓ *Cluster 4: Sociaaleconomisch sterke regio's (de stedelijke regio's Amersfoort, Haarlemmermeer, Hilversum, Leiden en Utrecht).* Deze stedelijke regio's scoren goed op de sociaaleconomische indicatoren. Zowel het opleidingsniveau als het inkomensniveau is relatief hoog.
- ✓ *Cluster 5: Sociaaleconomisch gemiddelde regio's (de stedelijke regio's Alkmaar, Apeldoorn, Breda, Deventer, Ede, Eindhoven, Haarlem, Hengelo, Den Bosch, Sittard-Geleen, Tilburg, Venlo en Zwolle).* In dit laatste cluster zijn wat minder niet-westerse allochtonen aanwezig dan in rest van het land. Daarnaast is het aandeel huishoudens op of onder het sociaal minimum en het aandeel eenoudergezinnen wat lager dan het gemiddelde van stedelijke regio's.

tabel 3-5 Gemiddelde z-scores per cluster indicatoren sociaaleconomische ontwikkelingen

cluster	Aandeel niet-westerse allochtonen 2007*	Aandeel niet-westerse allochtonen 2020*	Aandeel huishoudens sociaal minimum*	Aandeel huishoudens hoog inkomen	Aandeel eenoudergezinnen*	Aandeel laagopgeleiden*
1	-1,7	-1,8	0,5	1,1	-2,9	1,9
2	-1,5	-1,5	-1,0	-0,4	-1,2	-0,2
3	0,6	0,7	-0,8	-1,0	0,4	-0,8
4	0,0	0,0	1,2	1,6	0,4	1,3
5	0,5	0,6	0,6	0,2	0,6	-0,1

tabel 3-6 Toelichting indicatoren sociaaleconomische ontwikkelingen

Indicatoren	Bron	Toelichting
Aandeel niet-westerse allochtonen 2007	CBS	Aandeel niet-westerse allochtonen in 2007
Aandeel niet-westerse allochtonen 2020	CBS	Aandeel niet-westerse allochtonen in 2020
Aandeel huishoudens sociaal minimum	CBS	Percentage huishoudens met een totaal inkomen onder of rond het sociaal minimum (2006)
Aandeel huishoudens hoog inkomen	CBS	Percentage huishoudens met een totaal inkomen van meer dan 35.000 euro per jaar (2006)
Aandeel eenoudergezinnen	CBS	Percentage eenoudergezinnen ten opzichte van totaal aan huishoudens (2007)
Aandeel laagopgeleiden	Wegener	Aandeel inwoners dat in een PC6-gebied met overwegend laagopgeleiden woont (2006)

4

Regionale woningmarkt

De woningmarkt is een voorraadmarkt. Dat betekent dat in vergelijking met andere markten de woningmarkt een vrij statische markt is met een inflexibel aanbod en een veranderlijke vraag. De 'invisible hand' van Adam Smith kan dus niet zonder meer vraag en aanbod op een efficiënte wijze in evenwicht brengen, omdat het aanbod slechts met grote vertraging en beperkt kan reageren op veranderingen in de vraag. Veranderingen in de vraag leiden als gevolg hiervan snel tot onevenwichtigheden op de woningmarkt. De afgelopen jaren is de woningmarkt gekenmerkt door een groeiende spanning, die zich uit in lange wachtlijsten in de huursector, stijgende prijzen in de koopsector, een tegenvallende nieuwbouwproductie en een afnemende doorstroming. Het gevolg is dat bepaalde groepen, zoals lagere inkomens, zorgbehoevenden en starters, het moeilijk hebben een passende woning te vinden.¹²

Het grondgebonden inflexibele aanbod betekent ook dat geen sprake kan zijn van één nationale woningmarkt. Er bestaan grote regionale verschillen, de woningmarkt van Oost-Groningen is bijvoorbeeld niet te vergelijken met de woningmarkt van Amsterdam en omgeving. En de verwachting bij het Ministerie van VROM is dat deze verschillen in de toekomst alleen maar zullen gaan toenemen.¹³ Doordat de gemeente het schaalniveau van dit onderzoek is, kunnen deze regionale verschillen duidelijk in beeld komen. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar een aantal indicatoren die inzicht bieden in de vraag, het aanbod en de verhouding tussen beide op gemeentelijk niveau.

4.1 Vraag

Net zoals de meeste markten heeft de woningmarkt te maken met een veranderlijke vraag. Deze vraag fluctueert door zaken als conjuncturele schommelingen en demografische ontwikkelingen. Voorspellingen over de ontwikkelingen op dit ge-

voetnoot

¹² VROM, 'Ruimte geven, bescherming bieden, een visie op de woningmarkt', 2006.

¹³ Vogelaar, E., 'Verstedelijkingsafspraken 2010-2020', 2008.

bied de komende jaren kennen ruime bandbreedten. Zo lopen de schattingen van de toename van het aantal huishoudens tot 2020 uiteen van 400.000 tot 1,7 miljoen, is de toekomstige economische groei nauwelijks te voorspellen (het CBS verwacht ergens tussen de één en drie procent) en wordt verwacht dat de inkomensgroei per huishouden zal liggen tussen de 0,8 en 1,7 procent. Hierdoor is het lastig om in te schatten wat de vraagkant van de woningmarkt de komende decennia zal gaan doen. De beste manier om te kijken naar de ontwikkelingen van de vraag op gemeenteniveau is om te kijken naar de trend van de afgelopen jaren. De meeste demografische ontwikkelingen zijn in het vorige hoofdstuk aan bod gekomen en de economische structuur en de arbeidsmarkt, die een belangrijke oorzaak voor conjuncturele schommelingen zijn, komen in latere hoofdstukken aan de orde.

4.1.1 Headshiprates

Door toenemende individualisering, vergrijzing en extramuralisering, het aantal echtscheidingen en de uitstel van relativorming is het aandeel alleenstaanden toegenomen, en zal dat de komende decennia blijven doen. Het gevolg is dat het aantal huishoudens relatief sneller toeneemt dan het aantal inwoners, namelijk van 7,2 miljoen in 2006 naar, volgens verwachting¹⁴ van het CBS, 8,1 miljoen in 2035.¹⁵ Door alleen naar de bevolkingssamenstelling te kijken, ontstaat dus een vertekend beeld van de vraag op de woningmarkt. Een huis wordt immers meestal door één huishouden bewoond. Bij een toenemend aantal huishoudens neemt de vraag naar woningen meer dan waarschijnlijk toe.

Het relatief aantal huishoudens wordt hier in beeld gebracht met behulp van de zogenaamde headshiprates. Headshiprates worden uitgedrukt als het aantal particuliere huishoudens gedeeld door het aantal inwoners (hierbij worden de definities van het CBS gevolgd). Wanneer meer eenpersoonshuishoudens aanwezig zijn, zal dit aandeel dus groter zijn en de woningbehoefte hoger uitvallen dan wanneer een gemeente grotendeels uit meerpersoonshuishoudens bestaat. Twee huishoudens van vijf bewoners vragen normaal gesproken nu eenmaal minder woningen dan tien eenpersoonshuishoudens.

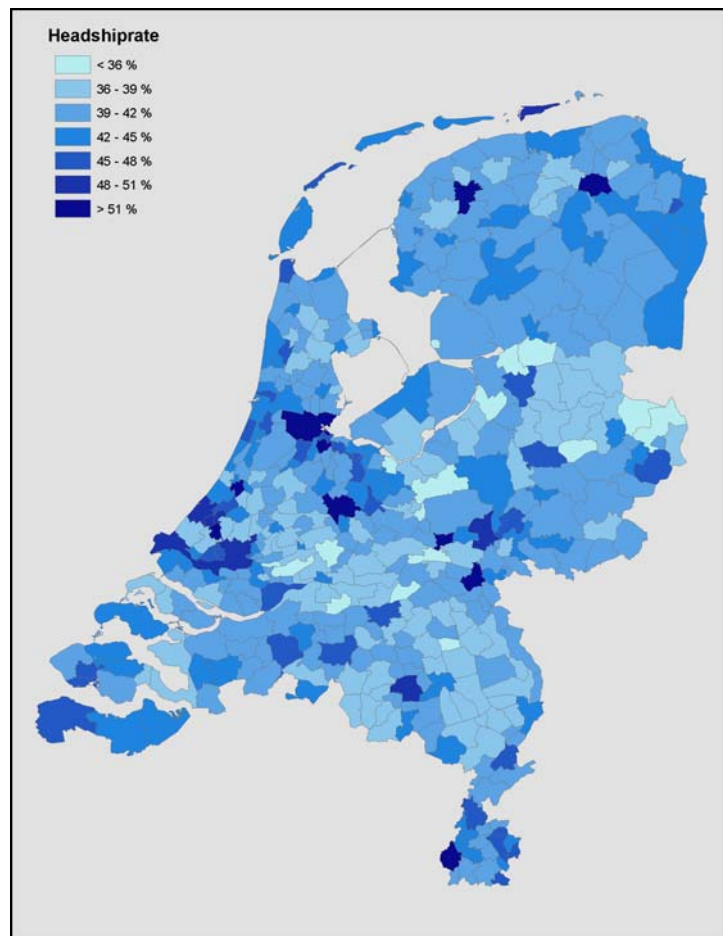
Uit figuur 4-1 blijkt dat de headshiprates in de steden het hoogst zijn. De vier grote steden zijn vrij eenvoudig te identificeren in het kaartje. Maar ook studentengemeentes als Groningen, Wageningen, Maastricht, Nijmegen en Leeuwarden springen eruit. Studenten vormen immers in de meeste gevallen eenpersoonshuishoudens. Echter, aangezien een student meestal geen directe vrager op de woningmarkt is naar een volledig huis, maar in de meeste gevallen met meerdere soortgenoten in één huis woont, vertekent deze groep de gegevens enigszins. Ook ouderen zijn veelal geen vragers op de woningmarkt. Daarom zijn in figuur 4-2 jongeren en kinderen tot 25 jaar en ouderen vanaf 65 jaar uit de gegevens verwijderd.

voetnoot

¹⁴ Eerder is al aan bod gekomen dat de prognoses van de groei van het aantal huishoudens sterk uiteenlopen.

¹⁵ Agtmaal-Wobma, E. van en Van Duin, C., 'Huishoudensprognose 2006-2050: belangrijkste uitkomsten', 2007.

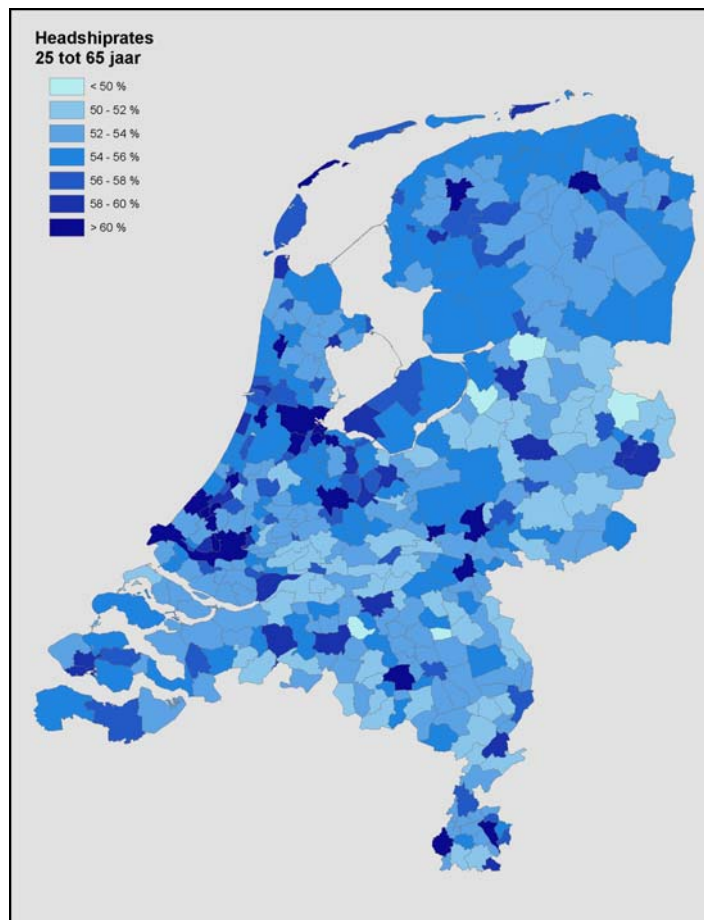
figuur 4-1 Headshiprates

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

Wat overblijft zijn de headshiprates voor de potentiële beroepsbevolking. Hierdoor ontstaat een reëler beeld van de huishoudenvorming dan wanneer naar het totaalplaatje wordt gekeken. De headshiprates zijn in de meeste steden behoorlijk hoog. Toch is wel sprake van enige differentiatie. In de vier grote steden, Arnhem, Nijmegen, Eindhoven, Maastricht, Heerlen, Groningen en Leeuwarden zijn de headshiprates duidelijk hoger dan in bijvoorbeeld Ede en Apeldoorn. Het verschil tussen stad en ommeland is ook weer duidelijk zichtbaar. Bij het toenemen van de afstand naar de stad neemt de hoogte van de headshiprates af. Verder zijn de headshiprates in Brabant, Limburg, de Achterhoek en Overijssel iets lager dan in de rest van het land.

figuur 4-2 Headshiprates leeftijdscategorie tussen 25 en 65 jaar

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

4.2 Aanbod

Het aanbod op de woningmarkt is redelijk statisch en ligt op korte termijn vast. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door het voorraadkarakter van de woningmarkt. Zo is het aandeel toevoegingen ten opzichte van de bestaande voorraad redelijk beperkt (circa één procent per jaar).¹⁶ En omdat het plannen, ontwerpen en bouwen van een woning tijd kost, kan dit kleine aandeel toevoegingen slechts met een flinke vertraging zeer beperkt reageren op veranderingen in de vraag. Zo duurt planontwikkeling van nieuwbouw gemiddeld circa 6 à 7 jaar.¹⁷ Bijsturen van het aanbod door beleid is dan ook een gecompliceerde en langdurige zaak.

voetnoot

¹⁶ RIGO en Atlas voor Gemeenten, 'Nederland in 2015', 2006.

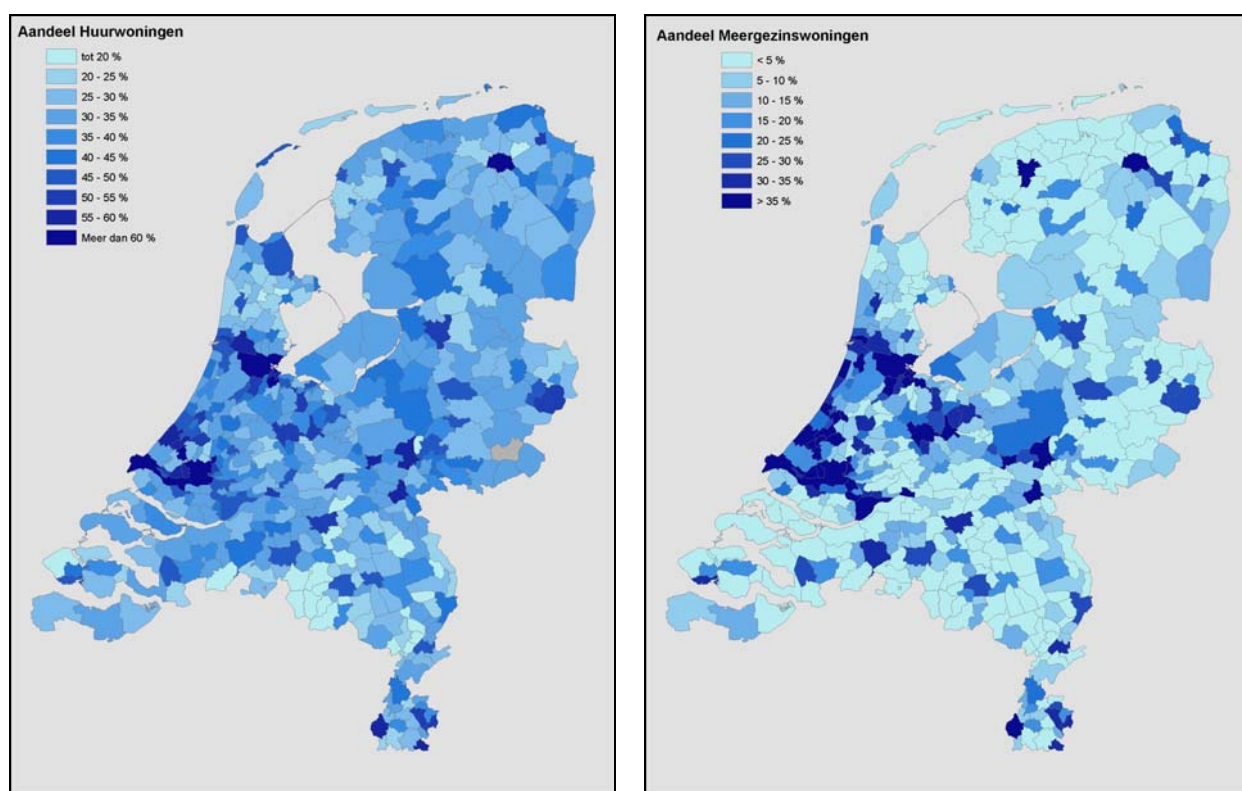
¹⁷ VROM, 'Ruimte geven, bescherming bieden, een visie op de woningmarkt', 2006.

4.2.1 Woningvoorraad

Omdat de huidige woningvoorraad ook op de langere termijn dominant zal blijven, levert de huidige stand van zaken veel informatie over het aanbod op de regionale woningmarkten, zowel nu als de komende jaren.

In figuur 4-3 staat het gemeentelijke aandeel huurwoningen¹⁸ (links) en meergezinswoningen (rechts) weergegeven. Uit het linkerplaatje blijkt dat in de steden relatief veel huurwoningen aanwezig zijn, terwijl in het ommeland de koopwoningen de overhand hebben. De steden hebben nog altijd te maken met de erfenis van het interbellum en de vroegnaarlogse periode waarin veel sociale huurwoningen zijn gebouwd. Tevens zijn veel van de vooroorlogse particuliere woningen opgekocht in het kader van stadsvernieuwing en bij corporaties in beheer gekomen.¹⁹

figuur 4-3 Aandeel huurwoningen (links) en meergezinswoningen (rechts)

Bron: SYSWOV, bewerking RIGO; jaar 2006

Omdat de steden dus veelal voor de woonmogelijkheden voor de lagere inkomensgroepen zorgen, en de omliggende suburbane gemeentes meer mogelijkheden hebben om de middelbare en hogere inkomensgroepen te bedienen, hebben steden en de omliggende gemeentes elkaar dus nodig om de gehele samenleving van

voetnoot

¹⁸ Het gaat hier om het totaal aantal huurwoningen, zowel sociaal als particulier.

¹⁹ SCP, 'Thuis op het platteland', 2006.

woonmogelijkheden te voorzien. Het verschil tussen beide is dus een teken van complementariteit.

Opvallend is dat in delen van Brabant rond Eindhoven en Den Bosch het aandeel huurwoningen zeer laag is. Voor de rest van de ommelandgemeenten van Nederland geldt dat ze behoorlijk op elkaar lijken qua aandeel huurwoningen. Wel lijkt er een neiging te zijn dat het aandeel huurwoningen enigszins toeneemt naarmate een gemeente zich dichterbij een stad bevindt.

Vanwege de beperkte hoeveelheid grond in de steden, wordt hier vaak gekozen voor gestapelde bouw, zoals appartementen en hoogbouwflats, ook wel meergezinswoningen genoemd. In het rechterplaatje van figuur 4-3 is dan ook duidelijk te zien dat in steden het aandeel meergezinswoningen veel groter is dan in het ommeland. Buiten de Randstad zijn meergezinswoningen in de meeste ommelandgemeenten zelfs praktisch geheel afwezig. Daarentegen bevatten de ommelandgemeenten in de Randstad behoorlijk veel meergezinswoningen. Ook opvallend is dat het Groene Hart duidelijk hiervan duidelijk verschilt door het lage aandeel meergezinswoningen. Ook voor de meergezinswoningen geldt dat het aandeel toeneemt naarmate de gemeente dichterbij een stad ligt.

Omdat steden een belangrijke werkgelegenheidsfunctie in de regio hebben, is de vraag naar woningen ook groter, de meeste Nederlanders wonen nu eenmaal liever dicht bij (potentieel) werk. Gezien de schaarste aan grond wordt in de steden dus meer dan gemiddeld gekozen voor gestapelde bouw, omdat het idee is dat je dan nu eenmaal meer woningen per vierkante kilometer kwijt kunt. Dat de omliggende dorpen voornamelijk uit eengezinswoningen bestaan is dan ook een teken van complementariteit tussen stad en achterland.

Uit deze figuren wordt wel duidelijk dat sprake is van een behoorlijke regionale verscheidenheid, die verband houdt met de mate van verstedelijking en de bevolkingsdichtheid. Zo omvat het aandeel eengezinswoningen buiten de Randstad ruim tachtig procent van het totaal, terwijl dat in Noord- en Zuid-Holland slechts de helft is.²⁰

4.2.2 Ontwikkeling woningvoorraad

Ondanks dat de mogelijkheden om via woningbouwproductie snel en efficiënt het aanbod op de woningmarkt aan de vraag aan te passen beperkt zijn (jaarlijks wordt circa één procent aan de voorraad door middel van productie toegevoegd)²¹, is het toch van belang om te kijken naar de verdeling van de woningbouwproductie. De verwachting is dat in de periode 2006-2015 circa 726.000 woningen gebouwd gaan worden.²² Helaas zijn deze gegevens niet op gemeenteniveau beschikbaar. In plaats daarvan wordt gekeken naar de ontwikkeling van de woningvoorraad de afgelopen vijf jaar. Uit figuur 4-4 blijkt dat voornamelijk in de gebieden rondom de steden relatief veel woningen zijn verschenen en dan voornamelijk rond Amsterdam

voetnoot

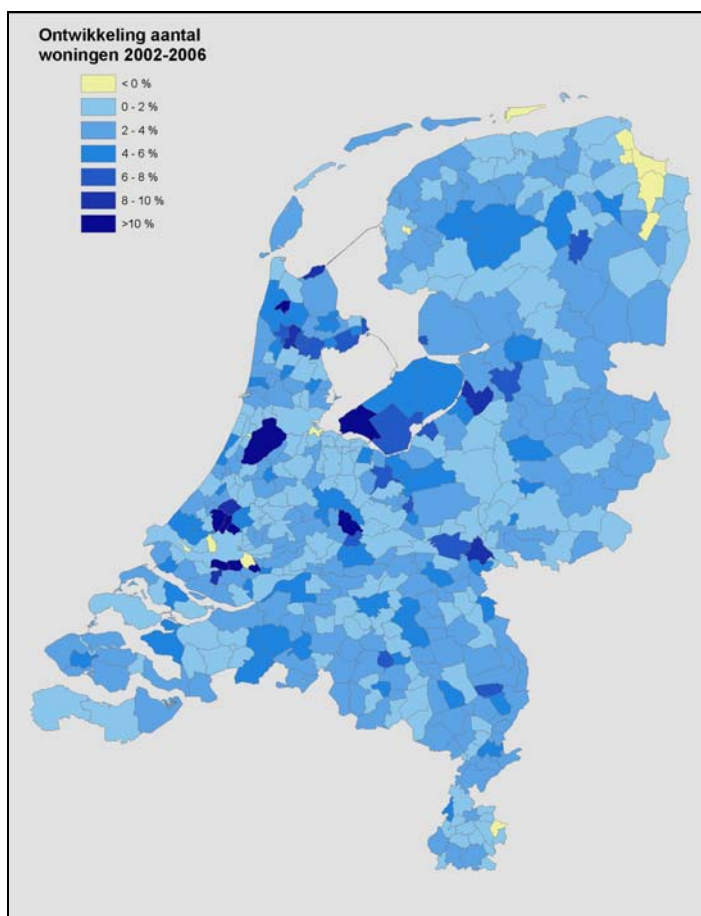
²⁰ VROM, *'Ruimte geven, bescherming bieden, een visie op de woningmarkt'*, 2006.

²¹ RIGO en Atlas voor Gemeenten, *'Nederland in 2015'*, 2006.

²² Regioplan, *'Wat doet de stad'*, 2007.

(vooral in Almere en de Haarlemmermeer), Rotterdam en Alkmaar. Dat is logisch omdat de meeste vraag naar woningen toch in de buurt van de steden te vinden is (mede vanwege de regionale werkgelegenheidsfunctie van de steden), maar de overgebleven ruimte om te bouwen binnen de steden beperkt is. Dus wordt voor de woningbouwproductie uitgeweken naar de dichtstbijzijnde gemeente waar nog wel bouwgrond beschikbaar is. In de krimpregio Oost-Groningen is klaarblijkelijk al geanticipeerd op de krimp door het aantal woningen enigszins te verminderen, of in ieder geval nauwelijks te laten toenemen.

figuur 4-4 Ontwikkeling aantal woningen tussen 2002 en 2006

Bron: SYSWOV, bewerking RIGO; jaren 2002 tot en met 2006

4.2.3 Leefbaarheid woonomgeving

De leefbaarheid van de woonomgeving speelt ook in op de aanbodkant van de woningmarkt. Bij een lage leefbaarheid van de wijk of buurt hebben mensen bijvoorbeeld minder geld over voor een woning.²³ RIGO en Stichting Atlas voor Ge-

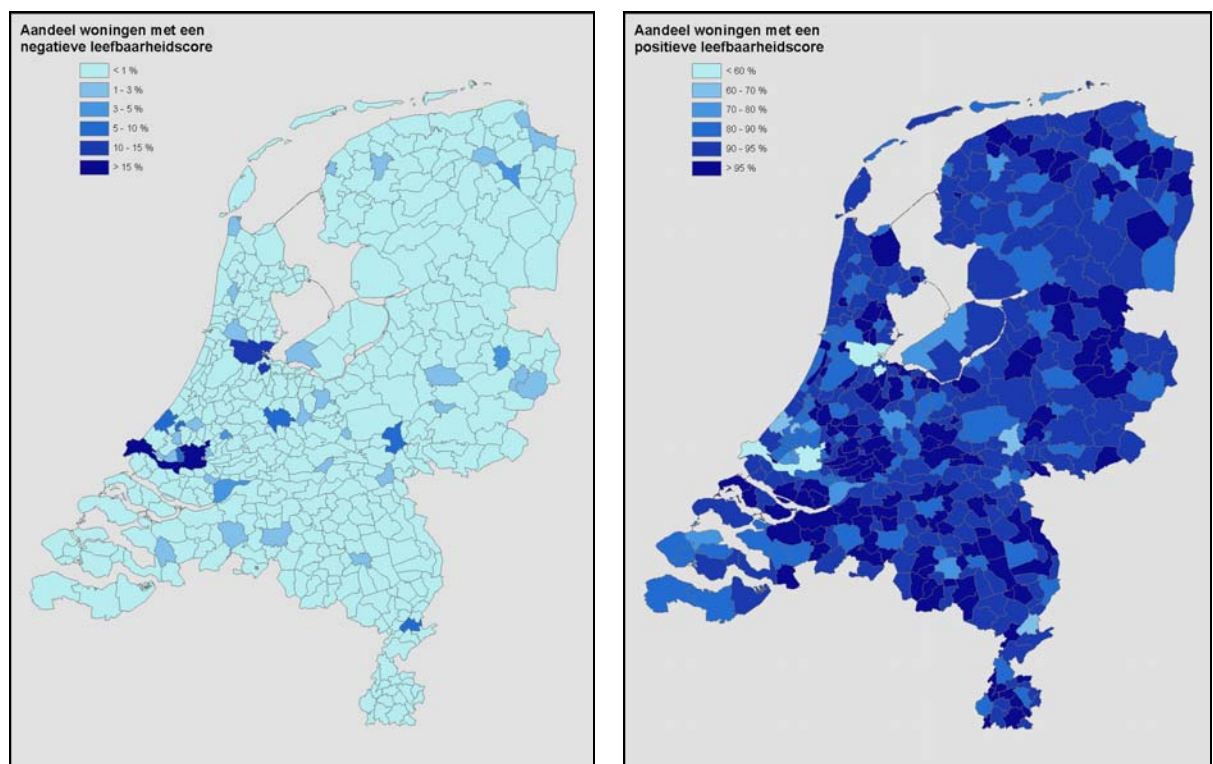
voetnoot

²³ RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten, 'De Leefbaarometer: Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken', 2008.

meenten hebben voor het Ministerie van VROM een monitor ontwikkeld, waarin de leefbaarheid op PC6-niveau gemeten kan worden, de zogenaamde Leefbaarometer. Op basis van deze gegevens kan berekend worden hoeveel woningen te maken hebben met negatieve en positieve leefbaarheidscores. Het resultaat hiervan is te zien in figuur 4-5.

Links is te zien dat in het overgrote deel van het land er niet of nauwelijks bewoners te vinden zijn die in een gebiedje met een negatieve leefbaarheidscore wonen. Het probleem situeert zich in Amsterdam en vooral Rotterdam. Ook in Den Haag, Utrecht en Arnhem zijn er relatief behoorlijk wat bewoners die in een gebiedje met een negatieve leefbaarheidscore wonen. Rechts is ongeveer het omgekeerde beeld zichtbaar. Enkel in Amsterdam en Rotterdam is het aandeel woningen met een positieve leefbaarheid iets lager dan in de meeste andere gemeenten, gevolgd door wederom Den Haag, Utrecht en Arnhem.

figuur 4-5 Aandeel woningen met een negatieve leefbaarheidscore (links) en aandeel woningen met een positieve leefbaarheidscore (rechts)

Bron: RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten, bewerking RIGO; jaar 2006

4.3 Marktspanning

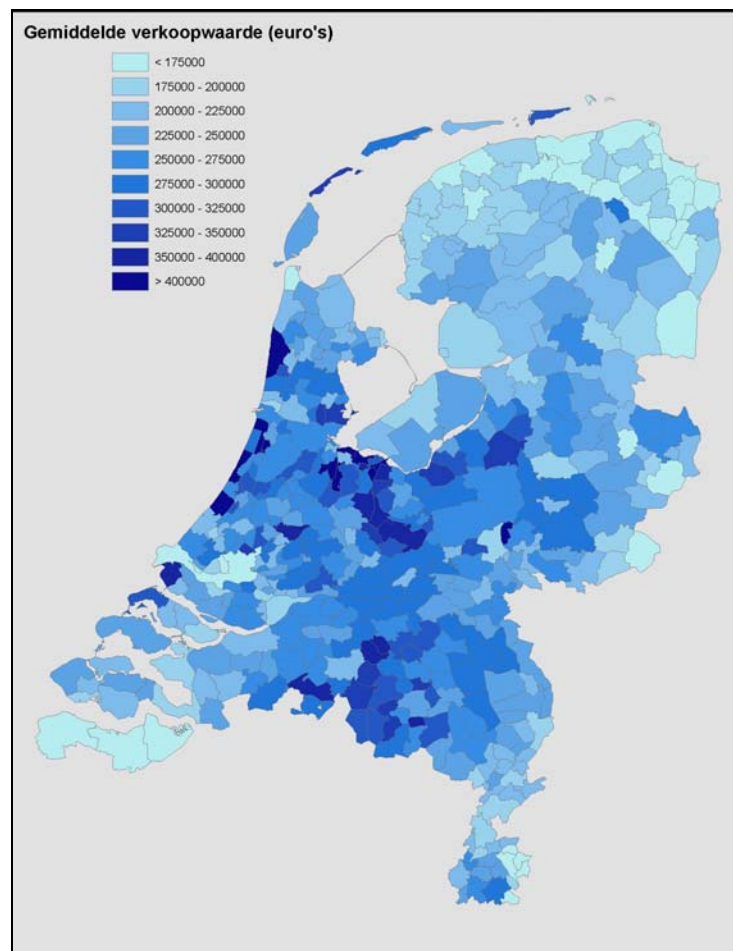
Met behulp van de verschillende indicatoren in de voorgaande paragrafen is geprobeerd een beeld te schetsen van de stand van zaken en de recente ontwikkeling van vraag en aanbod op de woningmarkt. Binnen de reikwijdte van dit onderzoek is

het niet mogelijk om op een laag schaalniveau als de gemeente de verhouding tussen vraag en aanbod rechtstreeks te meten. Met behulp van de gemiddelde verkoopwaarde en de verhouding tussen het aantal huishoudens en het aantal woningen in een gemeente is indirect wel wat te zeggen over de spanning op de gemeentelijke woningmarkt.

4.3.1 Gemiddelde verkoopwaarde

Een gemiddelde economische markt werkt volgens het principe dat een toename van de vraag in vergelijking met het aanbod leidt tot een stijging van de prijzen. In dit geval zou een grote spanning op de woningmarkt moeten leiden tot een toename van de verkoopwaarde van de huizen. Om dit in beeld te brengen staat in figuur 4-6 de gemiddelde verkoopwaarde van alle huizen in een gemeente in 2006 afgebeeld.

figuur 4-6 Gemiddelde verkoopwaarde 2006 (in euro's)

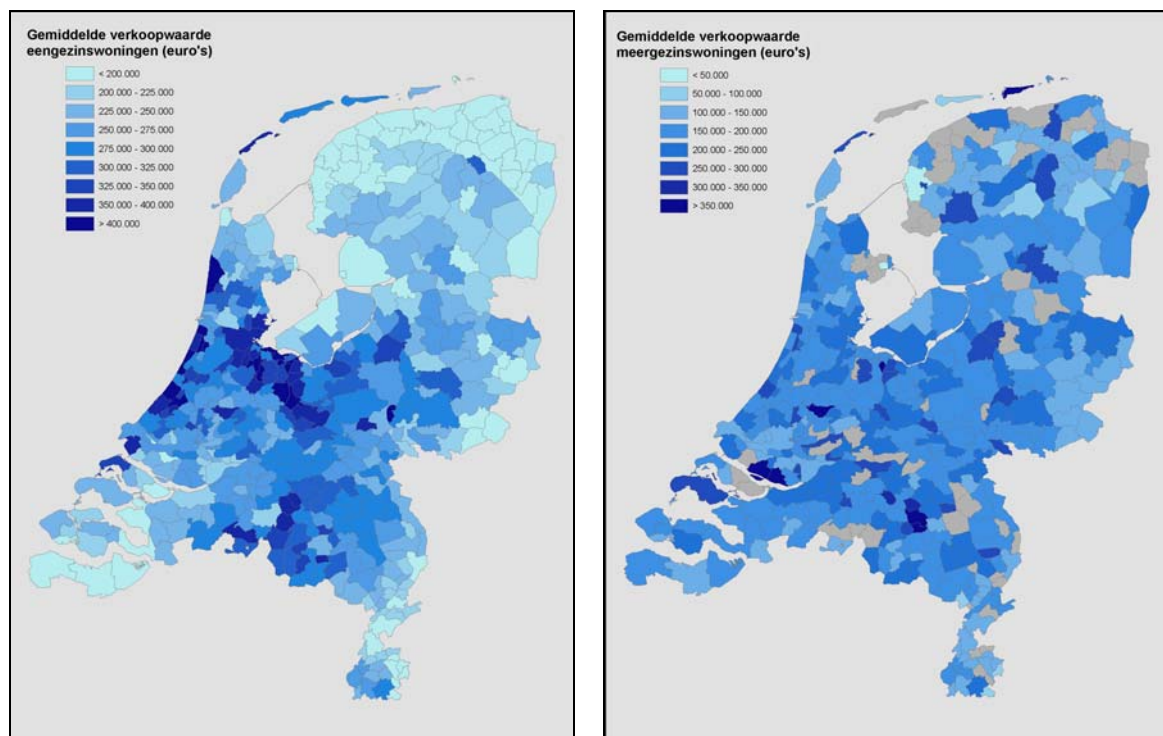
Bron: Kadaster, bewerking RIGO; jaar 2006

De figuur laat zien dat de gemiddelde verkoopwaarde in de steden veelal lager is dan in de directe omgeving. Vooral de lage gemiddelde verkoopwaarde in Rotter-

dam valt op. De gemiddelde verkoopwaarde in het noorden, zuiden en oosten is gemiddelde gesproken een stuk lager dan in het westen, zuiden en Brabant. Dat vertaalt zich ook naar de steden aldaar. Bijvoorbeeld Groningen, Leeuwarden, en de Twentse en Limburgse steden hebben een relatief zeer lage gemiddelde verkoopwaarde.

Een gevaar bij het interpreteren van de spanning op de woningmarkt op basis van de gemiddelde verkoopwaarde is dat deze mede bepaald wordt door de samenstelling en kwaliteit van de woningvoorraad. In steden is de woningvoorraad bijvoorbeeld gemiddeld vaak ouder, is er een relatief groot aandeel meergezinswoningen en zijn de huizen qua omvang in behoorlijk wat gevallen kleiner (bijvoorbeeld ook een kleinere tuin). Dit soort kenmerken van de woningvoorraad heeft een verlagend effect op de gemiddelde verkoopwaarde.

figuur 4-7 Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen (links) en meergezinswoningen (rechts)

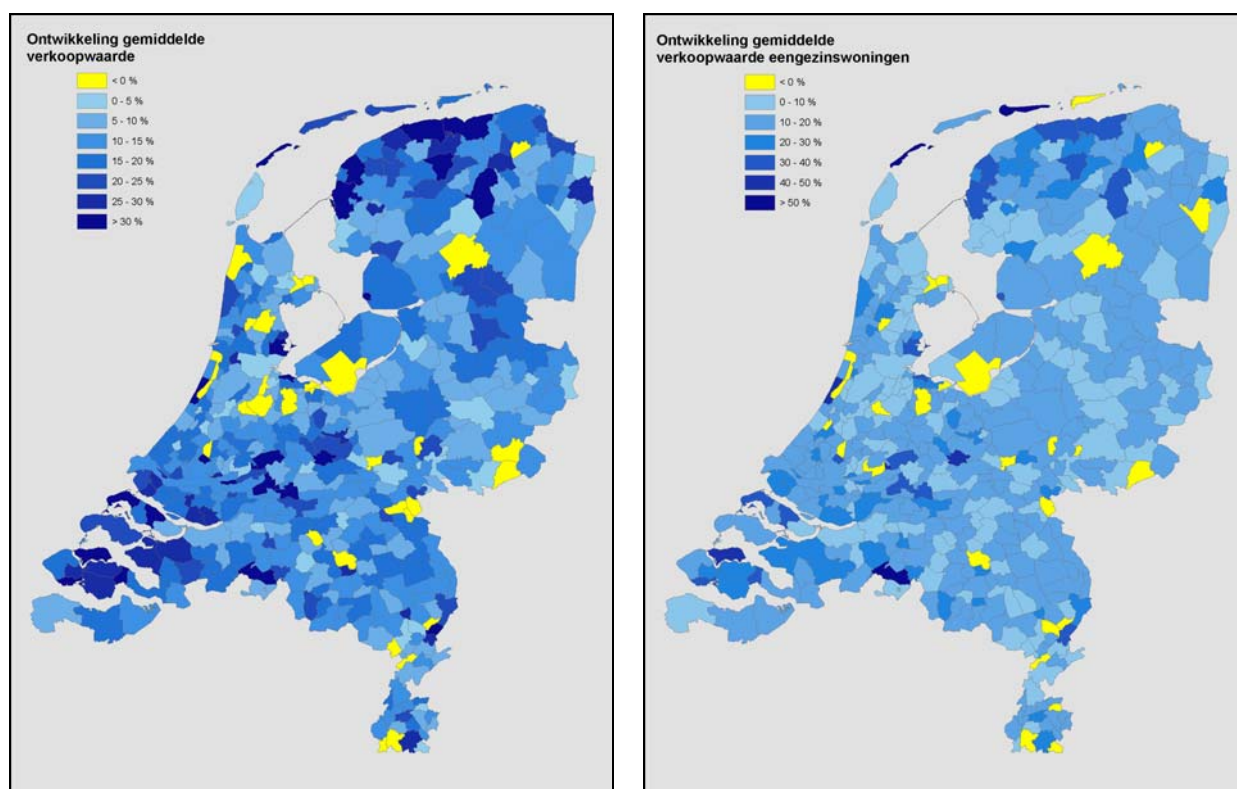
Bron: Kadaster, bewerking RIGO; jaar 2006.

Om toch enigszins te corrigeren voor het verschil in samenstelling van de woningvoorraad, wordt in figuur 4-7 gekeken naar de gemiddelde verkoopwaarde van een- en meergezinswoningen. In sommige kleinere plattelandsgemeenten zijn niet of nauwelijks koopappartementen, en mochten er al een paar zijn, dan worden die natuurlijk niet jaarlijks verkocht. Dat verklaart de grijze vlekken in het rechterkaartje van deze figuur, voor die gemeenten bestaan geen data. Wat verder opvalt aan deze grafiek is dat de prijzen van de meergezinswoningen per gemeente gemiddeld gesproken niet veel van elkaar afwijken. Ten slotte valt in deze figuur te zien dat in

heel wat gemeenten rond de steden, met uitzondering van het westen, de prijs van meergezinswoningen stevig is toegenomen.

De prijs van eengezinswoningen is in de vier grote steden, met uitzondering van Rotterdam, en de directe omgeving relatief gezien behoorlijk hoog. In de meeste andere steden wijkt de prijs nauwelijks van de omgeving af. In het noorden, oosten en Limburg is de gemiddelde verkoopwaarde lager, wat ook geldt voor de aldaar gelegen steden. Een belangrijke uitzonderingspositie is voor Tilburg weggelegd, waar de prijs duidelijk lager is dan in de rest van Brabant.

figuur 4-8 Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen (links) en meergezinswoningen (rechts)

Bron: Kadaster, bewerking RIGO; jaren 2002 en 2006.

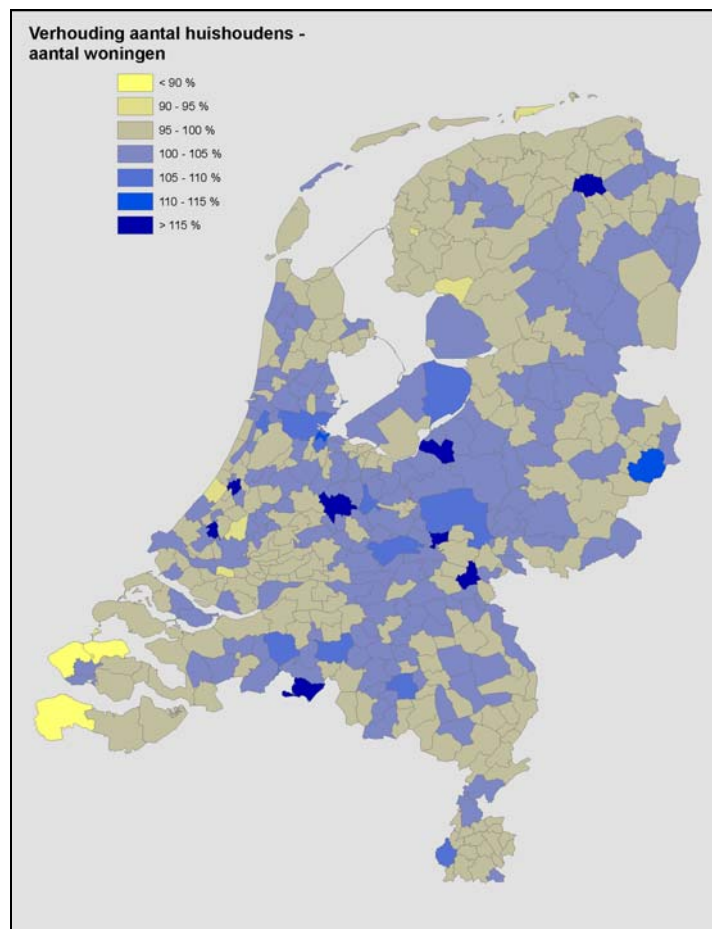
In figuur 4-8 staat de ontwikkeling van de gemiddelde verkoopwaarde tussen 2002 en 2006 weergegeven. De ontwikkeling van de meeste steden en stedelijke regio's lijkt niet veel te verschillen van de rest van het land. In Amsterdam is de ontwikkeling van de gemiddelde verkoopwaarde beperkt geweest. Sommige andere gemeenten in de omgeving hebben de gemiddelde huizenprijs zelfs zien dalen, terwijl in een aantal andere gemeenten in de buurt van Amsterdam de huizenprijs flink is toegenomen. Een echte lijn is dus niet te vinden. Dit geldt voor meerdere steden. De huizenprijs is het sterkst toegenomen in de 'periferie': het uiterste noorden en Zeeland. De grotere plaatsen in deze gebieden, zoals Groningen, Leeuwarden, Vlissingen en Middelburg, hebben deze lijn gevolgd.

Ten slotte is in het rechterplaatje van figuur 4-8 gekeken naar de ontwikkeling van de huizenprijs van eengezinswoningen. Hier valt eigenlijk weinig op te merken. In de grootste delen van het land wijken de percentages niet echt af. Voornamelijk in het noorden zijn uitschieters naar boven toe zichtbaar.

4.3.2 Verhouding aantal huishoudens – aantal woningen

Een andere methode om wat te zeggen over de spanning op de gemeentelijke woningmarkt is door te kijken naar de verhouding tussen het aantal particulier huishoudens en het aantal woningen. In theorie zou kunnen gelden dat hoe meer huishoudens er zijn in vergelijking met het aantal woningen, hoe groter de relatieve vraag naar woningen zal zijn in vergelijking met het aanbod van woningen en hoe groter de spanning op de gemeentelijke woningmarkt dus zal zijn. Dit is zeker geen perfecte maatstaf, want het ziet een gemeente bijvoorbeeld als gesloten entiteit, waar geen vraag van buiten de gemeente bestaat en geen rekening gehouden wordt met de huishoudens die (ook) buiten de gemeente op zoek zijn naar een huis.

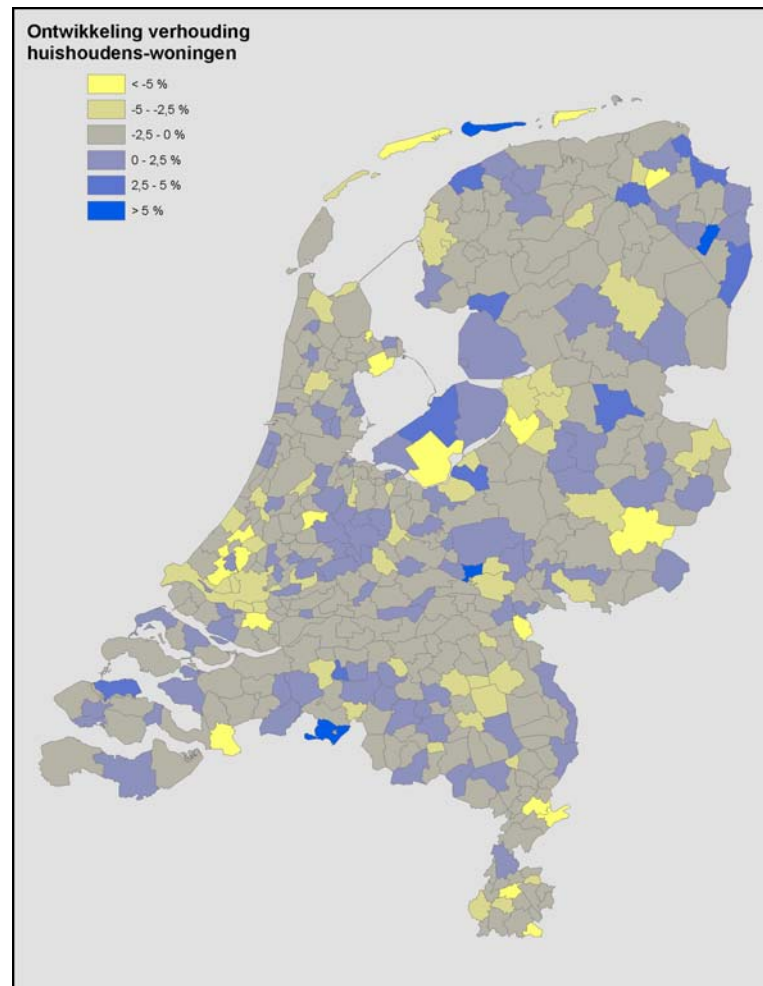
figuur 4-9 Verhouding aantal huishoudens - aantal woningen

Bron: CBS en SYSWOV, bewerking RIGO; jaar 2006

In figuur 4-9 staat de gemeentelijke verhouding weergegeven. Honderd procent betekent in het kaartje dat het aantal huishoudens gelijk is aan het aantal woningen, daarboven is het aantal huishoudens groter dan het aantal woningen. Wat onmiddellijk opvalt is dat relatief kleinere studentensteden als Leiden, Delft, Wageningen de hoogste verhouding hebben. Dit komt doordat het aandeel studenten dat onzelfstandig op kamers woont relatief hoog is ten opzichte van het aantal inwoners. Omdat zo'n student wel een particulier huishouden vormt, maar vaak met meerdere in een studentenhuus woont, valt dit percentage te hoog uit. Deze studenten zijn immers niet allemaal op korte termijn op zoek naar een zelfstandige woonruimte. Ook een grote stad als Utrecht en iets kleinere als Groningen, Enschede en Nijmegen komen er niet zo goed vanaf, maar ook dat zijn studentensteden.

figuur 4-10 Ontwikkeling verhouding aantal huishoudens – aantal woningen tussen 2001 en 2006

Bron: CBS en SYSWOV, bewerking RIGO; jaar 2006

Opvallend is dat de verhouding in de Randstad helemaal niet zo slecht is, sterker nog, in veel gemeenten is het aantal huishoudens kleiner dan het aantal woningen. In Utrecht, Gelderland en rond de Brabantse stedenrij is het aantal huishoudens

daarentegen groter dan het aantal woningen. Ook is te zien dat de verhouding het hoogst is in de steden en vervolgens afneemt naarmate de gemeente verder van de stad af ligt.

Zoals hierboven al aangehaald is de huidige stand van zaken geen perfecte maatstaf voor de spanning op de woningmarkt. Beter kan gekeken worden naar de ontwikkeling van de verhouding, waardoor een inschatting over de ontwikkeling van de marktspanning gemaakt kan worden. In figuur 4-10 is het resultaat hiervan te zien. In grote delen van het land neemt de verhouding tussen het aantal huishoudens en het aantal woningen af. Dit betekent dus dat vraag (van huishoudens) en aanbod (van woningen) dichter bij elkaar komen te liggen en de woningmarkt in die gebieden langzaam aan het ontspannen is. Regionaal zijn er wel wat verschillen zichtbaar. Zo neemt bijvoorbeeld de verhouding in en rond de stad Utrecht, de Brabantse stedenrij, Middelburg, Arnhem, Nijmegen, Sittard, Ede, Enschede en Groningen wel toe. Hier is dus sprake van een licht groeiende spanning op de woningmarkt. Vooral in Rotterdam (en bijna de gehele omgeving) en Maastricht neemt de verhouding het sterkst af, wat betekent dat de woningmarkt hier echt aan het ontspannen is.

4.4 Thematisch profiel woningmarkt

In deze paragraaf wordt het thematische profiel van het thema woningmarkt voor de 38 stedelijke regio's gepresenteerd. Het thematisch profiel is in drieën gedeeld vanwege de breedte van de problematiek en de verscheidenheid van de indicatoren:

- 1 Samenstelling en kwaliteit: er is een profiel opgesteld met betrekking tot de samenstelling van de woningmarkt en de (hiermee samenhangende) kwaliteit van de woonomgeving.
- 2 Ontwikkelingen: een profiel op basis van de ontwikkeling van het aantal woningen en de ontwikkeling van de verhouding tussen het aantal huishoudens en het aantal woningen.
- 3 Prijsontwikkeling: een profiel op basis van het prijsniveau van woningen en de ontwikkelingen hierbinnen.

Allereerst staan in tabel 4-1 de z-scores van de verschillende indicatoren op het subthema samenstelling van de woningvoorraad en kwaliteit van de leefomgeving weergegeven per stedelijke regio. Op basis van de z-scores in deze tabel is een hiërarchische clusteranalyse uitgevoerd om te kijken welke stedelijke regio's met een soortgelijke problematiek te maken hebben. De gemiddelde z-scores per cluster zijn in tabel 4-2 te zien. Een korte toelichting op de indicatoren is in tabel 4-3 te zien.

De volgende acht clusters zijn, met behulp van de clusteranalyse, geïdentificeerd:

- ✓ *Cluster 1: Grootstedelijke probleemvoorraad (de stedelijke regio's Amsterdam, Rotterdam, Schiedam en Den Haag).* Op dit subthema behoort niet Utrecht tot de G4 maar Schiedam. De vier stedelijke regio's kennen relatief veel meerge-

zinsuurwoningen en (deels in samenhang) laat de leefbaarheid (in een aanzienlijk deel van de wijken) te wensen over.

tabel 4-1 Z-scores stedelijke regio's indicatoren samenstelling en kwaliteit woningvoorraad

Stedelijke Regio	cluster	Aandeel huurwoningen*	Aandeel meergezinswoningen*	Aandeel woningen met negatieve leefbaarheidscore*	Aandeel woningen met positieve leefbaarheidscore
Amsterdam	1	-2,6	-2,2	-1,6	-2,1
Rotterdam	1	-2,2	-1,9	-4,6	-3,2
Schiedam	1	-2,1	-2,9	-2,0	-1,7
's-Gravenhage	1	-1,3	-2,4	-1,5	-1,7
Arnhem	2	-0,6	0,2	-0,8	-0,4
Dordrecht	2	-0,4	-1,0	-0,4	-0,5
Utrecht	2	-0,1	-0,6	-0,6	-0,5
Zaanstad	2	-1,5	-0,2	0,0	-0,1
Zoetermeer	2	-1,1	-1,1	-0,2	-1,5
Haarlem	3	-0,2	-0,7	0,6	0,8
Leiden	3	-0,3	-1,1	0,5	0,8
Almere	4	0,6	0,4	0,2	-1,3
Lelystad	4	1,2	1,2	0,5	-0,9
Alkmaar	5	1,5	0,5	0,5	0,4
Ede	5	1,5	0,4	0,6	0,8
Emmen	5	1,0	1,2	0,4	0,9
Haarlemmermeer	5	1,2	0,6	0,7	0,5
Sittard-Geleen	5	1,0	0,8	0,6	1,2
Venlo	5	1,1	0,8	0,5	0,8
Almelo	6	0,8	0,9	0,0	0,5
Apeldoorn	6	0,5	0,5	0,6	1,2
Breda	6	0,7	0,5	0,3	0,4
Eindhoven	6	0,9	0,6	0,5	0,2
Heerlen	6	-0,2	0,1	0,5	0,8
Hengelo	6	0,1	0,7	0,4	0,9
Hilversum	6	-0,3	0,2	0,7	0,9
Leeuwarden	6	0,7	0,6	0,2	0,4
Middelburg	6	0,5	0,3	0,5	0,2
's-Hertogenbosch	6	0,4	0,5	0,4	0,5
Tilburg	6	0,5	0,6	0,4	0,6
Zwolle	6	0,2	0,5	0,6	0,5
Amersfoort	7	0,2	0,3	0,1	0,2
Deventer	7	-0,1	0,4	0,2	0,2
Enschede	7	-0,4	0,2	0,3	0,1
Groningen	7	-0,1	-0,2	0,2	0,0
Helmond	7	-0,2	0,9	0,0	-0,1
Maastricht	7	-0,5	0,0	0,6	0,3
Nijmegen	7	-0,6	0,2	0,1	-0,3

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ *Cluster 2: Stedelijke probleemvoorraad (de stedelijke regio's Arnhem, Dordrecht, Utrecht, Zaanstad en Zoetermeer).* Deze regio's kampen met een soortgelijke problematiek als in het eerste cluster, maar de problemen zijn hier op het punt van de woningvoorraad en leefbaarheid net iets minder groot dan in het eerste cluster.
- ✓ *Cluster 3: Stedelijk, maar leefbaar (de stedelijke regio's Haarlem en Leiden).* De regio's Haarlem en Leiden hebben een stedelijke woningvoorraad met relatief

veel meergezinswoningen en veel huurwoningen. Ze onderscheiden zich van het voorgaande cluster door een goede leefbaarheid. Dit komt vooral naar voren uit het aandeel woningen gelegen in buurten met hoge leefbaarheidswaardering.

- ✓ *Cluster 4: Groeiregio's (de stedelijke regio's Almere en Lelystad).* Zeker voor de regio Lelystad geldt dat er sprake is van een relatieve oververtegenwoordiging van koopwoningen en eengezinswoningen. Ook in de regio Almere is dit het geval, zij het in wat mindere mate. Er zijn (mede in relatie tot de samenstelling van de voorraad) weinig gebieden met echte leefbaarheidsproblemen, maar het ontbreekt ook aan wijken met een (zeer) positieve leefbaarheid (middelmaat lijkt troef).

tabel 4-2 Gemiddelde z-scores per cluster samenstelling en kwaliteit woningvoorraad

cluster	Aandeel huurwoningen*	Aandeel meergezinswoningen*	Aandeel woningen met negatieve leefbaarheidsscore*	Aandeel woningen met positieve leefbaarheidsscore
1	-2,0	-2,4	-2,4	-2,2
2	-0,7	-0,6	-0,4	-0,6
3	-0,3	-0,9	0,6	0,8
4	0,9	0,8	0,4	-1,1
5	1,2	0,7	0,5	0,8
6	0,4	0,5	0,4	0,6
7	-0,2	0,3	0,2	0,1

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ *Cluster 5: Leefbare regio's met een nadruk op koopwoningen (de stedelijke regio's Alkmaar, Ede, Emmen, Haarlemmermeer, Sittard-Geleen en Venlo).* De regio's in dit cluster worden gekenmerkt door een relatieve oververtegenwoordiging van koopwoningen en eengezinswoningen. Mede in relatie met deze samenstelling van de woningvoorraad zijn er in vergelijking met de andere regio's weinig problemen qua leefbaarheid.
- ✓ *Cluster 6: Leefbare regio's (De stedelijke regio's Almelo, Apeldoorn, Breda, Eindhoven, Heerlen, Hilversum, Leeuwarden, Middelburg, Den Bosch, Tilburg en Zwolle).* In deze regio's is de koopsector veel minder dominant dan in het voorgaande cluster. Hetzelfde geldt voor de eengezinswoning. Ook in dit cluster zijn problemen met de leefbaarheid in verhouding klein.
- ✓ *Cluster 7: Gemiddelde steden (De stedelijke regio's Amersfoort, Deventer, Enschede, Groningen, Helmond, Maastricht en Nijmegen).* Dit laatste cluster van stede-

lijke regio's scoort op alle indicatoren rond het gemiddelde van stedelijke regio's.

tabel 4-3 Toelichting indicatoren cluster samenstelling en kwaliteit woningvoorraad

Indicatoren	Bron	Toelichting
Aandeel huurwoningen	SYSWOV	Percentage huurwoningen in 2006
Aandeel meergezinswoningen	SYSWOV	Percentage meergezinswoningen in 2006
Aandeel woningen met negatieve leefbaarheidsscore	RIGO/Atlas voor Gemeenten	Percentage woningen dat zich in een PC6-gebied met een negatieve leefbaarheidsscore bevindt (2006)
Aandeel woningen met positieve leefbaarheidsscore	RIGO/Atlas voor Gemeenten	Percentage woningen dat zich in een PC6-gebied met een positieve leefbaarheidsscore bevindt (2006)

Het tweede thematische profiel van dit hoofdstuk beslaat de indicatoren ontwikkeling van het aantal woningen en ontwikkeling van de verhouding tussen het aantal huishoudens en het aantal woningen tussen 2001 en 2006. De eerste is een indicator voor de voortgang van de bouwproductie en de tweede voor de ontwikkeling van spanning op de woningmarkt. Deze laatste indicator is niet helemaal eenduidig: in een sterk gespannen markt kan ontspanning wenselijk zijn, maar in een minder gespannen markt kan verdere ontspanning leiden tot problemen in de bestaande voorraad. In tabel 4-4 staan de z-scores van beide indicatoren per stedelijke regio weergegeven. Een toelichting op de indicatoren is te lezen in tabel 4-6.

Met behulp van deze tabel is een hiërarchische clusteranalyse uitgevoerd, die de onderstaande negen clusters van vergelijkbare stedelijke regio's heeft opgeleverd. De gemiddelde z-scores per cluster staan in tabel 4-5 weergegeven.

- ✓ *Cluster 1: Succesvolle (groei)regio (de stedelijke regio Lelystad).* De woningvoorraad in de regio Lelystad groeit nog altijd, zij het wat langzamer dan in de (begin) jaren negentig. Na jaren van een relatief ontspannen woningmarkt lijkt de woningmarkt nu aan te trekken: het aantal huishoudens groeit sneller dan het aantal woningen.
- ✓ *Cluster 2: Sterke groeiregio's (de stedelijke regio's Almere en Haarlemmermeer).* Terwijl in Lelystad de nieuwbouwproductie is afgenomen, draait deze in Almere en Haarlemmermeer nog volop. Deze regio's groeien het snelste van alle stedelijke regio's. Het aantal huishoudens neemt nog wat sneller toe, dus van een echte ontspanning op de markt is geen sprake.
- ✓ *Cluster 3: Groeiregio (de stedelijke regio Zoetermeer).* In de regio Zoetermeer is het aantal woningen relatief sterk toegenomen (iets minder dan in het voorgaande cluster, maar toch). De productie lijkt hier wel te leiden naar een langzame ontspanning van de woningmarkt: het aantal huishoudens is iets minder sterk toegenomen dan het aantal woningen.
- ✓ *Cluster 4: Sterk ontspannende regio (de stedelijke regio Rotterdam).* In de regio Rotterdam neemt het aantal woningen iets sneller toe dan in de andere stedelijke regio's. Vergeleken met de groei van het aantal huishoudens is de groei echter het sterkst van alle regio's. Tekenen van een snelle ontspanning op de woningmarkt.

tabel 4-4 Z-scores stedelijke regio's ontwikkelingen woningmarkt

Stedelijke Regio	cluster	Ontwikkeling aantal woningen	Ontwikkeling verhouding aantal huishoudens aantal woningen*
Lelystad	1	0,6	-3,0
Almere	2	3,9	-1,5
Haarlemmermeer	2	3,0	-0,6
Zoetermeer	3	1,8	0,2
Rotterdam	4	0,5	3,0
Apeldoorn	5	-0,6	0,5
Dordrecht	5	-0,8	0,5
Haarlem	5	-1,1	0,5
Heerlen	5	-1,1	1,2
Hilversum	5	-0,9	0,3
Leiden	5	-0,7	0,6
Maastricht	5	-0,6	1,5
Schiedam	5	-0,9	1,8
Almelo	6	-0,4	-0,8
Groningen	6	-0,8	-0,7
Middelburg	6	-0,3	-0,6
Nijmegen	6	-0,2	-0,5
Tilburg	6	-0,3	-1,2
Amersfoort	7	0,5	-0,2
Breda	7	0,0	-0,7
Deventer	7	0,3	-0,6
Ede	7	0,2	-1,1
Utrecht	7	0,4	-0,9
Alkmaar	8	0,5	0,3
Amsterdam	8	0,1	0,5
Helmond	8	0,2	0,3
's-Gravenhage	8	0,2	1,0
Zwolle	8	0,4	0,6
Arnhem	9	-0,4	-0,2
Eindhoven	9	-0,3	-0,1
Emmen	9	-0,6	0,1
Enschede	9	-0,4	0,0
Hengelo	9	-0,7	0,0
Leeuwarden	9	-0,4	-0,1
's-Hertogenbosch	9	-0,3	0,1
Sittard-Geleen	9	-0,5	0,1
Venlo	9	-0,2	-0,2
Zaanstad	9	0,0	-0,2

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ *Cluster 5: Ontspannende regio's (de stedelijke regio's Apeldoorn, Dordrecht, Haarlem, Hilversum, Leiden, Heerlen, Maastricht en Schiedam).* In deze regio's neemt ondanks een zeer beperkte groei van de woningvoorraad, de verhouding tussen het aantal woningen en het aantal huishoudens sterk af. Ook hier zijn dus tekenen zichtbaar van een zich ontspannende woningmarkt.
- ✓ *Cluster 6: Gespannen regio's (de stedelijke regio's Almelo, Groningen, Middelburg, Nijmegen en Tilburg).* Net als in het voorgaande cluster groeit de woningvoorraad hier minder sterk dan gemiddeld. In deze steden gaat deze beperkte

productie echter mogelijk samen met oplopende spanning: de verhouding tussen het aantal woningen en huishoudens ‘verslechtert’.

tabel 4-5 Gemiddelde z-scores per cluster voor de ontwikkelingen op de woningmarkt

cluster	Ontwikkeling aantal woningen	Ontwikkeling verhouding aantal huishoudens aantal woningen*
1	0,6	-3,0
2	3,4	-1,1
3	1,8	0,2
4	0,5	3,0
5	-0,8	0,9
6	-0,4	-0,7
7	0,3	-0,7
8	0,3	0,6
9	-0,4	0,0

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ *Cluster 7: Gespannen groeiregio's (de stedelijke regio's Amersfoort, Breda, Deventer, Ede en Utrecht).* In deze regio's groeit de woningvoorraad bovengemiddeld, maar dit leidt vooralsnog niet tot een ontspannen markt, het tegendeel lijkt het geval.
- ✓ *Cluster 8: Geleidelijke groeiregio's (de stedelijke regio's Alkmaar, Amsterdam, Helmond, Den Haag en Zwolle).* In deze regio's groeit de woningvoorraad bovengemiddeld, hetgeen leidt tot een (beperkte) ontspanning op de woningmarkt. Het gaat hier uiteraard alleen om de ontwikkeling, de actuele spanning op de woningmarkt is in veel van de regio's juist groot.
- ✓ *Cluster 9: Gemiddelde regio's (de stedelijke regio's Arnhem, Eindhoven, Emmen, Enschede, Hengelo, Leeuwarden, Den Bosch, Sittard-Geleen, Venlo en Zaanstad.)* Op beide indicatoren scoren deze stedelijke regio's rond het gemiddelde van stedelijke regio's.

tabel 4-6 Toelichting indicatoren ontwikkelingen woningmarkt

Indicatoren	Bron	Toelichting
Ontwikkeling aantal woningen	SYSWOV	Ontwikkeling van het aantal woningen tussen 2002 en 2006
Ontwikkeling verhouding aantal huishoudens-aantal woningen	CBS/SYSWOV	Ontwikkeling van de verhouding tussen het aantal huishoudens en het aantal woningen tussen 2002 en 2006.

Het derde en laatste profiel van dit hoofdstuk heeft betrekking op het subthema 'prijsontwikkeling'. Hierin zijn indicatoren met betrekking tot de huizenprijs en de ontwikkeling daarvan opgenomen. In tabel 4-7 staan de z-scores van deze indicatoren per stedelijke regio weergegeven. Op basis van deze scores is een hiërarchische clusteranalyse uitgevoerd, waaruit vijf clusters van gelijkaardige stedelijke regio's zijn gevonden. De gemiddelde z-scores per cluster zijn in tabel 4-8 te zien. Ook voor deze indicatoren geldt dat ze op twee manieren geïnterpreteerd kunnen worden: hoge prijzen kunnen worden gezien als een slecht toegankelijke markt, maar ook als indicator voor een populair woonklimaat. In tabel 4-9 is een toelichting op de indicatoren te zien.

tabel 4-7 Z-scores stedelijke regio's indicatoren kooprijzen

Stedelijke Regio	cluster	Gemiddelde verkoopwaarde	Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen	Ontwikkeling Gemiddelde verkoopwaarde	Ontwikkeling Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen
Alkmaar	1	0,6	0,3	0,3	0,4
Apeldoorn	1	1,1	0,8	0,6	0,5
Breda	1	0,8	0,5	0,6	0,7
Helmond	1	0,5	0,2	0,6	0,6
's-Gravenhage	1	0,1	2,0	0,9	0,7
Utrecht	1	1,0	1,0	0,6	0,4
Almelo	2	-0,9	-1,0	-0,6	0,1
Emmen	2	-1,1	-1,3	-0,3	-0,6
Enschede	2	-1,1	-1,1	0,0	-0,6
Heerlen	2	-1,6	-1,6	-0,9	-0,7
Lelystad	2	-1,2	-1,4	0,5	0,2
Schiedam	2	-1,8	-0,7	0,1	0,4
Sittard-Geleen	2	-0,9	-1,0	-0,6	-0,8
Dordrecht	3	-0,8	-0,6	1,2	1,9
Groningen	3	-1,1	-1,0	1,4	0,9
Leeuwarden	3	-1,6	-1,6	1,9	1,9
Middelburg	3	-0,7	-0,8	3,2	2,8
Rotterdam	3	-0,6	0,1	0,9	1,1
Venlo	3	-0,7	-0,7	1,1	1,3
Zaanstad	3	-0,3	-0,4	0,6	0,9
Amersfoort	4	0,8	0,7	-1,2	-0,4
Amsterdam	4	1,0	0,9	-1,1	-0,1
Ede	4	0,8	0,8	-1,0	-0,6
Eindhoven	4	0,9	0,6	-0,4	-0,2
Haarlem	4	1,5	1,8	0,3	0,1
Haarlemmermeer	4	1,1	0,8	-0,9	-0,9
Hilversum	4	2,2	2,2	-2,1	-1,8
Leiden	4	0,9	1,1	-0,2	-1,1
's-Hertogenbosch	4	1,7	1,3	-0,2	-0,1
Almere	5	-0,4	-0,8	-0,7	-1,1
Arnhem	5	0,1	0,1	-0,1	-0,6
Deventer	5	-0,5	-0,5	-1,2	-1,3
Hengelo	5	-0,6	-0,8	-0,8	-1,7
Maastricht	5	0,2	0,2	-0,6	-0,1
Nijmegen	5	0,3	0,1	-0,7	-0,9
Tilburg	5	0,5	0,1	-0,3	-0,3
Zoetermeer	5	-0,1	0,2	-0,3	-0,2
Zwolle	5	-0,2	-0,5	-0,5	-0,7

- ✓ *Cluster 1: Blijvend populaire regio's (de stedelijke regio's Alkmaar, Apeldoorn, Breda, Helmond, Den Haag en Utrecht).* In deze stedelijke regio's liggen de prijzen (ver) bovengemiddeld en deze prijzen zijn de afgelopen jaren ook relatief sterk gegroeid.
- ✓ *Cluster 2: Toegankelijke regio's (de stedelijke regio's Almelo, Emmen, Enschede, Heerlen, Lelystad, Schiedam en Sittard-Geleen).* De regio's van dit cluster worden gekenmerkt door een (veel) lagere huizenprijs dan het gemiddelde van stedelijke regio's, zowel als het gaat om alle woningen, als om de eengezinswoningen. De prijsontwikkeling is wisselend.

tabel 4-8 Gemiddelde z-scores per cluster koopprijzen

cluster	Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen	Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen	Ontwikkeling Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen	Ontwikkeling Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen
1	0,7	0,8	0,6	0,5
2	-1,2	-1,1	-0,3	-0,3
3	-0,8	-0,7	1,5	1,5
4	1,2	1,1	-0,8	-0,6
5	-0,1	-0,2	-0,6	-0,8

- ✓ *Cluster 3: In populariteit groeiende regio's (de stedelijke regio's Dordrecht, Groningen, Leeuwarden, Middelburg, Rotterdam, Venlo en Zaanstad).* In deze regio's zijn de huizenprijzen relatief laag. Daarentegen zijn de prijzen wel sterker gestegen dan in de rest van de stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 4: Dure regio's, met een beperkte prijsstijging (de stedelijke regio's Amersfoort, Amsterdam, Ede, Eindhoven, Haarlem, Haarlemmermeer, Hilversum, Leiden en Den Bosch).* In deze regio's is de gemiddelde verkoopwaarde (soms fors) hoger dan het gemiddelde van stedelijke regio's. De prijzen zijn daarentegen minder snel gestegen dan in de andere stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 5: Gemiddelde regio's (de stedelijke regio's Almere, Arnhem, Deventer, Hengelo, Maastricht, Nijmegen, Tilburg, Zoetermeer en Zwolle).* Dit cluster van regio's wordt gekarakteriseerd door een iets minder snelle stijging van de huizenprijzen. Het huidige prijsniveau ligt rond het gemiddelde van alle regio's.

tabel 4-9 Toelichting indicatoren koopprijzen

Indicatoren	Bron	Toelichting
Gemiddelde verkoopwaarde	Kadaster	Gemiddelde verkoopwaarde alle woningen in 2006
Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen	Kadaster	Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen in 2006
Ontwikkeling Gemiddelde verkoopwaarde	Kadaster	Percentuele verandering gemiddelde verkoopwaarde alle woningen tussen 2002 en 2006
Ontwikkeling Gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen	Kadaster	Percentuele verandering gemiddelde verkoopwaarde eengezinswoningen tussen 2002 en 2006

5

Bereikbaarheid

Mobiliteit heeft zowel positieve als negatieve effecten op de samenleving. Enerzijds heeft mobiliteit een positief effect op de welvaart, doordat hij bijvoorbeeld schaalvergroting in de landbouw en industrie en specialisatie van de productie mogelijk maakt. Dat leidt dan weer tot een toename van de materiële welvaart. Daarnaast draagt ook een toenemende personenmobiliteit bij aan de welvaart, omdat individuele personen zich over grotere afstanden kunnen verplaatsen, waardoor ze banen kunnen accepteren die beter bij hun capaciteiten en specialismen passen, woningen kunnen betrekken die beter aan hun voorkeuren voldoen en winkels en andere voorzieningen bezoeken die meer aansluiten bij hun persoonlijke smaak. Anderzijds heeft mobiliteit ook negatieve effecten op de welvaart, zoals bijvoorbeeld onveiligheid, milieuverontreiniging, ruimtegebruik voor infrastructuur en parkeren, doorsnijding van woon- en natuurgebieden en belevingsaspecten als 'drukte' en geluidshinder.²⁴

De afgelopen decennia is de mobiliteit in Nederland flink toegenomen. Dat heeft gezorgd voor een groeiende congestie, met name in en rond het stedelijk gebied. De bereikbaarheid van de steden komt steeds meer onder druk te staan. De eerder genoemde positieve effecten van mobiliteit kunnen in moeilijk bereikbare stedelijke gebieden in het gedrang komen. Daarom wordt in dit hoofdstuk de bereikbaarheid van de stedelijke regio's nader bekeken.

Bij bereikbaarheid gaat het niet alleen om bereikbaarheid over de weg, maar ook via het openbaar vervoer en zelfs met de fiets. Voor deze drie thema's zal de bereikbaarheid van de stedelijke regio's in beeld worden gebracht. Er zal gebruik gemaakt worden van de 'Monitor Stedelijke Bereikbaarheid 2006' van Rijkswaterstaat. In de 'Monitor Stedelijke Bereikbaarheid' wordt de bereikbaarheid van veertig stedelijke regio's per auto, openbaar vervoer en fiets geobjectiveerd met behulp van metingen van de gemiddelde reisduur van verplaatsingen van, naar en binnen het stedelijk gebied.

voetnoot

²⁴ CPB, MNP en RPB, 'Welvaart en leefomgeving: achtergronddocument', 2006.

De opzet van dit hoofdstuk is anders dan de opzet van de andere hoofdstukken. Een landsdekkend beeld van de bereikbaarheid van alle gemeenten is helaas niet voorhanden. Maar met behulp van de data uit de 'Monitor Stedelijke Bereikbaarheid' kan wel een beeld geschetst worden van de bereikbaarheid van de stedelijke gebieden. Doordat het beeld niet landsdekkend is, kan echter niet de exacte bereikbaarheid van de stedelijke regio's, zoals in dit onderzoek gedefinieerd met behulp van de verhuisbewegingen en pendelstromen, worden berekend. Het gaat in de 'Monitor Stedelijke Bereikbaarheid' echter wel degelijk om de bereikbaarheid van het stedelijk gebied en het centrum van de stad. Deze afbakening van het onderzoeksgebied kent overeenkomsten met de regionale afbakening van dit onderzoek. Echter, door de aanwezige verschillen in afbakening, moeten de resultaten van dit hoofdstuk voorzichtiger bekeken worden dan de andere hoofdstukken, maar het levert wel een beeld op van de bereikbaarheid van de stedelijke regio's. De afbakening is niet ideaal, maar levert gelukkig wel bruikbare informatie voor dit onderzoek op.

Helaas is nog wel, zij het beperkt, sprake van enig missende data. Ede is in de 'Monitor Stedelijke Bereikbaarheid' niet als stad gedefinieerd, en voor Lelystad en Haarlemmermeer bleken op de thema's bereikbaarheid per openbaar vervoer en per fiets geen data beschikbaar. Dat heeft ook consequenties voor het vinden van gelijksoortige stedelijke regio's, wat voor deze drie stedelijke gebieden niet mogelijk is.

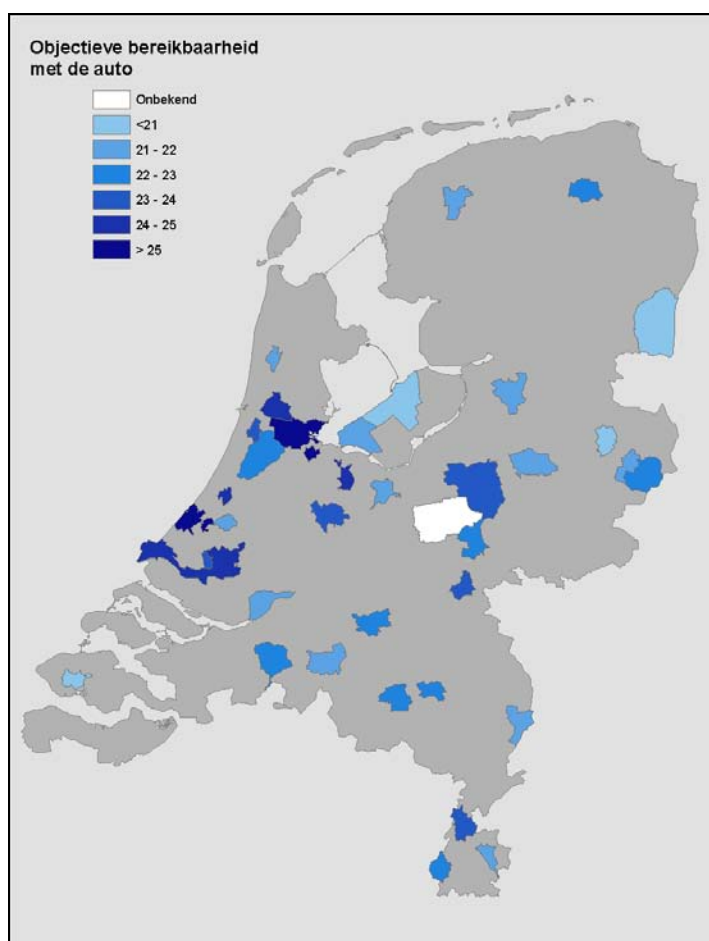
In de kaartbeelden in de rest van dit hoofdstuk zijn de data per stad afgebeeld. De data beslaan echter de stedelijke gebieden, zoals gedefinieerd door Rijkswaterstaat. Omdat stedelijke gebieden elkaar kunnen overlappen, is gekozen om enkel de steden af te beelden. Dit is dus enkel een methode om de bereikbaarheid per stedelijk gebied toch inzichtelijk te maken.

5.1 Bereikbaarheid per auto

In figuur 5-1 wordt gekeken naar de objectieve bereikbaarheid van de stedelijke gebieden per auto. Deze samengestelde indicator is opgebouwd uit de gemiddelde reisduur in het stedelijke gebied en het centrumgebied over een afstand van 3, 10 en 22,5 kilometer in de spits en in de dalperiode de afgelopen tien jaar. De uitkomst is een relatief cijfer, dat enkel in vergelijkende zin gebruikt kan worden. Een hoger getal betekent dat het desbetreffende stedelijk gebied minder goed bereikbaar is.

Uit de figuur blijkt dat de stedelijke gebieden Amsterdam en Den Haag relatief het slechtst bereikbaar zijn per auto. Ook de rest van de Randstad is moeilijk bereikbaar. De Brabantse en Gelderse steden zijn iets beter bereikbaar en dunner bevolkte stedelijke gebieden als Middelburg, Lelystad en Emmen zijn relatief het best bereikbaar.

figuur 5-1 Objectieve bereikbaarheid met de auto

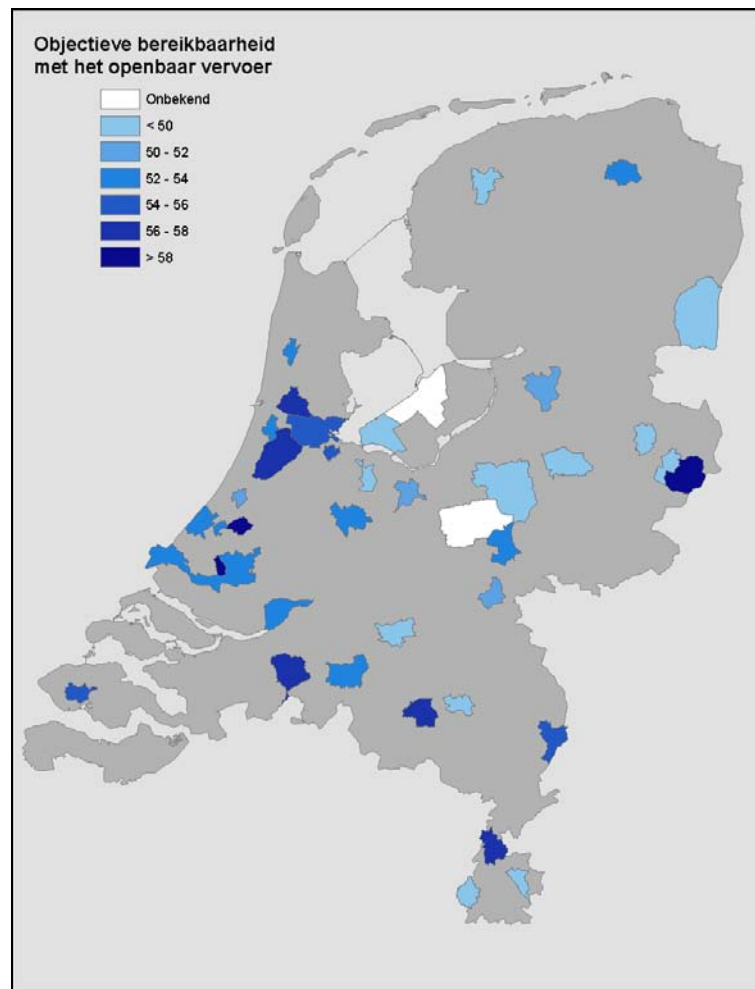

Bron: Rijkswaterstaat, jaar 2006

5.2 Bereikbaarheid per openbaar vervoer

Voor de bereikbaarheid per openbaar vervoer is niet gekozen om de objectieve bereikbaarheidsindicator uit de 'Monitor Stedelijke Bereikbaarheid' te gebruiken, aangezien deze nogal veel missende waarden heeft. Het aantal gemeenten zonder waarde op deze samengestelde indicator is hoog omdat een aantal van de variabelen waaruit deze indicator is opgebouwd minder goed gevuld zijn. Daarom is in deze paragraaf gekozen om de bereikbaarheid per openbaar vervoer te berekenen door middel van de gemiddelde reisduur over een afstand van 22,5 kilometer in het stedelijk gebied sinds 2000. Het resultaat is te zien in figuur 5-2. Een hoog getal betekent dat de bereikbaarheid van het stedelijk gebied per openbaar vervoer minder is.

figuur 5-2 Objectieve bereikbaarheid met het openbaar vervoer

Bron: Rijkswaterstaat, bewerking RIGO, jaar 2006

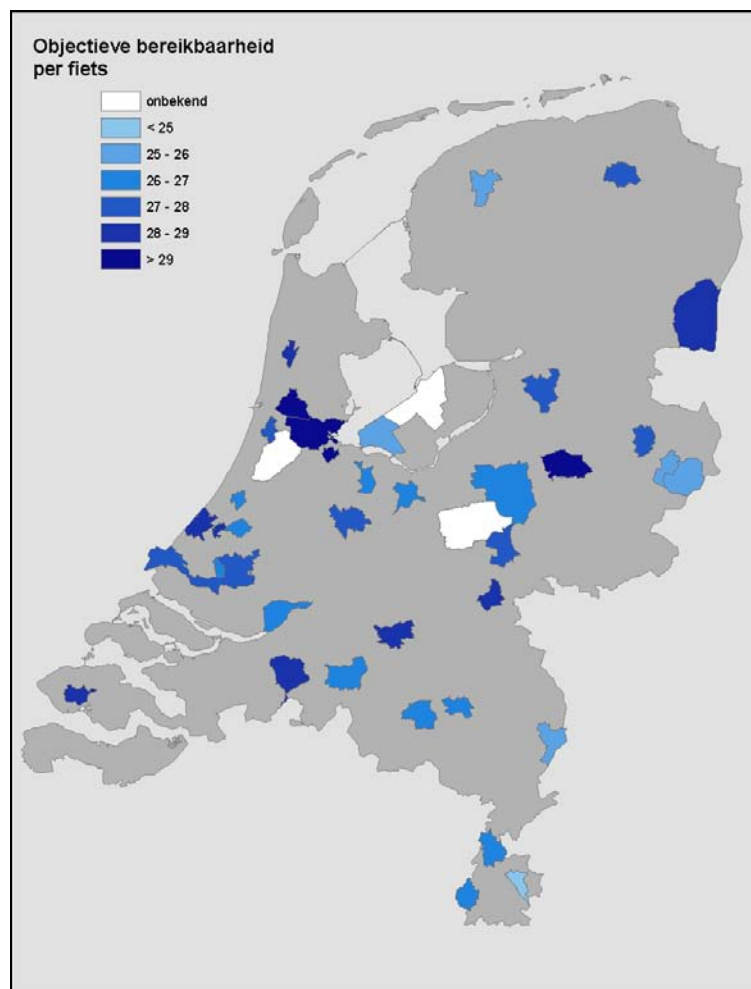
In bovenstaande figuur is te zien dat de bereikbaarheid van Enschede per openbaar vervoer in vergelijking met de andere stedelijke gebieden het meest problematisch is. Verder valt op dat de stedelijke gebieden in de omgeving van Amsterdam, Den Haag en Rotterdam moeilijker bereikbaar zijn per openbaar vervoer dan de stedelijke gebieden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam zelf.

5.3 Bereikbaarheid per fiets

Ten slotte wordt in figuur 5-3 gekeken naar de bereikbaarheid per fiets. Hiervoor is gebruik gemaakt van de samengestelde indicator van de objectieve bereikbaarheid per fiets. Deze indicator is samengesteld uit de reisduur per fiets in het stedelijk gebied en in het centrumgebied over drie en tien kilometer gedurende de spits en de daluren. Een hoger cijfer betekent dat de bereikbaarheid per fiets minder is. Het is wel een relatieve indicator, die enkel in vergelijkende zin kan worden gebruikt. Uit de volgende figuur is op te maken dat Amsterdam, Zaanstad en Deventer per

fiets minder goed bereikbaar zijn. Heerlen is daarentegen relatief het best bereikbaar.

figuur 5-3 Objectieve bereikbaarheid per fiets

Bron: Rijkswaterstaat, jaar 2006

5.4 Thematisch profiel bereikbaarheid

In dit hoofdstuk zijn op drie terreinen indicatoren voor de bereikbaarheid gepresenteerd. De methode van dataverzameling is hier anders geweest dan in de andere hoofdstukken. In de overige hoofdstukken zijn data verzameld op gemeentelijk niveau, en zijn de data vervolgens geaggregeerd naar regionaal niveau. Vanwege de beschikbaarheid van data is hier gekozen om de data al op regionaal niveau te verzamelen. Dat betekent dat niet met exact dezelfde regionale afbakening wordt gewerkt. Maar omdat de data in de 'Monitor Stedelijk Bereikbaarheid' wel verzameld zijn voor de stedelijke gebieden rond de centrumsteden van dit onderzoek, is sprake van duidelijke overeenkomsten met de regionale afbakening die gebruikt

wordt in de rest van dit onderzoek. Maar gezien het verschil in dataverzameling dienen de data in dit hoofdstuk wel voorzichtiger behandeld te worden.

tabel 5-1 Z-scores stedelijke regio's indicatoren bereikbaarheid

Stedelijke Regio	cluster	Bereikbaarheid auto*	Bereikbaarheid openbaar vervoer*	Bereikbaarheid fiets*
Amsterdam	1	-1,6	-0,9	-1,7
's-Gravenhage	1	-2,8	-0,4	-0,8
Zaanstad	1	-1,4	-1,0	-1,9
Haarlem	2	-0,8	-0,4	-0,5
Nijmegen	2	-0,7	0,1	-0,8
Rotterdam	2	-1,2	-0,4	-0,6
Utrecht	2	-0,7	-0,1	-0,4
Eindhoven	3	-0,2	-1,2	0,3
Enschede	3	0,1	-1,6	1,6
Schiedam	3	-0,6	-1,6	0,3
Sittard-Geleen	3	-0,8	-1,4	0,3
Zoetermeer	3	0,4	-1,6	0,6
Almelo	4	1,4	1,0	0,1
Deventer	4	0,4	1,1	-1,7
Emmen	4	1,4	1,0	-1,3
Almere	5	0,8	1,5	1,4
Heerlen	5	0,7	1,3	2,1
Hengelo	5	0,7	1,5	1,1
Leeuwarden	5	0,8	0,9	1,3
Amersfoort	6	0,4	0,1	0,5
Dordrecht	6	0,4	-0,2	0,7
Tilburg	6	0,4	-0,3	0,6
Venlo	6	0,9	-0,6	1,3
Apeldoorn	7	-0,4	0,7	0,5
Helmond	7	0,0	2,3	0,3
Hilversum	7	-1,3	1,1	0,3
Leiden	7	-1,1	0,4	0,5
Maastricht	7	-0,1	1,1	0,9
Alkmaar	8	0,4	-0,3	-0,8
Arnhem	8	0,0	-0,4	-0,5
Breda	8	0,3	-1,0	-1,2
Groningen	8	0,0	-0,1	-0,3
Middelburg	8	1,2	-0,6	-0,8
's-Hertogenbosch	8	0,1	0,7	-0,8
Zwolle	8	0,6	0,2	-0,4
Ede				
Haarlemmermeer		0,0	-1,0	
Lelystad		2,5		

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

In tabel 5-1 staan de gestandaardiseerde z-scores van de drie indicatoren weergegeven. Een positief getal betekent dat desbetreffende stedelijke regio relatief beter bereikbaar is dan het gemiddelde van alle stedelijke regio's. De stedelijke regio's

Den Haag en Amsterdam zijn dus relatief slecht bereikbaar per auto, terwijl Emmen en Almelo, in vergelijking met de andere stedelijke regio's, goed bereikbaar is.

Op basis van deze z-scores is een clusteranalyse uitgevoerd. Daaruit konden acht clusters worden geïdentificeerd. De gemiddelde z-scores per cluster zijn in tabel 5-2 af te lezen. Een toelichting op de indicatoren is in tabel 5-3 te vinden. Omdat de stedelijke regio's Lelystad, Haarlemmermeer en Lelystad missende data hebben, werden deze in de clusteranalyse niet meegenomen. De volgende acht clusters zijn geïdentificeerd:

- ✓ *Cluster 1: Zeer slecht bereikbare regio's. (de stedelijke regio's Amsterdam, Den Haag en Zaanstad).* Per auto en per fiets is de bereikbaarheid van deze stedelijke regio's relatief slecht. Per openbaar vervoer iets beter, maar nog altijd ligt de bereikbaarheid onder het gemiddelde van stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 2: Slecht bereikbare regio's (de stedelijke regio's Haarlem, Nijmegen, Rotterdam en Utrecht).* Ook deze stedelijke regio's zijn per auto en per fiets relatief moeilijk bereikbaar. De bereikbaarheid per OV ligt rond het gemiddelde.
- ✓ *Cluster 3: Regio's met slechte bereikbaarheid per OV (de stedelijke regio's Eindhoven, Enschede, Schiedam, Sittard-Geleen en Zoetermeer).* Per openbaar vervoer zijn deze stedelijke regio's relatief moeilijk bereikbaar. Per fiets zijn ze daarentegen relatief goed bereikbaar terwijl de bereikbaarheid per auto rond het gemiddelde ligt.
- ✓ *Cluster 4: Regio's met een goede bereikbaarheid per OV (de stedelijke regio's Almelo, Deventer en Emmen).* Dit cluster van drie stedelijke regio's is per auto en vooral per openbaar vervoer behoorlijk goed bereikbaar. Op de bereikbaarheid per fiets scoort dit cluster minder goed (met uitzondering van de regio Almelo).

tabel 5-2 Gemiddelde z-scores per cluster

cluster	Bereikbaarheid auto*	Bereikbaarheid openbaar vervoer	Bereikbaarheid fiets*
1	-1,9	-0,7	-1,5
2	-0,9	-0,2	-0,6
3	-0,2	-1,5	0,6
4	1,1	1,0	-1,0
5	0,8	1,3	1,5
6	0,5	-0,2	0,8
7	-0,6	1,1	0,5
8	0,4	-0,2	-0,7

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ *Cluster 5: Op alle fronten goed bereikbare regio's (de stedelijke regio's Almere, Heerlen, Hengelo en Leeuwarden).* Dit cluster aan stedelijke regio's heeft voor iedere indicator een bovengemiddelde z-score, wat duidt op een relatief goede bereikbaarheid.
- ✓ *Cluster 6: Bereikbare steden, met de OV-bereikbaarheid als aandachtspunt (de stedelijke regio's Amersfoort, Dordrecht, Tilburg en Venlo).* De vier betreffende stedelijke regio's zijn per auto en fiets, ten opzichte van de rest van de stedelijke regio's, goed bereikbaar. De OV-bereikbaarheid ligt dicht bij het gemiddelde, maar vaak wel net daaronder.
- ✓ *Cluster 7: Bereikbare steden, met de bereikbaarheid via de weg als aandachtspunt (de stedelijke regio's Apeldoorn, Helmond, Hilversum, Leiden en Maastricht).* Dit cluster van stedelijke regio's is, vergeleken met de andere stedelijke regio's, per openbaar vervoer goed bereikbaar. Ook per fiets is dit cluster redelijk goed bereikbaar, maar per auto iets minder.
- ✓ *Cluster 8: Gemiddeld bereikbare steden, met de bereikbaarheid per fiets als aandachtspunt (de stedelijke regio's Alkmaar, Arnhem, Breda, Groningen, Middelburg, Den Bosch en Zwolle).* Deze stedelijke regio's zijn, in vergelijking met de andere stedelijke regio's, gemiddeld bereikbaar per auto en OV. De bereikbaarheid per fiets ligt in alle regio's onder het gemiddelde.

tabel 5-3 Toelichting indicatoren bereikbaarheid

Indicatoren	Bron	Toelichting
Bereikbaarheid auto	Rijkswaterstaat	Objectieve bereikbaarheid per auto van de stedelijke gebieden (2006)
Bereikbaarheid openbaar vervoer	Rijkswaterstaat	Gemiddelde reisduur over een afstand van 22,5 km per openbaar vervoer 2002-2006
Bereikbaarheid fiets	Rijkswaterstaat	Objectieve bereikbaarheid per fiets van de stedelijke gebieden (2006)

Economische structuur

De economische ontwikkeling van gebieden op ieder schaalniveau is uiteindelijk van groot belang voor de kwaliteit van het leven. Voor zaken als het opknappen van wijken en woningen, het terugbrengen van de hoeveelheid files, het aanpakken van milieuproblemen en het verbeteren van de veiligheid is naast goede wil, goede ideeën en politieke overeenkomst ook simpelweg geld nodig. Economische ontwikkeling ontstaat niet 'zomaar' uit het niets, er zal een goede structuur aan ten grondslag moeten liggen. Een economische structuur zal voor drie belangrijke zaken moeten zorgen, wil het de economische ontwikkeling ondersteunen. Ten eerste moeten investeringen in machines, gebouwen, materialen etc. mogelijk en lonend kunnen zijn. Op gemeenteniveau de investeringen meten is een ondoenlijke zaak. Daarom wordt in dit onderzoek gekeken naar de uitkomsten van investeringen, de economische bedrijvigheid. En ten tweede moet de bevolking in staat zijn om technologische innovaties te ontwikkelen en te gebruiken ten einde de productie efficiënter te laten verlopen. Het opleidingsniveau van de samenleving speelt hier een zeer belangrijke rol in. Ten slotte wordt ook gekeken naar het voorzieningenniveau. Voorzieningen hebben een ondersteunende functie voor de economische ontwikkeling.

6.1 Economische bedrijvigheid

Bedrijvigheid is een goede maatstaf voor de economische structuur van een regio. De economische structuur is namelijk een belangrijke reden voor bedrijven om zich al dan niet in een regio te vestigen. Bedrijven zullen zich immers vestigen op plaatsen waar de structuur gunstig is (bijvoorbeeld de aanwezigheid van leveranciers voor hun producten, of opleidingsinstututen die zorgen dat voldoende gekwalificeerd personeel aanwezig is) en waar klanten bediend kunnen worden zodat er winst gemaakt kan worden. En veel bedrijvigheid leidt (bijvoorbeeld door te zorgen voor werkgelegenheid) weer tot economische ontwikkeling van de regio.

Volgens Paul Krugman²⁵ is het voor bedrijven aantrekkelijk om bij elkaar te clusteren in grote agglomeraties door de mogelijkheid van het behalen van externe schaalvoordelen. Het verschil tussen de (meer bekende) interne en externe schaalvoordelen is dat interne schaalvoordelen op het niveau van het individuele bedrijf worden gehaald (als een bedrijf groter wordt, kan het efficiënter produceren) en externe schaalvoordelen op het niveau van de industrie als geheel (dus als alle bedrijven die een bepaald product produceren tezamen groter worden kunnen ze efficiënter produceren). Voorbeelden van externe schaalvoordelen zijn gespecialiseerde leveranciers en een gespecialiseerde arbeidsmarkt, die efficiënter kunnen worden naarmate de industrie die ze bedienen groter is. Ook is daar het belang van culturele factoren. Vanwege de onderlinge contacten en het culturele klimaat kunnen bedrijven van elkaar leren (de zogenaamde 'knowledge spillovers'). Omdat veel van dezelfde soorten bedrijven aanwezig zijn, kunnen aanleveranciers en de arbeidsmarkt (bijvoorbeeld door middel van gespecialiseerd onderwijs) specifiek voor deze bedrijven gevormd worden. Voorbeeld in Nederland is Eindhoven, waar veel gespecialiseerde aanleveranciers en een technische universiteit aanwezig zijn volgens Phillips en consorten.

Redenen voor bedrijven om deze externe schaalvoordelen aan zich voorbij te laten gaan en zich toch in de periferie te vestigen zijn bijvoorbeeld hoge transportkosten om het achterland van hun producten te voorzien of een sterke congestie, met bijborende kosten, in de agglomeraties. Volgens publicaties van het Sociaal Cultureel Planbureau²⁶ trekken de laatste jaren meer bedrijven van de stad naar het ommeland dan andersom, vooral vanwege de hoge vestigingskosten in de steden. Het gaat vooral om bedrijven in de nijverheidssector. Voornamelijk de suburbane gebieden zouden hiervan profiteren en in mindere mate het landelijk gebied.

Daarnaast is de laatste decennia een proces ingezet waarin de economie langzaam aan het transformeren is van een industriële naar een dienstverlenende economie. Aangezien dienstverlening zich voornamelijk concentreert in de stedelijke gebieden, zou dit ervoor kunnen zorgen dat hier de bedrijvigheid toeneemt. Voor kennisintensieve diensten zou dezelfde ontwikkeling zichtbaar zijn.

Hieruit wordt duidelijk dat er een groot verschil kan zijn tussen de regio's naar type bedrijvigheid. Als deze voorspellingen uitkomen zullen steden zich ontwikkelen naar een economie gericht op de diensten- en kennisintensieve sector, de suburbane gebieden zullen zich meer met nijverheid bezighouden en de rurale gebieden voornamelijk met landbouw. Aangezien overal in de samenleving de vruchten van deze verschillende onderdelen van bedrijvigheid noodzakelijk zijn (bewoners van een stad moeten bijvoorbeeld ook gewoon eten, of er nou landbouwbedrijven in de directe omgeving aanwezig zijn of niet), hebben steden, suburbane en rurale gebieden elkaar dus nodig. Verschil tussen deze gebieden op een bepaald type bedrijvigheid wijst dus op complementariteit tussen de gebieden. Belangrijk is dus om

voetnoot

²⁵ Brakman, S., Garretsen, H. en Van Marrewijk, C. *'An introduction to geographical economics'*, 2001

²⁶ *'De stad in de Omtrek'* (2001) en *'Thuis op het platteland'* (2006).

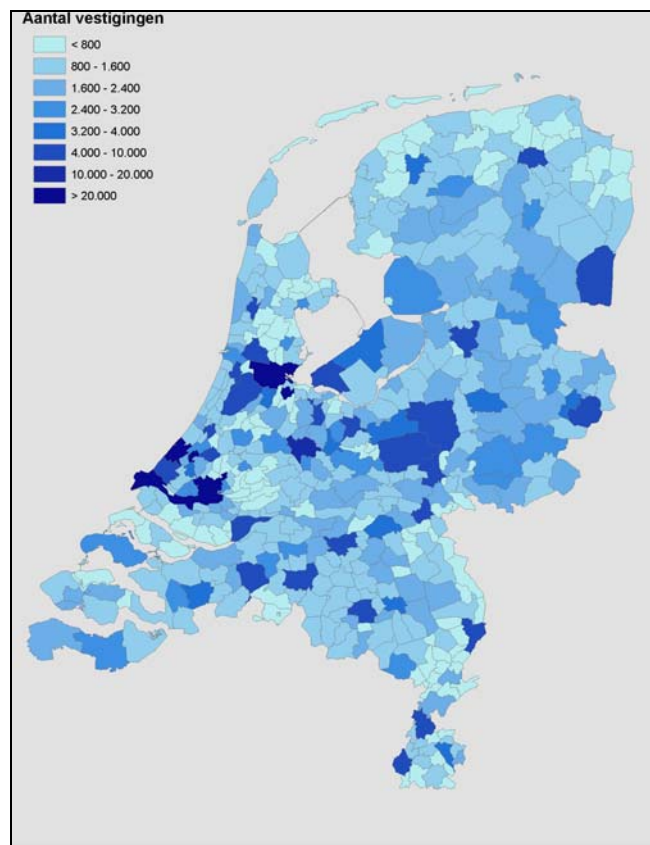
niet alleen naar de ontwikkeling van de totale bedrijvigheid, maar ook naar verschillende deelsectoren te kijken.

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar het aantal vestigingen per type. In het volgende hoofdstuk komt de werkgelegenheid per sector aan de orde.

6.1.1 Aantal bedrijfsvestigingen

Bedrijven hebben de neiging zich te vestigen waar ze de klanten het best kunnen bereiken. Veelal zal dit in de grotere plaatsen zijn, die een economische centrumfunctie voor het omliggende gebied hebben.²⁷ Voor de meeste bedrijven geldt immers dat schaalvoordelen te halen zijn door grote aantallen producten te fabriceren.

figuur 6-1 Aantal vestigingen per gemeente

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2006

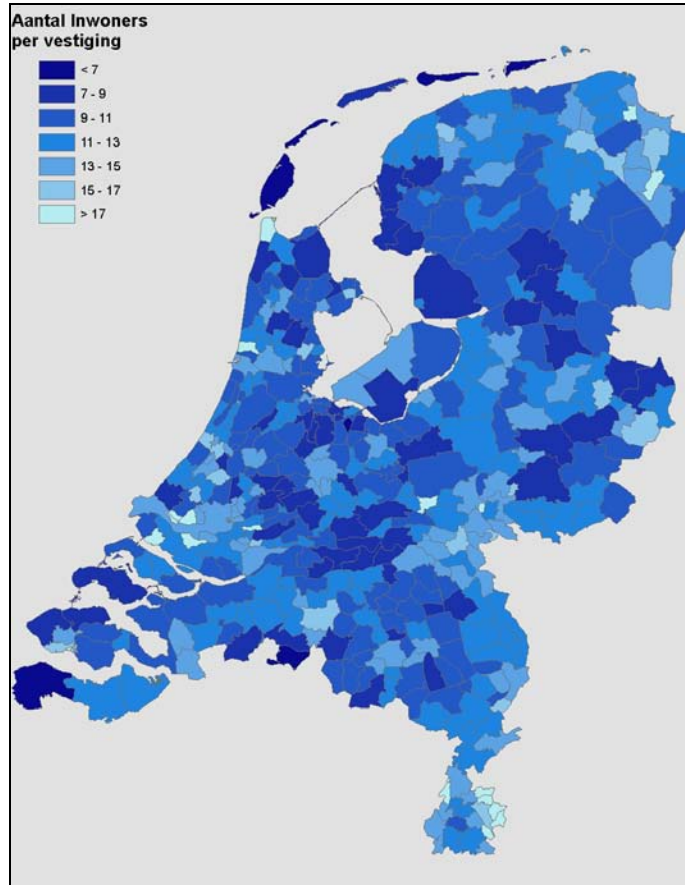
Vanwege de economische voordelen die schaalvoordelen met zich meebrengen, zijn de kleinere suburbane en rurale gemeenten voor veel economische functies aangewezen tot de grotere stad. Door het aantal vestigingen in beeld te brengen

voetnoot

²⁷ Het hangt natuurlijk wel van het soort bedrijf af of ze ook in een stedelijk gebied terecht kunnen. Een landbouwbedrijf heeft over het algemeen veel grond nodig, en kan dus beter terecht op het platteland dan in de stad.

kan een beeld ontstaan van de afhankelijkheid van kleinere gemeentes van de stad met de economische centrumfunctie. In figuur 6-1 staat daartoe het aantal vestigingen per gemeente afgebeeld.

figuur 6-2 Aantal inwoners per vestiging

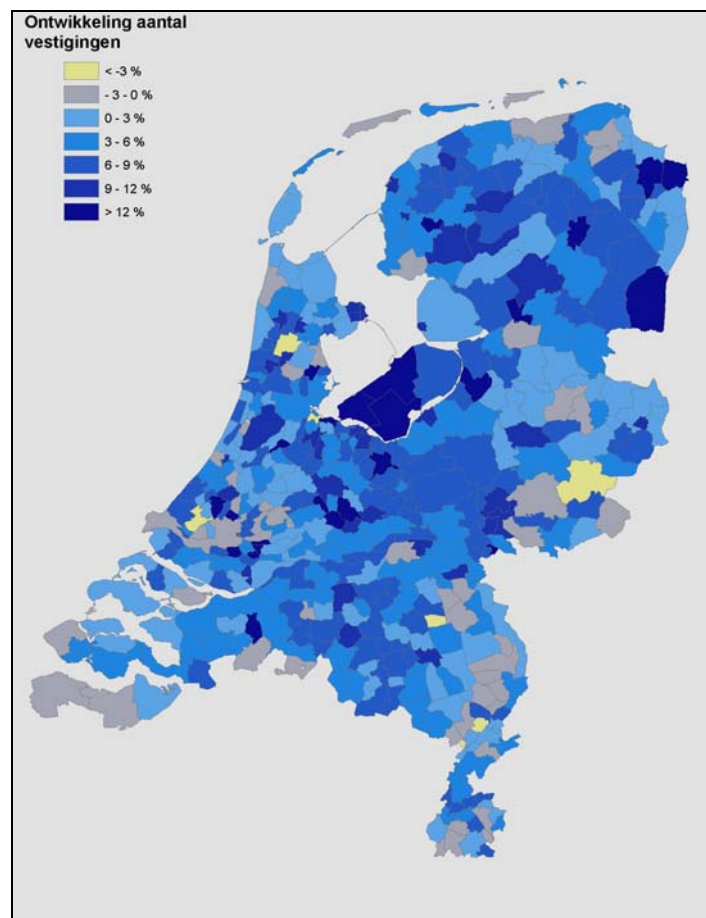

De steden worden in deze figuur vrij snel duidelijk. In de direct aanliggende gemeentes zijn ook nog behoorlijk hoge aantallen vestigingen aanwezig. Dit zullen veelal vestigingen zijn die wel van de voordelen (zoals de schaalvoordelen) van de nabijheid van de stad willen profiteren, maar qua bedrijfskosten (bijvoorbeeld de kosten van bedrijfsruimte, of een verbeterde bereikbaarheid) beter af zijn in de omliggende gemeentes. Buiten deze direct omliggende gemeentes neemt het aantal vestigingen zeer snel af. Dit heeft voor een deel natuurlijk ook te maken met de lage aantallen inwoners, zodat simpelweg minder vestigingen nodig zijn om de eigen bevolking te 'bevoorraden'. Maar voor een ander deel zullen ze toch ook afhankelijk zijn van de steden in de omgeving.

Het aantal vestigingen zegt natuurlijk lang niet alles. Daarom is in figuur 6-2 het aantal inwoners per vestiging in beeld gebracht. Wanneer een gemeente van tien-duizend inwoners duizend vestigingen heeft, zal het aantal inwoners per vestiging tien zijn. Hierdoor wordt de dichtheid van het aantal vestigingen ten opzichte van

het aantal inwoners duidelijk. Het aantal inwoners per vestiging is het laagst in plattelandsgemeenten in de Betuwe, de Achterhoek, de Kop van Noord-Holland en de noordelijke provincies. In de meeste steden leggen aanzienlijk meer inwoners beslag op een vestiging. Het schaalvoordeel effect komt hierin duidelijk naar voren. In steden als Tilburg, Groningen, Rotterdam, Utrecht, Heerlen, Maastricht, Enschede, Almere, Lelystad en Arnhem is het aantal inwoners per vestiging het hoogst. In Amsterdam is het aantal inwoners per vestiging lager dan in de andere steden.

figuur 6-3 Ontwikkeling aantal vestigingen tussen 2001 en 2006.

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001 tot en met 2006

Vervolgens wordt gekeken naar de ontwikkeling van het aantal vestigingen per gemeente, welke in figuur 6-3 staat weergegeven. Hieruit blijkt dat voornamelijk in de directe, suburbane, omgeving van de steden het aantal vestigingen flink is toegenomen, terwijl in de steden slechts van een beperkte ontwikkeling van het aantal vestigingen sprake is geweest, of zelfs van een beperkte afname, zoals in Rotterdam. In de meeste van de rurale gemeenten, zoals in de Achterhoek, Twente, Zeeland, Limburg en Noord-Groningen, is het aantal vestigingen licht toegenomen, of iets afgenomen. In totaliteit is het aantal vestigingen met ruim één procent

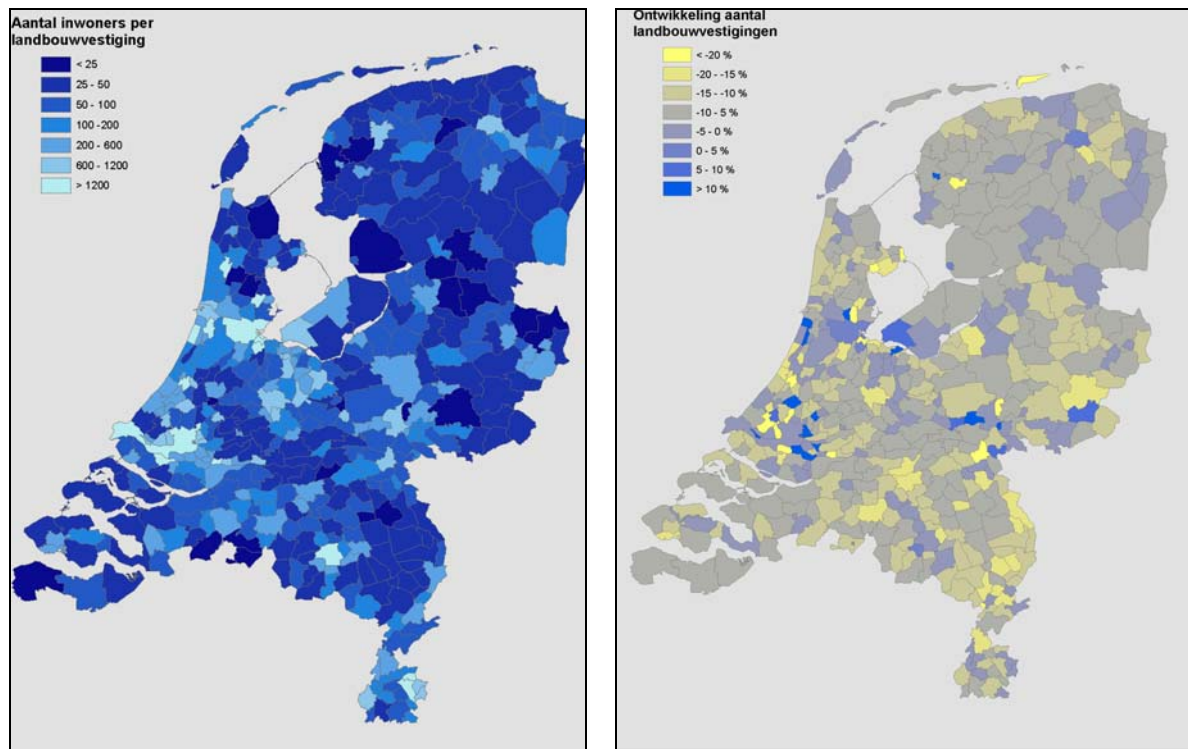
toegenomen. Er is geen sprake van een duidelijke uitstroom van alle steden naar de suburbane gebieden, maar de stijging heeft wel voornamelijk daar plaatsgevonden.

In het resterende deel van deze paragraaf wordt het aantal vestigingen per sector in beeld gebracht. Omdat het absolute aantal niet zoveel zeggenschap heeft, wordt gekozen om het aantal inwoners per sectorvestiging in beeld te brengen. Hierdoor wordt duidelijk waarin in een regio relatief veel activiteit wordt ontwikkeld, en hoe de economische structuur van desbetreffende regio eruitziet.

6.1.2 Landbouwvestigingen

In het linkerkaartje van figuur 6-4 staat het aantal inwoners per landbouwvestiging weergegeven. In de steden en de dichtbevolkte suburbane gemeenten is het aantal inwoners per landbouwvestiging beduidend hoger dan op het platteland. In Amsterdam, Leiden, Haarlem, Alkmaar, Eindhoven en Rotterdam is het aantal inwoners het hoogst. In gebieden in het noorden, Overijssel, de Achterhoek, de Betuwe en Oost-Brabant is het aantal vestigingen ten opzichte van het aantal inwoners het hoogst. In het rechterkaartje van dezelfde figuur is te zien dat in grote delen van Nederland het aantal landbouwvestigingen is afgenomen. Voornamelijk rond de steden is het aantal de afgelopen vijf jaar flink afgenomen. In de rurale gebieden is in veel gevallen ook sprake van een lichte daling.

figuur 6-4 Aantal inwoners per landbouwvestiging (in 2006) en ontwikkeling aantal landbouwvestigingen (tussen 2001 en 2006)

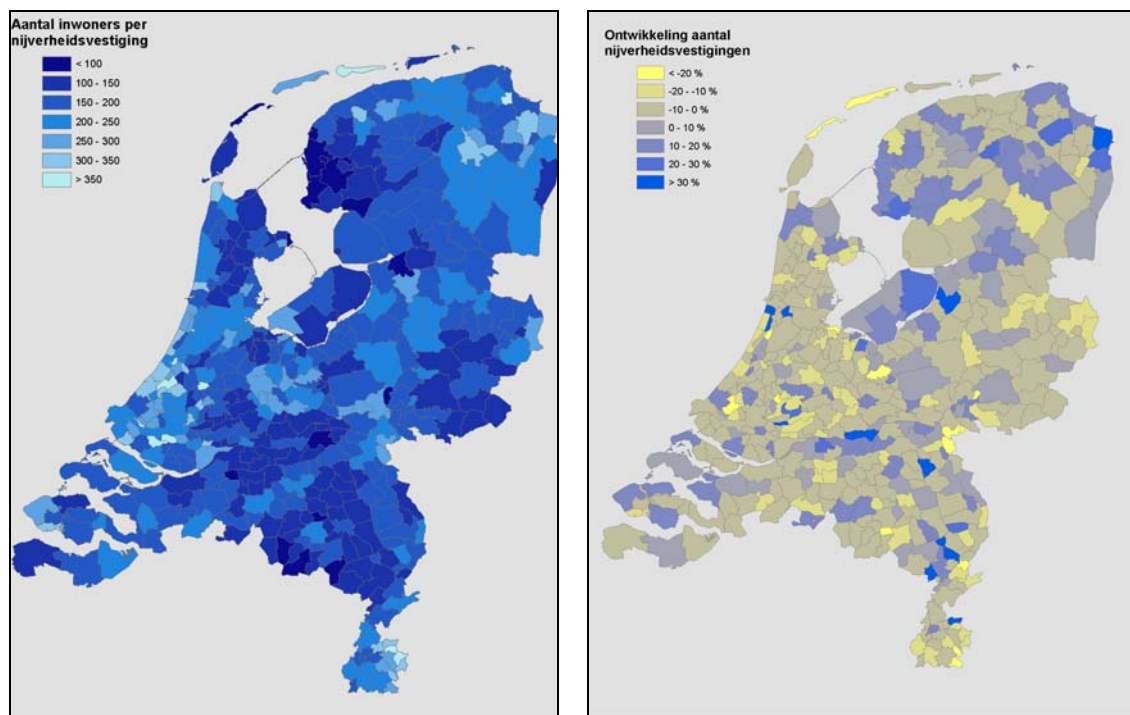
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2002 tot en met 2006

6.1.3 Nijverheidsvestigingen

De verwachting van het SCP was dat nijverheidsvestigingen zich langzamerhand van de stad naar de suburbane omgeving aan het verplaatsen zijn. In het linkerkaartje van figuur 6-5 is te zien dat in 2006 het aantal inwoners per nijverheidsvestiging in de steden inderdaad hoger is dan in de directe omgeving. Vooral rond de Brabantse steden is het aantal inwoners per nijverheidsvestiging hoog, zeker vergeleken met de steden. In en rond Utrecht en Den Haag is het aantal vestigingen vergeleken met het aantal inwoners het laagst.

Uit het rechterkaartje van dezelfde figuur blijkt dat ook het aantal nijverheidsvestigingen in grote delen van het land is afgenomen. Hierin is wel te zien dat in bepaalde plaatsen in de directe omgeving van de steden het aantal nijverheidsvestigingen is toegenomen. In de steden zelf en in andere dorpen direct rond de steden is het aantal nijverheidsvestigingen dan weer toegenomen. Er lijkt dus een verplaatsing van deze steden en sommige plaatsen in de directe omgeving naar andere plaatsen in de directe omgeving te hebben plaatsgevonden.

figuur 6-5 Aantal inwoners per nijverheidsvestiging (in 2006) en ontwikkeling aantal nijverheidsvestigingen (tussen 2001 en 2006)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001 tot en met 2006

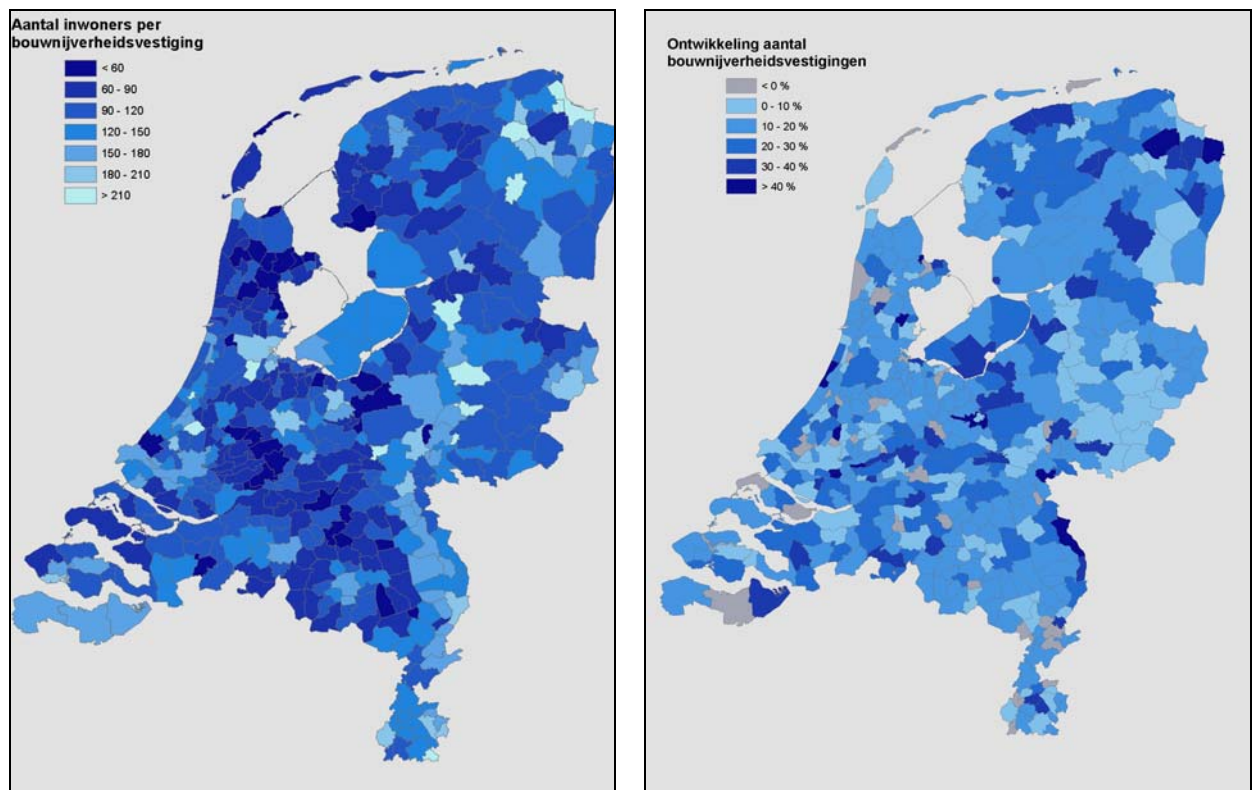
6.1.4 Bouwnijverheidsvestigingen

Wanneer in figuur 6-6 gekeken wordt naar de bouwnijverheidsvestigingen valt eenzelfde soort beeld te zien als wanneer naar de nijverheidsvestigingen wordt gekeken. Vooral in Brabant, de Bommelerwaard, een gebied ten oosten van Rotter-

dam en in het noordelijk deel van Noord-Holland is het aantal vestigingen ten opzichte van het aantal inwoners groot. In steden als Zwolle, Deventer, Groningen, Amsterdam, Arnhem en Nijmegen zijn er relatief weinig bouwnijverheidsvestigingen.

In het rechterkaartje is de ontwikkeling gedurende de afgelopen vijf jaar te zien. Een helder beeld komt hier niet naar voren, de gemeenten waarin het aantal bouwnijverheidsvestigingen sterk is toegenomen, of enigszins is afgenomen lijken redelijk willekeurig over de kaart van Nederland verspreid te liggen.

figuur 6-6 Aantal inwoners per bouwnijverheidsvestiging (in 2006) en ontwikkeling aantal bouwnijverheidsvestigingen (tussen 2001 en 2006)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001 tot en met 2006

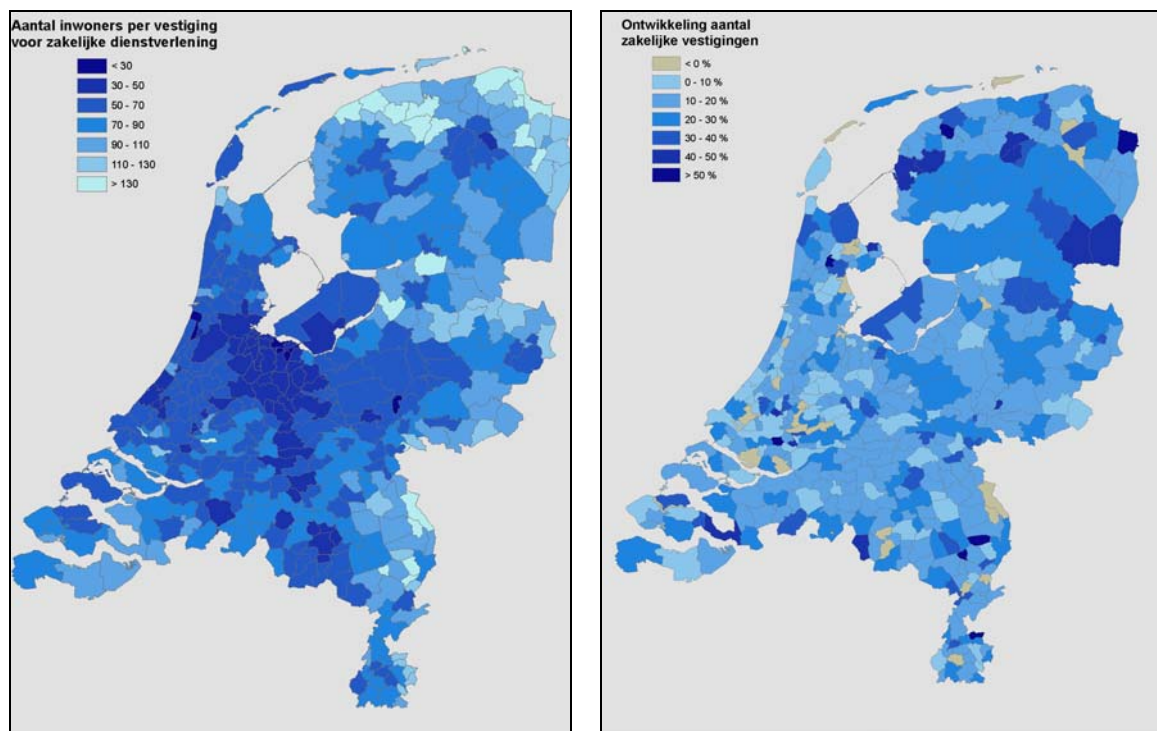
6.1.5 Vestigingen in zakelijke dienstverlening

Dienstverlening zou zich voornamelijk in de steden concentreren. In figuur 6-7 is te zien dat dit voor zakelijke dienstverlening inderdaad het geval is. Het aantal inwoners per vestiging voor zakelijke dienstverlening is het laagst in de steden en neemt vervolgens geleidelijk toe naarmate je verder van de stad af komt. Opvallend is dat in praktisch de gehele provincie Utrecht het aandeel zeer hoog is. Dit komt vermoedelijk doordat deze provincie centraal gelegen is, en voor nationale dienstverlening misschien wel de beste plek is om het hele land relatief eenvoudig te bereiken is. Ook rond Eindhoven is zo'n (kleine) cluster van gemeenten met relatief veel

vestigingen voor zakelijke dienstverlening zichtbaar. In het noorden, oosten en Limburg moeten de vestigingen relatief veel inwoners bedienen.

Wanneer gekeken wordt naar de ontwikkeling van het aantal vestigingen in zakelijke dienstverlening, valt op dat voornamelijk in gebieden waar het aantal vestigingen in zakelijke dienstverlening per inwoner laag is, de toename het grootst is geweest de afgelopen vijf jaar. Er is dus sprake van een (beperkte) inhaalslag van de gebieden buiten de steden. Ook in de directe omgeving van de steden is in sommige gevallen de toename iets groter geweest dan in de steden zelf. Dit geldt wat minder voor Rotterdam, waar in de omgeving een aantal gemeenten is waar het aantal vestigingen gedaald is.

figuur 6-7 Aantal inwoners per vestiging van zakelijke dienstverlening (in 2006) en ontwikkeling aantal vestigingen in zakelijke dienstverlening (tussen 2001 en 2006)

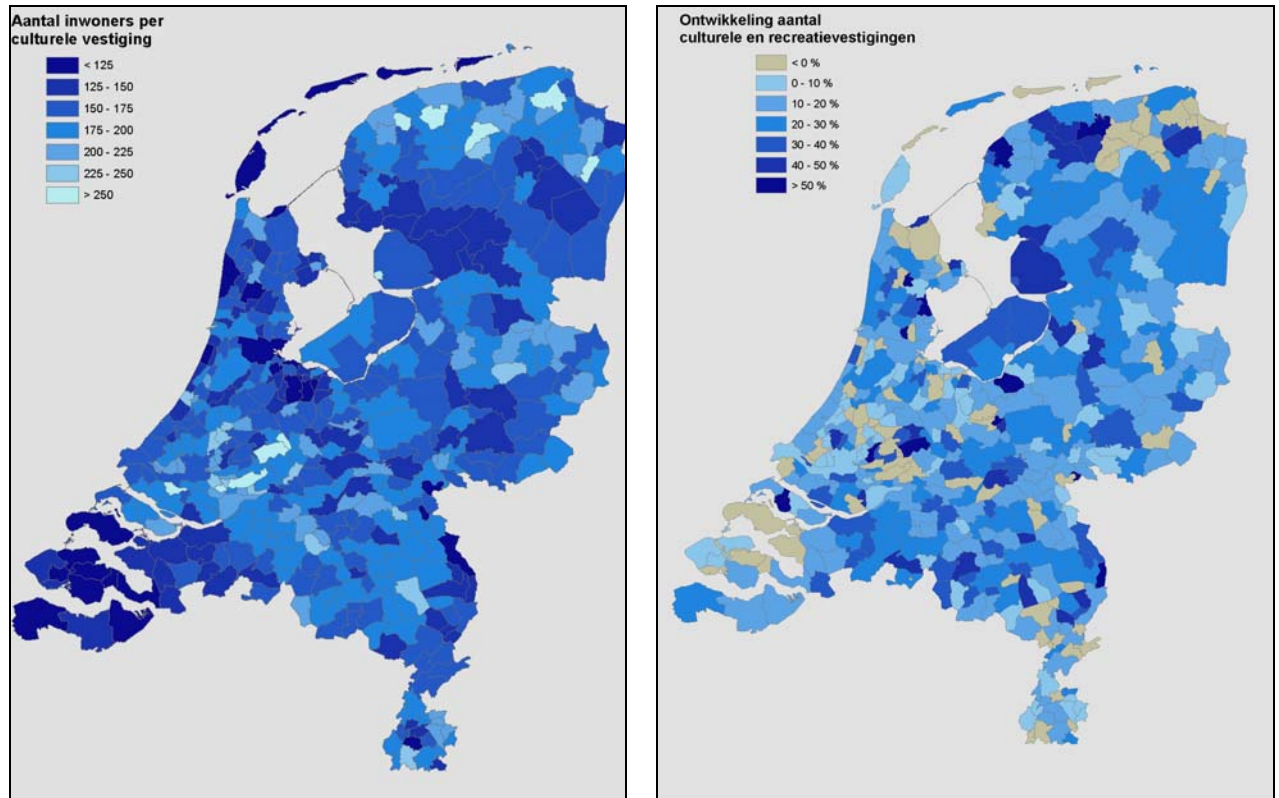
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001 tot en met 2006

6.1.6 Culturele en recreatieve vestigingen

In vakantie- en recreatiegebieden is het aantal inwoners per culturele en recreatieve vestiging het laagst, zo is te zien in figuur 6-8. In Zeeland, Amsterdam, de Waddeneilanden en delen van Limburg komen relatief veel van dit soort vestigingen voor. In Amsterdam zijn er dus relatief veel van dit soort vestigingen, in de meeste andere steden ligt het aantal rond het gemiddelde van stedelijke regio's. Wanneer naar de ontwikkeling van het aantal culturele en recreatieve vestigingen gekeken wordt, is te zien dat in de meeste steden het aantal de afgelopen jaren is toegenomen.

men, maar niet meer dan in de rest van het land. In bepaalde gemeenten rond de steden is het aantal iets afgenomen.

figuur 6-8 Aantal inwoners per culturele en recreatievestiging (in 2006) en ontwikkeling aantal culturele en recreatievestigingen (tussen 2001 en 2006)

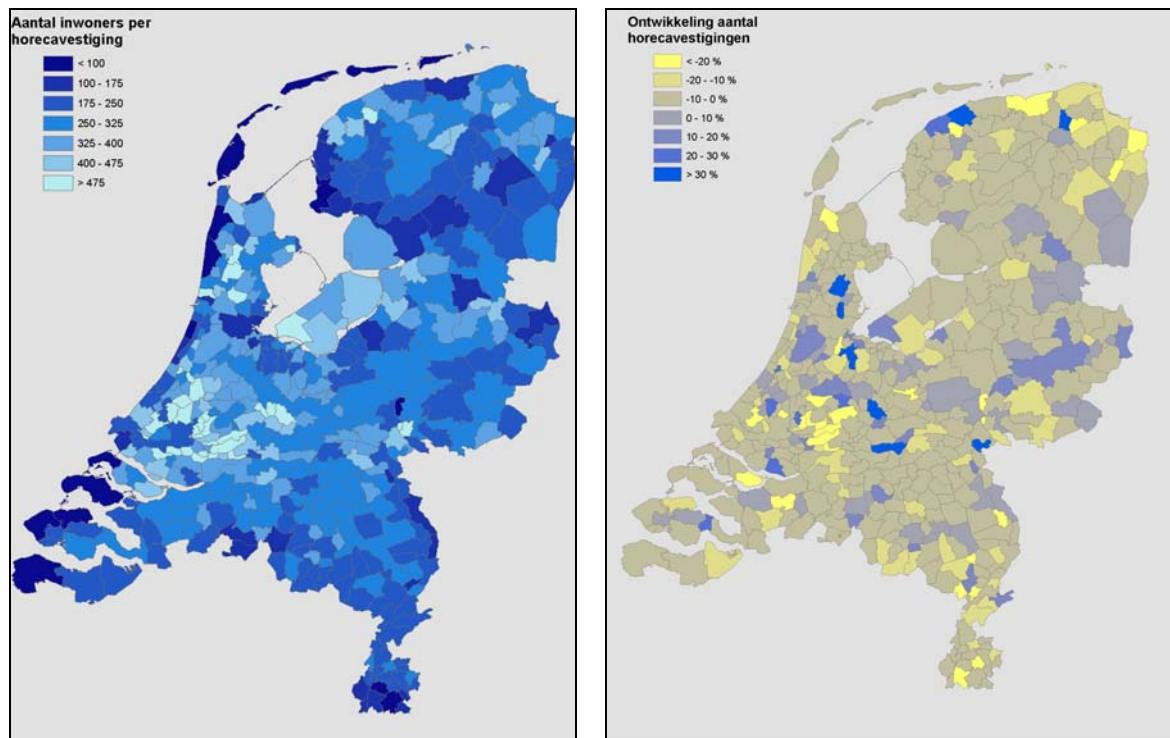

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001 tot en met 2006

6.1.7 Horecavestigingen

Als het gaat om het aantal inwoners per horecavestiging komt een soortgelijk beeld als voor de culturele en recreatievestigingen naar voren. Vooral in de vakantie- en recreatiegebieden zijn er relatief veel horecavestigingen in vergelijking met het aantal inwoners. In de meeste steden zijn er relatief ook meer horecavestigingen dan in de omgeving. In de Randstad bevatten de niet-stedelijke gebieden nauwelijks horecagelegenheden, terwijl die in het zuiden, noorden en oosten wat meer aanwezig zijn. Voor de horecavestigingen geldt dat ze in de meeste gemeenten zijn afgenomen. In een aantal van de steden en de omliggende gemeenten (zoals Arnhem, Groningen, Utrecht en de Brabantse steden) is het percentage horecavestigingen wel wat toegenomen, terwijl de andere steden wat meer de nationale trend volgen.

figuur 6-9 Aantal inwoners per horecavestiging (in 2006) en ontwikkeling aantal horecavestigingen (tussen 2001 en 2006)

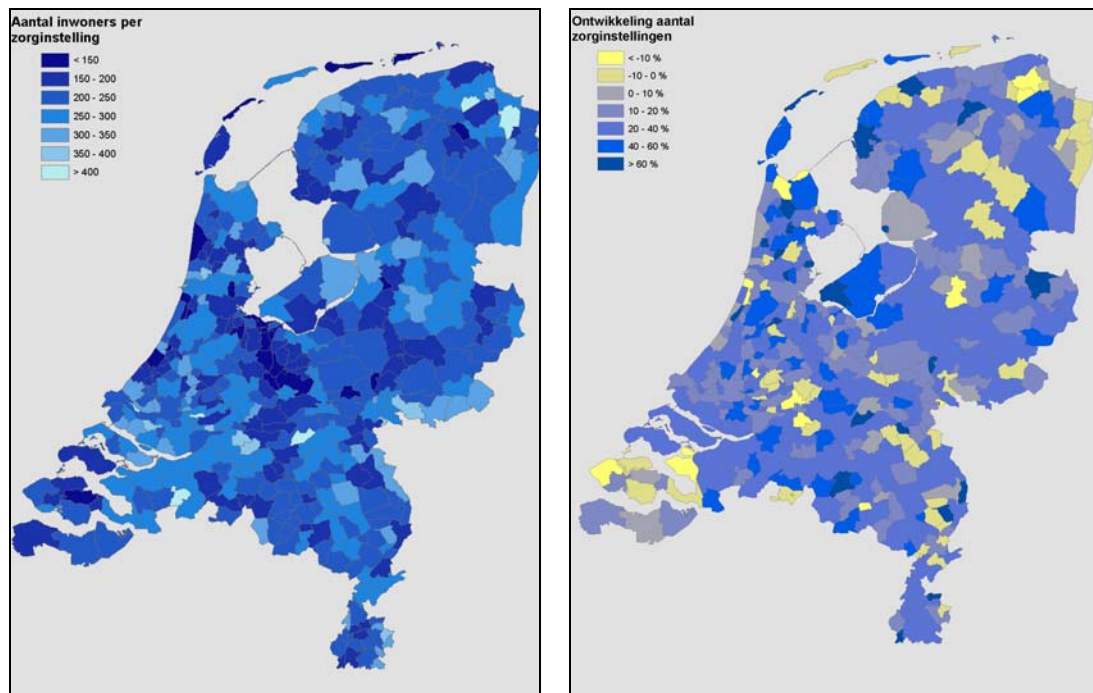
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001 tot en met 2006

6.1.8 Zorginstellingen

Ten slotte wordt in figuur 6-10 gekeken naar het aantal inwoners per zorginstelling. Zorginstellingen concentreren zich duidelijk in gebieden met een hoge bevolkingsdichtheid. Soms is dat in de stad zelf (bijvoorbeeld Amsterdam, Leeuwarden en Nijmegen), de andere keer is het relatieve aantal in de directe omgeving nog hoger (zoals rond Utrecht en Arnhem). Het aantal inwoners per zorginstellingen is het laagst in de regio's rond Arnhem, Nijmegen, Den Haag, Utrecht en Haarlem. Ook in en rond Leeuwarden, Amsterdam, Breda, Tilburg, Groningen en de Limburgse steden is het relatieve aantal zorginstellingen hoog.

In het rechterkaartje van figuur 6-10 is te zien dat in de meeste steden het aantal zorginstellingen iets is afgenomen, terwijl in de directe omgeving het aantal de afgelopen vijf jaar juist iets is toegenomen.

figuur 6-10 Aantal inwoners per zorginstelling (in 2006) en ontwikkeling aantal zorginstelling (tussen 2001 en 2006).

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001 tot en met 2006

6.2 Onderwijs

Om tot economische ontwikkeling te komen is het opleidingsniveau van de bevolking een cruciale factor. Eerder is in hoofdstuk 3 al gekeken naar het aandeel mensen dat in een PC6-gebiedje woont met overwegend hoog- of laagopgeleiden. In deze paragraaf wordt het percentage geslaagden in het voortgezet onderwijs onderzocht. Het voordeel hiervan is dat de scholieren van vandaag de beroepsbevolking van morgen vormen, zodat het percentage geslaagden een (bepaalde) glimp werpt op het opleidingsniveau van de beroepsbevolking de komende jaren. En het laat zien waar de opgave voor steden en stedelijke regio's ligt.

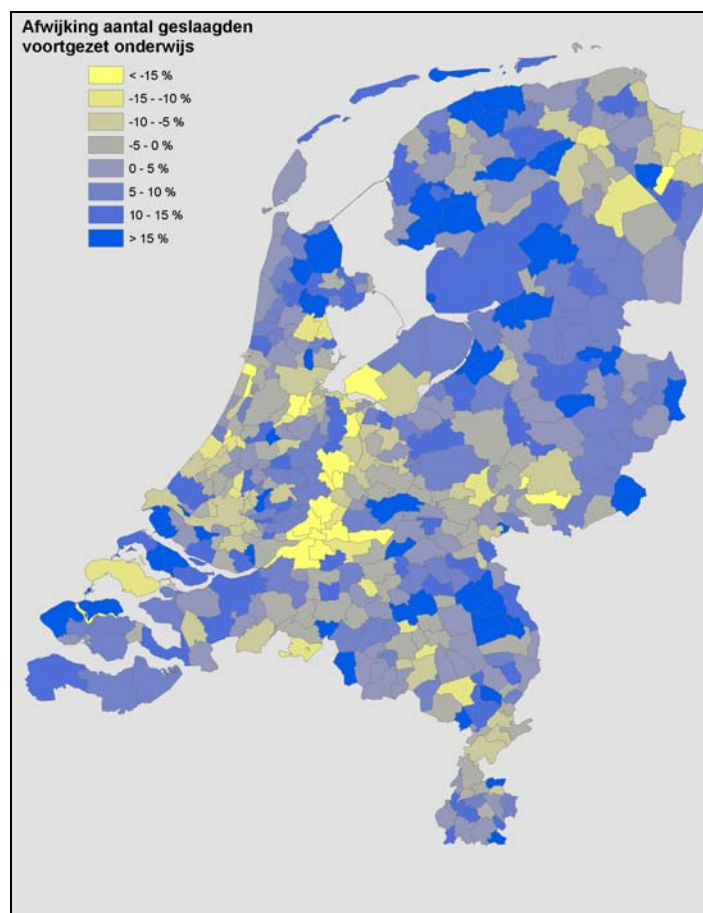
In figuur 6-11 is het percentage geslaagden in het voortgezet onderwijs te zien.²⁸ Het percentage geeft weer hoeveel geslaagden er zijn ten opzichte van het totale aantal leerlingen, dus niet alleen de scholieren die al daadwerkelijk kunnen afstuderen. Omdat voor heel veel scholieren geldt dat ze überhaupt nog geen diploma kunnen halen omdat ze nog in een lager jaar zitten, zegt zo'n percentage an sich niet zoveel. Daarom is gekozen om de afwijking ten opzichte van het nationaal gemiddelde te laten zien. Als het percentage negatief is kan dat twee dingen betekenen: enerzijds zou het kunnen dat er daadwerkelijk relatief weinig mensen in zo'n gemeente slagen, anderzijds kan het betekenen dat scholieren er wat langer

voetnoot

²⁸ Het gaat hier om de woongemeente van de scholieren, ze kunnen dus in een andere gemeente naar school gaan.

over doen om een diploma te behalen. In extreme gevallen kan een negatief percentage ook betekenen dat de bevolkingsopbouw dusdanig is dat er bijvoorbeeld relatief veel twaalfjarigen in een gemeente aanwezig zijn ten opzichte van het aantal zeventienjarigen. Per definitie wordt dan al lager dan het nationaal gemiddelde gescoord. Merk ten slotte op dat dit percentage dus niets zegt over het absolute opleidingsniveau van Nederland of een afzonderlijke gemeente, maar alleen wat over het relatieve opleidingsniveau van de gemeenten vergeleken met de rest van Nederland.

figuur 6-11 Afwijking ten opzichte nationaal gemiddelde van het aantal geslaagden in het voortgezet onderwijs in de periode 2004-2006.

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2004 tot en met 2006

Deze kaart laat zien dat de grootste negatieve afwijking in de Randstad is te zien. Met name in en rond Utrecht en Amsterdam wijkt het percentage sterk negatief af ten opzichte van de rest van Nederland, maar ook in de gebieden rond Den Haag en Rotterdam is er een sterke negatieve afwijking te zien. Opvallend is dat een gebied ten oosten van Rotterdam en ten zuiden van Utrecht er relatief zeer slecht van afkomt. Voor de meeste steden geldt dat de afwijking negatief is ten opzichte van het nationaal gemiddelde, maar in de meeste gevallen wel iets minder negatief is

dan in de Randstad. Steden als Maastricht, Alkmaar en Enschede komen er bovengemiddeld uit. Het lijkt er ook wel op dat naarmate je verder van de stad komt het percentage hoger wordt.

6.3 Voorzieningen

Voorzieningen als scholen, ziekenhuizen, huisartsen en winkels, maar ook bibliotheken, sportterreinen, culturele voorzieningen en horeca maken het mogelijk voor de bevolking om een goed en volwaardig leven te leiden. Zonder deze mogelijkheid is het voor een gebied lastiger om tot economische ontwikkeling te komen. Bijvoorbeeld, bij de afwezigheid van ziekenhuizen en huisartsen wordt het herstel van ziekte bemoeilijkt, wat ten koste kan gaan van de arbeidsinspanning en uiteindelijk dus van de economische ontwikkeling. Maar ook zaken als culturele voorzieningen en sportterreinen zijn onmisbaar, omdat deze voor de broodnodige afleiding kunnen zorgen en de burgers daardoor meer waarde aan hun leven zullen hechten. Burgers die meer plezier hebben in hun leven zullen in het algemeen een sterkere economische prikkel kennen.²⁹

De laatste jaren is er een proces van schaalvergroting van de voorzieningen bezig. Schaalvergroting heeft te maken met schaalvoordelen: bij toename van de productie nemen de gemiddelde kosten per geproduceerde eenheid af. Met andere woorden, het clusteren van dezelfde activiteiten op dezelfde locatie zorgt ervoor dat hetzelfde goedkoper geproduceerd kan worden. Dat betekent dat de productie op steeds minder plekken gaat plaatsvinden. Voor de voorzieningen geldt dat deze steeds meer in centraal gelegen plaatsen worden samengevoegd. Met name voor de kleinere dorpen, waar steeds meer voorzieningen aan het verdwijnen zijn, heeft dit grote gevolgen.³⁰

Ten einde het voorzieningenniveau in beeld te brengen heeft het SCP een voorzieningenindex op PC4-niveau ontwikkeld.³¹ Per PC4-gebied is gekeken of bepaalde voorzieningen aanwezig zijn. Vervolgens zijn de gebieden in vier categorieën ingedeeld, waarin op het laagste niveau (met een indexscore van vier) alle voorzieningen aanwezig zijn, en op het hoogste niveau (met een indexscore van één) nauwelijks of geen voorzieningen te vinden zijn. Het gaat hier om een categoriale indeling, waarmee geen gemiddelde op een hoger schaalniveau kan worden berekend. Daarom is in figuur 6-12 berekend hoe groot het aandeel bewoners is dat met een zeer laag (indexscore van vier) of zeer hoog (indexscore van één) voorzieningenniveau te maken hebben. Uit beide figuren is op te maken dat het overgrote deel van de Nederlandse bevolking de meeste voorzieningen wel in de buurt heeft. In het noorden en de Achterhoek is het aandeel mensen dat met een laag voorzieningenniveau te maken heeft hoger dan in de rest van het land. Het aandeel mensen dat

voetnoot

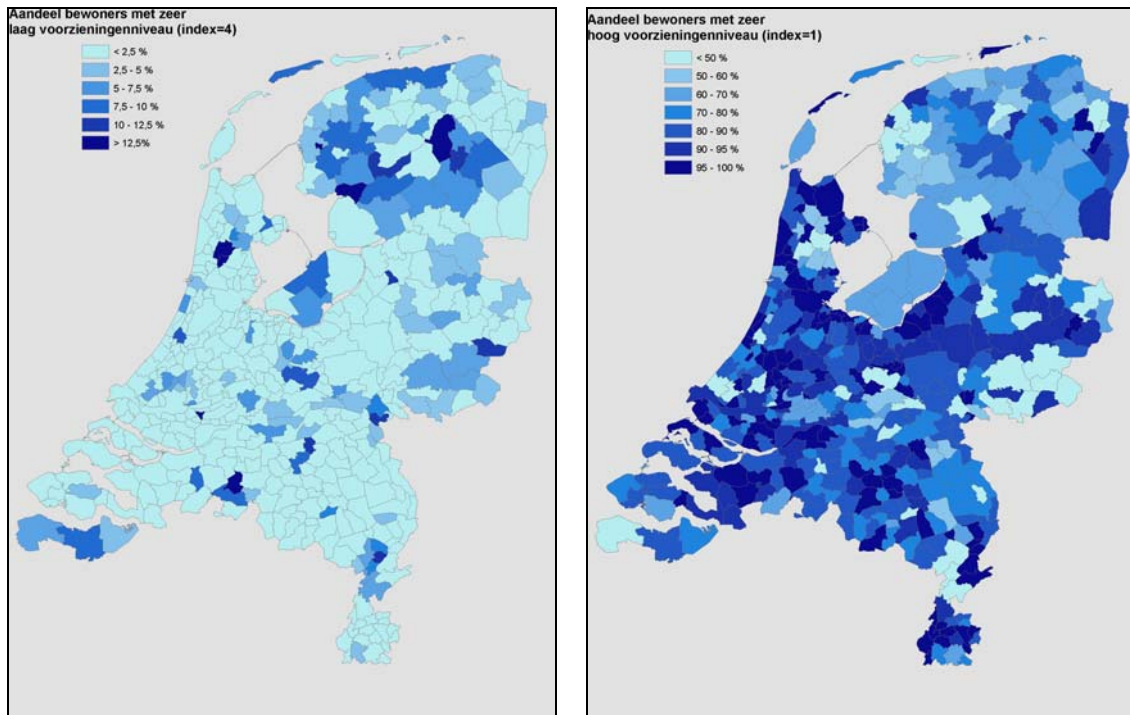
²⁹ Zie bijvoorbeeld het talrijke van werk van Nobelprijswinnaar Amartya Sen.

³⁰ SCP, *'Thuis op het platteland'*, 2006

³¹ SCP, *'Thuis op het platteland'*, 2006

met een hoog voorzieningenniveau te maken heeft, is het hoogst in en rond de steden in het westen, Brabant en Limburg.

figuur 6-12 Aandeel bewoners met een laag voorzieningenniveau (links) en aandeel bewoners met een hoog voorzieningenniveau

Bron: SCP, bewerking RIGO; jaren 2002 tot en met 2005

Omdat zelfs op het Nederlandse platteland de bevolkingsdichtheid, in internationaal perspectief, nergens extreem laag is, en belangenorganisaties vaak een belangrijke rol hebben gespeeld in het oprichten en in stand houden van de voorzieningen, heeft het overgrote deel van de bevolking wel toegang tot de meeste voorzieningen. Enkel voor het bezoek van de huisarts moet soms een wat langere afstand worden afgelegd.³² De kans dat het huidige niveau in stand gehouden kan worden is wel niet zo groot, gezien het steeds voortdurende proces van schaalvergroting in de verschillende voorzieningen, tenzij genoeg wordt genomen met een lagere kwaliteit.

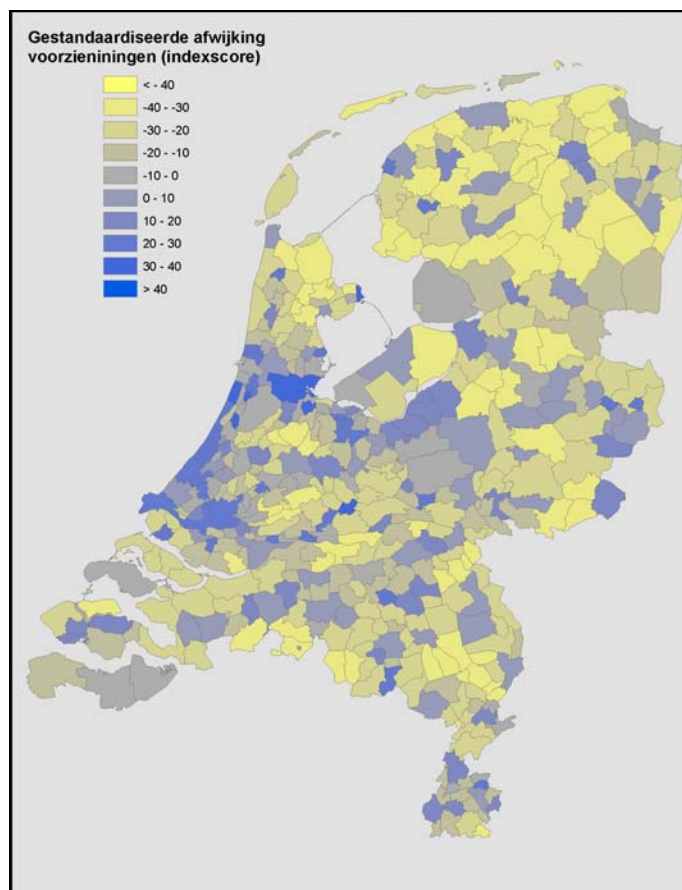
In het kader van de ontwikkeling van de Leefbaarometer, waarin de leefbaarheid van Nederlandse wijken en buurten is gemeten, is een voorzieningenindex ontwikkeld. Deze voorzieningenindex is één van de zes dimensies die van belang zijn voor de leefbaarheid van de woonomgeving, aangezien een groot aantal voorzieningen invloed heeft op de kwaliteit van de leefomgeving en de mate waarin mensen deze waarderen. Uit verschillende analyses is naar voren gekomen dat de nabijheid van

voetnoot

³² SCP, 'Thuis op het platteland', 2006

supermarkten, bankfilialen en grote winkelcentra een homogeen verband met de leefbaarheid van een wijk of buurt hebben.³³ In figuur 6-13 staat het resultaat van deze voorzieningenindex weergegeven. Het resultaat is uitgedrukt als indexscore die een gestandaardiseerde afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde weergeeft. Het geeft zeker geen compleet beeld van alle benodigde voorzieningen (zoals onderwijs- of zorgvoorzieningen), maar geeft wel een relatief beeld van de aanwezige voorzieningen waarmee de bewoners een belangrijk deel van de dagelijkse levensbehoeften kunnen bevredigen. Het valt meteen op dat het platteland er relatief slecht van afkomt. Het zijn voornamelijk de steden in de Randstad met relatief het beste voorzieningenniveau. De steden in de rest van het land scoren in de meeste gevallen net boven het landelijk gemiddelde. Het voorzieningenniveau neemt in de meeste gebieden af naarmate je verder van de stad af komt en de bevolkingsdichtheid lager wordt. Buiten de steden moet dus een grotere afstand worden afgelegd om de dagelijkse boodschappen of bankzaken te regelen dan in de steden.

figuur 6-13 Voorzieningenindex Leefbaarometer

Bron: RIGO & Atlas voor Gemeenten, jaar 2006

voetnoot

³³ RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten, 'De Leefbaarometer: Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken', 2008.

6.4 Thematisch profiel economische structuur

In deze laatste paragraaf worden de profielen van de stedelijke regio's op dit thema gepresenteerd. Het profiel is in twee delen opgedeeld, zodat recht gedaan wordt aan de diversiteit van de indicatoren. Allereerst wordt in een profiel gekeken naar de structuur van de regio's. En ten tweede wordt gekeken naar welke typen vestigingen er in de verschillende regio's aanwezig zijn.

In tabel 6-1 staan de z-scores van de stedelijke regio's weergegeven voor de indicatoren met betrekking tot structuur van de regio's. Het gaat in dit profiel om de vestigingsdichtheid, de ontwikkeling van het aantal vestigingen, het aandeel geslaagden en het voorzieningenniveau. Hiermee wordt naar alle drie, in de inleiding genoemde, basisvoorwaarden van economische ontwikkeling gekeken. Na het uitvoeren van een clusteranalyse op desbetreffende tabel met z-scores, is een aantal clusters geïdentificeerd. In tabel 6-2 staan de gemiddelde z-scores per indicator per cluster uiteengezet. In tabel 6-3 staat een toelichting op de indicatoren weergegeven. De volgende zeven clusters zijn geïdentificeerd:

- ✓ *Cluster 1: Economische groeiregio met een achterblijvend voorzieningenniveau (de stedelijke regio Lelystad).* De regio Lelystad kenmerkt zich vooral door een relatief beperkt voorzieningenniveau (veel inwoners met een laag en weinig met een hoog voorzieningenniveau). Desondanks neemt het aantal vestigingen sterk toe. Dit wellicht mede doordat de kwaliteit van het onderwijs – getuige het aandeel geslaagden – in orde lijkt te zijn.
- ✓ *Cluster 2: Zwakke, maar inlopende regio (de stedelijke regio Almere).* Almere wordt gekenmerkt door een sterke ontwikkeling van het aantal vestigingen. Het aantal vestigingen per inwoner blijft echter achter op de andere steden. Het aandeel geslaagden ligt ver onder het gemiddelde van de stedelijke regio's en ook het voorzieningenniveau laat te wensen over.
- ✓ *Cluster 3: Economisch zeer zwakke regio's (de stedelijke regio's Heerlen en Zoetermeer).* In deze regio's blijft de vestigingsdichtheid duidelijk achter bij de andere regio's. Daarentegen is het aandeel geslaagden relatief laag en het voorzieningenniveau iets beter dan in de andere regio's.
- ✓ *Cluster 4: Economisch benedengemiddelde regio's (de stedelijke regio's Arnhem, Dordrecht, Helmond, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Schiedam, Sittard-Geleen, Tilburg en Zaanstad).* In deze regio's ligt het aantal bedrijfsvestigingen per inwoner onder het gemiddelde. Op de andere indicatoren scoren de stedelijke regio's van dit cluster rond het gemiddelde.
- ✓ *Cluster 5: Economisch gemiddelde regio's met een (zeer) beperkt voorzieningenniveau (de stedelijke regio's Deventer, Emmen, Groningen en Leeuwarden).* In deze regio's blijft het voorzieningenniveau ver achter op het gemiddelde. Op de overige indicatoren scoren de regio's rond het gemiddelde van stedelijke regio's.

tabel 6-1 Z-scores stedelijke regio's indicatoren structuur

Stedelijke Regio	cluster	aantal inwoners per vestiging*	ontwikkeling aantal vestigingen	aandeel geslaagden	aandeel bewoners met hoog voorzieningenniveau	aandeel bewoners met laag voorzieningenniveau*
Lelystad	1	-0,1	2,5	1,0	-2,6	-4,6
Almere	2	-1,1	4,5	-4,9	-2,4	-0,1
Heerlen	3	-2,6	-0,9	0,5	1,1	0,7
Zoetermeer	3	-2,4	0,8	0,6	-0,1	0,7
Arnhem	4	-0,5	0,2	-0,5	0,0	0,1
Dordrecht	4	-1,1	-0,7	-0,1	0,8	0,3
Helmond	4	-0,6	0,3	-0,2	0,9	0,7
Leiden	4	-1,0	-0,5	-1,2	0,0	0,5
Maastricht	4	-0,3	-1,3	0,6	1,2	0,4
Nijmegen	4	-0,9	-0,1	0,2	-0,2	0,3
Rotterdam	4	-0,5	-0,8	-0,1	0,5	0,2
Schiedam	4	-1,1	-1,0	-0,6	-0,4	0,4
Sittard-Geleen	4	-0,8	-0,4	0,1	0,8	0,2
Tilburg	4	-0,5	-0,2	0,3	-0,7	-0,3
Zaanstad	4	-0,4	0,1	0,1	1,6	0,5
Deventer	5	0,0	0,1	0,6	-0,2	-1,0
Emmen	5	0,5	0,8	0,2	-0,5	-0,7
Groningen	5	-0,2	-0,4	-0,2	-1,3	-1,2
Leeuwarden	5	0,1	0,0	0,1	-2,8	-2,3
Amersfoort	6	0,6	0,8	-0,2	0,5	0,1
Amsterdam	6	1,2	-0,1	-1,1	0,7	0,4
Apeldoorn	6	0,5	0,0	0,1	0,5	0,4
Breda	6	1,2	-0,4	0,1	0,4	-0,8
Ede	6	1,6	0,2	0,9	0,2	0,4
Eindhoven	6	0,5	-0,1	-0,1	-0,1	0,7
Haarlem	6	0,5	-0,6	-0,4	0,5	0,1
Haarlemmermeer	6	1,7	0,2	0,1	0,4	0,4
Hilversum	6	2,1	0,0	-0,4	0,1	0,7
's-Gravenhage	6	0,2	-0,1	-0,2	0,1	0,2
's-Hertogenbosch	6	1,3	0,1	0,1	-0,8	-0,4
Utrecht	6	0,4	0,3	-0,9	0,3	-0,1
Alkmaar	7	0,4	-0,2	0,9	0,5	0,4
Almelo	7	0,4	-0,8	1,1	0,5	-0,2
Enschede	7	-0,4	-0,1	0,7	0,9	0,2
Hengelo	7	1,0	-0,6	0,9	1,3	0,7
Middelburg	7	-0,1	-0,9	0,9	-0,2	0,7
Venlo	7	0,3	-1,0	0,5	-0,3	0,7
Zwolle	7	0,3	0,0	0,8	-1,1	0,3

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ Cluster 6: Economisch sterke regio's (de stedelijke regio's Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Breda, Ede, Eindhoven, Haarlem, Haarlemmermeer, Hilversum, Den Haag, Den Bosch en Utrecht). Deze regio's onderscheiden zich door een relatief groot aantal vestigingen per inwoner. Bij de overige indicatoren scoren de regio's in dit cluster rond het gemiddelde van stedelijke regio's.
- ✓ Cluster 7: Regio's met een benedengemiddelde groei, bij een goed onderwijsniveau (de stedelijke regio's Alkmaar, Almelo, Enschede, Hengelo, Middelburg, Venlo).

lo en Zwolle). Getuige het aandeel geslaagden zit het met het onderwijsniveau in deze regio's wel goed. Toch maakt dit gegeven alleen het vestigingsklimaat niet optimaal: de ontwikkeling van het aantal vestigingen blijft achter bij de andere regio's.

tabel 6-2 Gemiddelde z-scores per cluster voor de structuurindicatoren

cluster	aantal inwoners per vestiging*	ontwikkeling aantal vestigingen	aandeel geslaagden	aandeel bewoners met hoog voorzieningenniveau	aandeel bewoners met laag voorzieningenniveau*
1	-0,1	2,5	1,0	-2,6	-4,6
2	-1,1	4,5	-4,9	-2,4	-0,1
3	-2,5	0,0	0,6	0,5	0,7
4	-0,7	-0,4	-0,1	0,4	0,3
5	0,1	0,1	0,2	-1,2	-1,3
6	1,0	0,0	-0,2	0,2	0,2
7	0,3	-0,5	0,8	0,2	0,4

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

tabel 6-3 Toelichting indicatoren structuur

Indicatoren	Bron	Toelichting
Aantal inwoners per vestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één vestiging (vestigingsdichtheid). Het gaat hier om het totaal aantal vestigingen
Ontwikkeling aantal vestigingen	CBS	Percentuele verandering totaal aantal vestigingen tussen 2001 en 2006
Aandeel geslaagden	CBS	Percentuele afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde van het aandeel geslaagden (ten opzichte van het totaal aantal scholieren)
Aandeel bewoners met hoog voorzieningenniveau	SCP	Aandeel bewoners dat in een PC4-gebied woont met een hoog voorzieningenniveau
Aandeel bewoners met laag voorzieningenniveau	SCP	Aandeel bewoners dat in een PC4-gebied woont met een laag voorzieningenniveau

De samenstelling van het aantal vestigingen geeft een indruk van het type economische structuur (en werkgelegenheid) per regio. Bij deze clusteranalyse is er voor gekozen om niet te clusteren op de z-scores, maar op de werkelijke aantallen, zodat de omvangrijke sectoren zwaarder meewegen in de clustering.³⁴ De omvangrijke sectoren worden zwaarder meegenomen aangezien ze in de economische structuur van de verschillende regio's belangrijker zijn, en dat daarom ook in de profielen belangrijker moeten zijn. De aantallen staan weergegeven in tabel 6-4. In zijn algemeenheid geldt bijvoorbeeld dat de sector zakelijke dienstverlening de meeste vestigingen per inwoner kent. In totaal behoort vijfendertig procent van de vestigingen in de stedelijke regio's tot de categorie zakelijke dienstverlening. Vijftien procent is een vestiging in de bouwnijverheid, twaalf procent cultureel, nog eens twaalf procent landbouw, negen procent nijverheid, nogmaals negen procent zorg

voetnoot

³⁴ Aangezien een kleiner getal betekent dat de vestigingsdichtheid hoog is, is geclusterd op de inverse van het aantal inwoners per vestiging, dus het aantal vestigingen per inwoner. De weergave in de tabellen is echter het aantal inwoners per vestiging.

en ten slotte is acht procent een horecavestiging. In de clustering weegt de sector zakelijke dienstverlening dus relatief zwaar en de sector horeca relatief licht.

De clusteranalyse heeft een negental clusters van vergelijkbare stedelijke regio's geïdentificeerd, welke hierna staan beschreven. Deze staan samengevat in tabel 6-5. In tabel 6-6 is een toelichting op de indicatoren van dit thema gekozen.

- ✓ *Cluster 1: In de breedte sterke regio (de stedelijke regio Hilversum).* In de regio Hilversum zijn in de meeste sectoren relatief veel vestigingen per inwoner aanwezig. Zo is de vestigingsdichtheid van de sectoren zakelijke dienstverlening, cultuur, bouwnijverheid en zorg hoger dan in alle andere clusters. Enkel het aantal landbouwvestigingen is wat lager dan gemiddeld.

tabel 6-4 Z-scores stedelijke regio's indicatoren type vestigingen

Stedelijke Regio	cluster	aantal inwoners per zakelijke vestiging	aantal inwoners per nijverheidsvestiging	aantal inwoners per culturele vestiging	aantal inwoners per landbouwvestiging	aantal inwoners per bouwrijpheidsvestiging	aantal inwoners per zorgvestiging	aantal inwoners per horecavestiging
Hilversum	1	33	189	118	391	83	157	242
Haarlemmermeer	2	45	198	169	139	97	267	346
's-Hertogenbosch	2	50	171	177	109	83	201	266
Amersfoort	3	45	210	175	202	149	201	312
Amsterdam	3	42	200	144	388	131	208	208
Eindhoven	3	50	155	180	167	130	219	251
Haarlem	3	49	219	158	880	98	175	206
's-Gravenhage	3	49	286	161	174	123	204	257
Utrecht	3	43	249	176	234	137	186	315
Almere	4	53	295	197	841	151	270	475
Leiden	4	58	264	188	583	126	179	313
Lelystad	4	59	195	179	269	120	203	352
Rotterdam	4	60	236	189	318	142	262	299
Zoetermeer	4	56	345	173	854	213	246	558
Apeldoorn	5	61	205	162	102	148	198	257
Breda	5	55	175	160	86	124	197	251
Deventer	5	68	218	180	69	200	224	302
Ede	5	64	153	194	52	88	228	276
Groningen	5	70	210	187	88	155	206	261
Hengelo	5	66	158	172	72	134	181	251
Almelo	6	99	170	199	60	111	239	325
Emmen	6	87	204	158	69	117	251	248
Leeuwarden	6	89	188	180	71	125	210	280
Venlo	6	99	164	150	68	163	216	210
Zwolle	6	78	193	177	78	127	228	316
Dordrecht	7	69	261	212	595	121	245	403
Heerlen	7	94	293	197	331	163	254	234
Schiedam	7	74	176	207	1163	105	310	310
Maastricht	8	65	227	179	178	163	225	125
Middelburg	8	85	247	131	112	148	209	130
Alkmaar	9	62	183	155	158	92	202	259
Arnhem	9	61	217	159	187	156	214	287
Enschede	9	68	175	194	160	175	209	278
Helmond	9	73	152	189	184	112	279	305
Nijmegen	9	68	213	172	182	148	205	277
Sittard-Geleen	9	77	200	174	194	133	222	233
Tilburg	9	71	173	178	168	133	234	292
Zaanstad	9	67	149	175	344	89	278	370

- ✓ *Cluster 2: Regio's met een sterke zakelijke dienstverlening en (bouw-)nijverheid (de stedelijke regio's Haarlemmermeer en Den Bosch). In deze beide regio's zijn relatief veel vestigingen in de sectoren zakelijke dienstverlening, bouwnijverheid en nijverheid te vinden. Daarentegen bevindt de vestigingsdichtheid van de sectoren zorg en horeca in de regio Haarlemmermeer zich onder het gemiddelde van stedelijke regio's.*

tabel 6-5 Gemiddelde z-scores per cluster type vestigingen

cluster	aantal inwoners per zakelijke vestiging	aantal inwoners per nijverheidsvestiging	aantal inwoners per culturele vestiging	aantal inwoners per landbouwvestiging	aantal inwoners per bouwnijverheidsvestiging	aantal inwoners per zorgvestiging	aantal inwoners per horecavestiging
1	33	189	118	391	83	157	242
2	47	185	173	124	90	234	306
3	46	220	166	341	128	199	258
4	57	267	185	573	150	232	399
5	64	187	176	78	142	206	266
6	90	184	173	69	129	229	276
7	79	243	205	696	130	270	316
8	75	237	155	145	155	217	127
9	68	183	175	197	130	230	288

- ✓ *Cluster 3: Regio's met een sterke zakelijke dienstverlening (de stedelijke regio's Amersfoort, Amsterdam, Eindhoven, Haarlem, Den Haag en Utrecht). Deze regio's worden voornamelijk gekenmerkt door relatief veel vestigingen in de zakelijke dienstverlening. Daarnaast is er binnen dit cluster nog een aantal opvallende afwijkingen van het clustergemiddelde te vinden. In de regio's Den Haag en Utrecht zijn wat minder nijverheidsvestigingen te vinden dan in de rest van het land, terwijl er in de regio Eindhoven relatief veel zijn. In de regio Haarlem is het aantal landbouwvestigingen beperkt ten opzichte van het gemiddelde, terwijl er veel bouwnijverheid- en zorgvestigingen aanwezig zijn.*
- ✓ *Cluster 4: Regio's met een beperkt aantal vestigingen, met uitzondering van de dienstverlening (de stedelijke regio's Almere, Leiden, Lelystad, Rotterdam en Zoetermeer). Binnen deze stedelijke regio's zijn in praktische alle sectoren wat minder vestigingen per inwoner te vinden dan gemiddeld. Enkel de dichtheid van de vestigingen in zakelijke dienstverlening ligt iets boven het gemiddelde.*

Opvallende afwijkingen zijn in de regio's Lelystad en Leiden te vinden, waar meer bouwnijverheid en zorgvestigingen te vinden zijn dan gemiddeld.

- ✓ *Cluster 5: Regio's met een nadruk op de landbouw (de stedelijke regio's Apeldoorn, Breda, Deventer, Ede, Groningen, Hengelo).* De belangrijkste karakteristiek van dit cluster is dat het aantal landbouwvestigingen per inwoner boven het gemiddelde ligt. Op de andere sectoren zijn deze regio's wat meer divers ten opzichte van elkaar. Zo zijn in de regio's Ede en Hengelo veel nijverheidsvestigingen te vinden en zijn er in de regio Deventer weinig en in de regio Ede veel bouwnijverheidvestigingen aanwezig.
- ✓ *Cluster 6: Regio's met een nadruk op de landbouw en een (zeer) beperkte zakelijke dienstverlening (de stedelijke regio's Almelo, Emmen, Leeuwarden, Venlo en Zwolle).* Ook in deze regio's is het aantal landbouwvestigingen per inwoner hoger dan gemiddeld. Daarnaast is een overeenkomstig kenmerk dat er een beperkt aantal vestigingen in de zakelijke dienstverlening aanwezig is. Op de overige indicatoren verschillen deze regio's onderling wat van elkaar, zonder dat van duidelijke uitschieters sprake is.
- ✓ *Cluster 7: Regio's met een (zeer) beperkt aantal vestigingen (de stedelijke regio's Dordrecht, Heerlen en Schiedam).* In deze drie regio's blijft in vrijwel alle sectoren het aantal vestigingen (soms ver) achter op het gemiddelde.
- ✓ *Cluster 8: Regio's met veel horeca (de stedelijke regio's Maastricht en Middelburg).* Deze twee regio's hebben te maken met wat minder nijverheid en bouwnijverheidvestigingen, terwijl de dichtheid van de horecavestigingen ver boven het gemiddelde ligt.
- ✓ *Cluster 9: Overige regio's (de stedelijke regio's Alkmaar, Arnhem, Enschede, Helmond, Nijmegen, Sittard-Geleen, Tilburg en Zaanstad).* Dit laatste cluster van stedelijke regio's kent weinig overeenkomstige kenmerken, maar ook weinig regio's met uitschieters naar boven of naar beneden. Een tweetal voorbeelden hiervan zijn de regio's Helmond en Zaanstad waar relatief veel nijverheidsvestigingen te vinden zijn, maar slechts een beperkt aantal zorgvestigingen.

tabel 6-6 Toelichting indicatoren type vestigingen

Indicatoren	Bron	Toelichting
Aantal inwoners per zakelijke vestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één vestiging in de zakelijke dienstverlening (vestigingsdichtheid)
Aantal inwoners per nijverheidsvestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één nijverheidsvestiging
Aantal inwoners per culturele vestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één culturele vestiging (vestigingsdichtheid)
Aantal inwoners per landbouwvestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één landbouwvestiging (vestigingsdichtheid)
Aantal inwoners per bouwnijverheidsvestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één bouwnijverheidsvestiging (vestigingsdichtheid)
Aantal inwoners per zorgvestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één zorgvestiging (vestigingsdichtheid)
Aantal inwoners per horecavestiging	CBS	Gemiddeld aantal inwoners dat gebruik maakt van één horecavestiging (vestigingsdichtheid)

7

Arbeidsmarkt

Steden hebben de afgelopen decennia te maken gehad met een snelle gedaanteverandering van de arbeidsmarkt, door de transformatie van industriële naar een postindustriële economie. Doordat de industrie zich veelal in de steden en de omliggende regio's bevond was deze gedaanteverandering hier groter en vond sneller plaats dan op het platteland. Door de afname van het aantal banen in de industrie nam de werkloosheid in de steden snel toe. De opkomst van de dienstensector heeft ervoor gezorgd dat de hieropvolgende periode de werkgelegenheid in de steden weer langzaam toenam.

Het type sector waarin een stad of gemeente zich relatief gespecialiseerd heeft, beïnvloedt tot op zekere hoogte de werkloosheid. Bijvoorbeeld, uit onderzoek van het SCP³⁵ blijkt dat de werkloosheid voor hoger en middelbaar opgeleiden de afgelopen jaren sneller is afgenomen dan de werkloosheid voor lager opgeleiden. Als een bepaalde stad of gemeente relatief veel banen voor lager opgeleiden had, zal deze dus waarschijnlijk met een langzamere daling of lichte toename van de werkloosheid te maken hebben gehad dan een stad of gemeente met relatief veel banen voor hoger opgeleiden.

7.1 Arbeidsparticipatie

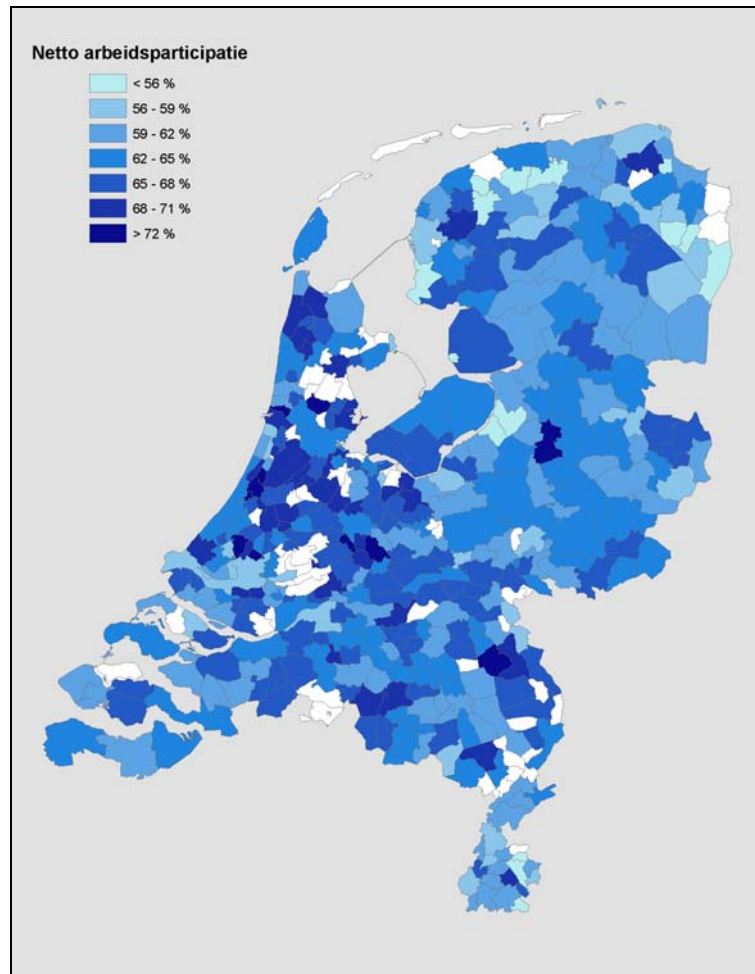
Omdat werkloosheid niet alles zegt over het aantal mensen dat betaald werk heeft, wordt in dit hoofdstuk gekeken naar de netto arbeidsparticipatie. De netto arbeidsparticipatie is het percentage werkende beroepsbevolking binnen de potentiële beroepsbevolking. Het CBS meet dit op basis van een grootschalige enquête. Vanwege de betrouwbaarheid zijn gemeenten met een inwoneraantal kleiner dan 10.000 inwoners niet meegenomen. Dit betekent dat deze variabele niet volledig landsdekkend is. Ondanks dit nadeel levert deze wel veel informatie, maar wanneer de netto arbeidsparticipatie wordt uitgesplitst naar groepen, zoals bijvoorbeeld allochtonen, blijven er in sommige gevallen wel erg weinig gemeenten over om iets zinnigs over stedelijke regio's te kunnen zeggen.

voetnoot

³⁵ SCP, 'De stad in de omtrek', 2001

In de meeste steden is de netto arbeidsparticipatie iets lager dan in de directe omgeving, zo blijkt uit figuur 7-1. Vooral Rotterdam springt er in negatieve zin bovenuit, maar ook in Groningen, Enschede en de Zuid-Limburgse steden is de netto arbeidsparticipatie relatief laag. Opvallend is dat de netto arbeidsparticipatie juist het hoogst is in de gemeenten in de directe omgeving van de vier grote steden. Ook voor de gemeenten rond de andere steden geldt dat de netto arbeidsparticipatie daar meestal hoger is dan in de steden zelf. Deze gemeenten lijken duidelijk te profiteren van de banenmotor die de steden zijn.

figuur 7-1 Netto arbeidsparticipatie

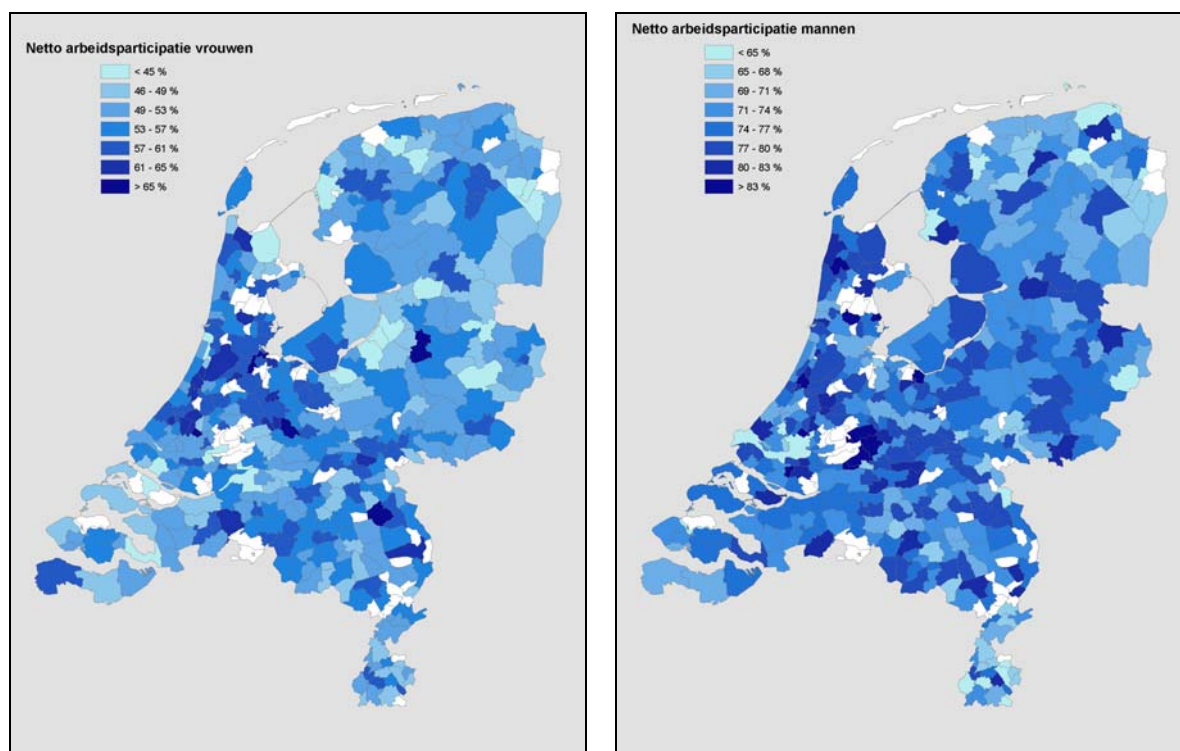

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2004 tot en met 2006

Wanneer de netto arbeidsparticipatie uitgesplitst wordt naar mannen en vrouwen (in figuur 7-2) blijkt dat de netto arbeidsparticipatie in de steden en de directe omgeving tussen mannen en vrouwen meer gelijk verdeeld zijn dan op het platteland. In de steden en de directe omgeving is de netto arbeidsparticipatie van mannen relatief laag, terwijl die van de vrouwen relatief hoog is, net buiten de steden zelfs nog hoger dan binnen de steden. In gebieden wat verder van de steden gelegen is

dit omgekeerd. Met name in de vier grote steden en de directe omgeving is de vrouwenparticipatie relatief hoog. Belangrijke uitzondering is Rotterdam, hier is de vrouwenparticipatie ook relatief laag. In de steden en de directe omgeving in de rest van het land is dit fenomeen ook zichtbaar, maar in beperktere zin. Ondanks dat in de steden en de directe omgeving de netto arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen meer gelijk verdeeld zijn, is de participatie van mannen nog altijd een stuk groter. Er is dus nog behoorlijk wat onbenut (vrouwelijk) arbeidspotentieel, ook in de steden.

figuur 7-2 Netto arbeidsparticipatie naar geslacht

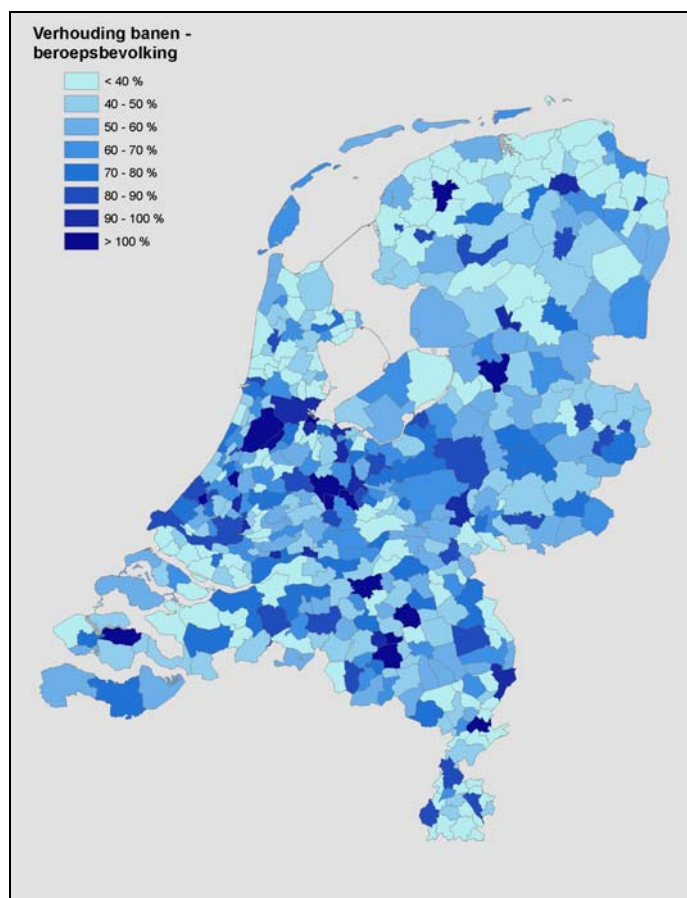
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2004 tot en met 2006

7.2 Werkgelegenheid

Steden worden vaak beschouwd als de werkgelegenheidsmotoren van de omgeving. De verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de potentiële beroepsbevolking, zoals weergegeven in figuur 7-3, geeft weer in welke gemeenten er relatief veel banen zijn, die voor een deel vervuld dienen te worden door de omliggende gemeenten. Het percentage valt wat aan de lage kant uit, omdat niet iedereen tussen de 20 en 65 jaar (zoals potentiële beroepsbevolking hier gedefinieerd is) daadwerkelijk kan (bijvoorbeeld omdat hij of zij arbeidsongeschikt is) of wil (bijvoorbeeld wegens het volgen van een studie, vervroegde uittreding of het zorgen voor een ander) werken. De belangrijkste interpretatie moet dan ook één van relatieve verhoudingen zijn. In de steden zijn er relatief veel banen voor de potentiële

beroepsbevolking, terwijl het aantal daarbuiten een stuk lager is. Steden zorgen dus ook daadwerkelijk voor werkgelegenheid in de regio. Dit is vooral in het noorden en Limburg en Zeeland te zien, waar in de meeste gemeenten de potentiële beroepsbevolking relatief weinig banen tot haar beschikking heeft. Steden als Groningen, Leeuwarden, Maastricht en Sittard-Geleen moeten hier voor de broodnodige werkgelegenheid zorgen, terwijl de omliggende gemeenten voornamelijk een woonfunctie hebben. Uit de pendelstromen, zoals weergegeven in hoofdstuk twee, bleek ook al dat de gemeenten in de directe omgeving van deze steden door veel arbeiders bevolkt worden die in de stad werken.

figuur 7-3 Verhouding banen - beroepsbevolking

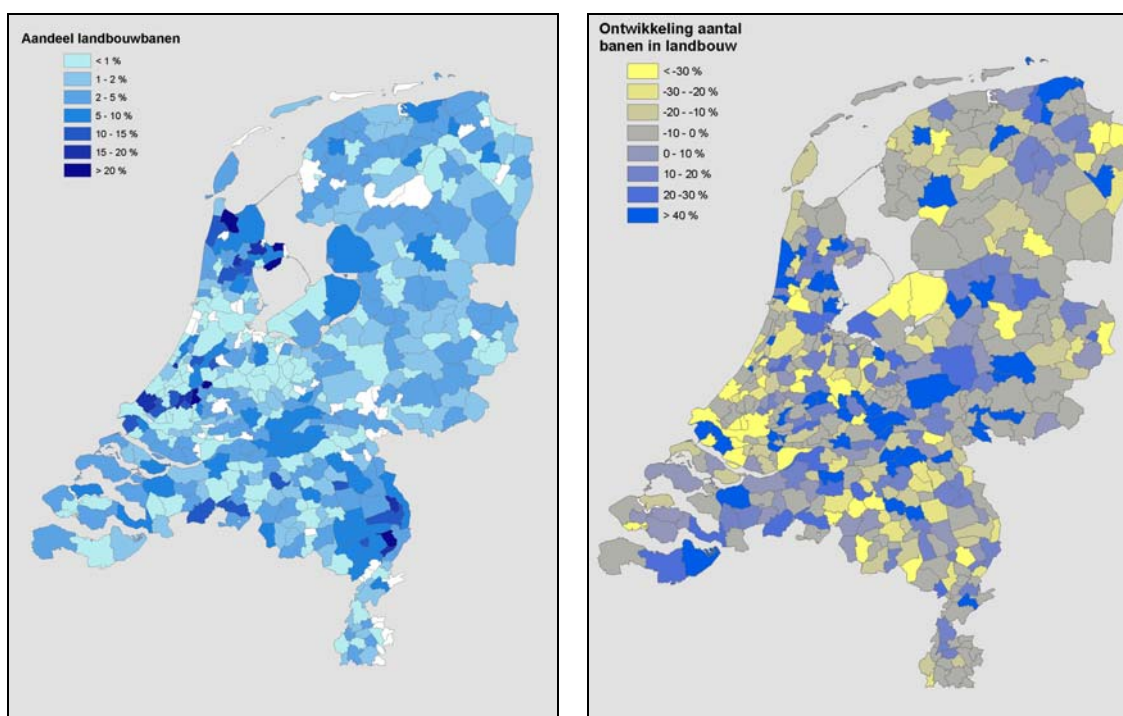
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2005

In het resterende deel van deze paragraaf staan de aanwezige banen in een gemeente opgesplitst naar sector. In bepaalde gevallen bleek informatie van gemeenten geheim te zijn, wat resulteert in witte vlekken op de kaarten. De banen zijn opgesplitst naar de sectoren landbouw, nijverheid, commerciële dienstverlening en niet-commerciële dienstverlening. In 2005 besloegen deze sectoren respectievelijk 1, 18, 49 en 33 procent van het totale aantal banen.

Allereerst is in figuur 7-4 gekeken naar het aandeel landbouwbanen. Niet geheel onverwacht is het aandeel in de steden zeer laag. Vooral in de kop van Noord-Holland, Noord-Limburg en ten noorden van Rotterdam is het aandeel landbouwbanen het hoogst. Wanneer in het rechterkaartje van figuur 7-4 gekeken wordt naar de ontwikkeling van het aantal banen, valt op dat in veel gemeenten het aantal landbouwbanen iets is afgenomen, ook in de gebieden waarin het aandeel landbouwbanen hoog is. Toch is het totale aantal banen in de sector met veertien procent toegenomen. Voornamelijk in delen van Brabant, Gelderland, Overijssel en Noord-Holland is het aantal behoorlijk toegenomen.

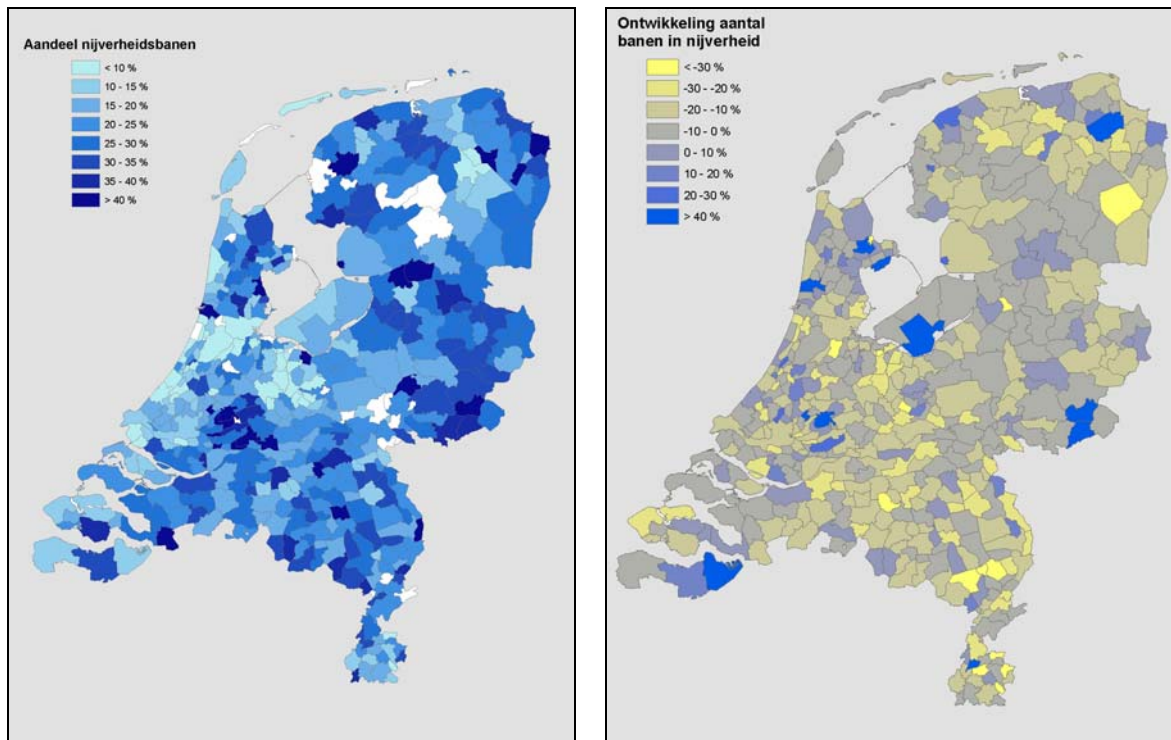
Vervolgens wordt in figuur 7-5 gekeken naar het aandeel nijverheidsbanen. Ook hiervoor geldt dat het aandeel in de meeste steden relatief laag is. Dit geldt vooral voor de steden in de Randstad, maar iets minder voor bijvoorbeeld de Brabantse en Twentse steden. In de directe omgeving van de steden is het aandeel nijverheidsbanen hoger dan in de steden zelf. Wanneer naar de ontwikkeling van het aantal nijverheidsbanen gekeken wordt, valt op dat eigenlijk bijna overal het aantal is afgenomen. Landelijk nam het aantal nijverheidsbanen met ongeveer vijf procent af.

figuur 7-4 Aandeel (links) en ontwikkeling aantal Landbouwbanen (rechts)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001-2005

figuur 7-5 Aandeel (links) en ontwikkeling aantal nijverheidsbanen (rechts)

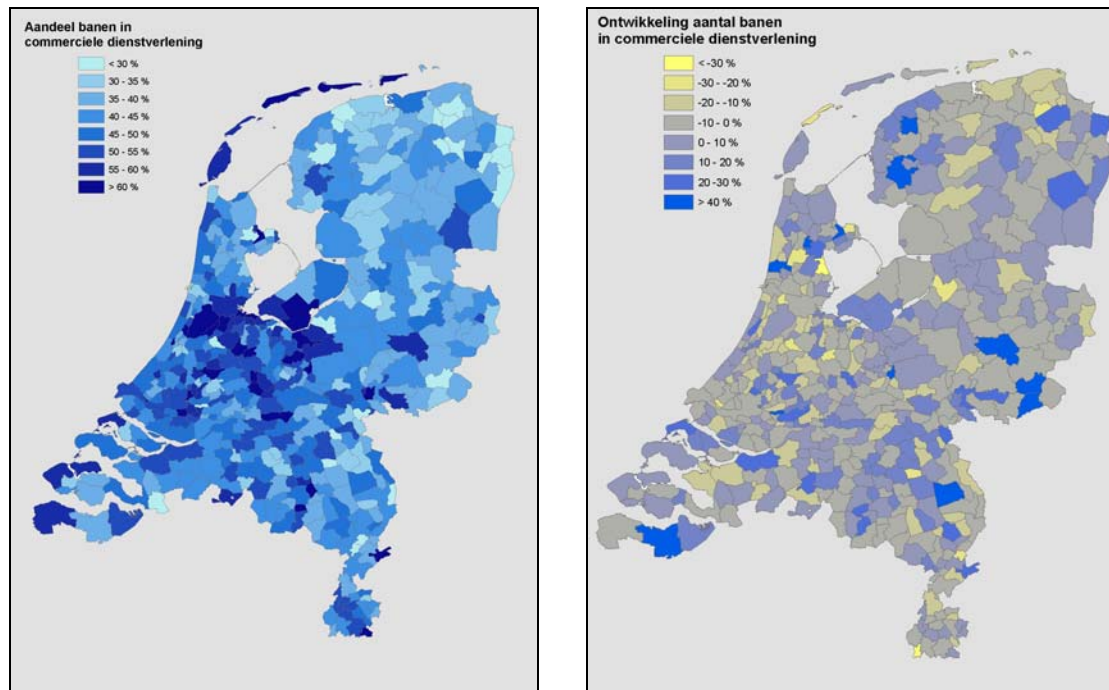

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001-2005

In figuur 7-6 wordt het aandeel banen in de commerciële dienstverlening nader bekeken. Vooral in en rond de driehoek Amsterdam-Utrecht-Amersfoort is het aandeel hoog. In de steden is het aandeel banen meestal behoorlijk hoog, maar in de direct aanliggende gemeenten is het in redelijk wat gevallen nog hoger. Met betrekking tot de ontwikkeling van het aantal banen in de commerciële dienst is te zien dat het aantal de laatste vijf jaar redelijk gelijk is gebleven, in de meeste gemeenten is sprake van een kleine toename of afname. Dat heeft over het hele land gezien geleid tot een kleine toename van 2,5 procent.

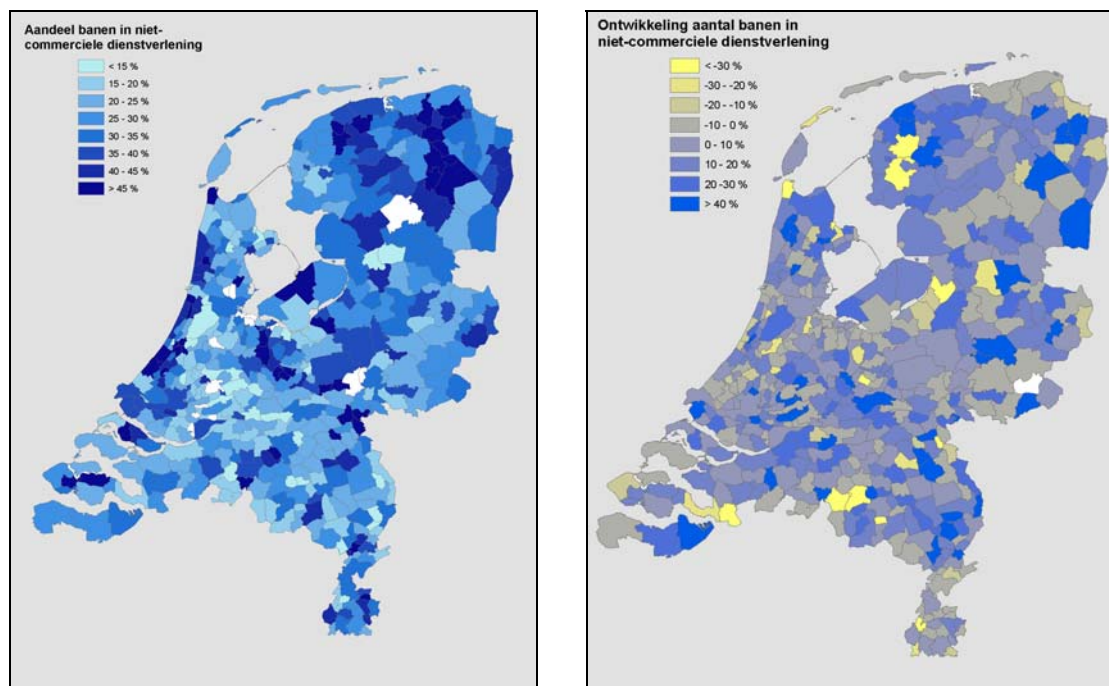
Ten slotte wordt in figuur 7-7 gekeken naar het aandeel banen in de niet-commerciële dienstverlening. Ook deze is in de steden vaak relatief hoog, en meestal hoger dan in de omgeving. Vooral in Den Haag, Lelystad, Middelburg en Groningen is het aandeel hoog. Maar ook in Utrecht, Maastricht, Rotterdam, de Brabantse steden en Enschede is het aandeel relatief hoog. Aan het ontwikkelingskaartje is te zien dat in veel gemeenten het aantal banen in deze sector is toegenomen. In heel Nederland is het aantal met ruim zeven procent toegenomen.

figuur 7-6 Aandeel (links) en ontwikkeling aantal banen in commerciële dienstverlening (rechts)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001-2005

figuur 7-7 Aandeel (links) en ontwikkeling aantal banen in niet-commerciële dienstverlening (rechts)

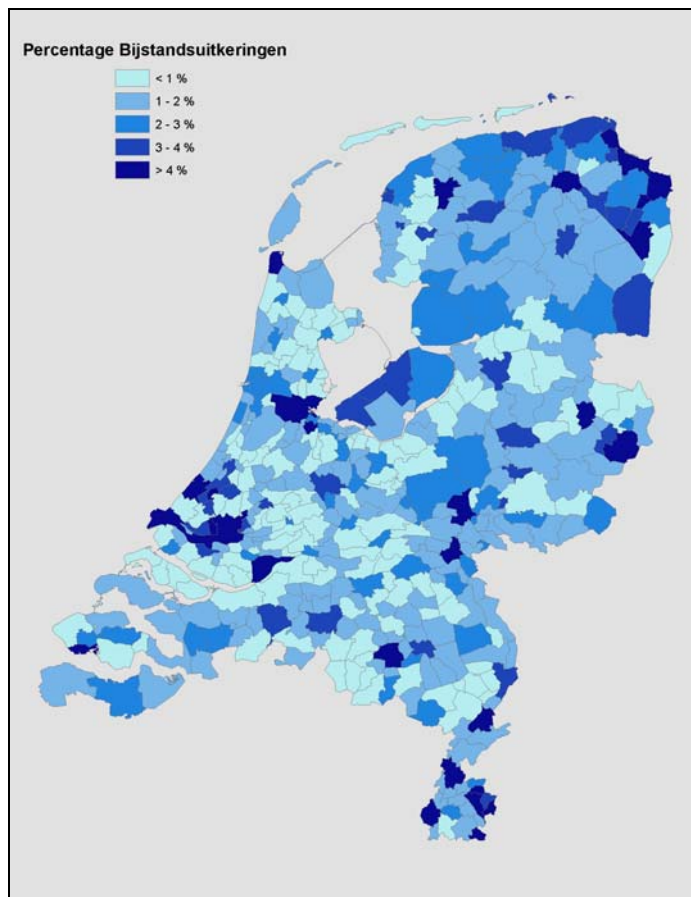

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaren 2001-2005

7.3 Uitkeringen

Een slecht of minder goed functionerende arbeidsmarkt zal zich onmiddellijk uiten in een toename van de werkloosheid. Werkloosheid is één van de grootste hedendaagse sociaal-economische problemen. Op individueel niveau geraken werkloze burgers langzamerhand in achterstandposities (achterblijvend inkomen, olopende schulden, weinig kansen tot ontplooiing, integratie en ontwikkeling etc.). Deze achterstandpositie kan leiden tot sociale spanningen en een tweedeling tussen kansrijken en kansarmen, die overlast en criminaliteit tot gevolg kunnen hebben. Voor de samenleving als geheel kost het op een behoorlijk niveau houden van de levensstandaard van de groep werklozen veel geld. In veel steden is het werkloosheidspercentage relatief gezien hoog, met alle bijkomende problemen van dien. Volgens velen is het verminderen van de werkloosheid de sleutel tot het oplossen van een reeks andere problemen in de steden.³⁶ Er is en wordt daarom ook veel aandacht en geld besteed aan het terugdringen van de werkloosheid in de steden in het bijzonder en het land in het algemeen.

figuur 7-8 Percentage bijstandsuitkeringen

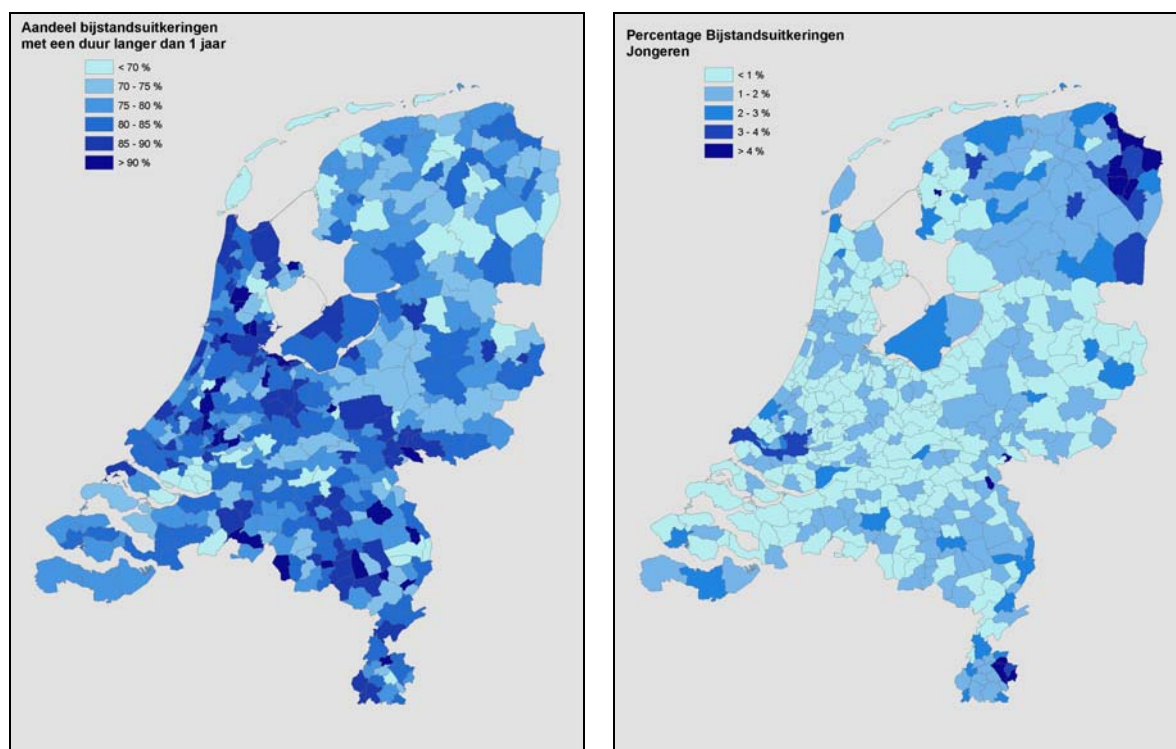
Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

voetnoot

³⁶ SCP, 'De stad in de omtrek', 2001.

In figuur 7-8 is te zien dat ondanks al deze inspanningen het percentage bijstandsuitkeringen (ten opzichte van de potentieel werkzame beroepsbevolking) in de steden nog altijd het hoogst is. In een flink aantal steden ligt het percentage boven de vier procent. Opvallend is dat Utrecht en de steden van de Brabantse stedenrij (met uitzondering van Eindhoven) een iets lager percentage bijstandsuitkering en hebben. In de gebieden buiten de Randstadsteden komt het percentage bijstandsuitkering vrij snel onder de procent te liggen. In de rest van het land is het probleem in de ommelandgemeenten iets groter. Voor een deel is het hogere aantal bijstandsuitkeringen in de steden wel verklaarbaar. Uit onderzoek van het SCP³⁷ blijkt dat werklozen meer dan gemiddeld van het platteland naar de stad vertrekken wegens de daar aanwezige voorzieningen. Steden hebben een soort aanzuigende werking op werklozen en zullen daar dus ook rekening mee moeten houden.

figuur 7-9 Aandeel bijstandsuitkeringen met een duur langer dan één jaar (links) en percentage bijstandsuitkeringen jongeren (tot 25 jaar)

Bron: CBS, bewerking RIGO; jaar 2007

Wanneer in het linkerkaartje van figuur 7-9 gekeken wordt naar het aandeel bijstandsuitkeringen die al langer dan één jaar duren, valt op dat de steden niet bovengemiddeld scoren. Het belangrijkste wat opvalt is dat het aandeel langdurige bijstandsuitkeringen laag is daar waar het percentage bijstandsuitkeringen hoog is,

voetnoot

³⁷ SCP, 'Thuis op het platteland'. 2006.

namelijk in het noorden van Nederland, in de Randstad en het zuiden van het land is het aandeel langdurige bijstandsuitkeringen hoger.

Onder jongeren is het werkloosheidspercentage bijna twee keer zo hoog als het landelijk gemiddelde. Uit onderzoek is echter gebleken dat een aanzienlijk deel van de jongeren die geen voltijd studie volgen of werk hebben niet willen participeren op de arbeidsmarkt, wegens het volgen van een deeltijdopleiding, zorg voor gezin of huishouden, ziekte of arbeidsongeschiktheid.³⁸ Het rechterkaartje van figuur 7-9 bevestigt dat onderzoek. In het grootste deel van het land is het percentage bijstandsuitkeringen minimaal. Enkel in het noorden en in Rotterdam ligt het percentage wat hoger. Ook in de andere steden en de omliggende gebieden is het percentage net iets hoger, maar nog altijd zeer laag.

7.4 Thematisch profiel arbeidsmarkt

In deze paragraaf worden de indicatoren, zoals beschreven in dit hoofdstuk, op regionaal niveau onderzocht. In totaal worden drie profielen gepresenteerd, wegens de diversiteit van de indicatoren:

- ✓ De participatie op de arbeidsmarkt
- ✓ Het type banen
- ✓ De ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

In tabel 7-1 staan de z-scores van alle 38 stedelijke regio's op de participatie-indicatoren weergegeven. Het gaat hier om de netto arbeidsparticipatie (zowel totaal als voor vrouwen), het aandeel bijstandsuitkeringen en de verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking. Vervolgens is op drie van deze vier indicatoren een clusteranalyse uitgevoerd, zodat gelijksoortige stedelijke regio's geïdentificeerd kunnen worden. De indicator 'verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking' is niet meegenomen in deze clusteranalyse, omdat hij niets zegt over de participatie van de bevolking in de stedelijke regio, maar moet worden gezien als één van de verklaringen van participatieverschillen tussen de regio's. In de tabellen staat deze indicator dan ook afgescheiden van de rest weergegeven.

Met behulp van deze clusteranalyse zijn de onderstaande vijf clusters van vergelijkbare stedelijke regio's geïdentificeerd. In tabel 7-2 staan de gemiddelde z-scores per cluster weergegeven. Een toelichting op de indicatoren is te vinden in tabel 7-3.

- ✓ *Cluster 1: Regio's met een lage arbeidsparticipatie (de stedelijke regio's Enschede, Groningen, Heerlen, Rotterdam en Schiedam).* Alle drie de indicatoren geven aan dat deze regio's te maken hebben met een achterblijvende participatie. Met name in de stedelijke regio Heerlen blijft de verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking achter bij de rest van het land. De andere vier regio's wijken op deze indicator niet of nauwelijks af van het gemiddelde van stedelijke regio's.

voetnoot

³⁸ Regioplan, 'Wat doet de stad', 2007.

tabel 7-1 Z-scores stedelijke regio's indicatoren participatie

Stedelijke Regio	cluster	netto arbeidsparticipatie			verhouding banen-beroepsbevolking
		netto arbeidsparticipatie	netto arbeidsparticipatie vrouwen	bijstandsuitkeringen*	
Enschede	1	-1,2	-0,9	-1,0	0,2
Groningen	1	-1,1	-0,4	-1,1	-0,3
Heerlen	1	-1,8	-1,3	-1,6	-1,2
Rotterdam	1	-0,9	-0,8	-2,8	0,0
Schiedam	1	-1,6	-0,9	-1,7	-0,4
Almelo	2	-0,7	-1,6	0,2	-0,4
Emmen	2	-1,3	-1,4	0,2	-1,1
Helmond	2	-1,2	-1,3	-0,3	-0,9
Hengelo	2	-0,5	-1,3	0,3	-0,1
Leeuwarden	2	-1,3	-0,8	-0,4	0,0
Maastricht	2	-1,4	-1,0	-0,3	0,0
Middelburg	2	-0,9	-1,1	0,0	-0,5
Sittard-Geleen	2	-1,4	-1,1	0,0	-0,6
Zwolle	2	-0,6	-1,0	1,0	0,9
Almere	3	0,7	0,7	-0,4	-1,8
Amsterdam	3	0,6	1,1	-1,6	1,0
Arnhem	3	0,0	0,5	-0,7	0,1
Dordrecht	3	0,1	-0,2	-0,8	-0,1
Lelystad	3	0,4	0,2	-0,3	-0,8
Nijmegen	3	-0,1	0,3	-0,5	-0,3
's-Gravenhage	3	0,5	1,2	-1,5	0,5
Amersfoort	4	1,4	0,9	1,1	0,5
Breda	4	1,0	1,0	0,7	0,1
Haarlem	4	1,1	0,8	0,7	-0,4
Haarlemmermeer	4	2,0	1,4	2,0	4,5
Hilversum	4	0,7	0,9	1,0	0,1
Leiden	4	1,2	1,8	0,3	0,0
's-Hertogenbosch	4	0,8	0,7	1,0	0,4
Utrecht	4	1,2	1,6	0,5	1,4
Zoetermeer	4	1,4	2,0	-0,1	-0,7
Alkmaar	5	0,5	0,0	1,3	-0,6
Apeldoorn	5	0,2	-0,3	1,2	0,5
Deventer	5	0,5	0,4	0,6	-0,4
Ede	5	0,3	-0,4	1,1	-0,3
Eindhoven	5	-0,2	-0,2	0,4	1,0
Tilburg	5	0,1	0,4	0,4	0,0
Venlo	5	0,6	0,0	0,7	0,2
Zaanstad	5	0,6	0,3	0,5	-0,9

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ Cluster 2: Regio's met een lage participatie en gemiddeld aantal bijstandsuitkeringen (de stedelijke regio's Almelo, Emmen, Helmond, Hengelo, Leeuwarden, Maastricht, Middelburg, Sittard-Geleen en Zwolle). Ook in deze stedelijke regio's is de netto arbeidsparticipatie lager dan in de rest van het land. Daarentegen staan niet meer bijstandsuitkeringen geregistreerd dan het gemiddelde van stedelijke regio's. Voor vijf van deze regio's geldt dat de verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking lager is dan in de rest van het land. In de regio Zwolle is deze echter hoger.
- ✓ Cluster 3: Regio's met een gemiddelde participatie en hoog aantal bijstandsuitkeringen (de stedelijke regio's Almere, Amsterdam, Arnhem, Dordrecht, Lelystad,

Nijmegen en Den Haag). Deze regio's worden gekenmerkt door een relatief hoog aandeel bijstandsuitkeringen. De netto arbeidsparticipatie ligt rond het gemiddelde van stedelijke regio's. In de regio's Almere en Lelystad is de verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking lager dan in de rest van het land, terwijl deze in de regio Amsterdam hoger is.

- ✓ *Cluster 4: Regio's met een hoge participatie (de stedelijke regio's Amersfoort, Breda, Haarlem, Haarlemmermeer, Hilversum, Leiden, Den Bosch, Utrecht en Zoetermeer)*. Dit cluster van stedelijke regio's heeft een relatief goede netto arbeidsparticipatie (zowel in totaal als voor vrouwen) en weinig bijstandsuitkeringen in vergelijking met het gemiddelde. In de regio's Haarlemmermeer en Utrecht is de verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking hoger dan in de rest van het land. Daarentegen is deze in de regio Zoetermeer iets lager dan gemiddeld.
- ✓ *Cluster 5: Regio's met een gemiddelde arbeidsparticipatie (de stedelijke regio's Alkmaar, Apeldoorn, Deventer, Ede, Eindhoven, Tilburg, Venlo en Zaanstad)*. In deze stedelijke regio's ligt de netto arbeidsparticipatie rond het gemiddelde van stedelijke regio's. Het aandeel bijstandsuitkeringen ligt iets onder het gemiddelde. In de regio Eindhoven is de verhouding tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking hoger dan in de rest van het land, terwijl deze in de regio's Alkmaar en Zaanstad iets lager is.

tabel 7-2 Gemiddelde z-scores per cluster voor de participatie-indicatoren

cluster	netto arbeidsparticipatie	netto arbeidsparticipatie vrouwen	bijstandsuitkeringen*	verhouding banen-beroepsbevolking
1	-1,3	-0,9	-1,6	-0,3
2	-1,0	-1,2	0,1	-0,3
3	0,3	0,5	-0,8	-0,2
4	1,2	1,2	0,8	0,7
5	0,3	0,0	0,8	-0,1

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

tabel 7-3 Toelichting participatie-indicatoren

Indicatoren	Bron	Toelichting
Netto arbeidsparticipatie	CBS	Netto Arbeidsparticipatie mannen en vrouwen in de periode 2004-2006
Netto arbeidsparticipatie vrouwen	CBS	Netto Arbeidsparticipatie vrouwen in de periode 2004-2006
Bijstandsuitkeringen	CBS	Percentage inwoners van de potentiële beroepsbevolking met een bijstandsuitkering
Verhouding banen-beroepsbevolking	CBS	Verhouding tussen het aantal banen in de gemeente en de omvang van de potentiële beroepsbevolking

Het tweede profiel binnen dit hoofdstuk beslaat het type banen in de sector. In tabel 7-4 staan de z-scores van alle stedelijke regio's voor de vier onderzochte sec-

toren weergegeven. De hiërarchische clusteranalyse op basis van deze tabel heeft een zestal clusters van gelijksoortige regio's opgeleverd. Aangezien de verschillende sectoren ook verschillend in omvang zijn, is gekozen om in de clusteranalyse de indicatoren te wegen naar hun procentuele omvang ten opzichte van het landelijk totaal. De sector commercieel beslaat in Nederland 49 procent, niet-commercieel 33 procent, nijverheid 18 procent en de sector landbouw 1 procent. De weegfactoren zijn navenant aan deze percentages. Dat betekent dat in het clusteren het meest rekening is gehouden met de omvang van de commerciële sector en slechts beperkt met de omvang van de landbouwsector.

tabel 7-4 Z-scores stedelijke regio's indicatoren type banen

Stedelijke Regio	cluster	aandeel banen commercieel	aandeel banen niet-commercieel	aandeel banen nijverheid	aandeel banen landbouw
<i>Weegfactor</i>		49	33	18	1
Haarlemmermeer	1	3,8	-2,7	-1,6	0,6
Arnhem	2	0,2	-2,9	-1,8	-0,3
Groningen	3	-0,8	1,1	-0,2	-0,2
Leeuwarden	3	-0,9	1,2	-0,3	0,7
Leiden	3	-1,3	2,1	-0,6	-0,9
Lelystad	3	-0,8	1,6	-0,8	-0,8
Middelburg	3	-1,0	0,9	0,3	-0,2
Nijmegen	3	-1,2	1,4	0,0	-0,5
Alkmaar	4	-0,2	0,4	-0,2	1,0
Apeldoorn	4	-0,4	0,4	0,2	-0,2
Ede	4	-0,2	0,4	-0,3	1,0
Enschede	4	-0,7	0,3	0,8	-0,7
Haarlem	4	-0,6	0,4	0,4	-0,7
Heerlen	4	-0,4	0,7	0,0	-0,7
Hilversum	4	0,1	1,1	-1,4	-0,4
Maastricht	4	-0,2	0,7	-0,4	-0,5
's-Gravenhage	4	0,2	0,9	-1,6	1,4
Zwolle	4	-0,3	0,3	0,3	-0,2
Almere	5	1,6	-0,7	-1,0	-0,3
Amersfoort	5	1,1	-0,4	-0,6	-0,6
Amsterdam	5	2,0	-0,8	-1,4	-0,5
Rotterdam	5	0,9	-0,4	-0,5	0,0
Schiedam	5	0,9	-0,4	-0,2	-0,9
Utrecht	5	1,1	0,1	-1,2	-0,6
Zoetermeer	5	1,2	-0,1	-1,1	-0,6
Almelo	6	-0,8	-0,3	1,7	-0,2
Breda	6	0,0	-0,4	0,5	0,9
Deventer	6	-0,5	-0,1	0,7	1,1
Dordrecht	6	-0,3	-0,1	0,9	-0,9
Eindhoven	6	0,2	-0,9	1,1	-0,5
Emmen	6	-0,5	-0,6	1,4	1,3
Helmond	6	-0,7	-0,3	1,4	0,3
Hengelo	6	-0,8	-0,3	1,6	-0,2
's-Hertogenbosch	6	0,3	-0,3	0,1	0,1
Sittard-Geleen	6	-0,7	-0,5	1,8	-0,5
Tilburg	6	0,1	-0,1	0,1	-0,1
Venlo	6	-0,5	-0,7	1,0	4,5
Zaanstad	6	0,2	-1,1	1,3	-0,6

In tabel 7-5 staan de gemiddelde z-scores per cluster weergegeven. In tabel 7-6 staan de indicatoren van dit thema kort toegelicht. De volgende zes clusters zijn geïdentificeerd:

- ✓ *Cluster 1: Regio met Schiphol als dominante factor (de stedelijke regio Haarlemmermeer).* In de regio Haarlemmermeer zijn zeer veel banen in de commerciële sector te vinden. Dit heeft uiteraard vooral te maken met Schiphol. In de niet-commerciële sector en nijverheidssector zijn relatief weinig banen te vinden.
- ✓ *Cluster 2: Regio met beperkt aantal banen in de niet-commerciële sector (de stedelijke regio Arnhem).* De regio Arnhem wordt gekenmerkt door een beperkt aandeel banen in de niet-commerciële dienstverlening en nijverheid.
- ✓ *Cluster 3: Regio's met een sterke nadruk op de niet-commerciële dienstverlening (de stedelijke regio's Groningen, Leeuwarden, Leiden, Lelystad, Middelburg en Nijmegen).* Dit cluster van stedelijke regio's bevat een relatief beperkt aantal banen in de commerciële dienstverlening, en een ruim aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening. Daarnaast geldt voor de regio's Leiden en Lelystad dat er een relatief beperkt aantal nijverheids- en landbouwbanen te vinden zijn. Voor de regio Leeuwarden valt te zien dat er wat meer landbouwbanen aanwezig zijn dan in de rest van het land.
- ✓ *Cluster 4: Regio's met een nadruk op de niet-commerciële dienstverlening (de stedelijke regio's Alkmaar, Apeldoorn, Ede, Enschede, Haarlem, Heerlen, Hilversum, Maastricht, Den Bosch en Zwolle).* Ook in dit cluster ligt de nadruk op de niet-commerciële dienstverlening en is de commerciële dienstverlening ondervertegenwoordigd. De afwijkingen van het gemiddelde zijn hier echter wat minder groot dan in het voorgaande cluster.
- ✓ *Cluster 5: Regio's met de nadruk op commerciële dienstverlening (de stedelijke regio's Almere, Amersfoort, Amsterdam, Rotterdam, Schiedam, Utrecht en Zoetermeer).* In deze regio's zijn relatief veel banen in de commerciële dienstverlening te vinden. Daarentegen is het aandeel banen in de drie andere sectoren wat lager dan gemiddeld.
- ✓ *Cluster 6: Regio's met de nadruk op de nijverheid (de stedelijke regio's Almelo, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Helmond, Hengelo, Den Bosch, Sittard-Geleen, Tilburg, Venlo en Zaanstad).* Het belangrijkste overeenkomstige kenmerk van deze regio's is dat er veel nijverheidsbanen te vinden zijn in vergelijking met het gemiddelde. In de meeste van deze stedelijke regio's geldt verder dat er relatief weinig banen in de commerciële en niet-commerciële dienstverlening te vinden zijn. Als het gaat om het aandeel landbouwbanen zijn deze regio's wat meer divers: bijvoorbeeld in de regio's Venlo, Emmen en Deventer zijn relatief veel landbouwbanen aanwezig, terwijl er in de regio's Dordrecht en Zaanstad wat minder zijn.

tabel 7-5 Gemiddelde z-scores per cluster voor het type banen

cluster	aandeel banen commercieel	aandeel banen niet-commercieel	aandeel banen nijverheid	aandeel banen landbouw
<i>Weegfactor</i>	49	33	18	1
1	3,8	-2,7	-1,6	0,6
2	0,2	-2,9	-1,8	-0,3
3	-1,0	1,4	-0,3	-0,3
4	-0,3	0,6	-0,2	0,0
5	1,2	-0,4	-0,9	-0,5
6	-0,3	-0,4	1,0	0,4

tabel 7-6 Toelichting indicatoren baantypen

Indicatoren	Bron	Toelichting
Aandeel banen commercieel	CBS	Percentage banen in de commerciële dienstverlening
Aandeel banen niet-commercieel	CBS	Percentage banen in de niet-commerciële dienstverlening
Aandeel banen nijverheid	CBS	Percentage banen in de nijverheid
Aandeel banen landbouw	CBS	Percentage banen in de landbouw

Het derde en laatste profiel laat de ontwikkelingen van de regionale arbeidsmarkt zien. In tabel 7-7 staan de z-scores voor indicatoren op dit subthema per stedelijke regio weergegeven. De clusteranalyse die uit deze tabel is gedaan, heeft zes clusters van gelijksoortige regio's opgeleverd. Ook hier geldt dat gewogen is op de (eerder genoemde) procentuele omvang van de verschillende sectoren. Daarnaast is de ontwikkeling van het totale aantal banen meegenomen met een weegfactor van honderd. Hierdoor wordt in eerste instantie geclusterd op de verandering van het aantal banen en vervolgens waar deze verandering voornamelijk heeft plaatsgevonden. De uitkomsten van deze clusteranalyse zijn in tabel 7-8 te zien. De tabel 7-9 laat een korte toelichting op de indicatoren zien.

In de eerste drie clusters is de ontwikkeling van het aantal banen achtergebleven bij het gemiddelde van stedelijke regio's. Het belangrijkste verschil tussen deze drie clusters is (aflopend) de mate van dat achterblijven. Verder kennen deze clusters de volgende overeenkomsten:

- ✓ *Cluster 1: Regio's met een stagnerende banengroei, met de commerciële dienstverlening als uitzondering (de stedelijke regio's Almelo en Den Haag).* In deze regio's blijft de ontwikkeling van het aantal banen ver achter. De ontwikkeling van het aandeel banen in de commerciële dienstverlening is daarop een uitzondering en in de regio Den Haag geldt dit ook voor de landbouw.
- ✓ *Cluster 2: Regio's met een stagnerende banengroei (de stedelijke regio's Deventer, Hilversum en Sittard-Geleen).* Ook in de regio's Hilversum en Sittard-Geleen is de banengroei achtergebleven. In deze regio's geldt dit ook voor de commer-

ciële dienstverlening. In de regio Hilversum is het aantal banen in de landbouw wel toegenomen.

- ✓ *Cluster 3: Regio's met een beperkte banengroei (de stedelijke regio's Arnhem en Eindhoven).* Deze regio's hebben een gemiddeld lage banengroei gekend. Wel is de ontwikkeling van het aantal banen in de commerciële dienstverlening wat sterker geweest dan gemiddeld.

tabel 7-7 Z-scores stedelijke regio's indicatoren ontwikkeling arbeidsmarkt

Stedelijke Regio	cluster	Ontwikkeling aantal banen	Ontwikkeling aantal banen commercieel	Ontwikkeling aantal banen niet-commercieel	Ontwikkeling aantal banen nijverheid	Ontwikkeling aantal banen landbouw
Weegfactor		100	49	33	18	1
Almelo	1	-3,2	0,7	0,1	-0,2	0,0
's-Gravenhage	1	-2,4	0,8	-0,1	0,0	1,7
Deventer	2	-2,0	-0,1	-0,1	0,0	0,0
Hilversum	2	-1,7	-1,0	-0,8	-0,3	1,9
Sittard-Geleen	2	-2,5	-1,0	0,5	-0,2	0,1
Arnhem	3	-1,2	0,4	0,0	-0,3	-0,3
Eindhoven	3	-0,6	0,8	-0,3	-0,1	-0,2
Almere	4	0,4	3,5	1,0	0,0	0,3
Tilburg	4	0,4	2,4	0,2	-0,2	0,1
Amersfoort	5	0,4	-0,2	0,2	-0,2	0,3
Amsterdam	5	0,4	0,0	-0,2	-0,1	-0,4
Apeldoorn	5	0,4	0,0	-0,4	-0,2	0,0
Breda	5	0,4	-0,2	0,4	-0,2	0,3
Dordrecht	5	0,1	-0,5	0,0	-0,2	-1,5
Groningen	5	0,4	-0,6	0,3	-0,2	0,2
Haarlem	5	0,4	-1,3	-0,4	-0,2	-0,4
Heerlen	5	0,4	-0,1	0,1	0,4	1,2
Helmond	5	0,4	-0,9	0,8	-0,3	0,4
Hengelo	5	0,4	-0,9	1,5	-0,2	-0,7
Leiden	5	0,4	-0,2	0,2	-0,1	-0,5
Lelystad	5	0,4	-0,8	0,6	-0,2	-0,8
Maastricht	5	0,4	-1,1	-0,2	-0,2	0,3
Nijmegen	5	0,4	0,0	0,1	-0,2	-0,4
Rotterdam	5	0,4	-0,1	0,1	-0,2	-0,4
's-Hertogenbosch	5	0,4	-0,8	-0,1	-0,3	-0,3
Utrecht	5	0,4	-0,6	0,0	-0,2	-0,1
Venlo	5	0,4	0,0	0,3	-0,2	-0,4
Zaanstad	5	0,4	-1,6	-0,4	-0,2	-0,7
Zoetermeer	5	0,4	-1,5	-1,3	-0,2	-0,7
Alkmaar	6	0,4	0,4	0,1	-0,1	0,0
Ede	6	0,4	0,7	-0,4	-0,1	0,5
Emmen	6	0,4	0,9	0,6	-0,2	-0,4
Enschede	6	0,4	0,3	0,2	-0,2	-0,5
Haarlemmermeer	6	0,4	0,3	1,8	-0,1	-0,4
Leeuwarden	6	0,4	0,3	0,2	-0,1	-1,0
Middelburg	6	0,4	0,6	0,2	-0,2	-0,4
Schiedam	6	0,4	0,3	-0,1	-0,2	-1,6
Zwolle	6	0,4	0,9	0,4	-0,1	0,2

- ✓ *Cluster 4: Regio's met banengroei, met de nadruk op commerciële dienstverlening (de regio's Almere en Tilburg).* In deze steden is het aandeel banen gegroeid en dan met name in de commerciële dienstverlening.
- ✓ *Cluster 5: Regio's met banengroei, in uiteenlopende segmenten (de stedelijke regio's Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Breda, Dordrecht, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, Leiden, Lelystad, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Den Bosch, Utrecht, Venlo, Zaanstad en Zoetermeer).* Het gaat hier om vanuit het grootste cluster met een gevarieerde ontwikkeling. De meeste stedelijke regio's van dit cluster hebben een wat mindere ontwikkeling van het aandeel commerciële banen gehad ten opzichte van het gemiddelde. Een aantal regio's heeft dat gemiddelde echter gevolgd. In de regio's Helmond en Hengelo is de ontwikkeling van het aandeel niet-commerciële banen wat sterker geweest dan gemiddeld, welke in de regio Zoetermeer wat achter is gebleven.
- ✓ *Cluster 6: Regio's met banen, met een beperkte nadruk op commerciële dienstverlening (de stedelijke regio's Alkmaar, Ede, Emmen, Enschede, Haarlemmermeer, Leeuwarden, Middelburg, Schiedam en Zwolle).* Net als in cluster 4 groeit in dit cluster het aantal banen in de commerciële dienstverlening. De groei in dit segment is hier echter wat minder dominant. Verder is in de meeste gevallen sprake van een kleine afname van het aandeel landbouwbanen. Ten slotte is het aandeel banen in de niet-commerciële dienstverlening in de regio Haarlemmermeer sterker geweest dan gemiddeld.

tabel 7-8 Gemiddelde z-scores per cluster voor de ontwikkeling van de arbeidsmarkt

cluster	Ontwikkeling aantal banen	Ontwikkeling aantal banen commercieel	Ontwikkeling aantal banen niet-commercieel	Ontwikkeling aantal banen nijverheid	Ontwikkeling aantal banen landbouw
<i>Weegfactor</i>	100	49	33	18	1
1	-2,8	0,8	0,0	-0,1	0,8
2	-2,0	-0,7	-0,2	-0,2	0,7
3	-0,9	0,6	-0,1	-0,2	-0,2
4	0,4	3,0	0,6	-0,1	0,2
5	0,4	-0,6	0,1	-0,2	-0,2
6	0,4	0,5	0,3	-0,2	-0,4

tabel 7-9 Toelichting indicatoren arbeidsmarktontwikkelingen

<u>Indicatoren</u>	<u>Bron</u>	<u>Toelichting</u>
Ontwikkeling aantal banen	CBS	Percentuele verandering van het totaal aantal banen
Ontwikkeling aantal banen commercieel	CBS	Percentuele verandering van het aantal banen in de commerciële dienstverlening
Ontwikkeling aantal banen niet-commercieel	CBS	Percentuele verandering van het aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening
Ontwikkeling aantal banen nijverheid	CBS	Percentuele verandering van het aantal banen in de nijverheid
Ontwikkeling aantal banen landbouw	CBS	Percentuele verandering van het aantal banen in de landbouw

8

Veiligheid

Het vergroten van de veiligheid van de steden is een belangrijke opgave. Zo vindt veel criminaliteit plaats in de centra van steden wegens de aldaar aanwezige concentratie van detailhandel (in verband met vermogenscriminaliteit gericht op ondernemers, werknemers en bezoekers) en horeca en uitgaansgelegenheden (die mede vanwege alcohol- en drugsgebruik relatief veel te maken hebben met geweldsmisdrijven). Daarnaast wordt een belangrijk deel van de misdrijven gepleegd in wijken en buurten waarin relatief veel armoede en weinig sociale samenhang is. Dit soort wijken en buurten bevindt zich voor een belangrijk deel in de steden.³⁹ Criminaliteit is niet enkel voorbehouden aan de steden, maar de verwachting is wel dat de meeste veiligheidsproblemen zich in de steden zullen bevinden.

Op het gebied van veiligheid kan een onderscheid naar twee dimensies gemaakt worden. Ten eerste is daar de objectieve dimensie, die te maken heeft met misdrijven, vernielingen, geweld etc.. En ten tweede kan een subjectieve dimensie geïdentificeerd worden die te maken heeft met gevoelens van (on)veiligheid als gevolg van overlast door bijvoorbeeld jongeren en drugsgebruik. Uit verschillend onderzoek is gebleken dat een duidelijk verband bestaat tussen onveiligheid en overlast op het woongedrag enerzijds en de huizenprijzen anderzijds.⁴⁰ Zo blijkt dat mensen bereid zijn meer te betalen voor een huis in een veilige woonomgeving.

De externe veiligheid is een dimensie van geheel andere orde. Hier gaat het niet zozeer om handhaving van de veiligheid (door bijvoorbeeld meer blauw op straat), als wel om de consequenties van het ruimtelijk beleid. In die zin zou externe veiligheid ook in het hoofdstuk milieu een plaats kunnen krijgen. Bekend is echter dat de aanwezigheid van een snelweg of vliegveld ook doorwerkt in de veiligheidsbeleving (en ook de gezondheidsbeleving) van bewoners. Vandaar dat ook de externe veiligheid in dit hoofdstuk wordt besproken.

voetnoot

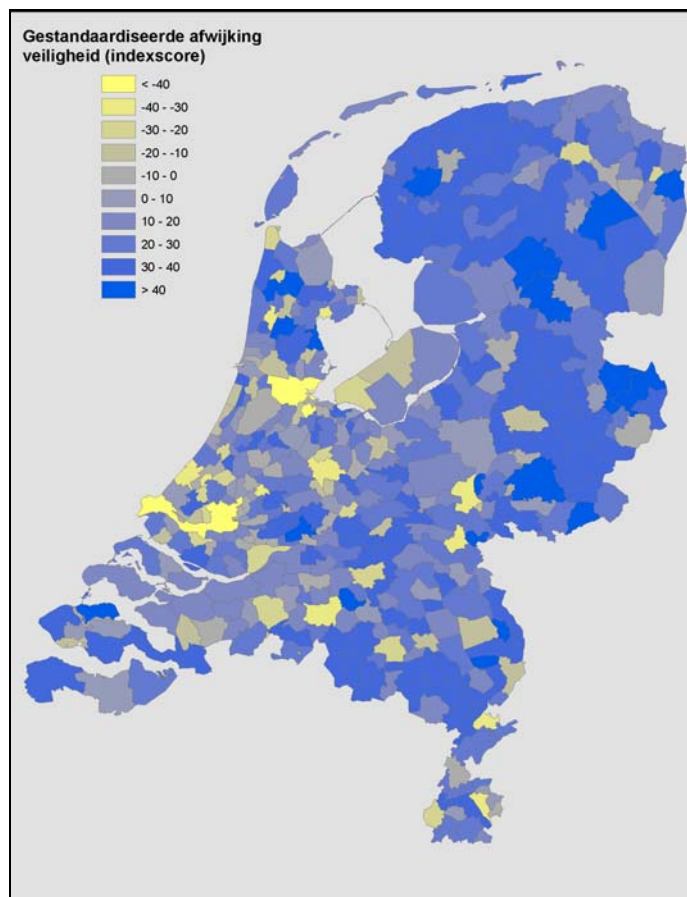
³⁹ Regioplan, 'Wat doet de stad', 2007.

⁴⁰ Stichting Atlas voor Gemeenten, 'Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk', 2007.

8.1 Veiligheid

Voor de ontwikkeling van de Leefbaarometer, waarin de leefbaarheid van de buurten en wijken van Nederland is gemeten en vergeleken kan worden, is gekeken welke indicatoren op het gebied van de veiligheid invloed hebben op het oordeel van bewoners over de leefbaarheid van buurten en wijken.⁴¹ Hieruit is een samengestelde veiligheidsindicator ontwikkeld, waarin zowel indicatoren van de objectieve als van de subjectieve dimensie zijn opgenomen. Voor de (objectieve) dimensie misdrijven is hierin een viertal indicatoren opgenomen, namelijk vernielingen, verstoring van de openbare orde, geweldsmisdrijven en diefstal uit auto's.

figuur 8-1 Gestandaardiseerde afwijking veiligheid (indexscore)

Bron: RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten; jaar 2006

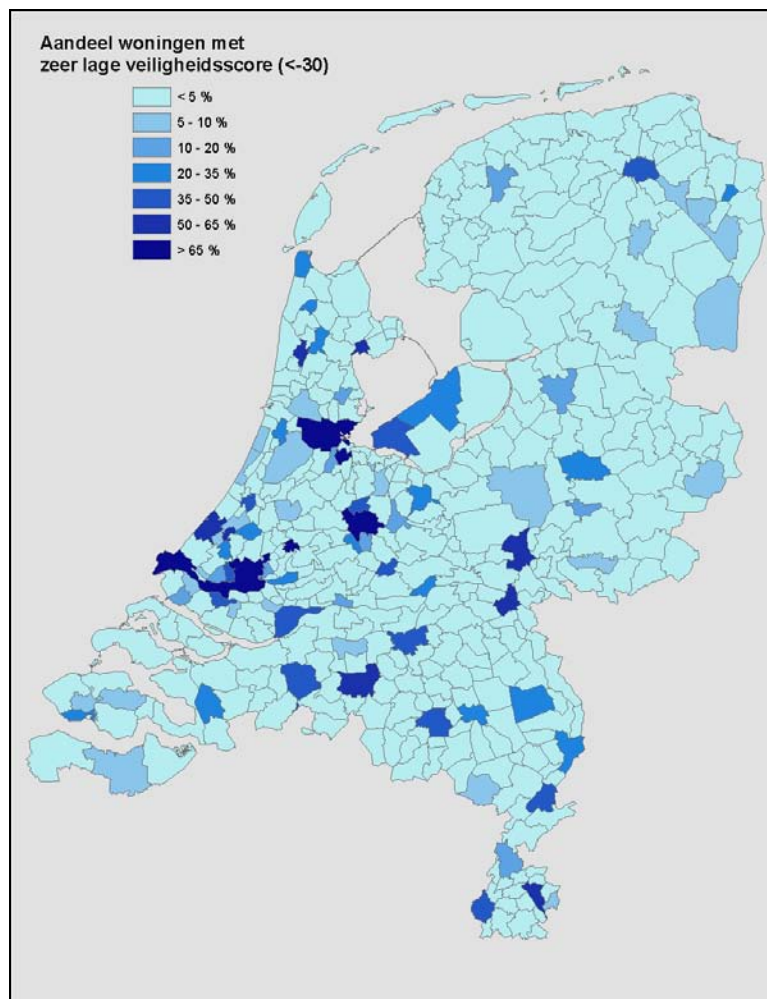
Voor de (subjectieve) dimensie overlast zijn zes indicatoren meegenomen, te weten overlast door drugsgebruik, overlast van jongeren, overlast van omwonenden, vernielingen van openbare werken, rommel op straat en bekladding (samengevoegd tot één overlastindicator). Deze verschillende indicatoren leiden gezamenlijk

voetnoot

⁴¹ RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten, 'De Leefbaarometer. Leefbaarheid in de Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken', 2008.

tot één veiligheidsindicator. De veiligheidsindicator is op PC6-niveau ontwikkeld en kan vervolgens naar hogere schaalniveaus worden geaggregeerd. In figuur 8-1 staat het resultaat op gemeenteniveau weergegeven. De veiligheidsindicator is een indexscore, waarin deze score een gestandaardiseerde afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde is. Een score onder nul betekent dus een score die lager is dan het landelijk gemiddelde.

figuur 8-2 Aandeel woningen met een zeer lage veiligheidsscore (lager dan -30)

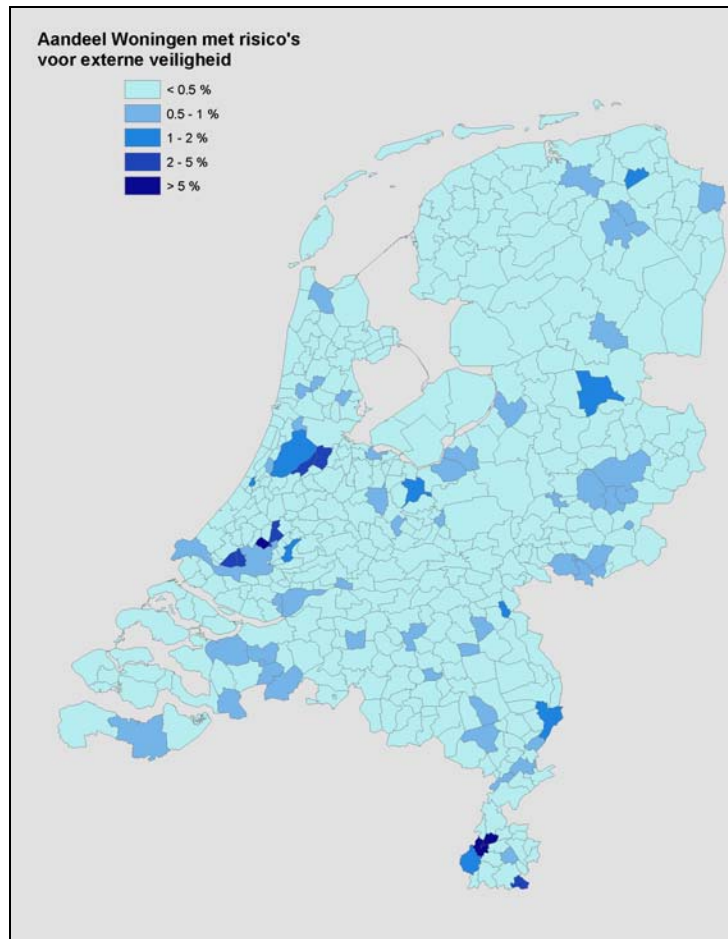
Bron: RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten; jaar 2006

De vier grote steden hebben duidelijk de grootste veiligheidsproblemen, met Rotterdam en Amsterdam voorop. Maar ook in plaatsen als Arnhem, Nijmegen, Alkmaar, Tilburg en Heerlen is duidelijk sprake van een minder goede veiligheidssituatie in vergelijking met het landelijk gemiddelde. In het merendeel van de andere steden is ook sprake van een relatief mindere veiligheidssituatie, maar deze is ten opzichte van het landelijk gemiddelde beperkt. Buiten de steden zijn er relatief weinig veiligheidsproblemen. Dit geldt vooral voor het noorden en oosten. In het

westen ligt de veiligheidssituatie van de plaatsen buiten de steden iets dichterbij het landelijk gemiddelde.

Wanneer gekeken wordt naar het aandeel woningen per gemeente dat met een relatief slechte veiligheidssituatie te maken heeft, komt ongeveer hetzelfde beeld naar voren. In figuur 8-2 staat het percentage woningen van een gemeente weergegeven dat een indexscore op veiligheid van lager dan -30 scoort (de laagst mogelijke score is -50). Ongeveer een kwart van de Nederlandse woningen bevindt zich in een PPC6-gebiedje waarvoor zo'n lage score is berekend. In Amsterdam en Rotterdam heeft ongeveer tachtig procent van de woningen te maken met een lage veiligheidsscore. Ook Arnhem, Utrecht, Den Haag, Heerlen, Tilburg, Nijmegen Alkmaar komen er niet heel goed van af, met percentages rond de vijftig a zestig procent.

figuur 8-3 Aandeel woningen met risico's voor externe veiligheid.

Bron: Milieu en Natuur Planbureau; bewerking RIGO; jaar 2004

8.2 Externe veiligheid

Ook de externe veiligheid werkt door in de veiligheidsbeleving van bewoners. De belangrijkste bronnen van risico's voor externe veiligheid zijn luchthavens, chemische industrie, routes waarop transport van gevaarlijke stoffen plaatsvindt en LPG-stations. Met behulp van het LOK-bestand van het MNP kan worden berekend hoeveel huizen er boven de risiconorm van 10^{-6} IR in een gemeente te vinden zijn.⁴² In figuur 8-3 staat een weerslag van deze exercitie weergegeven. Over het algemeen valt het wel mee met het percentage woningen dat zich boven de norm bevindt, ook in de meeste steden. Rotterdam en omgeving komen er met de haven relatief niet zo goed van af, en Haarlemmermeer en Maastricht hebben duidelijk last van nabijgelegen luchthavens.

8.3 Thematisch profiel veiligheid

In het eerste deel van dit hoofdstuk zijn de indicatoren van dit thema op het gemeentelijk niveau onderzocht. In dit deel worden de indicatoren onderzocht op regionaal niveau. Op basis van de regionale afbakening van dit onderzoek worden de veiligheidsindicatoren in beeld gebracht. In tabel 8-1 staan de gestandaardiseerde z-scores per stedelijke regio weergegeven. Door middel van de z-scores kunnen de indicatoren onderling vergeleken worden, ten opzichte van het gemiddelde over de stedelijke regio's. Ten einde de z-scores van beide indicatoren vergelijkbaar te maken met indicatoren op andere thema's zijn de tekens van de cijfers omgedraaid. De z-score van -2,0 van de stedelijke regio Rotterdam op de indicator 'aandeel woningen met een lage veiligheidsscore' betekent dat er in deze stedelijke regio relatief veel woningen met een lage veiligheidsscore aanwezig zijn, in vergelijking met het landelijk gemiddelde.

Aangezien veiligheid en externe veiligheid twee behoorlijk verschillende indicatoren zijn, is gekozen deze in aparte thematische profielen te presenteren. Er worden dus zowel clusters van gelijksoortige regio's op de indicator veiligheid als op de indicator externe veiligheid gepresenteerd.

In tabel 8-2 staat in de linkertabel de uitkomst van de clusteranalyse op de indicator veiligheid gepresenteerd. Er zijn dus drie clusters gevonden, en wel de volgende:

- ✓ *Cluster 1: Regio's met een gemiddelde veiligheidsscore (de stedelijke regio's Alkmaar, Amersfoort, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Leiden, Lelystad, Maastricht, Middelburg, Nijmegen, Den Bosch, Venlo en Zoetermeer).* In dit cluster van stedelijke regio's is het aandeel huizen dat zich in een woonomgeving met een lage veiligheidsscore bevindt ongeveer gelijk aan het gemiddelde van stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 2: Regio's met een hoge veiligheidsscore (de stedelijke regio's Almelo, Apeldoorn, Ede, Emmen, Enschede, Haarlemmermeer, Hengelo, Hilversum, Leeuwarden, Sittard-Geleen, Zaanstad en Zwolle).* Het aandeel huizen dat te maken

voetnoot

⁴² RIVM, 'Milieuaandachtsgebieden', 2007.

heeft met een woonomgeving met een lage veiligheidsscore is in deze stedelijke regio's relatief laag.

- ✓ *Cluster 3: Regio's met een lage veiligheidsscore (de stedelijke regio's Almere, Amsterdam, Rotterdam, Schiedam, Den Haag, Tilburg en Utrecht).* In deze stedelijke regio's ligt het aandeel woningen dat te maken heeft met een woonomgeving met een lage veiligheidsscore boven het gemiddelde van de stedelijke regio's.

tabel 8-1 Z-scores stedelijke regio's indicatoren veiligheid (links) en externe veiligheid (rechts)

Stedelijke regio	cluster	aandeel woningen met lage veiligheidsscore*	Stedelijke regio	cluster	aandeel woningen externe veiligheid*
Alkmaar	1	-0,6	Alkmaar	1	0,3
Amersfoort	1	0,1	Almelo	1	0,3
Arnhem	1	-0,4	Almere	1	0,5
Breda	1	0,0	Amsterdam	1	0,1
Deventer	1	-0,1	Apeldoorn	1	0,3
Dordrecht	1	-0,7	Arnhem	1	0,4
Eindhoven	1	-0,1	Breda	1	0,2
Groningen	1	0,2	Deventer	1	0,5
Haarlem	1	0,5	Dordrecht	1	0,0
Heerlen	1	-0,2	Ede	1	0,1
Helmond	1	-0,3	Eindhoven	1	0,2
Leiden	1	-0,6	Emmen	1	0,2
Lelystad	1	-0,3	Enschede	1	0,3
Maastricht	1	-0,3	Groningen	1	0,3
Middelburg	1	0,4	Haarlem	1	0,5
Nijmegen	1	-0,7	Heerlen	1	0,4
's-Hertogenbosch	1	-0,2	Helmond	1	0,3
Venlo	1	0,3	Hengelo	1	0,1
Zoetermeer	1	-0,8	Hilversum	1	0,4
Almelo	2	1,4	Leeuwarden	1	0,4
Apeldoorn	2	1,0	Leiden	1	0,5
Ede	2	1,4	Lelystad	1	0,5
Emmen	2	1,2	Middelburg	1	0,5
Enschede	2	1,2	Nijmegen	1	0,4
Haarlemmermeer	2	1,2	's-Gravenhage	1	0,4
Hengelo	2	1,5	's-Hertogenbosch	1	0,1
Hilversum	2	1,3	Tilburg	1	0,1
Leeuwarden	2	1,0	Utrecht	1	0,3
Sittard-Geleen	2	0,9	Zaanstad	1	0,4
Zaanstad	2	1,0	Zoetermeer	1	0,5
Zwolle	2	1,1	Zwolle	1	0,4
Almere	3	-1,4	Amersfoort	2	-0,4
Amsterdam	3	-1,9	Haarlemmermeer	2	-0,8
Rotterdam	3	-2,0	Maastricht	2	-1,9
Schiedam	3	-1,6	Rotterdam	2	-0,5
's-Gravenhage	3	-1,3	Sittard-Geleen	2	-0,4
Tilburg	3	-1,1	Venlo	2	-0,6
Utrecht	3	-1,1	Schiedam	3	-5,3

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

Vervolgens worden in de rechtertabel van tabel 8-2 de uitkomsten van de clusteranalyse op de indicator externe veiligheid gepresenteerd. De z-scores van de stede-

lijke regio's worden vergeleken met de gemiddeldes van alle stedelijke regio's. Aangezien in plattelandsgebieden de externe veiligheidsproblemen zeer beperkt zijn, zal een vergelijking met het landelijke gemiddelde in plaats van het gemiddelde van stedelijke regio's een ander beeld opleveren. Dan zal duidelijker dan nu naar voren komen dat steden juist de risicogebieden zijn.

De volgende drie clusters van gelijksoortige indicatoren zijn geïdentificeerd:

- ✓ *Cluster 1: Regio's met een hoge externe veiligheid (de stedelijke regio's Alkmaar, Almelo, Almere, Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Ede, Eindhoven, Emmen, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, Hilversum, Leeuwarden, Leiden, Lelystad, Middelburg, Nijmegen, Den Haag, Den Bosch, Tilburg, Utrecht, Zaanstad, Zoetermeer, Zwolle).* In deze stedelijke regio's ligt het aandeel woningen dat te maken heeft met een risico op externe veiligheidsproblemen op of onder het gemiddelde van stedelijke regio's.

tabel 8-2 Gemiddelde z-scores per cluster veiligheid (links) en externe veiligheid (rechts)

clusters	aandeel woningen met lage veiligheidscore*	clusters	aandeel woningen externe veiligheid*
1	-0,2	1	0,3
2	1,2	2	-0,8
3	-1,5	3	-5,3

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ *Cluster 2: Regio's met een lage externe veiligheid (de stedelijke regio's Amersfoort, Haarlemmermeer, Maastricht, Rotterdam, Sittard-Geleen en Venlo).* In dit cluster van stedelijke regio's zijn er relatief veel woningen met een risico op externe veiligheidsproblemen te vinden.
- ✓ *Cluster 3: Regio met een zeer lage externe veiligheid (de stedelijke regio Schiedam).* In deze stedelijke regio is het aandeel woningen met een risico op externe veiligheidsproblemen veel hoger dan in de rest van het land.

tabel 8-3 Toelichting indicatoren veiligheid

Indicatoren	Bron	Toelichting
Aandeel woningen met lage veiligheidscore	RIGO/Stichting Atlas voor Gemeenten	Percentage woningen in een PC6-gebied met een lage veiligheidscore (indexscore lager dan -30)
Aandeel woningen externe veiligheid	LOK/MNP	Percentage woningen in een PC6-gebied met een score op externe veiligheid boven de risiconorm 10-6 IR

9

Milieu

Sinds Al Gore zijn film 'An Inconvenient Truth' heeft uitgebracht staat 'het milieu' hoog op de nationale en internationale agenda. Voor een belangrijk deel is de milieuproblematiek een wereldwijd probleem. Ieder land heeft bijvoorbeeld in meer of mindere mate te maken met de gevolgen van het opwarmen van de Aarde, zo ook de Nederlandse steden. Dat is daarom ook geen onderwerp van dit onderzoek. Uit onderzoek van het RIVM blijkt dat veel woningen in stedelijke gebieden in Nederland last ondervinden van milieuproblemen als luchtvervuiling en geluidsoverlast.⁴³ Daarnaast bevinden zich aan de randen van woongebieden en industrieterreinen relatief veel locaties met mogelijke bodemverontreiniging. In dit onderzoek wordt daarom ook naar dit soort problemen gekeken.

Vanwege de hoge bevolkingsdichtheid bevinden zich betrekkelijk veel wegen, spoorlijnen en bedrijven in en rond de steden. Woningen in stedelijke regio's zullen naar verwachting dus ook meer hinder ondervinden van zaken als luchtvervuiling, geluidsoverlast en bodemverontreiniging. In de volgende paragrafen zal nader naar deze thema's gekeken worden.

9.1 Luchtkwaliteit

Een belangrijke indicator voor de luchtkwaliteit is de concentratie stikstofdioxide (NO₂). Dit gas wordt voor een belangrijk deel door autoverkeer geproduceerd. Het geeft dan ook een goed beeld van de luchtverontreiniging geproduceerd door verkeer. In figuur 9-1 staat de gemiddelde concentratie stikstofdioxide per gemeente weergegeven. Als bron voor deze gegevens is het LOK-bestand (LeefOmgevings-Kwaliteit) van het Milieu en Natuur Planbureau gebruikt, waarin modelberekeningen op basis van het wegennet en verkeersintensiteit als basis zijn gebruikt.

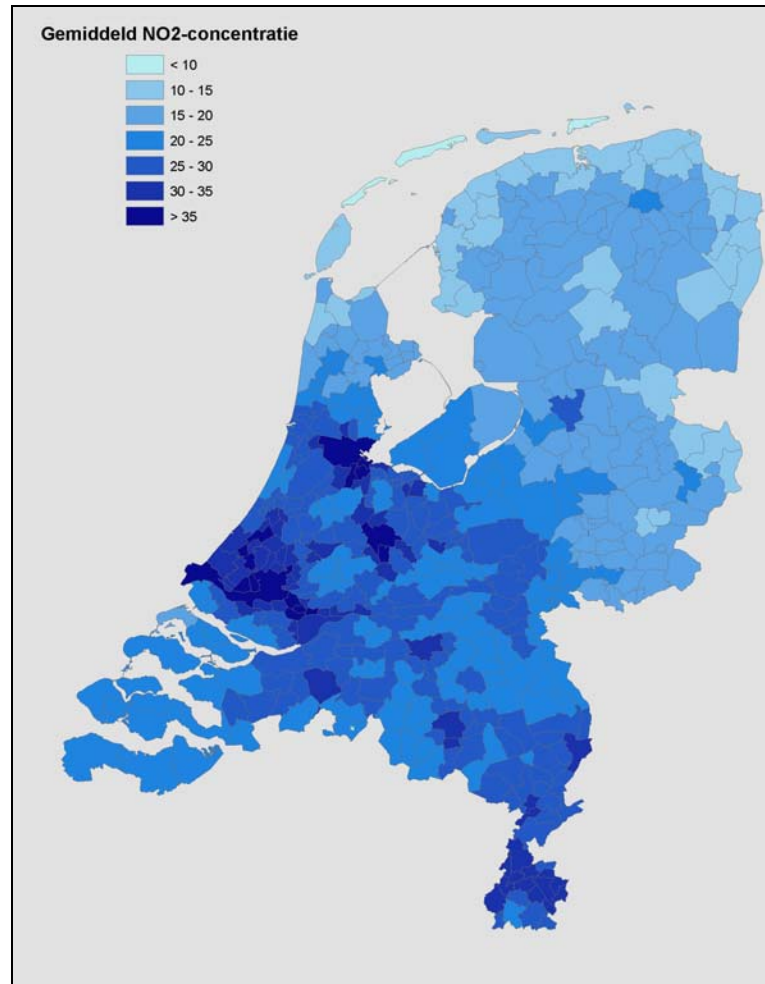
De concentratie stikstofdioxide is hoog in stedelijke gebieden met een omvangrijk verkeersnetwerk, zoals Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. Ook Den Haag en de

voetnoot

⁴³ RIVM, 'Milieuaandachtsgebieden', 2007.

Brabantse en Limburgse steden en omgeving hebben te maken met een relatief hoge stikstofdioxideconcentratie.

figuur 9-1 Gemiddelde stikstofdioxide (NO₂)-concentratie

Bron: Milieu en Natuur Planbureau; bewerking RIGO; jaar 2004

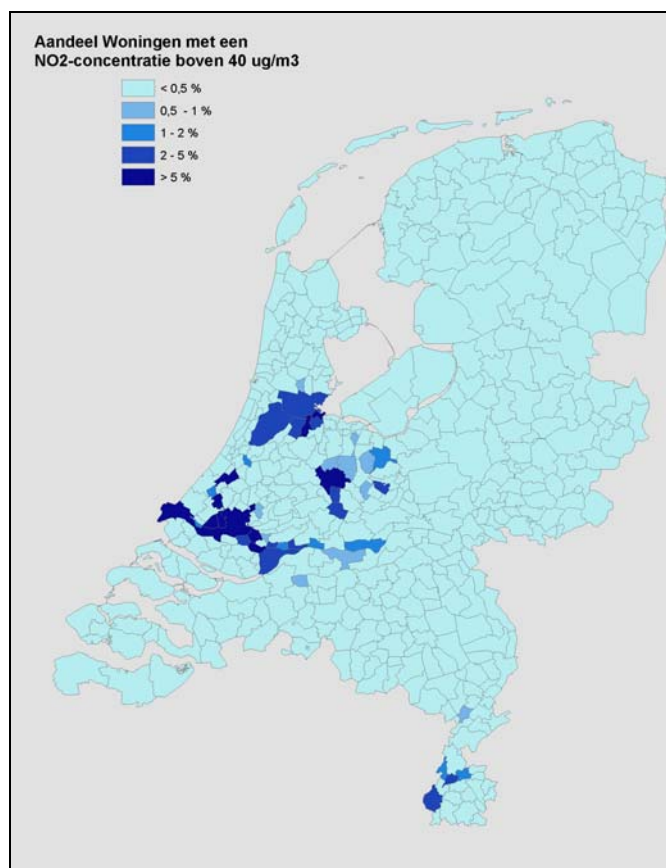
Stikstofdioxide kan negatieve gezondheidseffecten hebben. Zeker omdat verkeer zo'n belangrijke bron van stikstofdioxide is, hebben bewoners in gebieden met een hoge verkeersdichtheid een groter risico op gezondheidsproblemen. De World Health Organization heeft daarom een advieswaarde voor de maximale concentratie NO₂. Deze advieswaarde van de WHO voor stikstofdioxide bedraagt 40 µg/m³ als jaargemiddelde concentratie.⁴⁴ Per gemeentelijk gemiddelde wordt deze nergens in Nederland gehaald. In en rond Rotterdam is deze gemiddelde waarde het hoogst met 38 µg/m³. Maar op een lager schaalniveau wordt deze advieswaarde soms wel overschreden. Daarom is in figuur 9-2 het percentage woningen per ge-

voetnoot

⁴⁴ http://www.rivm.nl/gezondheidsmilieu/themas/Luchtvervuiling/luvo_stikstofdioxide

meente, dat te maken heeft met een concentratie boven deze advieswaarde, weergegeven. Voornamelijk in de regio Rotterdam zijn er veel huizen die zich gemiddeld op jaarbasis boven de $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$ bevinden, in Rotterdam zelfs zestien procent. Ook in en rond Utrecht, Amsterdam en Maastricht zijn er behoorlijk wat woningen die te maken hebben met een concentratie boven de advieswaarde. In de rest van het land lijkt de problematiek mee te vallen.

figuur 9-2 Aandeel woningen met een stikstofdioxide (NO₂)-concentratie boven $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$

Bron: Milieu en Natuur Planbureau; bewerking RIGO; jaar 2004

9.2 Geluidsoverlast

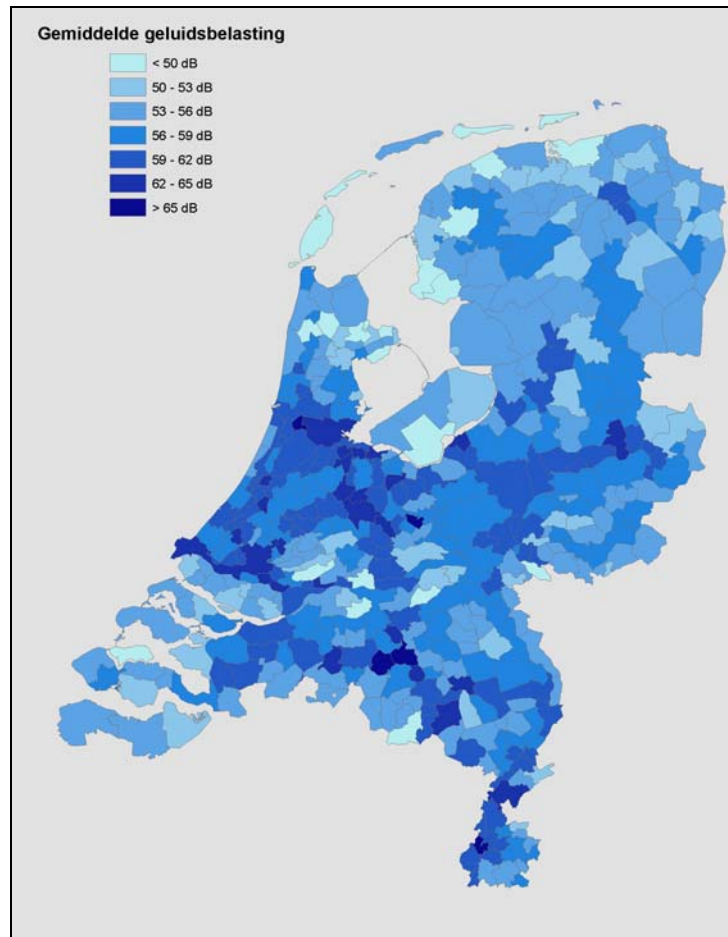
Geluidshinder kan een aantasting van de leefbaarheid betekenen. Ongeveer twintig procent van de Nederlanders heeft last van geluidshinder als gevolg van geluidsbelasting door wegverkeer.⁴⁵ Omdat in en rond de steden de wegendichtheid groter is, zal daar naar verwachting de geluidsbelasting relatief ook groter zijn dan in de rest van het land. In figuur 9-3 staat de gemiddelde geluidsbelasting als gevolg van weg-, rail- en luchtverkeer, weergegeven. In de steden is inderdaad sprake

voetnoot

⁴⁵ Regioplan, 'Wat doet de stad', 2007.

van meer geluidsbelasting dan op het platteland. Rond Eindhoven en Maastricht is de geluidsbelasting in sommige gemeenten zelfs nog hoger dan in de stad zelf, mede als gevolg van de aldaar aanwezige luchthavens. Verder geldt dat in het westen, midden en zuiden de gemiddelde geluidsbelasting wat hoger is dan in het noorden en oosten.

figuur 9-3 Gemiddelde geluidsbelasting (dB)

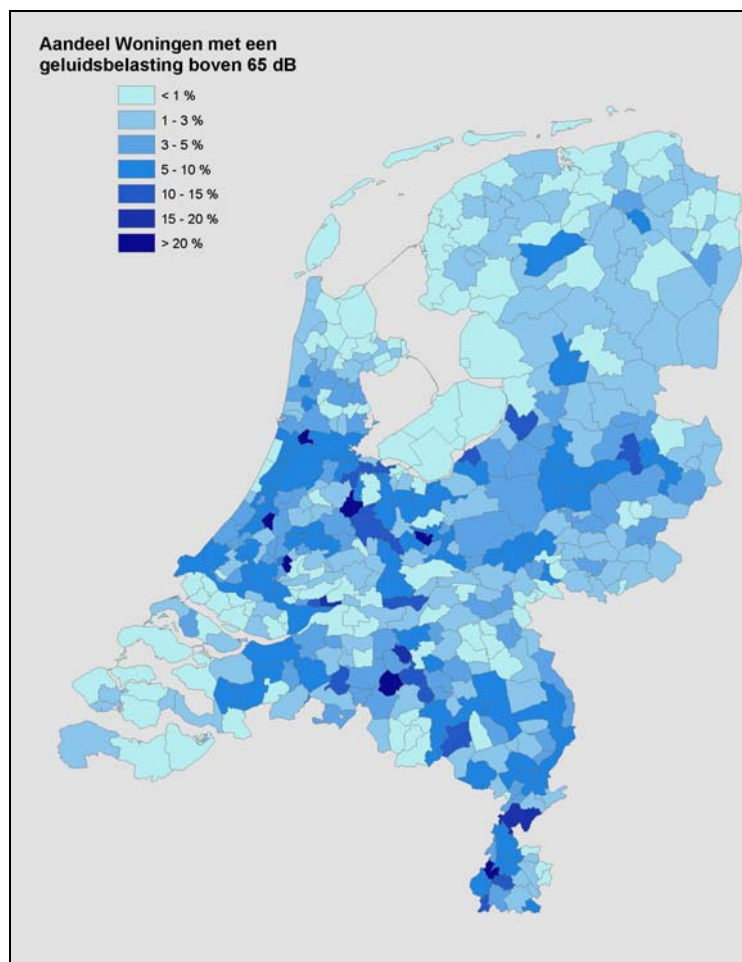

Bron: Milieu en Natuur Planbureau; bewerking RIGO; jaar 2004

Net zoals bij luchtvervuiling geldt hier dat een gemiddelde geluidsbelasting lang niet alles zegt. Binnen gemeenten kunnen er grote verschillen zijn. Daarom wordt hier ook nog gekeken naar het aandeel huizen dat boven een bepaalde norm ligt. Het Milieu en Natuur Planbureau gebruikt een gemiddelde etmaalwaarde van 65 dB als problematisch. Daarom is in figuur 9-4 het percentage woningen dat te maken heeft met een geluidsbelasting van meer dan 65 dB als gevolg van rail-, weg- of luchtverkeer weergegeven. De conclusie kan hier ongeveer hetzelfde zijn als bij de vorige figuur: in de steden zijn er relatief meer woningen die boven de norm zitten qua geluidsbelasting dan op het platteland, en in de directe omgeving van de steden bevinden zich gemeenten waar een nog groter deel van de woningen te maken

heeft met geluidsoverlast. In steden en omgeving in het noorden en oosten is de situatie een stuk beter dan in de rest van het land.

figuur 9-4 Aandeel woningen met een geluidsbelasting boven 65 dB

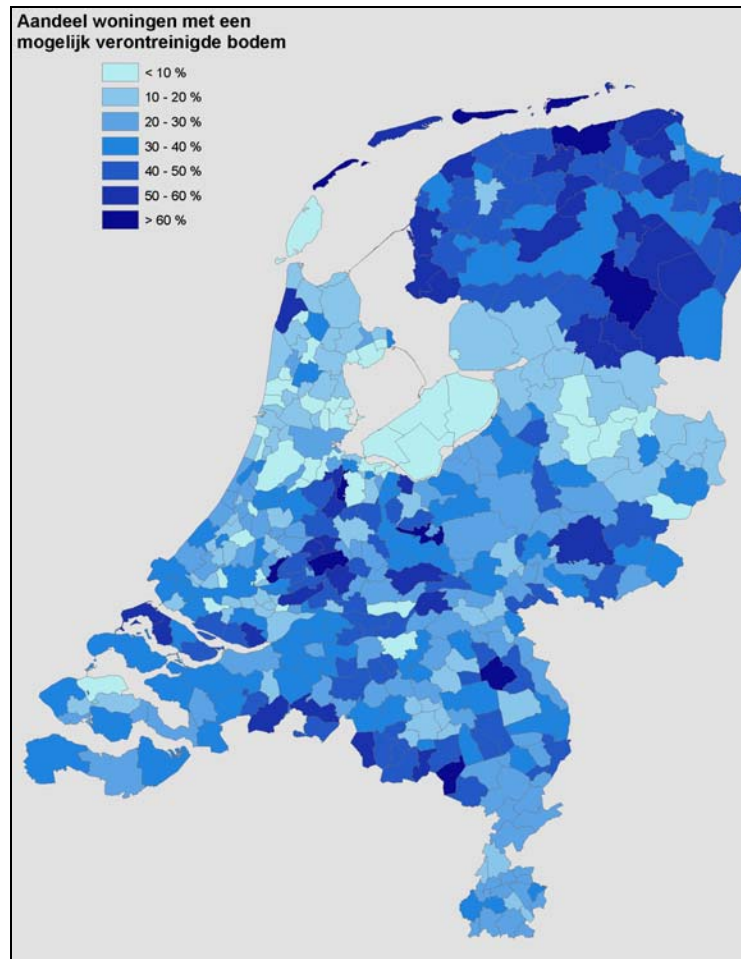
Bron: Milieu en Natuur Planbureau; bewerking RIGO; jaar 2004

9.3 Bodemverontreiniging

Voor steden is het thema bodemverontreiniging van belang, omdat het invloed kan hebben op bijvoorbeeld woningbouw, aangezien nu eenmaal een schone of gesaneerde bodem vereist is. Daarnaast kan een vervuilde bodem gezondheidsrisico's voor bestaande woningen met zich meebrengen. SenterNovem en het RIVM hebben potentiële locaties van bodemverontreiniging geïnventariseerd. Voor dit onderzoek is vervolgens berekend hoe groot het aandeel woningen per gemeente is dat te maken heeft met een potentiële spoedlocatie in het pc6-gebied waar de

woning ligt.⁴⁶ In tegenstelling tot geluidsoverlast en luchtvervuiling gaat het hierbij niet om rechtstreekse en onmiddellijke blootstelling, maar om een zekere mate van risico dat betrokken woningen met deze vorm van milieuverontreiniging te maken kunnen krijgen.

figuur 9-5 Het aandeel woningen met een mogelijk verontreinigde bodem

Bron: RIVM; bewerking RIGO; jaar 2006

In figuur 9-5 is te zien hoe groot het percentage woningen is dat te maken heeft met een mogelijk verontreinigde bodem. Het valt onmiddellijk op dat het aandeel in de drie noordelijke provincies duidelijk hoger is dan in de rest van het land, zeker vergeleken met Overijssel. Hieruit kan opgemaakt worden dat het aandeel woningen dat te maken kan hebben met bodemverontreiniging voor een deel afhankelijk is van een prioritering in beleid van regionale overheden om dit soort locaties op te

voetnoot

⁴⁶ In de publicatie 'Milieuaandachtsgebieden' heeft het RIVM een soortgelijke berekening uitgevoerd, met het verschil dat daar het aantal huizen binnen een straal van 100 meter is berekend.

sporen en in beeld te brengen. Dat maakt de cijfers onderling nogal lastig vergelijkbaar. Conclusies met betrekking tot bodemverontreiniging moeten daarom met de nodige voorzichtigheid getrokken worden.

9.4 Thematisch profiel milieu

In deze paragraaf wordt een thematisch profiel voor de stedelijke regio's op dit thema geschetst. In tabel 9-1 staan de gestandaardiseerde z-scores van de stedelijke regio's op de indicatoren van dit hoofdstuk weergegeven. Voor de z-score is het gemiddelde van stedelijke regio's ter profilering gekozen. De tekens van de z-scores op de drie milieu-indicatoren in deze tabel zijn omgedraaid, ten einde ze vergelijkbaar te maken met de indicatoren uit de andere hoofdstukken. De z-score van -5,0 van Schiedam op de indicator 'aandeel woningen NO₂' betekent dat deze stedelijke regio relatief zeer veel woningen heeft die te maken hebben met een concentratie NO₂ boven de kritische hoeveelheid.

Nadat de indicatoren zijn geaggregeerd naar regionaal niveau en vervolgens met behulp van de z-scores vergelijkbaar zijn gemaakt, kan door middel van clusteranalyse onderzocht worden welke stedelijke regio's op elkaar lijken. Met de clusteranalyse zijn vijf clusters van gelijkaardige stedelijke regio's gevonden. In tabel 9-2 staan de gemiddelde z-scores per cluster weergegeven. Een toelichting op de indicatoren is te vinden in tabel 9-3. De volgende vijf clusters zijn geïdentificeerd:

- ✓ *Cluster 1: Regio's met beperkte geluidsoverlast (de stedelijke regio's Alkmaar, Amersfoort, Apeldoorn, Ede, Enschede, Heerlen, Hilversum, Leeuwarden, Middelburg, Nijmegen, Den Haag, Zaanstad en Zwolle).* Op de indicatoren voor luchtvervuiling en bodemverontreiniging scoren deze stedelijke regio's rond het gemiddelde van stedelijke regio's. Er zijn in deze stedelijke regio's beduidend minder huizen die te maken hebben met geluidsoverlast.
- ✓ *Cluster 2: Regio's met relatief veel geluidsoverlast (de stedelijke regio's Almelo, Amsterdam, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Haarlem, Haarlemmermeer, Helmond, Hengelo, Leiden, Maastricht, Den Bosch, Sittard-Geleen, Tilburg, Utrecht en Venlo).* Ook deze cluster van stedelijke regio's zit rond het gemiddelde van stedelijke regio's als het gaat om luchtvervuiling en bodemverontreiniging. Er zijn wel relatief veel woningen die te maken hebben met geluidsoverlast.
- ✓ *Cluster 3: Regio's met zeer weinig geluidsoverlast en bodemvervuiling (de stedelijke regio's Almere, Lelystad en Zoetermeer).* In deze stedelijke regio's zijn beduidend minder woningen aanwezig die te maken hebben met geluidsoverlast en bodemverontreiniging dan in de andere stedelijke regio's.

tabel 9-1 Z-scores stedelijke regio's indicatoren milieu

Stedelijke regio	cluster	aandeel woningen no ₂ *	aandeel woningen dB*	aandeel woningen bodemverontreiniging*
Alkmaar	1	0,4	0,8	0,6
Amersfoort	1	0,1	0,1	0,0
Apeldoorn	1	0,4	0,2	-0,3
Ede	1	0,4	0,4	0,0
Enschede	1	0,4	0,5	-0,5
Heerlen	1	0,4	1,3	-0,3
Hilversum	1	0,3	0,1	0,6
Leeuwarden	1	0,4	1,6	-0,8
Middelburg	1	0,4	1,3	-0,1
Nijmegen	1	0,4	0,7	0,3
's-Gravenhage	1	-0,1	-0,1	0,0
Zaanstad	1	0,3	0,5	0,4
Zwolle	1	0,3	0,5	0,6
Almelo	2	0,4	-1,3	-0,4
Amsterdam	2	-0,4	-0,5	0,3
Arnhem	2	0,4	-0,7	-0,4
Breda	2	0,3	-0,4	-0,9
Deventer	2	0,4	-0,6	-0,8
Dordrecht	2	-1,0	-0,6	0,6
Eindhoven	2	0,3	-0,3	-0,2
Haarlem	2	0,4	-0,5	1,0
Haarlemmermeer	2	-0,4	-1,0	0,8
Helmond	2	0,4	-1,4	-0,3
Hengelo	2	0,4	-0,5	-0,2
Leiden	2	0,3	-0,6	0,5
Maastricht	2	-0,3	-2,0	-0,9
's-Hertogenbosch	2	0,3	-0,6	0,0
Sittard-Geleen	2	0,2	-0,8	0,2
Tilburg	2	0,3	-0,4	-1,5
Utrecht	2	-0,5	-1,4	-0,8
Venlo	2	0,3	-0,2	-1,4
Almere	3	0,4	2,0	2,1
Lelystad	3	0,4	2,0	2,0
Zoetermeer	3	0,4	1,6	1,8
Emmen	4	0,4	1,2	-1,8
Groningen	4	0,4	0,9	-2,3
Rotterdam	5	-2,5	-0,7	-0,1
Schiedam	5	-5,0	-1,0	2,1

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

- ✓ Cluster 4: Regio's met weinig geluidsoverlast, maar veel bodemverontreiniging (de stedelijke regio's Emmen en Groningen). De stedelijke regio's van deze cluster hebben relatief veel te maken met bodemverontreiniging, maar slechts in beperkte mate met geluidsoverlast.

- ✓ *Cluster 5: Regio's met problemen met de luchtkwaliteit (de stedelijke regio's Rotterdam en Schiedam). Deze laatste cluster van stedelijke regio's heeft relatief met zeer veel luchtvervuiling, redelijk wat geluidsoverlast en weinig bodemverontreiniging te maken.*

tabel 9-2 Gemiddelde z-scores per cluster

cluster	aandeel woningen no ₂	aandeel woningen dB	aandeel woningen bodemverontreiniging*
1	0,3	0,6	0,0
2	0,1	-0,8	-0,2
3	0,4	1,9	2,0
4	0,4	1,0	-2,1
5	-3,8	-0,9	1,0

* Tekenen van de z-score omgekeerd ten einde problematiek gelijk te kunnen beoordelen.

tabel 9-3 Toelichting indicatoren milieu

Indicatoren	Bron	Toelichting
Aandeel woningen NO ₂	LOK/MNP	Percentage woningen in een PC6-gebied met een gemiddelde stikstofdioxideconcentratie boven de 40
Aandeel woningen dB	LOK/MNP	Percentage woningen in een PC6-gebied met een gemiddelde geluidsbelasting boven de 65 dB
Aandeel woningen bodemverontreiniging	RIVM	Percentage woningen in een PC6-gebied met een mogelijk verontreinigde bodem

10

Samenvatting (per regio)

10.1 Algemeen

In de hoofdstukken drie tot en met tien zijn zeven thema's behandeld die van belang worden geacht in de volgende fase van het grotestedenbeleid. Per thema zijn de doelstellingen en probleemvelden geoperationaliseerd in verschillende indicatoren. Voor al deze indicatoren is vervolgens per stedelijke regio de problematiek inzichtelijk gemaakt. Door middel van het standaardiseren, met behulp van z-scores, van alle indicatoren is de problematiek op de verschillende indicatoren vergelijkbaar gemaakt. Vervolgens is per thema door middel van clusteranalyse gezocht naar groepen van gelijksoortige stedelijke regio's.

Wanneer gekeken wordt naar de lidmaatschappen van de stedelijke regio's is te zien dat deze zeer divers is⁴⁷. Twee regio's die bij elk thema in hetzelfde profiel vallen, zijn niet aanwezig. Dit betekent dat clusteren van stedelijke regio's tot een overallprofiel wel mogelijk is, maar dat hierdoor verschillen op specifieke thema's verloren gaan. Het verder clusteren van de steden tot één overallprofiel kan er in theorie toe leiden dat stedelijke regio's problematiek 'in de schoenen' geschoven krijgen die ze niet of nauwelijks ondervinden, of andersom dat problematiek 'weggemiddeld' wordt door andere stedelijke regio's zonder desbetreffende problematiek.

Om deze reden is ervoor gekozen om niet te zoeken naar een 'overall' indeling van de regio's. Het is simpelweg niet mogelijk om de regio's dusdanig te clusteren dat er groepen ontstaan die op alle beleidsthema's generiek (rijks)beleid vragen. Maatwerk per regio is gewenst, al is er op bepaalde (sub)thema's uiteraard wel generiek beleid voor een groep regio's mogelijk.

voetnoot

⁴⁷ In bijlage 5 is een overzichtstabel van lidmaatschappen per (sub)profiel te zien.

Zinvolle referenties

Als men de stedelijke regio's wil vergelijken en/of een regio zoeken om zich aan te spiegelen is het uiteraard wel relevant om te weten met welke regio men de meeste overeenkomsten heeft. Om hier inzicht in te bieden staat in tabel 10-1 een overzicht gegeven van de mate van overeenkomst tussen de stedelijke regio's. De tabel geeft per regio een beeld van het aantal keer dat een regio hetzelfde lidmaatschap heeft als een andere regio. De maximale score hierbij is zeven, het totale aantal thema's dat in eerdere hoofdstukken is besproken. Deze maximale score wordt nergens bereikt, want er zijn, zoals gezegd, geen twee regio's te vinden die op alle thema's in hetzelfde profiel vallen.

tabel 10-1 Overzicht van het aantal overeenkomstige lidmaatschappen tussen regio's

	Alkmaar	Almelo	Almere	Amersfoort	Amsterdam	Apeldoorn	Arnhem	Breda	Deventer	Dordrecht	Ede	Eindhoven	Emmen	Enschede	Groningen	Haarlem	Haarlemmermeer	Heerlen	Helmond	Hengelo	Hilversum	Leeuwarden	Leiden	Lelystad	Maastricht	Middelburg	Nijmegen	Rotterdam	Schiedam	's-Gravenhage	's-Hertogenbosch	Sittard-Geleen	Tilburg	Utrecht	Venlo	Zaanstad	Zoetermeer	Zwolle			
Alkmaar		1	1	2	1	3	3	3	2	2	3	2	1	3	2	2	1	2	3	2	2	2	1	1	1	4	3	0	0	3	3	1	2	1	2	3	1	5			
Almelo	1		1	0	2	2	2	2	3	2	2	2	5	2	1	2	2	2	3	4	2	3	2	1	2	3	1	0	0	1	2	3	3	2	2	1	1	3			
Almere	1	1		0	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	2	1	2	1	2	1	2	1	3	0	1	1	1	1	1	1	0	2	1	0	1	3	1	
Amersfoort	2	0	0		2	2	1	3	2	2	2	2	0	1	1	3	2	2	2	0	3	2	2	1	2	2	2	1	0	2	2	1	1	3	2	2	2	2			
Amsterdam	1	2	2	2		1	2	2	2	3	1	3	1	1	1	3	2	1	2	2	1	2	2	1	2	2	1	1	1	2	2	5	3	1	2	4	1	2	2	1	
Apeldoorn	3	2	1	2	1		1	3	2	1	5	2	2	2	1	3	1	3	2	3	5	2	2	1	2	2	2	0	0	3	2	1	2	2	1	2	1	3	1	3	
Arnhem	3	2	1	1	2	1		3	2	3	1	3	1	2	3	2	1	2	4	2	1	1	3	1	3	3	3	1	1	1	4	2	3	2	2	2	2	2	2		
Breda	3	2	1	3	2	3	3		4	3	2	4	1	1	3	4	2	2	4	4	2	1	3	1	2	2	1	0	0	1	5	2	3	3	3	2	2	2	3		
Deventer	2	3	1	2	2	2	4		3	2	3	2	1	2	3	1	1	3	3	1	2	2	1	2	1	2	0	0	1	3	2	3	2	3	2	3	2	1	2		
Dordrecht	2	2	1	2	3	1	3	3		1	2	1	1	2	3	1	2	4	2	1	1	3	2	3	1	2	2	2	1	3	2	3	1	2	3	2	4	3	2	1	
Ede	3	2	1	2	1	5	1	2	2	1		2	2	3	1	3	3	2	1	3	4	2	1	2	0	2	2	0	0	2	2	1	1	1	1	1	2	1	3		
Eindhoven	2	2	1	2	3	2	3	4	3	2	2		1	2	1	4	2	1	2	3	2	1	2	1	2	1	1	0	2	2	5	3	3	3	3	4	2	2	1		
Emmen	1	5	1	0	1	2	1	1	2	1	2	1		3	3	1	1	1	2	3	2	4	3	2	1	1	1	0	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	2	1	
Enschede	3	2	1	1	1	2	2	1	1	1	3	2	3		2	1	1	3	2	2	2	3	1	1	1	3	3	0	3	2	1	3	1	1	1	1	3	2	3		
Groningen	2	1	1	1	1	1	3	3	2	2	1	1	3	2		1	0	2	2	1	1	2	2	2	2	4	3	2	0	1	2	0	1	1	1	1	1	1	2		
Haarlem	2	1	1	3	3	2	4	3	3	3	4	1	1	1		2	2	2	3	3	1	4	1	3	2	2	1	0	2	4	2	2	2	4	2	1	2	1	2		
Haarlemmermeer	1	2	0	2	2	1	1	2	1	1	3	2	1	1	0	2		0	1	2	2	1	2	2	1	1	2	2	0	0	1	0	1	3	2	1	3	2	1	1	
Heerlen	2	2	2	2	1	3	2	2	1	2	2	1	1	3	2	2	0		2	2	3	3	2	2	3	3	3	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	2	
Helmond	3	3	1	2	2	4	3	4	1	2	2	2	2	2	1	2		2	3	2	2	4	1	5	2	3	1	1	1	3	3	3	2	2	3	2	2	3	1	2	
Hengelo	2	4	2	0	2	3	2	4	3	2	3	3	2	1	3	2	2		2	3	2	3	2	2	1	2	1	0	0	1	3	3	3	2	3	2	3	2	1	3	
Hilversum	2	2	1	3	1	5	1	2	1	1	4	2	2	2	1	3	2	3	2		2	3	1	2	2	2	2	0	0	2	2	1	1	2	0	2	1	3	2	1	
Leeuwarden	2	3	2	2	1	2	1	1	2	1	2	1	4	3	2	1	1	3	2	3		2	1	1	1	4	2	0	0	2	1	1	1	1	1	1	1	3	1	4	
Leiden	1	2	1	2	2	3	3	2	3	1	2	1	1	1	2	4	2	2	4	2	3		1	2	4	1	3	2	1	1	3	2	1	3	2	3	3	2	1	2	1
Lelystad	1	1	3	1	2	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1		2	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	3	1	
Maastricht	1	2	0	2	1	2	3	2	2	3	0	2	1	1	2	3	2	3		5	2	2	1	4	1		2	3	1	1	0	2	3	2	1	2	1	1	1	1	
Middelburg	4	3	1	2	1	2	3	2	1	1	2	1	2	3	4	2	0	3	2	2	2	4	1	1	2		3	0	0	2	2	0	1	1	1	1	1	2	1	4	
Nijmegen	3	1	1	2	1	2	3	1	2	2	1	1	3	3	2	0	3	3	1	2	2	3	1	2	2	3	3		2	1	2	1	1	3	2	1	3	2	2		
Rotterdam	0	0	1	1	2	0	1	0	0	2	0	0	0	0	2	1	1	1	0		0	0	2	1	1	0	2		4	2	0	1	2	2	1	2	1	2	1	0	
Schiedam	0	0	1	0	2	0	1	0	0	2	0	2	1	3	0	0	0	2	1	0		0	0	1	1	0	1	4		1	1	2	1	1	1	1	1	1	0		
's-Gravenhage	3	1	1	2	5	3	1	1	1	1	2	1	2	1	2	1	2	1	1	2	1		2	2	1	1	0	2	2	2	1	1	0	2	2	0	3	1	2	2	
's-Hertogenbosch	3	2	1	2	3	2	4	5	3	3	2	5	1	1	2	4	3	2	3	3	2	1	3	1	2	2	1	0	1	1	1	2	3	3	4	2	2	2	2		
Sittard-Geleen	1	3	0	1	1	1	2	2	2	2	1	3	2	3	0	2	2	1	3	3	1	1	2	0	3	0	1	1	2	0	2		3	1	3	2	1	1	1		
Tilburg	2	3	2	1	2	2	3	3	3	1	3	1	1	1	2	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	2	1	3	2	1	2	3	3		2	3	2	1	2		
Utrecht	1	2	1	3	4	2	2	3	2	2	1	3	1	1	1	4	3	1	2	2	2	1	3	1	1	1	1	2	1	2	3	1	2		3	1	2	1	2	1	
Venlo	2	2	0	2	1	1	2	3	3	4	1	4	2	1	1	2	2	1	2	3	0	1	2	1	2	1	1	1	1	1	0	4	3	3	1		2	1	2		
Zaanstad	3	1	1	2	2	3	2	2	2	3	2	2	2	3	1	1	1	2	3	2	2	3	1	1	1	2	3	2	1	3	2	2	2	2	1	2		1	3		
Zoetermeer	1	1	3	2	2	1	2	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	3	1	1	2	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	1	1	
Zwolle	5	3	1	2	1	3	2	3	2	1	3	1	2	3	2	1	1	2	2	3	3	4	1	1	1	4	2	0	0	2	2	1	2	1	2	1	2	3	1	1	

De tabel laat zich als volgt lezen: voor de regio Alkmaar geldt dat deze de meeste overeenkomsten kent met de regio Zwolle. Op vijf van de zeven thema's vallen deze regio's in hetzelfde profiel. Voor de regio Almelo geldt dat regio Emmen de meest logische referentieregio is, met ook vijf overeenkomsten. Regio Almere is in veel opzichten een geval apart. Als deze regio al met andere regio's vergeleken kan

worden, dan zijn het andere (voormalige) groeisteden als Lelystad en Zoetermeer. De regio's Rotterdam en Schiedam lijken in bepaalde opzichten op elkaar, mede omdat ze deels overlappen. De problematiek in beide regio's is echter nauwelijks te vergelijken met die in de andere stedelijke regio's. De problematiek in de grootste stedelijke regio's Amsterdam en Den Haag vertoont meer overeenkomsten. Amsterdam valt in vijf van de zeven thema's in hetzelfde profiel als Den Haag. De problematiek in Utrecht vertoont wel enige overeenkomst met Amsterdam (vier van de zeven thema's) maar nauwelijks met Den Haag (twee van de zeven thema's). Utrecht heeft meer overeenkomsten met een regio als Haarlem (vier van de zeven thema's) dan met een regio als Den Haag.

10.2 De bevindingen per regio

Duidelijk is dat er per regio maatwerk benodigd is. In deze afsluitende paragraaf geven we per regio een beknopte typering. Verder wordt per regio een tabel weergegeven met stedelijke regio's waarmee de desbetreffende regio de meeste overeenkomsten op de gepresenteerde profielen kent. In de kolommen onder *subthema's* staat weergegeven op welke profielen van alle hoofdstukken de besproken regio overeenkomt met de andere stedelijke regio's. Bij een score van 1, vallen de besproken regio en de andere regio in hetzelfde cluster van desbetreffend profiel, bij 0 vallen ze in een verschillend cluster. In de kolommen onder *hoofdthema's* zijn de verschillende subthema's samengevoegd tot één indicator per hoofdstuk. In het hoofdstuk demografie zijn bijvoorbeeld twee profielen gepresenteerd. Als op één van de twee subthema de besproken regio in hetzelfde cluster valt als de andere stedelijke regio's krijgt het hier een score van 0,5. Wanneer ze in beide subthema's in hetzelfde cluster vallen, is de score 1, en als dat in geen van beide het geval is, wordt de score 0. Voor de hoofdstukken waar drie profielen gepresenteerd zijn, worden de scores 0, 0,3, 0,7 of 1, naarmate de regio's in meer profielen in hetzelfde cluster vallen. Voor de hoofdstukken demografie en milieu is maar één profiel per hoofdstuk gepresenteerd, hier is de score dan ook 0 of 1.

Alkmaar

De regio Alkmaar scoort in vergelijking met de andere stedelijke regio's vrij goed. De regio heeft een behoorlijk welvarende bevolking en een woningvoorraad met relatief veel koopwoningen waarin leefbaarheidproblemen zeldzaam zijn. De koopwoningen zijn wel relatief duur en de prijzen zijn de afgelopen periode sterk gestegen. De economische structuur is breed: in vrijwel elke sector ligt het aantal vestigingen en banen rond het gemiddelde van de stedelijke regio's in Nederland. Veiligheid is een aandachtspunt terwijl de milieuproblemen beperkt zijn. De regio Alkmaar laat zich vooral goed vergelijken met de regio Zwolle.

	Alkmaar	totaal	hoofdthema's							subthema's													
			demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkeling	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Zwolle	5.0	1.0	0.3	1.0	0.5	0.7	0.5	1.0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	
Middelburg	3.8	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1	
Breda	3.3	1.0	0.3	1.0	0.0	0.0	1.0	0.0	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0
Ede	3.3	0.5	0.3	0.0	0.0	1.0	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1
Enschede	3.2	0.0	0.0	0.0	1.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1	
Apeldoorn	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1
Zaanstad	2.8	0.5	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1
Helmond	2.7	0.5	0.7	0.0	0.5	0.0	1.0	0.0	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0
Arnhem	2.5	0.0	0.0	1.0	0.5	0.0	1.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0
Nijmegen	2.5	0.0	0.0	0.0	0.5	0.0	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1

Almelo

De woningvoorraad van regio Almelo kent weinig leefbaarheidproblemen. De regio is te typeren als relatief veilig en de bereikbaarheid is goed. Belangrijke aandachtspunten zijn vooral de verwachte krimp van de beroepsbevolking, de matige economische groei van de afgelopen jaren, de lage arbeidsparticipatie en het relatief lage opleidingsniveau. Het ontbreekt in de stad aan vestigingen van commerciële dienstverlening, de nadruk in de economische structuur ligt op de (bouw)nijverheid. De regio laat zich het beste vergelijken met andere in het oosten gelegen stedelijke regio's als Emmen en Hengelo.

	Almelo	totaal	hoofdthema's							subthema's													
			demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkeling	woningmarkt samenstelling	ontwikkelingen woningvoorraad	woningmarkt marktspaming	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Emmen	4.5	1.0	0.3	1.0	0.5	0.7	1.0	0.0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	0
Hengelo	4.0	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1
Middelburg	3.0	1.0	0.7	0.0	0.5	0.3	0.5	0.0	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0
Deventer	2.8	0.0	0.0	1.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1
Helmond	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1
Leeuwarden	2.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	0.0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0
Zwolle	2.7	0.0	0.3	0.0	1.0	0.3	1.0	0.0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	1	0
Sittard-Geleen	2.5	0.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1
Tilburg	2.5	0.0	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1
Enschede	2.3	0.5	0.3	0.0	0.5	0.0	1.0	0.0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0

Almere

Almere is in veel opzichten een geval apart. Op bepaalde (sub)thema's vertoont het overeenkomsten met andere groeikernen (zoals Zoetermeer en Lelystad) maar vaak

ook vormt de regio een cluster op zichzelf. Dit geldt bijvoorbeeld voor de enorme groeiambitie. De woningvoorraad is vooral te typeren als middelmaat, met relatief lage (en beperkt stijgende) koopprijzen, een gemiddeld aandeel huurwoningen, met weinig echte leefbaarheidproblemen maar ook weinig positieve uitschieters qua leefbaarheid. De sociaaleconomische positie van de bevolking is ook middelmatig. In de economische structuur ligt de nadruk op de commerciële dienstverlening. Het aantal banen en vestigingen groeit, maar deze groei houdt geen gelijke tred met sterkere groei van het aantal woningen en huishoudens.

Almere

	totaal	hoofdthema's							subthema's															
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	koopprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu		
Zoetermeer	3.2	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	1
Lelystad	2.7	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	
Hengelo	1.8	0.0	0.3	1.0	0.0	0.0	0.5	0.0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	
Amsterdam	1.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0
Tilburg	1.7	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0
Heerlen	1.5	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.5	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Leeuwarden	1.5	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.5	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Rotterdam	1.3	0.0	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	0.0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0
's-Gravenhage	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1	0
Utrecht	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	0

Amersfoort

De sociaaleconomische positie van de inwoners van regio Amersfoort is bovengemiddeld goed. De regio kent een welvarende bevolking met een hoge participatiegraad. De woningvoorraad is vrij gemiddeld qua samenstelling. De woningprijzen liggen hoog, maar de prijsstijging is in de afgelopen jaren relatief beperkt geweest. De nadruk in de economische structuur ligt op de commerciële dienstverlening. De groei van het aantal banen is de afgelopen jaren vrij gemiddeld geweest. De regio laat zich moeilijk vergelijken met andere regio's. De nabijgelegen regio's Utrecht en Hilversum vertonen de meeste overeenkomsten.

Amersfoort

	totaal	hoofdthema's							subthema's															
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	woningmarkt samenstelling	ontwikkelingen woningvoorraad	woningmarkt marktspanning	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu		
Utrecht	2.8	0.5	0.3	0.0	1.0	1.0	0.0	0.0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Hilversum	2.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.0	1.0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1
Breda	2.5	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	0.5	0.0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0
Haarlem	2.5	0.0	0.3	0.0	1.0	0.7	0.5	0.0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0
Dordrecht	2.3	0.5	0.0	1.0	0.0	0.3	0.5	0.0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0
Venlo	2.3	0.0	0.0	1.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0
Ede	2.2	0.0	0.7	0.0	0.5	0.0	0.0	1.0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Haarlemmermeer	2.2	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	0.0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0
Nijmegen	2.2	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1
Alkmaar	2.0	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0

Amsterdam

De grootstedelijke regio Amsterdam wordt gekenmerkt door een typisch grootstedelijke woningvoorraad (veel huurwoningen en leefbaarheidproblemen) en een oververtegenwoordiging van lage inkomens en alloctonen. De bereikbaarheid vormt een belangrijk aandachtspunt. Hetzelfde geldt voor de veiligheid en (in iets mindere mate) het milieu. De participatiegraad van de bevolking is goed, maar er zijn wel veel bijstandsgerechtigden. De werkgelegenheid is goed, vooral in de commerciële dienstverlening. De banengroei hield de afgelopen jaren gelijke tred met het merendeel van de andere stedelijke regio's. De regio laat zich vooral goed vergelijken met de regio Den Haag en in iets mindere mate de regio Utrecht.

Amsterdam	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
's-Gravenhage	4.5	0.5	0.7	1.0	1.0	0.3	1.0	0.0	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	1	1	0
Utrecht	4.2	0.5	0.0	0.0	1.0	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1
Haarlem	3.2	0.0	0.3	0.0	1.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1	1
Eindhoven	2.8	0.0	0.3	0.0	1.0	0.0	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	1
Dordrecht	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1
's-Hertogenbosch	2.7	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1
Breda	2.3	0.0	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1
Haarlemmermeer	2.3	0.5	0.3	0.0	0.5	0.0	0.0	1.0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Zaanstad	2.3	0.5	0.0	1.0	0.0	0.3	0.5	0.0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0
Helmond	2.2	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1

Apeldoorn

De regio Apeldoorn kent een leefbare woonomgeving, wat zich mede uit in een goede veiligheidsituatie en weinig externe veiligheidsrisico's. De regio is redelijk tot goed bereikbaar per fiets en met het openbaar vervoer. De bereikbaarheid over de weg is een punt van aandacht. De woningen in de regio zijn populair, maar de woningmarkt vertoont wel tekenen van naderende ontspanning. De regio kent een hoge vestigingsdichtheid, met name in de landbouw zijn relatief veel vestigingen in deze regio te vinden. Ten slotte maakt de regio een periode van lichte groei door als het gaat om het aantal banen. De regio Apeldoorn laat zich het best vergelijken met het nabijgelegen Ede en Hilversum.

Apeldoorn	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkeling	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Hilversum	5.0	0.5	0.7	1.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	0	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1
Ede	4.7	1.0	0.0	0.0	1.0	0.7	1.0	1.0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	1	1
Hengelo	3.2	1.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	0.0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0
Zwolle	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1
Alkmaar	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1
Breda	3.0	0.5	0.7	0.0	1.0	0.3	0.5	0.0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1	0
Haarlem	3.0	1.0	0.3	0.0	0.5	0.7	0.5	0.0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0
Heerlen	2.8	0.0	0.7	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1
's-Gravenhage	2.7	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1
Zaanstad	2.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1

Arnhem

De regio Arnhem is een sociaaleconomisch zwakkere regio. Dat heeft mede te maken met het relatief lage aantal vestigingen, het beperkte aantal banen en het hoge aantal bijstandsuitkeringen. De woningvoorraad is te typeren als stedelijk, met veel huurwoningen. De leefbaarheids situatie is niet optimaal, onder meer doordat er relatief vaak sprake is van geluidsoverlast. Het is wel een veilige regio. De regio Arnhem is in veel opzichten uniek, maar enigszins te vergelijken met regio's als Den Bosch, Helmond, Dordrecht, Eindhoven en het naburige Nijmegen.

Arnhem	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkeling	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
's-Hertogenbosch	3.8	0.5	0.3	1.0	0.0	0.0	1.0	1.0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1
Helmond	3.5	0.5	0.0	0.0	1.0	0.0	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1
Dordrecht	3.2	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	1	1
Eindhoven	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Nijmegen	3.2	0.5	0.3	0.0	1.0	0.3	1.0	0.0	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	0	1	1	0
Breda	3.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	1.0	1.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1
Maastricht	2.8	0.5	0.3	0.0	0.5	0.0	0.5	1.0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1
Tilburg	2.8	0.0	0.3	0.0	1.0	0.0	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	1
Alkmaar	2.5	0.0	0.0	1.0	0.5	0.0	1.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0
Groningen	2.5	0.5	0.0	1.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0

Breda

De belangrijkste kenmerken van de regio Breda zijn de hoge vestigingsdichtheid, de hoge participatiegraad en een redelijk sterke banengroei. Verder is het een leefbare regio, maar wel een met geluidsoverlast en bodemverontreiniging. De woningmarkt is gespannen en de (koop) woningen populair. De regio Breda kan behoorlijk goed met de regio Den Bosch vergeleken worden.

	Breda	totaal	hoofdthema's							subthema's													
			demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkeling	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
's-Hertogenbosch	5.3	0.5	0.3	1.0	0.5	1.0	1.0	1.0	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
Deventer	4.2	1.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1
Eindhoven	3.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	1	1
Haarlem	3.7	0.5	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1
Helmond	3.5	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Hengelo	3.5	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1	1
Alkmaar	3.3	1.0	0.3	1.0	0.0	0.0	1.0	0.0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Utrecht	3.3	0.0	0.7	0.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	0	0	1	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1
Dordrecht	3.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Apeldoorn	3.0	0.5	0.7	0.0	1.0	0.3	0.5	0.0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0

Deventer

Deventer is een redelijk gemiddelde regio, op gebieden als de demografie, sociaal-economische omstandigheden, woningmarktsamenstelling, arbeidsmarktparticipatie en veiligheid volgt deze regio ongeveer het gemiddelde van de stedelijke regio's. De regio heeft wel te maken met een relatief beperkt voorzieningenniveau, een stagnerende banengroei, geluidsoverlast en er is sprake van een groeiende spanning op de woningmarkt. Daarentegen is de regio goed bereikbaar per openbaar vervoer en is nauwelijks sprake van externe veiligheidsrisico's. De regio Deventer kent overeenkomsten met de regio Eindhoven.

	Deventer	totaal	hoofdthema's							subthema's													
			demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkeling	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Breda	4.2	1.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1
Eindhoven	3.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1
Helmond	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1
Hengelo	3.2	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	1	1
Tilburg	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1	1
Almelo	2.8	0.0	0.0	1.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1
Dordrecht	2.8	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1
's-Hertogenbosch	2.8	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1
Vento	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1	1
Haarlem	2.5	0.5	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1

Dordrecht

De regio Dordrecht is sociaaleconomisch een zwakke regio, wat zich uit in ondermeer een beperkt aantal vestigingen en een hoog aantal bijstandsuitkeringen. Verder heeft het een typische stedelijke probleemvoorraad, met veel meergezins-

huurwoningen in gebieden met een relatief slechte leefbaarheid. De populariteit van het wonen in de regio is wel groeiende. Deze regio laat zich het best vergelijken met de regio's Helmond en Venlo.

	totaal	hoofdthema's							subthema's														
		demografie	woningvoorraad	leefbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	leefbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu	
Dordrecht																							
Helmond	3.7	0.5	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1
Venlo	3.5	0.0	0.3	1.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	0	1	1
Tilburg	3.3	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1
Zaanstad	3.3	1.0	0.7	0.0	0.5	0.7	0.5	0.0	1	1	1	0	1	0	1	0	0	1	1	0	1	0	0
Arnhem	3.2	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	1
Breda	3.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Leiden	3.2	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1
Deventer	2.8	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Amsterdam	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1
Haarlem	2.7	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1

Ede

Belangrijke kenmerken van deze regio zijn de woningvoorraad met een nadruk op de koopsector, een leefbare woonomgeving en een zeer goede veiligheidsituatie. Het wonen in de regio Ede is dan ook duur, al blijft de prijsstijging in de afgelopen jaren wat achter. De mogelijke ontspanning van de woningmarkt wordt mede gevoed door de afnemende groei van de bevolkingsomvang in het algemeen en de beroepsbevolking in het bijzonder. De vestigingsdichtheid in deze regio is hoog, met een nadruk op de landbouw. De regio Ede is redelijk vergelijkbaar met het nabijgelegen Apeldoorn.

	totaal	hoofdthema's							subthema's														
		demografie	woningvoorraad	leefbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	leefbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu	
Ede																							
Apeldoorn	4.7	1.0	0.0	0.0	1.0	0.7	1.0	1.0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1
Hilversum	3.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1
Alkmaar	3.3	0.5	0.3	0.0	0.0	1.0	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1
Zwolle	3.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Haarlemmermeer	3.0	0.0	0.7	1.0	0.5	0.3	0.5	0.0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0
Enschede	2.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Haarlem	2.7	1.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	0.0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
Hengelo	2.5	1.0	0.0	0.0	0.5	0.0	1.0	0.0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0
Breda	2.3	0.5	0.3	0.0	1.0	0.0	0.5	0.0	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
Leeuwarden	2.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1

Eindhoven

De huizenprijzen in de regio Eindhoven zijn relatief hoog, wat onder meer te maken heeft met de redelijk tot goed leefbare woningomgeving. De groei van de bevolkingsomvang is aan het afnemen. De vestigingsdichtheid is relatief hoog, met een nadruk op de zakelijke dienstverlening. Het is wel een regio met een beperkte banengroei en de regio is slecht bereikbaar, vooral per openbaar vervoer. De regio Eindhoven laat zich het best vergelijken met de regio Den Bosch en kent overeenkomsten met Breda en Haarlem.

Eindhoven	totaal	hoofdthema's								subthema's												
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
's-Hertogenbosch	4.8	1.0	1.0	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	1	1	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1
Haarlem	3.8	0.5	0.3	0.0	1.0	0.0	1.0	1.0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1	1
Breda	3.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1	1	1
Venlo	3.5	1.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1
Arnhem	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Deventer	3.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1
Sittard-Geleen	3.2	0.5	0.3	1.0	0.0	0.3	0.0	1.0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1
Hengelo	3.0	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1
Tilburg	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1
Amsterdam	2.8	0.0	0.3	0.0	1.0	0.0	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	1

Emmen

Sociaaleconomisch is Emmen een zwakkere regio, maar wel één met een beperkt aantal niet-westerse allochtonen. De regio kent een beperkt voorzieningenniveau, relatief veel gebieden waar sprake is van mogelijke bodemverontreiniging en een lage arbeidsparticipatie. De woonomgeving is echter leefbaar, er is weinig geluids-overlast en de veiligheid en bereikbaarheid zijn goed. De regio Emmen kent duidelijke overeenkomsten met Almelo.

	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	koopprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Emmen	4.5	1.0	0.3	1.0	0.5	0.7	1.0	0.0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0
Almelo	3.5	0.5	0.3	0.0	1.0	0.7	1.0	0.0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	0	1	1	1	0
Leeuwarden	2.5	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Enschede	2.5	0.5	0.0	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1
Groningen	2.5	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1	1	0
Hengelo	2.3	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	0.5	0.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1
Deventer	2.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Ede	2.2	1.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0
Middelburg	2.2	0.0	1.0	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	0	0	1	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0
Sittard-Geleen	2.2	0.0	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	0.0	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	0
Zwolle	2.2	0.0	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	0

Enschede

De sociaaleconomische situatie van de regio Enschede blijft achter bij de rest van het land, wat onder meer te zien is aan de lage arbeidsparticipatie. Het aandeel geslaagde scholieren is echter hoger dan het gemiddelde van stedelijke regio's. De koopwoningmarkt is redelijk toegankelijk, er is weinig geluidsoverlast en de veiligheidssituatie is redelijk. Deze regio vertoont vooral overeenkomsten met de regio's Alkmaar, Leeuwarden en Zwolle, al zijn deze gering in aantal.

	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	koopprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Enschede	3.2	0.0	0.0	0.0	1.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1
Alkmaar	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Leeuwarden	3.2	0.0	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1
Zwolle	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	1
Heerlen	2.8	0.5	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	1	1
Middelburg	2.8	0.5	0.3	0.0	0.5	0.0	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1
Nijmegen	2.8	0.0	0.3	0.0	0.5	0.0	1.0	1.0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	1	1
Zaanstad	2.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Ede	2.7	0.0	0.7	1.0	0.5	0.0	0.5	0.0	0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0
Sittard-Geleen	2.5	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Emmen	2.5	0.0	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	0

Groningen

Een belangrijk kenmerk van deze regio is de aanwezigheid van een universiteit, wat er mede voor zorgt dat de omvang van de beroepsbevolking groter is, en blijft, dan het gemiddelde van alle stedelijke regio's. Het wonen in de regio lijkt populairder te

worden, ondanks een relatief laag voorzieningenniveau, een achterblijvende sociaaleconomische situatie en een lage arbeidsparticipatie. De regio vertoont de meeste overeenkomsten met de regio's Nijmegen en Middelburg.

Groningen	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Middelburg	3.5	0.5	0.7	1.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	0
Nijmegen	3.3	1.0	0.7	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0
Breda	2.8	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	0
Arnhem	2.5	0.5	0.0	1.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0
Emmen	2.5	0.5	0.0	0.0	0.5	0.0	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1
Deventer	2.3	0.0	0.3	0.0	1.0	0.0	1.0	0.0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0
's-Hertogenbosch	2.3	0.0	0.0	1.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0
Heerlen	2.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0
Helmond	2.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Leeuwarden	2.2	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	0.0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1

Haarlem

De woningmarkt van de regio Haarlem is een voorbeeld van een typisch stedelijke woningmarkt, dus met relatief veel huur- en meergezinswoningen. De regio kent echter wel een overwegend leefbare woonomgeving. De woningen zijn relatief duur, al zijn de prijsstijgingen de afgelopen jaren wat achtergebleven. De bevolkingsgroei roomt af. De vestigingsdichtheid is hoog (met een nadruk op de zakelijke dienstverlening) en de regio kent een hoge arbeidsparticipatie. Ten slotte heeft de regio te maken met geluidsoverlast en een slechte bereikbaarheid. Vergeleken met andere stedelijke regio's lijkt deze regio het meest op de regio's Utrecht en Den Bosch.

Haarlem	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Utrecht	4.2	0.0	0.0	1.0	1.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	0	1	1
's-Hertogenbosch	4.0	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1
Eindhoven	3.8	0.5	0.3	0.0	1.0	0.0	1.0	1.0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1	1
Breda	3.7	0.5	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1
Leiden	3.7	0.0	1.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1
Amsterdam	3.2	0.0	0.3	0.0	1.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1
Apeldoorn	3.0	1.0	0.3	0.0	0.5	0.7	0.5	0.0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0
Hengelo	2.8	1.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1
Hilversum	2.8	0.5	0.7	0.0	0.5	0.7	0.5	0.0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0
Dordrecht	2.7	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1

Haarlemmermeer

Vanwege de aanwezigheid van de nationale luchthaven Schiphol op het grondgebied is de situatie op de arbeidsmarkt en de economische structuur zeer goed. Zo zijn er veel banen, is de participatiegraad hoog, is de vestigingsdichtheid hoog, met een nadruk op de zakelijke dienstverlening, en ook sociaaleconomisch is het een sterke regio. Verder is de woonomgeving leefbaar en de veiligheidsituatie goed. De woningen zijn duur, maar de prijsstijgingen zijn benedengemiddeld en worden onder meer geremd door de sterk groeiende woningvoorraad. Deze brengt ook een sterk toenemende bevolkingsomvang met zich mee. Door de aanwezigheid van Schiphol zijn de risico's op externe veiligheidsproblemen groter dan elders en is er sprake van geluidsoverlast. Omdat de situatie van deze regio zo sterk samenhangt met Schiphol, zijn er weinig vergelijkbare regio's te vinden.

Haarlemmermeer	totaal	hoofdthema's								subthema's												
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Ede	3.0	0,0	0,7	1,0	0,5	0,3	0,5	0,0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
Utrecht	2,8	1,0	0,0	0,0	0,5	0,3	0,0	1,0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1
's-Hertogenbosch	2,7	0,0	0,3	0,0	1,0	0,3	0,0	1,0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	1
Amsterdam	2,3	0,5	0,3	0,0	0,5	0,0	0,0	1,0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Sittard-Geleen	2,3	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Amersfoort	2,2	0,5	0,3	0,0	0,5	0,3	0,5	0,0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0
Haarlem	2,2	0,0	0,3	0,0	0,5	0,3	0,0	1,0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1
Hilversum	2,2	0,5	0,3	0,0	0,5	0,3	0,5	0,0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0
Leiden	2,2	0,5	0,3	0,0	0,0	0,3	0,0	1,0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Breda	1,8	0,0	0,0	0,0	0,5	0,3	0,0	1,0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1

Heerlen

De regio Heerlen kan als krimpregio gekarakteriseerd worden. De afnemende bevolkingsomvang zorgt er mede voor dat de woningmarkt toegankelijk en aan het ontspannen is. Het is een sociaaleconomisch zwakke regio, met een lage arbeidsparticipatie en vestigingsdichtheid. De regio Heerlen heeft wel een leefbare woonomgeving, is goed bereikbaar per fiets, auto en openbaar vervoer en er is weinig sprake van geluidsoverlast of risico's op externe veiligheidsproblemen. Heerlen kent weinig gelijkenissen met de andere regio's. De regio heeft de meeste overeenkomsten met een regio aan de andere kant van het land, namelijk de regio Leeuwarden.

	totaal	hoofdthema's							subthema's																		
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu					
Leeuwarden	3.3	0.5	0.3	1.0	0.0	0.0	0.5	1.0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	
Enschede	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	1
Apeldoorn	2.8	0.0	0.7	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1
Middelburg	2.8	0.5	0.3	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1
Nijmegen	2.8	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1
Hilversum	2.5	0.0	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1
Maastricht	2.5	1.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Alkmaar	2.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1
Dordrecht	2.2	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	0.0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0
Groningen	2.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0

Helmond

De woningmarkt van de regio Helmond is redelijk populair, ondanks dat het sociaaleconomisch een zwakke regio is met een beperkte vestigingsdichtheid. De sociaaleconomische situatie uit zich in een lage arbeidsparticipatie. De regio heeft een goed voorzieningenniveau, is redelijk goed bereikbaar en er zijn nauwelijks risico's op externe veiligheidsproblemen. Er zijn wel veel woningen die kampen met geluidsoverlast. In vergelijking met de andere stedelijke regio's lijkt deze regio nog het meest op de regio Maastricht.

	totaal	hoofdthema's							subthema's																		
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu					
Maastricht	4.5	0.5	0.3	1.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	0	1	1
Leiden	3.8	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Dordrecht	3.7	0.5	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Arnhem	3.5	0.5	0.0	0.0	1.0	0.0	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1
Breda	3.5	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Deventer	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1
Nijmegen	3.2	0.5	0.3	0.0	1.0	0.3	1.0	0.0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0
Tilburg	2.8	0.0	0.0	0.0	1.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Alkmaar	2.7	0.5	0.7	0.0	0.5	0.0	1.0	0.0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	1	1	0	0
Almelo	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	1	1

Hengelo

De woonomgeving in de regio Hengelo kan gekarakteriseerd worden als leefbaar met een gemiddeld samengestelde woningvoorraad. Demografisch heeft de regio

te maken met een langzaam afnemende groei van de bevolkingsomvang. Het is een regio waarin het onderwijs redelijk op orde lijkt te zijn, gezien het relatief hoge aandeel geslaagde middelbare scholieren. De vestigingsdichtheid is hoog en het is een regio met een zeer goede veiligheidsituatie. Aandachtspunt is de lage arbeidsparticipatie, ondanks dat het aandeel bijstandsuitkeringen het gemiddelde volgt. De regio Hengelo laat zich het best vergelijken met de naburige regio Almelo.

Hengelo	totaal	hoofdthema's								subthema's												
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Almelo	4.0	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1	1
Breda	3.5	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1
's-Hertogenbosch	3.3	0.5	0.7	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1
Apeldoorn	3.2	1.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	0.0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0
Deventer	3.2	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	1
Eindhoven	3.0	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1
Leeuwarden	3.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0
Sittard-Geleen	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1
Tilburg	3.0	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1
Venlo	3.0	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	0.0	1.0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1

Hilversum

Sociaaleconomisch is Hilversum een sterke regio, wat met name te zien is in het welvaartsniveau van de bevolking. Aansluitend hierop is de arbeidsparticipatie hoog en zijn er relatief veel vestigingen aanwezig. Dit laatste geldt voor de meeste sectoren, met een nadruk op vestigingen in de zakelijke dienstverlening, cultuur en bouwnijverheid. Aandachtspunt is de stagnerende banengroei in de regio gedurende de afgelopen jaren. Demografisch is sprake van een afnemende bevolkingsgroei. De woningmarkt is dan ook langzaam aan het ontspannen en is, ondanks de zeer hoge huizenprijzen, steeds toegankelijker aan het worden. Een ander kenmerk van de regio is de leefbare en veilige woonomgeving. In vergelijking met de andere stedelijke regio's, kent deze regio duidelijke overeenkomsten met de regio Apeldoorn.

Hilversum	hoofdthema's										subthema's											
	totaal	demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Apeldoorn	5.0	0.5	0.7	1.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	0	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1
Ede	3.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1
Leiden	3.0	0.5	0.7	1.0	0.0	0.3	0.5	0.0	0	1	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0
Haarlem	2.8	0.5	0.7	0.0	0.5	0.7	0.5	0.0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0
Amersfoort	2.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.0	1.0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1
Zwolle	2.7	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1
Heerlen	2.5	0.0	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1
Enschede	2.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1
Leeuwarden	2.3	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
Middelburg	2.3	0.5	0.3	0.0	0.0	0.0	0.5	1.0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1

Leeuwarden

Deze noordelijk gelegen regio heeft te maken een relatief beperkt voorzieningenniveau. De economische structuur van de regio wordt gekenmerkt door een hoog aantal landbouwvestigingen en een relatief beperkt aantal vestigingen in de zakelijke dienstverlening. Verder valt de lage arbeidsparticipatie op, die overigens niet gepaard gaat met een hoog aandeel bijstandsuitkeringen. Sociaaleconomisch is het een zwakke regio. Aan de positieve kant staat dat het een leefbare regio is, met een goede veiligheidsituatie. De woningmarkt wordt gekenmerkt door lage, maar stijgende prijzen. Ten slotte is de regio zowel per fiets, auto als openbaar vervoer goed bereikbaar. De regio Leeuwarden kan het best vergeleken worden met de regio Zwolle.

Leeuwarden	hoofdthema's										subthema's											
	totaal	demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Zwolle	4.0	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1
Middelburg	3.7	0.5	0.7	0.0	0.0	1.0	0.5	1.0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1	0	1	1
Emmen	3.5	0.5	0.3	0.0	1.0	0.7	1.0	0.0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	0	1	1	1	0
Heerlen	3.3	0.5	0.3	1.0	0.0	0.0	0.5	1.0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
Enschede	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Zaanstad	3.2	0.5	0.7	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1
Hengelo	3.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0
Almelo	2.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	0.0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	0
Alkmaar	2.3	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1
Apeldoorn	2.3	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1

Leiden

De sociaaleconomische situatie van de bevolking van de regio Leiden is behoorlijk goed. Dit manifesteert zich bijvoorbeeld in het hoge opleidings- en inkomensniveau. Ook de arbeidsparticipatie in deze regio ligt ruim boven het gemiddelde van de stedelijke regio's. De regio heeft een relatief omvangrijke potentiële beroepsbevolking. De woningmarkt wordt gekarakteriseerd door een hoog aandeel meergezinswoningen in een leefbare woonomgeving. De koopprijzen zijn hoog, maar deze zijn wel minder snel aan het stijgen dan in de andere stedelijke regio's. De bereikbaarheid is redelijk tot goed, met uitzondering van het autoverkeer. Ten slotte is de vestigingsdichtheid laag en is sprake van enige geluidsoverlast. In vergelijking met de andere regio's lijkt deze regio nog het meest op de regio's Helmond, Haarlem en Maastricht.

Leiden	hoofdthema's										subthema's											
	totaal	demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	koopprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Helmond	3.8	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1
Haarlem	3.7	0.0	1.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1
Maastricht	3.7	0.0	0.3	1.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
Dordrecht	3.2	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	1	1
Hilversum	3.0	0.5	0.7	1.0	0.0	0.3	0.5	0.0	0	1	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0
's-Hertogenbosch	3.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1
Breda	2.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1
Nijmegen	2.7	0.5	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	0.0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0
Utrecht	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1
Arnhem	2.5	0.0	0.0	0.0	0.5	0.0	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1

Lelystad

De regio Lelystad kan maar moeilijk vergeleken worden met andere regio's. De duidelijkste overeenkomsten zijn nog te vinden met andere groeiregio's als Zoetermeer en het naastgelegen Almere. De term groeiregio gaat voor deze regio zowel op voor de demografische ontwikkelingen en de woningvoorraad als bedrijvigheid. De woningmarkt is een redelijk toegankelijke markt met relatief lage huizenprijzen en de beperkte stijging daarvan. Sociaaleconomisch is het wel een zwakke regio en het voorzieningenniveau blijft duidelijk achter bij de rest van het land. Ter afsluiting kan opgemerkt worden dat nauwelijks sprake is van geluidsoverlast en bodemverontreiniging.

Lelystad	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Zoetermeer	3.3	0.5	0.0	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1
Almere	2.7	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1
Amsterdam	2.2	1.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0
Dordrecht	2.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	0
Leiden	2.2	0.0	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	0
Nijmegen	2.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0
Groningen	1.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0
Heerlen	1.7	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Ede	1.5	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.5	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
Haarlemmermeer	1.5	0.5	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0

Maastricht

De bevolking van de regio Maastricht is in omvang aan het afnemen en aan het vergrijzen. Daarnaast is de regionale woningmarkt zich aan het ontspannen. De economische structuur wordt gekenmerkt door een beperkte vestigingsdichtheid. De sociaal economische positie van de bevolking is matig; het inkomensniveau is laag en hetzelfde geldt voor de arbeidsparticipatie. Het aantal allochtonen is beperkt is en er is sprake van geluidsoverlast in relatief veel woningen. Ten slotte is het een regio met relatief veel horecavoorzieningen en beperkte risico's op externe veiligheid. In vergelijking met andere regio's lijkt Maastricht het meest op de regio Helmond.

Maastricht	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Helmond	4.5	0.5	0.3	1.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1
Leiden	3.7	0.0	0.3	1.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
Arnhem	2.8	0.5	0.3	0.0	0.5	0.0	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
Sittard-Geleen	2.8	0.5	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	
Dordrecht	2.7	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1
Haarlem	2.5	0.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1
Heerlen	2.5	1.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0
Nijmegen	2.5	0.5	0.7	0.0	0.5	0.3	0.5	0.0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0
Venlo	2.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Deventer	2.2	0.0	0.7	0.0	0.0	0.0	0.5	1.0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1

Middelburg

De regio Middelburg kan gekenschetst worden als een regio waarin de bevolkingsgroei aan het afomen is. Met name de omvang van de potentiële beroepsbevolking is beperkt in omvang. Verder blijft het inkomensniveau in de regio achter en is er sprake van een lage arbeidsparticipatie. Middelburg is wel een leefbare regio waar het wonen gezien de sterk gestegen huizenprijzen populair is. Het is een regio met een goed onderwijsstelsel, gezien het hoge aandeel geslaagde scholieren. In de regio zijn veel horecavestigingen aanwezig en is er een sterke nadruk op banen in de niet-commerciële dienstverlening. De regio Middelburg lijkt het meest op de regio Zwolle en kent overeenkomsten met de regio's Alkmaar en Leeuwarden.

Middelburg	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Zwolle	4.0	0.0	0.3	1.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0	1	1
Alkmaar	3.8	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	1.0	1.0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1
Leeuwarden	3.7	0.5	0.7	0.0	0.0	1.0	0.5	1.0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1	0	1	1
Groningen	3.5	0.5	0.7	1.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0
Nijmegen	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1
Almelo	3.0	1.0	0.7	0.0	0.5	0.3	0.5	0.0	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0
Enschede	2.8	0.5	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1
Heerlen	2.8	0.5	0.3	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
Arnhem	2.5	0.5	0.0	1.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0
Apeldoorn	2.3	0.5	0.3	0.0	0.0	0.0	0.5	1.0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1

Nijmegen

De regio Nijmegen is vooral te typeren als een gemiddelde stedelijke regio. De regio kent maar een beperkt aantal thema's waarop zij afwijkt van het gemiddelde van stedelijke regio's. Zo blijft het inkomensniveau iets achter, is de potentiële beroepsbevolking relatief omvangrijk, zijn er bereikbaarheidsproblemen en heeft de regio te maken met een beperkte vestigingsdichtheid. Ondanks de typering als 'gemiddelde regio', is de gelijkenis met andere regio's beperkt. De regio komt nog het meest overeen met de regio's Groningen, Arnhem, Helmond en Middelburg.

	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Groningen	3.3	1.0	0.7	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Arnhem	3.2	0.5	0.3	0.0	1.0	0.3	1.0	0.0	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	0	1	1	0
Helmond	3.2	0.5	0.3	0.0	1.0	0.3	1.0	0.0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1	1	0
Middelburg	3.2	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1
Enschede	2.8	0.5	0.3	0.0	0.5	0.0	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1
Heerlen	2.8	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Zaanstad	2.8	0.0	0.0	0.0	1.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1	1
Leiden	2.7	0.5	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	0.0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0
Tilburg	2.7	0.5	0.7	0.0	1.0	0.0	0.5	0.0	1	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0
Alkmaar	2.5	0.0	0.0	0.0	0.5	0.0	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1

Rotterdam

Op een aantal belangrijke thema's kan de regio Rotterdam gekarakteriseerd worden als een probleemregio die uniek is in zijn soort. Sociaaleconomisch is het een zwakke regio, de woningvoorraad is een karakteristieke grootstedelijke probleemvoorraad, met veel huur- en meergezinswoningen en een woonomgeving die in redelijk veel gebieden een slechte leefbaarheid en veiligheidsituatie kent, de bereikbaarheid is slecht, er zijn weinig vestigingen aanwezig (met uitzondering van de zakelijke dienstverlening) en arbeidsparticipatie is laag. Ook zijn er problemen met de luchtkwaliteit, geluidsoverlast en de externe veiligheid. De regio Rotterdam lijkt nog het meest op de regio Schiedam. Dat is niet verwonderlijk gezien het feit dat veel gemeenten die deel uitmaken van de regio Schiedam ook deel uitmaken van de regio Rotterdam.

	totaal	hoofdthema's							subthema's														
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu	
Schiedam	3.5	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	1	0	1	0	1
Nijmegen	2.3	0.5	0.0	1.0	0.5	0.3	0.0	0.0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
Utrecht	2.2	0.0	0.0	1.0	0.0	0.7	0.5	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0
Amsterdam	2.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0
Leiden	1.8	0.5	0.0	0.0	1.0	0.3	0.0	0.0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0
's-Gravenhage	1.8	1.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.5	0.0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Dordrecht	1.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
Zaanstad	1.7	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
Groningen	1.5	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
Tilburg	1.5	0.5	0.0	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0

Schiedam

De woningvoorraad van de regio Schiedam kan gekenschetst worden als een typische grootstedelijke probleemvoorraad: veel huur- en meergezinswoningen en leefbaarheidsproblemen. Het is een sociaaleconomisch zwakke regio met een lage arbeidsparticipatie en een beperkte vestigingsdichtheid. Ook zijn er veel gebieden met risico's op externe veiligheidsproblemen, zijn er problemen met de luchtkwaliteit, geluidsoverlast en bodemverontreiniging en is de veiligheids situatie slecht. De koopprijzen zijn laag en stijgen nauwelijks. Ten slotte is de groei van de bevolkingsomvang aan het afnemen. De regio Schiedam lijkt het meest op de regio Rotterdam, waarvan het ook deel uitmaakt.

Schiedam	totaal	hoofdthema's								subthema's												
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	koopprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Rotterdam	3.5	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	1
Enschede	2.5	0.5	0.3	1.0	0.0	0.7	0.0	0.0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0
Dordrecht	1.8	0.5	0.3	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
Sittard-Geleen	1.8	0.0	0.3	1.0	0.5	0.0	0.0	0.0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Amsterdam	1.7	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	0.5	0.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Eindhoven	1.5	0.5	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Heerlen	1.5	0.0	0.7	0.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0
's-Gravenhage	1.3	0.5	0.3	0.0	0.0	0.0	0.5	0.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Zoetermeer	1.3	0.0	0.0	1.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
Arnhem	1.0	0.5	0.0	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0

's-Gravenhage

De woningvoorraad van de regio Den Haag kan gekenschetst worden als grootstedelijke probleemvoorraad vanwege de ruimschoots aanwezige huur- en meergezinswoningen en een groot aantal gebieden met leefbaarheidsproblemen. Desondanks is het een populaire regio om te wonen. De groei van het aantal woningen zorgt voor ontspanning op de woningmarkt. Sociaaleconomisch is het een zwakke regio met veel bijstandsuitkeringen, maar een relatief beperkt aandeel laagopgeleiden. Een ander aandachtspunt voor de regio is de beperkte toename van het aantal banen. In de regio Den Haag zijn wel veel vestigingen aanwezig, met name gespecialiseerd in de zakelijke dienstverlening. In vergelijking met de andere regio's lijkt de regio Den Haag nog het meest op een andere grootstedelijke regio, namelijk die van Amsterdam.

	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	koopprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Amsterdam	4.5	0.5	0.7	1.0	1.0	0.3	1.0	0.0	0	1	1	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1	0
Zaanstad	3.0	0.5	0.0	1.0	0.0	0.0	0.5	1.0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
Apeldoorn	2.7	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1
Alkmaar	2.5	0.0	0.7	0.0	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1	1
Ede	2.3	0.0	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1
Hilversum	2.3	0.0	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	
Nijmegen	2.3	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1
Utrecht	2.3	0.0	0.3	0.0	1.0	0.0	1.0	0.0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0
Zwolle	2.2	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1
Amersfoort	2.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1

's-Hertogenbosch

In de regio Den Bosch zijn redelijk veel vestigingen aanwezig (met een nadruk op de zakelijke dienstverlening en (bouw) nijverheid), is de arbeidsparticipatie hoog en is de woonomgeving leefbaar te noemen. De woningen zijn relatief duur en de sociaaleconomische positie van de bewoners is iets beter dan het gemiddelde van alle regio's. De regio heeft te maken met een afromende groei van de bevolkingsomvang. Ten slotte is sprake van enige geluidsoverlast in de regio. De regio Den Bosch kent sterke overeenkomsten met een andere Brabantse regio: de regio Breda.

	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	koopprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Breda	5.3	0.5	0.3	1.0	0.5	1.0	1.0	1.0	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1
Eindhoven	4.8	1.0	1.0	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	1	1	1	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1
Haarlem	4.0	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	1.0	1.0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1
Arnhem	3.8	0.5	0.3	1.0	0.0	0.0	1.0	1.0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1
Venlo	3.5	1.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1
Hengelo	3.3	0.5	0.7	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1
Leiden	3.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1
Deventer	2.8	0.5	0.0	0.0	0.0	0.3	1.0	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1
Amsterdam	2.7	0.0	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1
Dordrecht	2.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1

Sittard-Geleen

De regio Sittard-Geleen heeft te maken met een krimpende bevolkingsomvang. De woningmarkt kan gekarakteriseerd worden door zijn leefbare en veilige woonomgeving en de relatief grote hoeveelheid koopwoningen. Gezien de lage – en dalende- huizenprijzen is de woningmarkt zeer toegankelijk. De vestigingsdichtheid en arbeidsparticipatie is laag. Ten slotte is het een regio met enige geluidsoverlast. De regio Sittard-Geleen kent geen grote overeenkomsten met andere regio's, maar lijkt nog het meest op de nabijgelegen regio Eindhoven.

Sittard-Geleen	hoofdthema's										subthema's											
	totaal	demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Eindhoven	3,2	0,5	0,3	1,0	0,0	0,3	0,0	1,0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1
Hengelo	3,0	0,5	0,3	0,0	0,0	0,7	0,5	1,0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1
Venlo	3,0	0,5	0,7	0,0	0,0	0,3	0,5	1,0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1
Maastricht	2,8	0,5	0,0	0,0	0,5	0,3	0,5	1,0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1
Tilburg	2,8	0,5	0,0	0,0	1,0	0,3	0,0	1,0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	1
Enschede	2,7	0,0	0,7	1,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0
Helmond	2,7	0,0	0,0	0,0	1,0	0,7	0,0	1,0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	1
Almelo	2,5	0,0	0,3	0,0	0,0	0,7	0,5	1,0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1
Arnhem	2,3	0,0	0,3	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1
Haarlemmermeer	2,3	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1

Tilburg

De woonomgeving van de regio Tilburg kan gezien worden als leefbaar. Het is een regio met een redelijk omvangrijke beroepsbevolking, een beperkte vestigingsdichtheid en een goede bereikbaarheid per auto en fiets. Aandachtspunten zijn de problemen met de veiligheid, geluidsoverlast en de mogelijke bodemverontreiniging. In vergelijking met de andere regio's zijn geen grote overeenkomsten zichtbaar, maar lijkt de regio Tilburg nog het meest op de regio's Dordrecht en Venlo.

	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Tilburg	3.3	0.0	0.0	1.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1	1
Dordrecht	3.2	0.5	0.0	1.0	0.0	0.7	0.0	1.0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1
Venlo	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1
Deventer	3.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1
Eindhoven	3.0	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1
Hengelo	3.0	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1
Arnhem	2.8	0.0	0.3	0.0	1.0	0.0	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1
Helmond	2.8	0.0	0.0	0.0	1.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	1
Sittard-Geleen	2.8	0.5	0.0	0.0	1.0	0.3	0.0	1.0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	1
Breda	2.7	0.5	0.3	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1
Nijmegen	2.7	0.5	0.7	0.0	1.0	0.0	0.5	0.0	1	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0

Utrecht

Sociaaleconomisch is de regio Utrecht een sterke regio, wat tot uitdrukking komt in het hoge inkomensniveau en het lage percentage laagopgeleiden. Tevens is het een demografische groeiregio, de bevolkingsomvang is duidelijk aan het toenemen en de potentiële beroepsbevolking is groter dan in de rest van het land. Wat betreft de woonomgeving zijn er relatief veel gebieden met leefbaarheidsproblemen. De woningmarkt kan gekarakteriseerd worden als populair en gespannen. Het is een regio met veel vestigingen, met name in de zakelijke dienstverlening, en een hoge arbeidsparticipatie. Mogelijke pijnpunten zijn de bereikbaarheid, veiligheid, bodemverontreiniging en geluidsoverlast. In vergelijking met de andere stedelijke regio's, kent de regio Utrecht duidelijke overeenkomsten met de regio's Amsterdam en Utrecht.

	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Amsterdam	4.2	0.5	0.0	0.0	1.0	0.7	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1
Haarlem	4.2	0.0	0.0	1.0	1.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	0	1	1
Breda	3.3	0.0	0.7	0.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1	0	1	0	1
Amersfoort	2.8	0.5	0.3	0.0	1.0	1.0	0.0	0.0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0
Haarlemmermeer	2.8	1.0	0.0	0.0	0.5	0.3	0.0	1.0	1	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1
Leiden	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1
's-Hertogenbosch	2.7	0.0	0.0	0.0	0.5	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	1
Eindhoven	2.5	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.5	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1
's-Gravenhage	2.3	0.0	0.3	0.0	1.0	0.0	1.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1
Zoetermeer	2.3	0.5	0.3	0.0	0.0	1.0	0.5	0.0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0

Venlo

De regio Venlo heeft een leefbare woonomgeving, met redelijk veel koop- en een-gezinswoningen. Getuige de bovengemiddeld stijgende huizenprijzen is de regio in populariteit aan het toenemen. De regio heeft wel te maken met redelijk veel laag-opgeleiden, ondanks dat het onderwijsniveau op orde lijkt gezien het relatieve hoge aandeel geslaagde scholieren. De economische structuur wordt gekenmerkt door een grote hoeveelheid landbouwvestigingen en veel banen in de nijverheid. Verder is het een goed bereikbare regio (met het openbaar vervoer als aandachtspunt), maar wel één met redelijk wat gebieden met mogelijke bodemverontreiniging. De regio heeft te maken met een afromende groei van de bevolkingsomvang. De regio Venlo lijkt nog het meest op de regio's Dordrecht, Den Bosch en het nabijgelegen Eindhoven.

Venlo	hoofdthema's								subthema's													
	totaal	demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Dordrecht	3.5	0.0	0.3	1.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	0	1
Eindhoven	3.5	1.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	1
's-Hertogenbosch	3.5	1.0	0.3	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1
Tilburg	3.2	0.5	0.0	1.0	0.0	0.7	0.0	1.0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1
Hengelo	3.0	0.5	0.3	0.0	0.5	0.7	0.0	1.0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1
Sittard-Geleen	3.0	0.5	0.7	0.0	0.0	0.3	0.5	1.0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	
Breda	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1
Deventer	2.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	1.0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1
Almelo	2.3	0.0	0.0	0.0	1.0	0.3	0.0	1.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	1
Amersfoort	2.3	0.0	0.0	1.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0

Zaanstad

Sociaaleconomisch is de regio Zaanstad een zwakke regio en dat heeft te maken met stedelijke probleemvoorraad (vooral het aandeel huurwoningen is erg hoog). Gezien de bovengemiddeld stijgende huizenprijzen is de regio in populariteit aan het toenemen. Problemen waarmee de regio te kampen heeft zijn de bereikbaarheid en de lage vestigingsdichtheid. Ten slotte is het met de veiligheid, externe veiligheid en het milieu behoorlijk goed gesteld. De regio Zaanstad is in veel gevallen uniek, maar vertoont op punten overeenkomsten met regio's als Dordrecht, Leeuwarden en 's-Gravenhage.

Zaanstad	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Dordrecht	3.3	1.0	0.7	0.0	0.5	0.7	0.5	0.0	1	1	1	0	1	0	1	0	0	1	1	0	1	0
Leeuwarden	3.2	0.5	0.7	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1
's-Gravenhage	3.0	0.5	0.0	1.0	0.0	0.0	0.5	1.0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
Alkmaar	2.8	0.5	0.0	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1
Enschede	2.8	0.0	0.3	0.0	0.5	0.0	1.0	1.0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	1	1
Nijmegen	2.8	0.0	0.0	0.0	1.0	0.3	0.5	1.0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1
Apeldoorn	2.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	1.0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1
Helmond	2.7	0.5	0.0	0.0	1.0	0.7	0.5	0.0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	1	0	0
Zwolle	2.5	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Amsterdam	2.3	0.5	0.0	1.0	0.0	0.3	0.5	0.0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0

Zoetermeer

Als gekeken wordt naar de demografische ontwikkelingen en de woningvoorraad is de regio Zoetermeer een duidelijke groeiregio. Sociaaleconomisch is het een regio met weinig laagopgeleiden, een behoorlijk inkomensniveau en een bovengemiddeld aandeel niet-westerse allochtonen. De woningvoorraad kent een hoog aandeel huur- en meergezinswoningen met de nodige leefbaarheids- en veiligheidsproblemen. Het is een regio met een beperkte vestigingsdichtheid (met uitzondering van de zakelijke dienstverlening) en een hoge participatiegraad. Het is een regio die per openbaar vervoer moeilijk bereikbaar is, maar wel één met weinig geluidsoverlast en bodemverontreiniging. De regio Zoetermeer lijkt nog het meest op de andere groeiregio's Lelystad en Almere.

Zoetermeer	totaal	hoofdthema's							subthema's													
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Lelystad	3.3	0.5	0.0	0.0	0.5	0.3	1.0	1.0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1
Almere	3.2	0.5	0.3	0.0	0.5	0.3	0.5	1.0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1
Utrecht	2.3	0.5	0.3	0.0	0.0	1.0	0.5	0.0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	0
Leiden	2.2	0.0	0.0	0.0	0.5	0.7	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	0
Eindhoven	2.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0
Heerlen	1.8	0.0	0.0	0.0	0.5	0.3	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0
Amsterdam	1.7	0.5	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5	0.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0
Arnhem	1.7	0.0	0.7	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0
Breda	1.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	1.0	0.0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0
Dordrecht	1.7	0.0	0.3	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0

Zwolle

De regio Zwolle heeft een leefbare woonomgeving. Ondanks dat het aantal woningen aan het toenemen is, neemt de spanning op de woningmarkt toe, wat onder meer leidt tot een bovengemiddelde stijging van huizenprijzen. Het is een regio met een hoog aandeel geslaagde scholieren, maar een lage arbeidsparticipatie. In de economische structuur ligt de nadruk op de landbouw en zakelijke dienstverlening. Ten slotte gaat het goed met de veiligheid, externe veiligheid en het milieu. De regio Zwolle laat zich het best vergelijken met de regio Alkmaar.

Zwolle	totaal	hoofdthema's								subthema's												
		demografie	woningvoorraad	bereikbaarheid	economische structuur	arbeidsmarkt	veiligheid	milieu	demografische ontwikkelingen	sociaal-economische ontwikkelingen	samenstelling woningvoorraad	ontwikkelingen woningmarkt	kooprijzen	bereikbaarheid	economische structuur	type vestigingen	arbeidsmarkt participatie	arbeidsmarkt type banen	arbeidsmarkt ontwikkeling	veiligheid	externe veiligheid	milieu
Alkmaar	5,0	1,0	0,3	1,0	0,5	0,7	0,5	1,0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1
Leeuwarden	4,0	0,5	0,3	0,0	0,5	0,7	1,0	1,0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1
Middelburg	4,0	0,0	0,3	1,0	0,5	0,7	0,5	1,0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0	1	1
Apeldoorn	3,2	0,5	0,3	0,0	0,0	0,3	1,0	1,0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1
Ede	3,2	0,5	0,0	0,0	0,0	0,7	1,0	1,0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Enschede	3,2	0,0	0,0	0,0	0,5	0,7	1,0	1,0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1
Hengelo	3,0	0,5	0,7	0,0	0,5	0,3	1,0	0,0	0	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	1	1	0
Breda	2,8	1,0	0,3	1,0	0,0	0,0	0,5	0,0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
Almelo	2,7	0,0	0,3	0,0	1,0	0,3	1,0	0,0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	0	1	1	0
Hilversum	2,7	0,0	0,3	0,0	0,0	0,3	1,0	1,0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1

11

Literatuurlijst

- Agtmaal-Wobma, E. van en Van Duin, C., 'Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten', CBS, 2007.
- Beek, ter, H., A. Ode, P. Poel, P. Renooy, 'Wat doet de stad', Regioplan, Amsterdam, 2007.
- Brakman, S., Garretsen, H. en Van Marrewijk, C. 'An introduction to geographical economics', Cambridge University Press, 2001.
- Buys, A., G. Marlet, M. Fenger, C. van Woerkens, K. Leidelmeijer, J. van Iersel, H. van der Reijden, A. Schijf, 'Nederland in 2015', RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten i.o.v. VROM, Amsterdam en Utrecht, 2006.
- Iersel, van, J., K. Leidelmeijer, M. van der Vlugt, R. Wouters. 'Midterm Review ISV II', RIGO i.o.v. VROM, Amsterdam, 2007.
- Jabben, J., C. Potma, S. Lutter, 'Milieuaandachtsgebieden', RIVM, Bilthoven, 2007.
- Janssen, L.H.J.M., V.R. Okker, J. Schuur, 'Welvaart en leefomgeving: achtergronddocument', CPB, MNP en RPB, 2006.
- Leidelmeijer, K., G. Marlet, J. van Iersel, C. van Woerkens, H. van der Reijden, 'De Leefbaarometer. Leefbaarheid in de Nederlandse wijken en buurten gemeenten en vergeleken', RIGO en Stichting Atlas voor Gemeenten i.o.v. VROM, Amsterdam en Utrecht, 2008.
- Marlet, G., C. van Woerkens, 'Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk', Stichting Atlas voor Gemeenten, Utrecht, 2007.
- NICIS, 'De Krimpende Stad: Ontgroening, vergrijzing, krimp en de gevolgen daarvan voor de lokale economie', Den Haag, 2006.
- Rijkswaterstaat, 'Monitor Stedelijke Bereikbaarheid 2006', Den Haag, 2007.
- Steenbekkers, A., C. Simon, V. Veldheer, 'Thuis op het platteland', SCP, 2006.
- Vogelaar, E., 'Verstedelijkingsafspraken 2010-2020', Den Haag, 2008.

VROM, 'Ruimte geven, bescherming bieden, een visie op de woningmarkt', Den Haag, 2006.

Wouden, van, R., E. de Bruijne, 'De stad in de Omtrek', Den Haag, 2001.

Wouden, van, R. 'Een nieuwe stedelijke agenda. Overwegingen voor een toekomstig grotestedenbeleid', RPB, Den Haag, 2007.

Bijlage 1: Nederlandse gemeenten

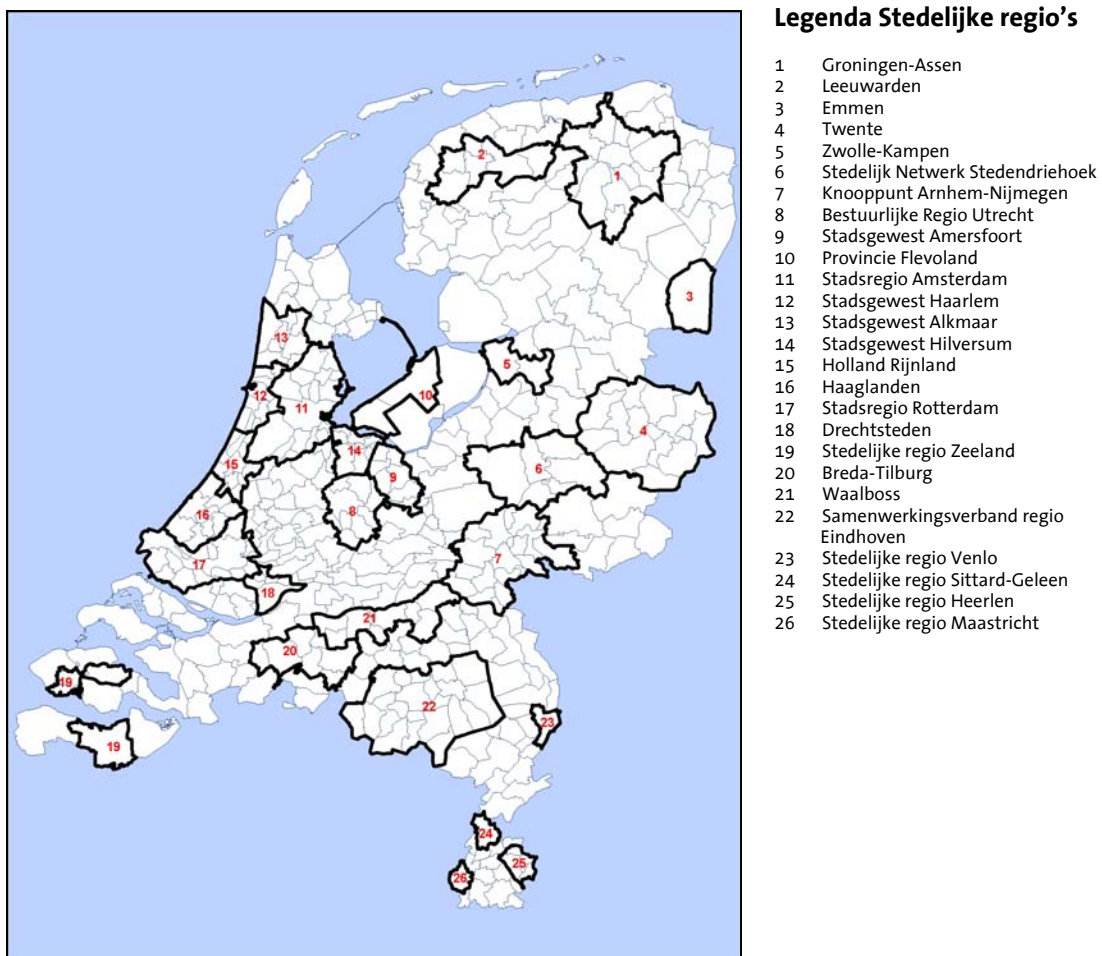
Legenda Gemeenten

3	Appingedam	197	Aalten	366	Anna Paulowna
5	Bedum	200	Apeldoorn	370	Beemster
7	Bellingwedde	202	Arnhem	372	Bennebroek
9	Ten Boer	203	Barneveld	373	Bergen (NH.)
10	Delfzijl	209	Beuningen	375	Beverwijk
14	Groningen	213	Brummen	376	Blaricum
15	Grootegast	214	Buren	377	Bloemendaal
17	Haren	216	Culemborg	381	Bussum
18	Hoogezand-Sappemeer	221	Doesburg	383	Castricum
22	Leek	222	Doetinchem	384	Diemen
24	Loppersum	225	Druten	385	Edam-Volendam
25	Marum	226	Duiven	388	Enkhuizen
34	Almere	228	Ede	392	Haarlem
37	Stadskanaal	230	Elburg	393	Haarlemmerliede en Spaarnwoude
39	Scheemda	232	Epe	394	Haarlemmermeer
40	Slochteren	233	Ermelo	395	Harenkarspel
47	Veendam	236	Geldermalsen	396	Heemskerk
48	Vlagtwedde	241	Groesbeek	397	Heemstede
50	Zeewolde	243	Harderwijk	398	Heerhugowaard
51	Skarsterlân	244	Hattem	399	Heiloo
52	Winschoten	246	Heerde	400	Den Helder
53	Winsum	252	Heumen	402	Hilversum
55	Boarnsterhim	262	Lochem	405	Hoorn
56	Zuidhorn	263	Maasdriel	406	Huizen
58	Dongeradeel	265	Millingen aan de Rijn	412	Niedorp
59	Achtkarspelen	267	Nijkerk	415	Landsmeer
60	Ameland	268	Nijmegen	416	Langedijk
63	het Bildt	269	Oldebroek	417	Laren
64	Bolsward	273	Putten	420	Medemblik
65	Dantumadeel	274	Renkum	424	Muiden
70	Franekeradeel	275	Rheden	425	Naarden
72	Harlingen	277	Rozendaal	431	Oostzaan
74	Heerenveen	279	Scherpenzeel	432	Opmeer
79	Kollumerland en Nieuwkruisland	281	Tiel	437	Ouder-Amstel
80	Leeuwarden	282	Ubbergen	439	Purmerend
81	Leeuwarderadeel	285	Voorst	441	Schagen
82	Lemsterland	289	Wageningen	448	Texel
83	Menaldumadeel	293	Westervoort	450	Uitgeest
85	Ooststellingwerf	294	Winterswijk	451	Uithoorn
86	Opsterland	296	Wijchen	453	Velsen
88	Schiermonnikoog	297	Zaltbommel	457	Weesp
90	Smallerland	299	Zevenaar	458	Schermer
91	Sneek	301	Zutphen	459	Wervershoof
93	Terschelling	302	Nunspeet	462	Wieringen
96	Vlieland	303	Dronten	463	Wieringermeer
98	Weststellingwerf	304	Neerijnen	473	Zandvoort
104	Nijefurd	305	Abcoude	476	Zijpe
106	Assen	307	Amersfoort	478	Zeevang
109	Coevorden	308	Baarn	479	Zaanstad
114	Emmen	310	De Bilt	482	Alblasserdam
118	Hoogeveen	311	Breukelen	483	Alkemade
119	Meppel	312	Bunnik	484	Alphen aan den Rijn
140	Littenseradiel	313	Bunschoten	489	Barendrecht
141	Almelo	317	Eemnes	491	Bergambacht
147	Borne	321	Houten	497	Bodegraven
148	Dalfsen	327	Leusden	498	Drechterland
150	Deventer	329	Loenen	499	Boskoop
153	Enschede	331	Lopik	501	Brielle
158	Haaksbergen	333	Maarssen	502	Capelle aan den IJssel
160	Hardenberg	335	Montfoort	503	Delft
163	Hellendoorn	339	Renswoude	504	Dirksland
164	Hengelo	340	Rhenen	505	Dordrecht
166	Kampen	342	Soest	511	Goedereede
168	Losser	344	Utrecht	512	Gorinchem
171	Noordoostpolder	345	Veenendaal	513	Gouda
173	Oldenzaal	351	Woudenberg	518	's-Gravenhage
175	Ommen	352	Wijk bij Duurstede	523	Hardinxveld-Giessendam
177	Raalte	353	IJsselstein	530	Hellevoetsluis
180	Staphorst	355	Zeist	531	Hendrik-Ido-Ambacht
183	Tubbergen	356	Nieuwegein	532	Stede Broec
184	Urk	358	Aalsmeer	534	Hillegom
189	Wierden	361	Alkmaar	537	Katwijk
193	Zwolle	362	Amstelveen		
196	Rijnwaarden	363	Amsterdam		
		364	Andijk		
		365	Graft-De Rijk		

542	Krimpen aan den IJssel	762	Deurne	995	Lelystad
545	Leerdam	765	Pekela	1507	Horst aan de Maas
546	Leiden	766	Dongen	1509	Oude IJsselstreek
547	Leiderdorp	770	Eersel	1525	Teylingen
553	Lisse	772	Eindhoven	1581	Utrechtse Heuvelrug
556	Maassluis	777	Etten-Leur	1586	Oost Gelre
559	Middelharnis	779	Geertruidenberg	1598	Koggenland
563	Moordrecht	784	Gilze en Rijen	1621	Lansingerland
567	Nieuwerkerk aan den IJssel	785	Goirle	1640	Leudal
568	Bernisse	786	Grave	1641	Maasgouw
569	Nieuwkoop	788	Haaren	1651	Eemsmond
571	Nieuw-Lekkerland	794	Helmond	1652	Gemert-Bakel
575	Noordwijk	796	's-Hertogenbosch	1655	Halderberge
576	Noordwijkerhout	797	Heusden	1658	Heeze-Leende
579	Oegstgeest	798	Hilvarenbeek	1659	Laarbeek
580	Oostflakkee	808	Lith	1661	Reiderland
584	Oud-Beijerland	809	Loon op Zand	1663	De Marne
585	Binnenmaas	815	Mill en Sint Hubert	1666	Zevenhuizen-Moerkapelle
588	Korendijk	820	Nuenen, Gerwen en Nederwetten	1667	Reusel-De Mierden
589	Oudewater	823	Oirschot	1669	Roerdalen
590	Papendrecht	824	Oisterwijk	1671	Maasdonk
595	Reeuwijk	826	Oosterhout	1672	Rijnwoude
597	Ridderkerk	828	Oss	1674	Roosendaal
599	Rotterdam	840	Rucphen	1676	Schouwen-Duiveland
600	Rozenburg	844	Schijndel	1680	Aa en Hunze
603	Rijswijk	845	Sint-Michiëlsgestel	1681	Borger-Odoorn
606	Schiedam	846	Sint-Oedenrode	1684	Cuijk
608	Schoonhoven	847	Someren	1685	Landerd
610	Sliedrecht	848	Son en Breugel	1690	De Wolden
611	Cromstrijen	851	Steenbergen	1695	Noord-Beveland
612	Spijkenisse	852	Waterland	1696	Wijdmeren
613	Albrandswaard	855	Tilburg	1699	Noordenveld
614	Westvoorne	856	Uden	1700	Twenterand
617	Strijen	858	Valkenswaard	1701	Westerveld
620	Vianen	860	Veghel	1702	Sint Anthonis
622	Vlaardingen	861	Veldhoven	1705	Lingewaard
623	Vlist	865	Vught	1706	Cranendonck
626	Voorschoten	866	Waalre	1708	Steenwijkerland
627	Waddinxveen	867	Waalwijk	1709	Moerdijk
629	Wassenaar	870	Werkendam	1711	Echt-Susteren
632	Woerden	873	Woensdrecht	1714	Sluis
637	Zoetermeer	874	Woudrichem	1719	Drimmelen
638	Zoeterwoude	879	Zundert	1721	Bernheze
642	Zwijndrecht	880	Wormerland	1722	Ferwerderadiel
643	Nederlek	881	Onderbanken	1723	Alphen-Chaam
644	Ouderkerk	882	Landgraaf	1724	Bergeijk
645	Jacobsvoude	885	Arcen en Velden	1728	Bladel
653	Gaasterlân-Sleat	888	Beek	1729	Gulpen-Wittem
654	Borsele	889	Beesel	1730	Tynaarlo
664	Goes	893	Bergen (L)	1731	Midden-Drenthe
668	West Maas en Waal	899	Brunssum	1734	Overbetuwe
677	Hulst	905	Eijsden	1735	Hof van Twente
678	Kapelle	907	Gennep	1740	Neder-Betuwe
683	Wymbritseradiel	917	Heerlen	1742	Rijssen-Holten
687	Middelburg	918	Helden	1771	Geldrop-Mierlo
689	Giessenlanden	928	Kerkrade	1773	Olst-Wijhe
693	Graafstroom	929	Kessel	1774	Dinkelland
694	Liesveld	934	Maasbree	1783	Westland
703	Reimerswaal	935	Maastricht	1842	Midden-Delfland
707	Zederik	936	Margraten	1859	Berkelland
710	Wûnseradiel	938	Meerssen	1876	Bronckhorst
715	Terneuzen	941	Meijel	1883	Sittard-Geleen
716	Tholen	944	Mook en Middelaar	1896	Zwartewaterland
717	Veere	946	Nederweert	1916	Leidschendam-Voorburg
718	Vlissingen	951	Nuth	1926	Pijnacker-Nootdorp
733	Lingewaard	957	Roermond	1955	Montferland
736	De Ronde Venen	962	Schinnen	1987	Menterwolde
737	Tytsjerksteradiel	964	Sevenum		
738	Aalburg	965	Simpelveld		
743	Asten	971	Stein		
744	Baarle-Nassau	981	Vaals		
748	Bergen op Zoom	983	Venlo		
753	Best	984	Venray		
755	Boekel	986	Voerendaal		
756	Boxmeer	988	Weert		
757	Boxtel	993	Meerlo-Wanssum		
758	Breda	994	Valkenburg aan de Geul		

Bijlage 2: Samenwerkingsverbanden en indelingen

figuur 0-1 Stedelijke regio's woningbouwafspraken en woningbehoefteberekeningen

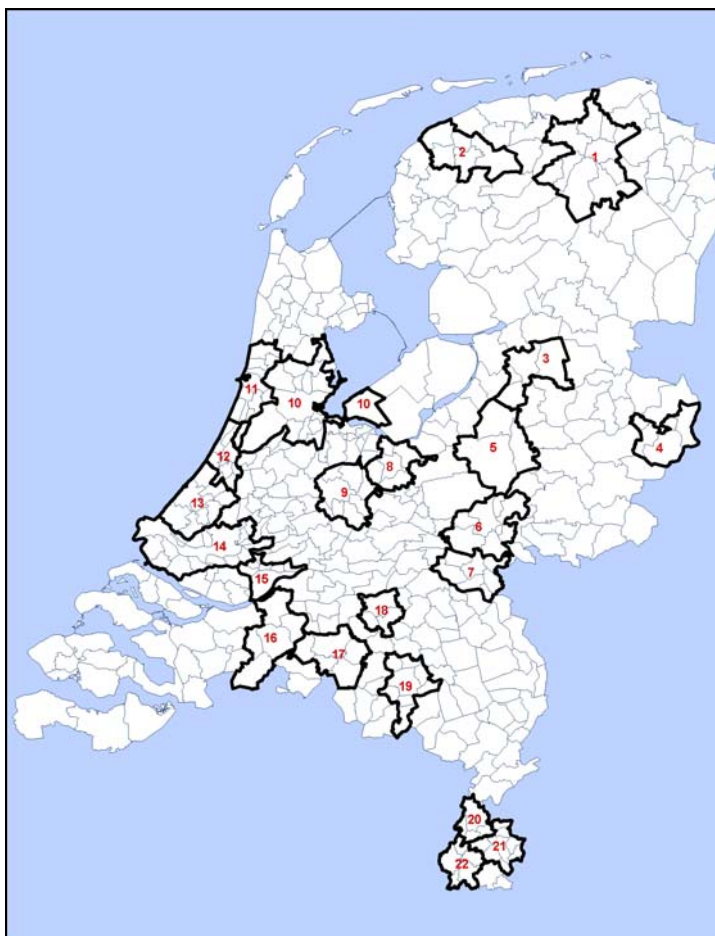
Allereerst wordt in figuur 0-1 gekeken naar de stedelijke regio's, aan de hand waarvan woningbouwafspraken en regionale woningbehoefteberekeningen door VROM worden gemaakt.⁴⁸ In totaal zijn er 26 regio's, waarin enkel Ede als eerder gedefini-

voetnoot

⁴⁸ RIGO, 'Plan capaciteit stedelijke regio's', 2007.

eerde stad geen deel van uit maakt. In vergelijking met de verhuisbewegingen en pendelstromen zijn er heel wat overeenkomsten, maar in bepaalde gevallen zijn er gemeenten die een heel sterke band op deze thema's met de stad in de buurt hebben en niet in één van deze regio's vallen, en andersom. Bekijk bijvoorbeeld de regio's Emmen en Venlo, die hier enkel de stad zelf bevatten, maar uit de verhuisbewegingen en pendelstromen blijkt dat de direct aangrenzende gemeenten een behoorlijk sterke binding met desbetreffende steden hebben.

figuur 0-2 Stadsgewesten

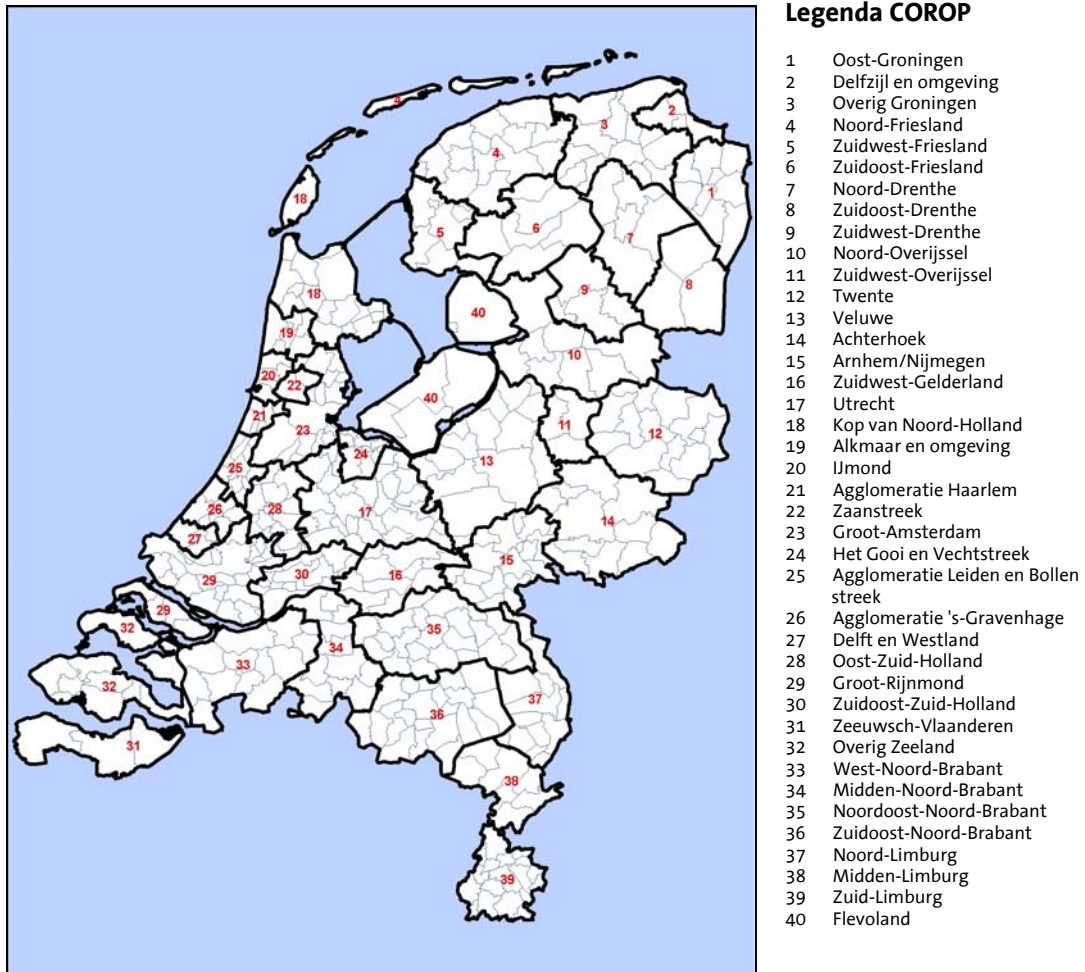

Legenda Stadsgewesten

- 1 Groningen
- 2 Leeuwarden
- 3 Zwolle
- 4 Enschede
- 5 Apeldoorn
- 6 Arnhem
- 7 Nijmegen
- 8 Amersfoort
- 9 Utrecht
- 10 Amsterdam
- 11 Haarlem
- 12 Leiden
- 13 's-Gravenhage
- 14 Rotterdam
- 15 Dordrecht
- 16 Breda
- 17 Tilburg
- 18 's-Hertogenbosch
- 19 Eindhoven
- 20 Geleen/Sittard
- 21 Heerlen
- 22 Maastricht

In figuur 0-2 staan de stadsgewesten afgebeeld. De overeenkomsten met de vorige indeling zijn duidelijk. Toch zijn de regio's in het algemeen kleiner, en zijn er wat minder regio's, waardoor heel wat steden niet in een regio vallen. Zo zijn Alkmaar, Almelo, Venlo, Emmen, Hilversum en Middelburg in geen enkele regio opgenomen.

figuur 0-3 COROP-gebieden

De COROP-gebiedsindeling is een indeling die gebruikt wordt voor analytische doeleinden, en staat voor Coördinaten Commissie Regionaal OnderzoeksProgramma. Elk COROP-gebied heeft een centrale kern met een omliggend verzorgingsgebied. Bij het opstellen van de indeling is bijvoorbeeld rekening gehouden met bestaande woonwerkrelaties. De facto is dat ongeveer dezelfde opzet als van dit onderzoek. Er is echter wel een aantal problemen waarom de COROP-gebiedsindeling niet één-op-één kan worden overgenomen. Zo is daar het eerder genoemde probleem van de landsdekking. In de COROP-gebieden zijn ook alle plattelandsgemeenten opgenomen, zonder dat zij een echte binding met een stad hebben. Het meenemen van dat soort gebieden in een stedelijk regionale indeling is daarom een redelijk onzinnige handeling. Daarnaast zijn niet alle centrale kernen van de COROP-gebieden steden volgens de definitie van dit onderzoek, kijk bijvoorbeeld naar ‘Zuid-West Friesland’ en ‘Overig Zeeland’. Ten slotte volgt de indeling van de COROP-gebieden de provinciale indeling. Het kan best zijn dat een stedelijke regio meerdere provincies beslaat. Denk bijvoorbeeld aan de stedendriehoek Apeldoorn-Zutphen-Deventer, die zowel in Gelderland als Overijssel ligt.

figuur 0-4 Politieregio's

Legenda Politieregio's

- 1 Groningen
- 2 Friesland
- 3 Drenthe
- 4 IJsselland
- 5 Twente
- 6 Noord- en Oost-Gelderland
- 7 Gelderland-Midden
- 8 Gelderland-Zuid
- 9 Utrecht
- 10 Noord-Holland-Noord
- 11 Zaanstreek-Waterland
- 12 Kennemerland
- 13 Amsterdam-Amstelland
- 14 Gooi en Vechtstreek
- 15 Haaglanden
- 16 Hollands Midden
- 17 Rotterdam-Rijnmond
- 18 Zuid-Holland-Zuid
- 19 Zeeland
- 20 Midden- en West-Brabant
- 21 Brabant-Noord
- 22 Brabant-Zuidoost
- 23 Limburg-Noord
- 24 Limburg-Zuid
- 25 Flevoland

In figuur 0-4 staan de politieregio's afgebeeld. Ook deze indeling is landsdekkend. Verder valt op dat er wat minder regio's aanwezig zijn. In het noorden is een provincie bijvoorbeeld gewoon de regio, zo ook de regio rond de stad Groningen. De regio Amsterdam is hier behoorlijk beperkt ten opzichte van de andere regio's. De gemeenten aan de noordkant behoren hier tot de regio Zaanstreek.

figuur 0-5 GGD-regio's

Legenda GGD-regio's

- 106 Hulpverleningsdienst Groningen
- 706 GGD Drenthe
- 1006 GGD Regio IJssel-Vecht
- 1106 GGD Regio Twente
- 1406 GGD Gelre-IJssel
- 1606 GGD Regio Noord-Veluwe
- 1906 Hulpverlening Gelderland-Midden
- 2006 GGD Rivierenland
- 2106 GGD Regio Nijmegen
- 2206 Hulpverleningsdienst Flevoland
- 2306 GGD Eemland
- 2406 GG en GD Utrecht
- 2506 GGD Midden-Nederland
- 2707 GGD Hollands-Noorden
- 3107 Hulpverleningsdienst Kennemerland
- 3406 GGD Amsterdam
- 3606 GGD Gooi en Vechtstreek
- 3906 GGD Den Haag
- 4106 GGD Zuid-Holland-West
- 4506 GGD Hollands-Midden
- 4607 GGD Rotterdam-Rijnmond
- 4806 GGD Regio Zuid-Holland-Zuid
- 4906 GGD Zuid-Hollandse Eilanden
- 5006 GGD Zeeland
- 5206 GGD West-Brabant
- 5406 GGD Hart voor Brabant
- 5608 GGD Brabant-Zuidoost
- 5906 GGD Noord- en Midden-Limburg
- 6106 GGD Zuid-Limburg
- 7206 GGD Fryslân
- 7306 GGD Zaanstreek/Waterland

Ten slotte staat in figuur 0-5 de GGD-indeling afgebeeld. De overeenkomsten met de politieregio's zijn sterk. Belangrijkste verschillen zijn de stad Utrecht en de regio's in het Westland. De vier pilotregio's Arnhem, Amsterdam, Haarlem en Groningen zijn hetzelfde.

Bijlage 3: Segregatie binnen de stedelijke regio's

In de thematische profielen zijn de stedelijke regio's als eenheden beschouwd. De facto betekent dit dat alle data van de gemeenten binnen een stedelijke regio 'bij elkaar worden opgeteld' tot een cijfer voor de stedelijke regio. Voor veel van de indicatoren wijzen overeenkomsten op de variabelen op een teken van eenheid tussen stad en ommeland. Er zijn echter ook variabelen waarvoor geldt dat stad en het ommeland van elkaar verschillen, maar waar dat verschil een teken van eenheid is. In de steden bevinden zich bijvoorbeeld relatief veel huurwoningen, omdat daar in het interbellum en de vroegnaoorlogse periode veel sociale huurwoningen zijn gebouwd. Dat betekent dat de steden een belangrijke taak hebben om voor woonegelegenheid voor de lager inkomensgroepen te zorgen. Middelbare en hogere inkomens zijn, mede hierdoor, relatief veel in de omliggende gemeenten te vinden. Zo ontstaat er dus een segregatie tussen steden en het ommeland op dit soort indicatoren.

In tabel 0-1 staan per stedelijke regio segregatie-indices voor indicatoren waarvoor de complementariteit tussen steden en achterland een teken van complementariteit is. Voor de variabelen is bijvoorbeeld berekend hoe groot het aandeel banen van de stedelijke regio is die zich in de centrumstad van desbetreffende stedelijke regio bevinden. Bijvoorbeeld, als stedelijke regio X in totaal 100.000 huurwoningen bevat, waarvan 60.000 in centrumstad X, dan is het aandeel huurwoningen in de centrumstad zestig procent. Dit getal zegt iets over de segregatie tussen stad en ommeland. Waar het aandeel groter is, is de segregatie tussen stad en de andere gemeenten binnen de stedelijke regio groter.

Een viertal stedelijke regio's (Almere, Lelystad, Zoetermeer en Schiedam) bestaat enkel uit de centrumsteden, en nog eens drie uit slechts één of twee andere (kleine) gemeenten, namelijk Ede, Helmond en Zaanstad. Voor de eerste vier gevallen kan geen segregatie worden uitgerekend, en voor de tweede categorie valt de segregatie per definitie hoog uit, vanwege het lage aantal gemeenten in de stedelijke regio. Daardoor hebben segregatie-indices geen waarde voor deze stedelijke regio's.

tabel 0-1 Segregatie-indices stedelijke regio's

stedelijke regio	cluster	Aandeel niet-westerse allochtonen 2007	Aandeel niet-westerse allochtonen 2020	Aandeel huishoudens sociaal minimum	Aandeel huishoudens hoog inkomen	Aandeel eenoudergezinnen	Aandeel laagopgeleiden	Aandeel huurwoningen	Aandeel meergezinswoningen
Alkmaar	1	61%	45%	52%	34%	48%	42%	57%	70%
Arnhem	1	74%	60%	58%	30%	48%	42%	51%	72%
Hilversum	1	57%	55%	47%	43%	48%	54%	53%	63%
Utrecht	1	64%	59%	57%	34%	43%	43%	50%	60%
Amsterdam	2	67%	58%	69%	37%	57%	57%	66%	77%
Dordrecht	2	75%	64%	73%	56%	67%	63%	65%	68%
Eindhoven	2	78%	70%	60%	37%	53%	54%	62%	74%
Enschede	2	64%	67%	61%	42%	54%	51%	55%	61%
Haarlem	2	72%	65%	59%	46%	56%	54%	57%	61%
Leiden	2	75%	67%	74%	51%	63%	69%	68%	73%
Rotterdam	2	73%	64%	66%	33%	58%	56%	60%	66%
's-Gravenhage	2	72%	63%	65%	41%	57%	57%	54%	64%
Sittard-Geleen	2	70%	66%	60%	47%	55%	54%	60%	72%
Breda	3	62%	58%	59%	47%	56%	44%	58%	79%
Groningen	3	68%	53%	58%	32%	51%	38%	61%	85%
Leeuwarden	3	75%	66%	58%	37%	54%	37%	58%	90%
Zwolle	3	74%	67%	58%	46%	58%	39%	60%	72%
Heerlen	4	56%	48%	44%	29%	39%	40%	44%	48%
Middelburg	4	41%	44%	40%	44%	42%	36%	40%	35%
Almelo	5	91%	81%	69%	42%	60%	50%	63%	94%
Nijmegen	5	79%	70%	69%	43%	61%	56%	67%	84%
's-Hertogenbosch	5	75%	70%	61%	48%	58%	53%	68%	88%
Venlo	5	80%	76%	67%	43%	59%	47%	64%	86%
Amersfoort	6	82%	82%	75%	60%	70%	66%	75%	87%
Apeldoorn	6	78%	77%	70%	67%	72%	60%	71%	87%
Deventer	6	92%	89%	79%	66%	78%	71%	80%	91%
Emmen	6	78%	77%	68%	60%	70%	66%	70%	83%
Haarlemmermeer	6	86%	85%	68%	72%	72%	60%	68%	76%
Hengelo	6	81%	78%	69%	54%	67%	64%	71%	90%
Maastricht	6	86%	82%	74%	54%	71%	70%	78%	89%
Tilburg	6	82%	78%	74%	52%	68%	62%	71%	87%

Op basis van bovenstaande tabel is een clusteranalyse gedaan om steden die op een gelijksoortige manier segregeren te identificeren. Er kunnen zes clusters onderscheiden worden. In tabel 0-2 is te zien wat per cluster de gemiddelde segregatiescore is.

- ✓ *Cluster 1 bestaat uit de stedelijke regio's Alkmaar, Arnhem, Hilversum en Utrecht.* In deze cluster is de segregatie over de verschillende indicatoren met het achterland iets minder sterk dan het gemiddelde van de stedelijke regio's. Daarnaast is het aandeel huishoudens met een hoog inkomen in de stad relatief laag. Ook zijn in de stad relatief weinig huishoudens op of onder het sociaal minimum en weinig laagopgeleiden aanwezig. Ten slotte is het aandeel huur- en meergezinswoningen in de stad ook wat lager.
- ✓ *Cluster 2 bestaat uit de stedelijke regio's Amsterdam, Dordrecht, Eindhoven, Enschede, Haarlem, Leiden, Rotterdam, Den Haag en Sittard-Geleen.* Qua segregatie bevinden deze stedelijke regio's zich rond het gemiddelde van de stedelijke regio's. In de centrumsteden zijn er net iets minder huur- en meergezinswoningen dan in de andere stedelijke regio's. Ook de meeste sociaal-economische indicatoren bevinden zich net onder het gemiddelde. Enkel het

aandeel laagopgeleiden in de centrale stad ligt iets hoger dan in de rest van de stedelijke regio.

- ✓ *Cluster 3 bestaat uit de stedelijke regio's Breda, Groningen, Leeuwarden en Zwolle.* In deze cluster van stedelijke regio's is vooral het hoge aandeel meergezinswoningen in de stad opvallend. Wat betreft de meeste andere variabelen, zitten deze stedelijke regio's iets onder het gemiddelde van de andere stedelijke regio's. Uitzondering is het aandeel laagopgeleiden, wat duidelijk lager is dan in de andere stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 4 bestaat uit de stedelijke regio's Heerlen en Middelburg.* De segregatie van de beide stedelijke regio's van dit cluster valt duidelijk lager uit dan het gemiddelde. In de regio Middelburg is de stad Middelburg zelf al niet enorm groot, en is ook nog eens het nauwelijks kleinere Vlissingen te vinden. Het lijkt daarom aannemelijk dat beide gemeenten op gelijksoortige manieren de indicatoren vullen. De stad Heerlen is zelf ook niet enorm groot, maar heeft wel een binding met relatief veel omliggende gemeenten. Mede hierdoor worden de indicatoren meer gedeeld tussen stad en ommeland dan in de andere stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 5 bestaat uit de stedelijke regio's Almelo, Nijmegen, Den Bosch en Venlo.* Deze stedelijke regio's segregeren op een aantal indicatoren duidelijk van het ommeland. Zo bevinden de meeste niet-westerse allochtonen en meergezinswoningen van de regio zich in de stad. Op de andere indicatoren is het aandeel in de stad meestal net iets hoger dan het gemiddelde van de stedelijke regio's.
- ✓ *Cluster 6 bestaat uit de stedelijke regio's Amersfoort, Apeldoorn, Deventer, Emmen, Haarlemmermeer, Hengelo, Maastricht en Tilburg.* Op alle onderzochte indicatoren segregeren deze stedelijke regio's meer dan het gemiddelde van alle stedelijke regio's.

tabel 0-2 Gemiddelde segregatie-indices clusters

cluster	Aandeel niet-westerse allochtonen 2007	Aandeel niet-westerse allochtonen 2020	Aandeel huishoudens sociaal minimum	Aandeel huishoudens hoog inkomen	Aandeel eenoudergezinnen	Aandeel laagopgeleiden	Aandeel huurwoningen	Aandeel meergezinswoningen
1	64%	55%	54%	35%	47%	45%	53%	66%
2	72%	65%	65%	43%	58%	57%	61%	68%
3	70%	61%	58%	41%	55%	40%	59%	82%
4	49%	46%	42%	37%	41%	38%	42%	42%
5	81%	74%	67%	44%	60%	52%	66%	88%
6	83%	81%	72%	61%	71%	65%	73%	86%
gemiddelde	73%	67%	63%	46%	58%	53%	62%	75%

Een belangrijk nadeel van deze methode volgt uit het gebruik van gemeentecijfers in dit onderzoek. De gemeentegrenzen zijn bestuurlijk bepaald en komen niet overeen met de stadsgrenzen. Zo scoort Tilburg sinds de annexatie van Berkel-Enschot aanmerkelijk beter op indicatoren als de aanwezigheid van hoge inkomens. Door deze annexatie zijn de verschillen met het ommeland dusdanig verkleind, dat het haast lijkt alsof Tilburg geen industriestad is met overwegend lage inkomen, maar een stad met traditioneel veel hoge inkomens zoals Amersfoort of Maastricht.

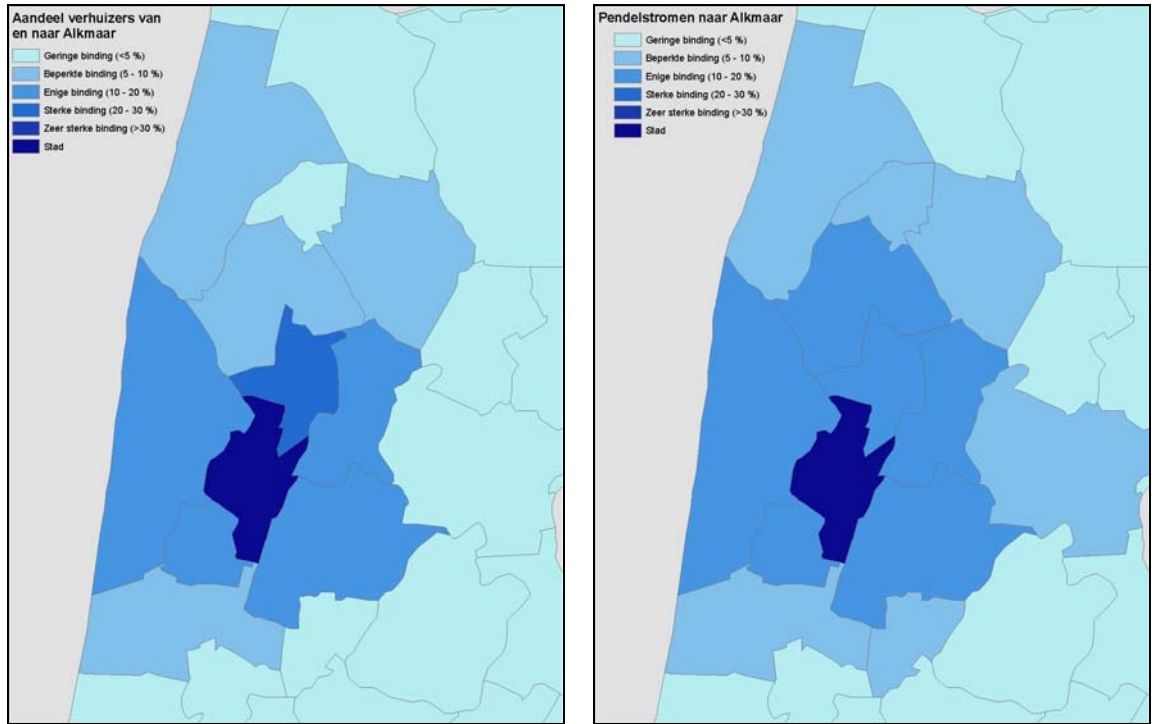
Omdat het gemeenteniveau in dit onderzoek als uitgangspunt geldt, zijn dit soort problemen hier niet op te lossen. Om deze reden is in deze studie geen gebruikge-
maakt van segregatiescores (berekend op gemeentelijk niveau).

12

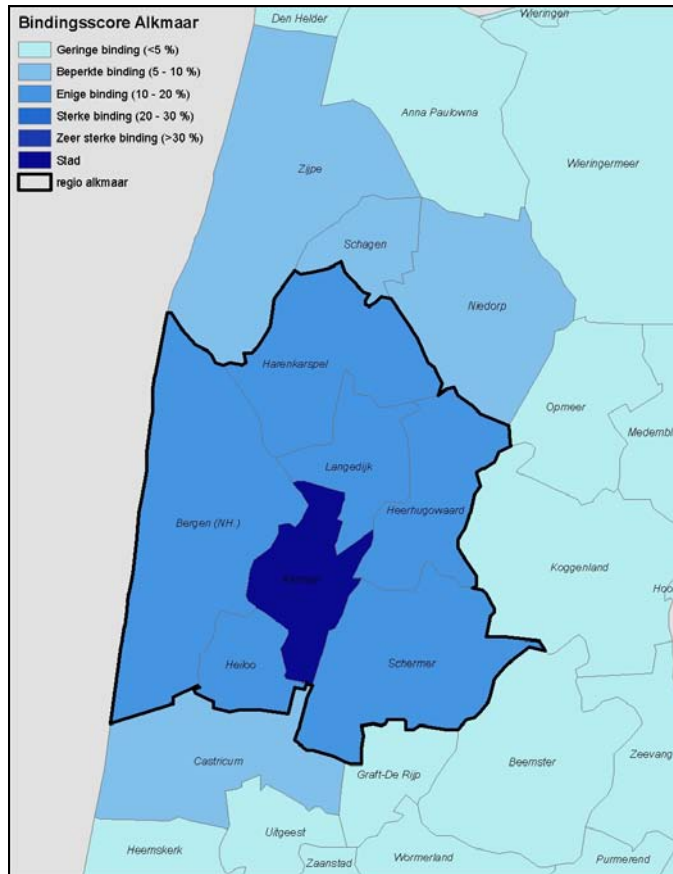
Bijlage 4: Afbakening stedelijke regio's

Stedelijke regio Alkmaar

figuur 12-1 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Alkmaar (rechts)

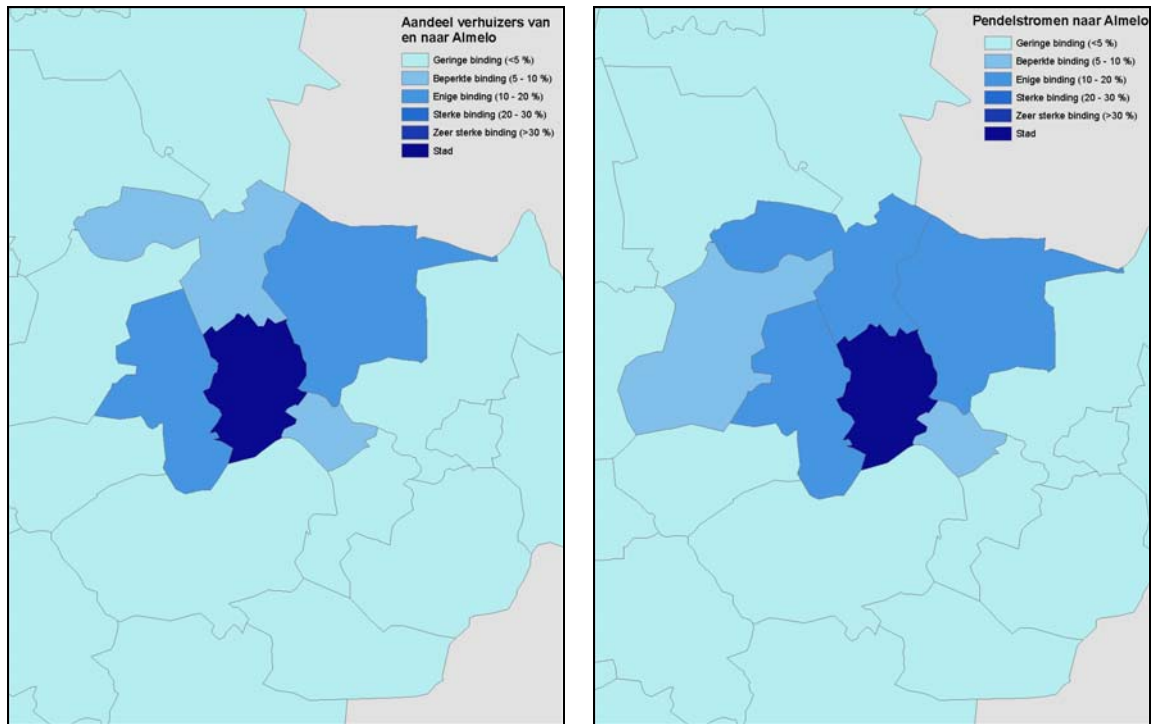

figuur 12-2 Bindingscore Alkmaar

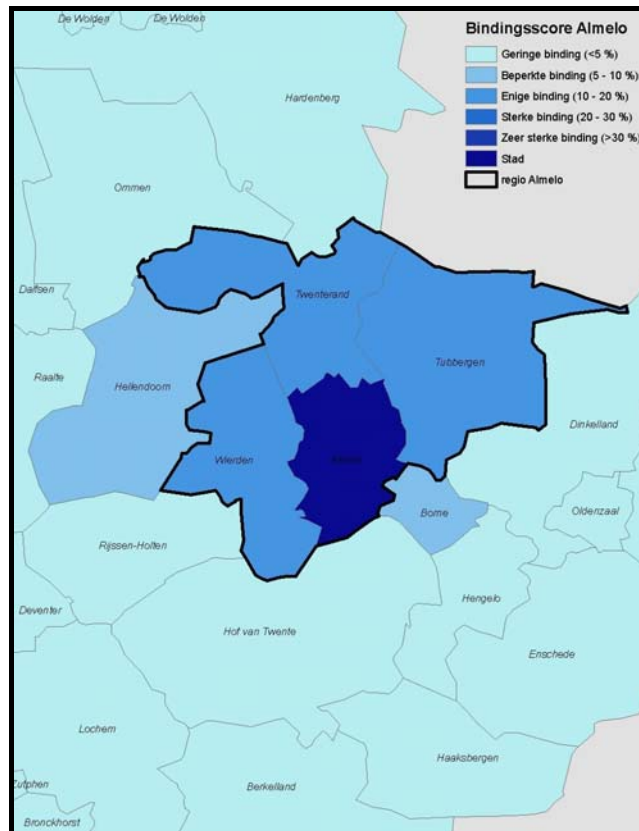

Stedelijke regio Almelo

figuur 12-3 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Almelo (rechts)

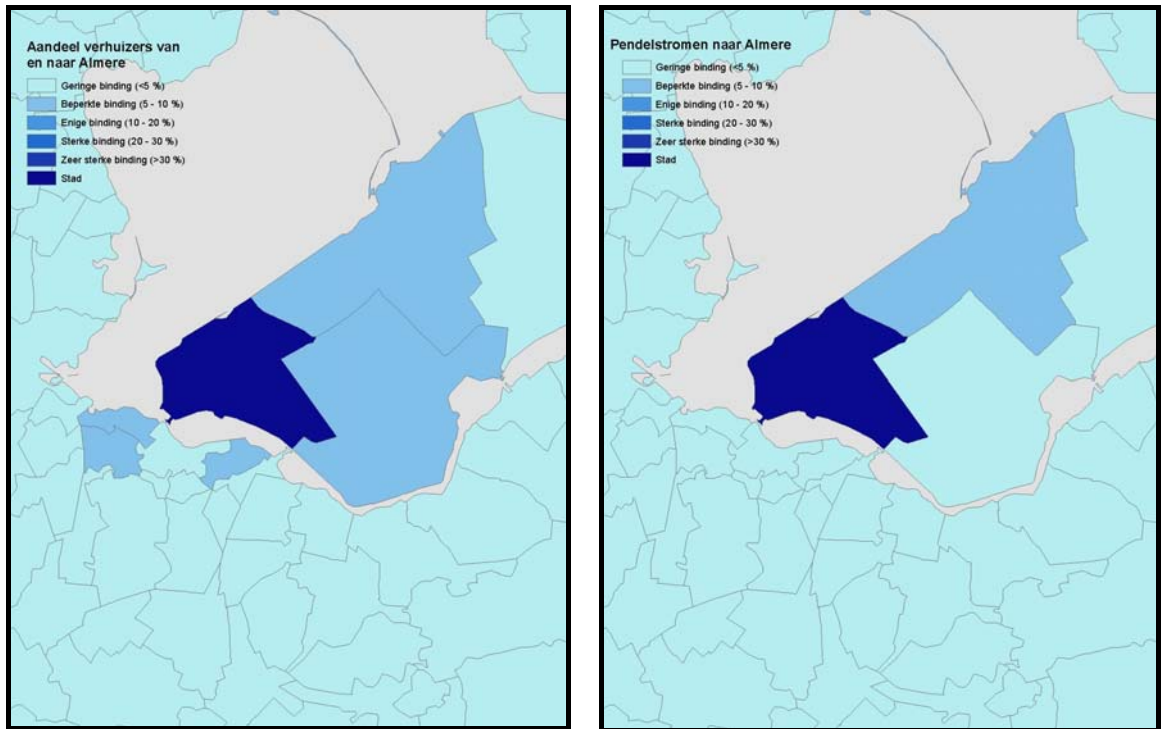

figuur 12-4 Bindingscore Almelo

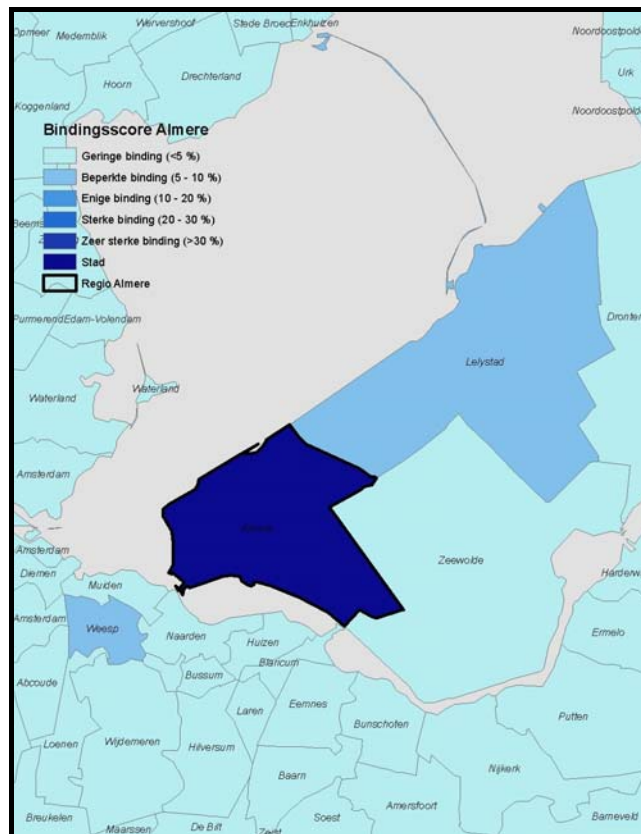

Stedelijke regio Almere

figuur 12-5 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Almere (rechts)

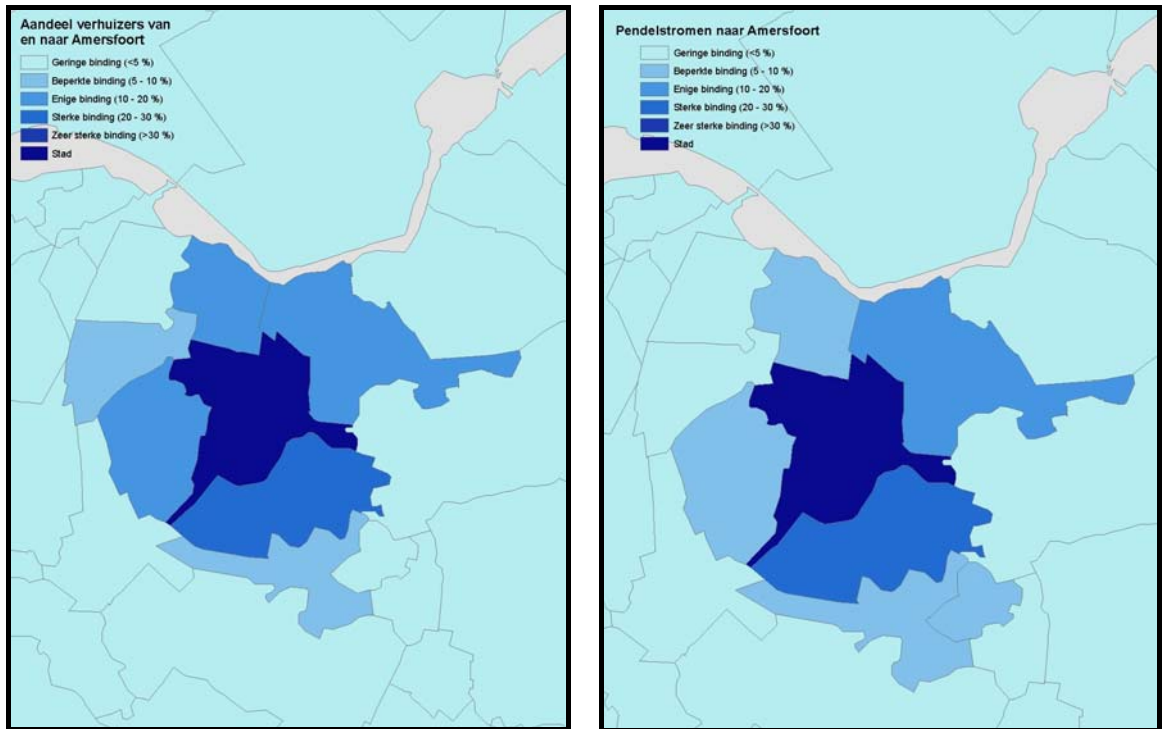

figuur 12-6 Bindingscore Almere

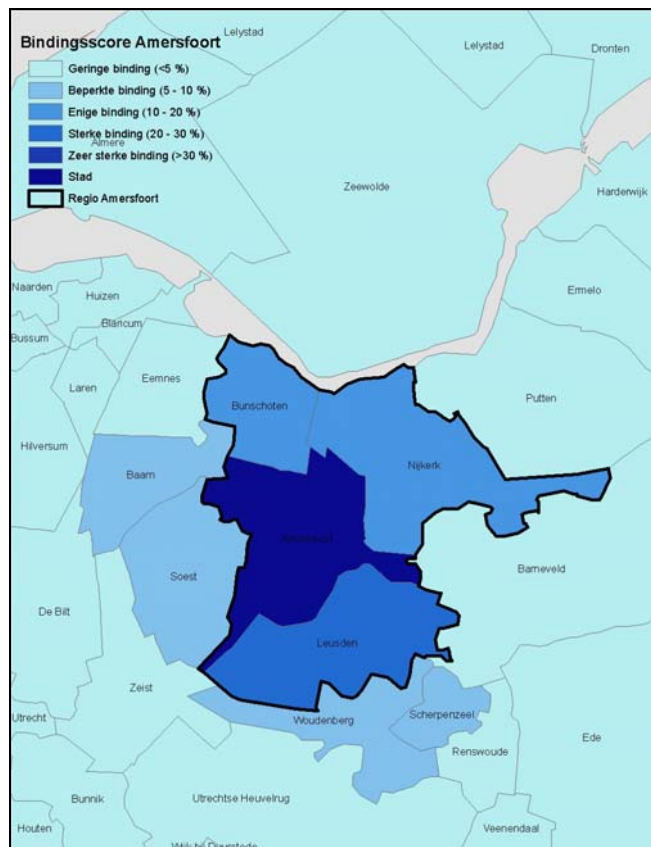

Stedelijke regio Amersfoort

figuur 12-7 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Amersfoort (rechts)

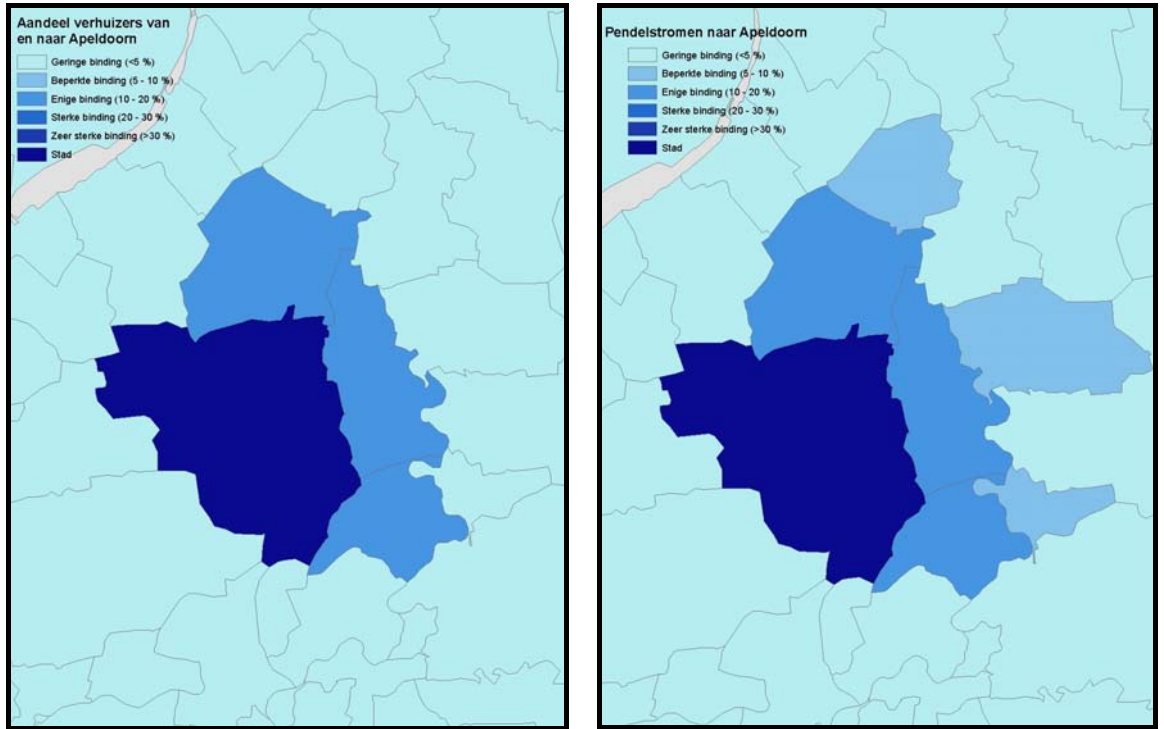

figuur 12-8 Bindingscore Amersfoort

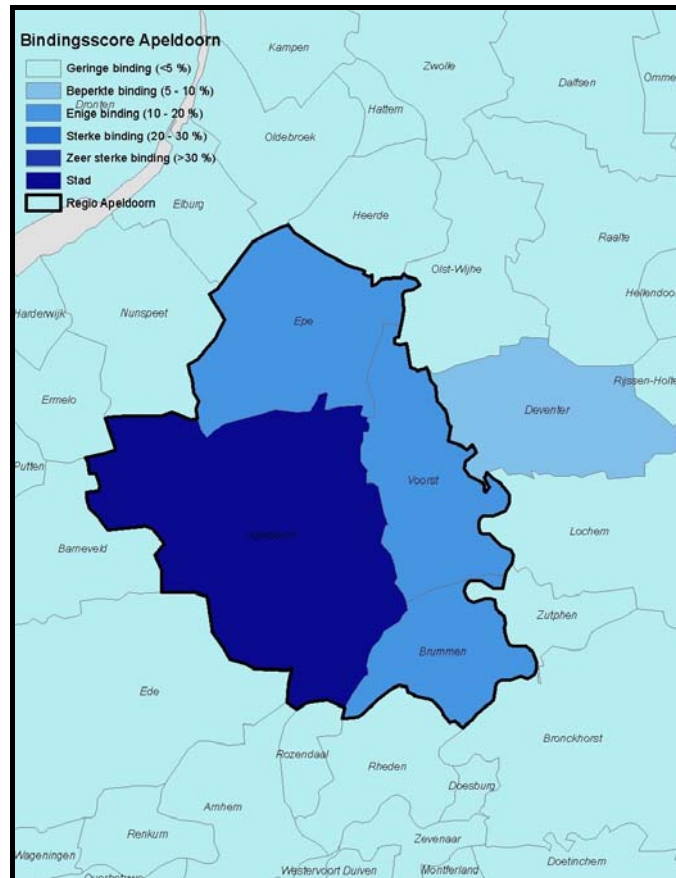

Stedelijke regio Apeldoorn

figuur 12-11 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Apeldoorn (rechts)

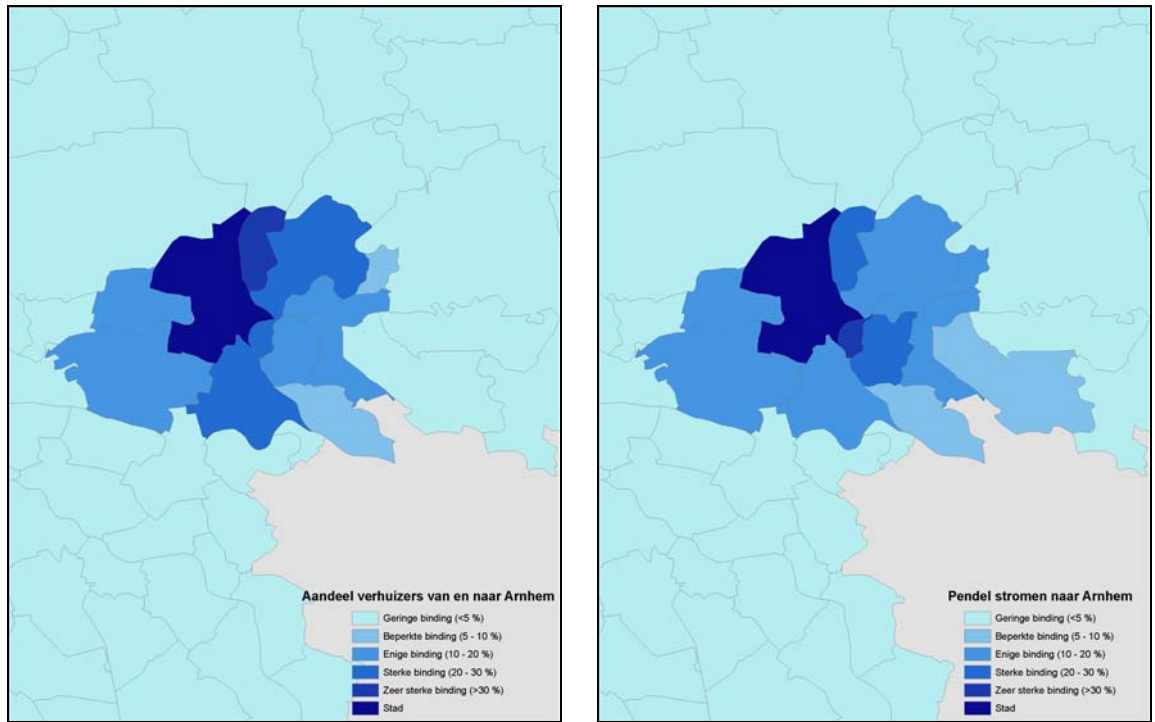

figuur 12-12 Bindingscore Apeldoorn

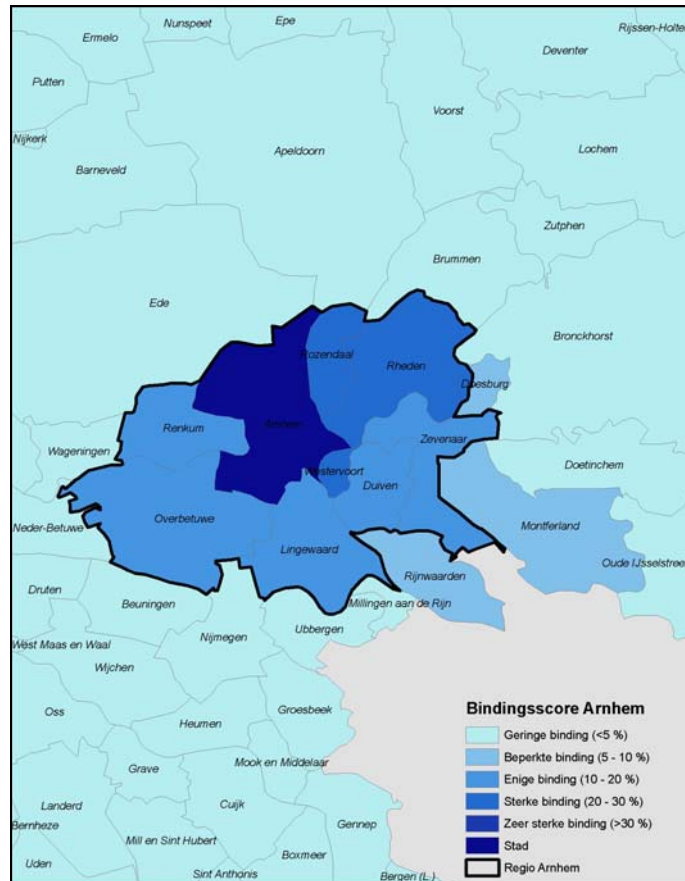

Stedelijke regio Arnhem

figuur 12-13 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Arnhem (rechts)

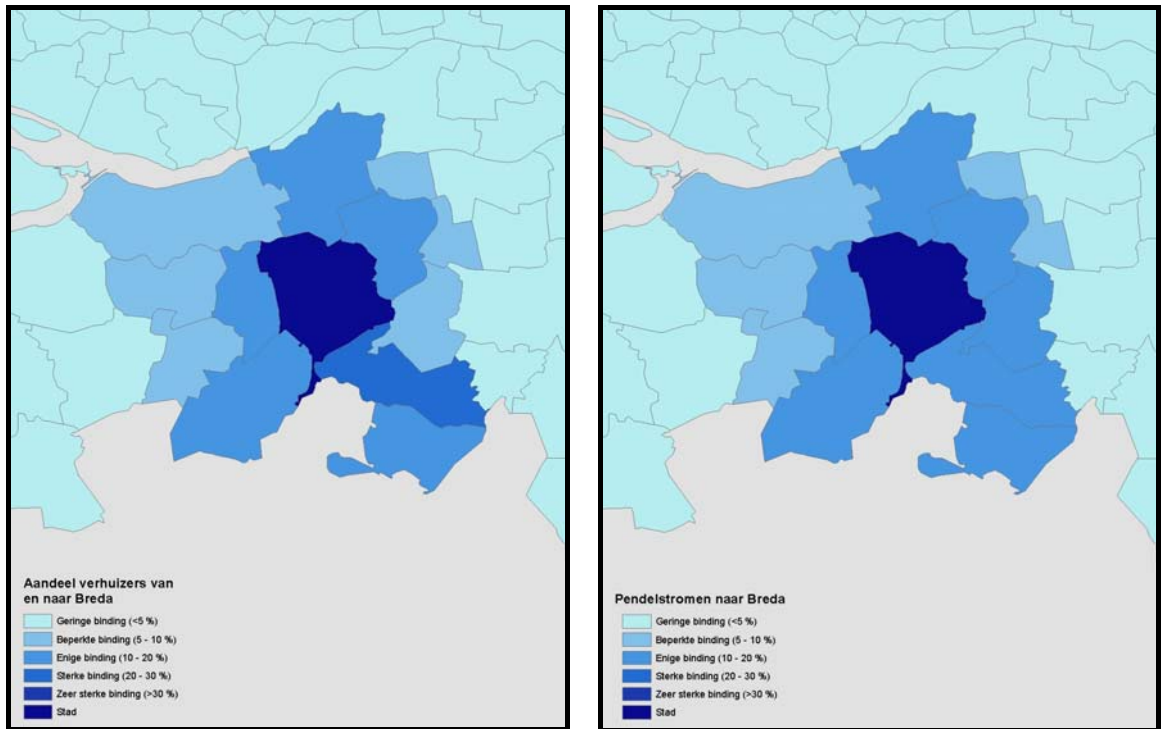

figuur 12-14 Bindingscore Arnhem

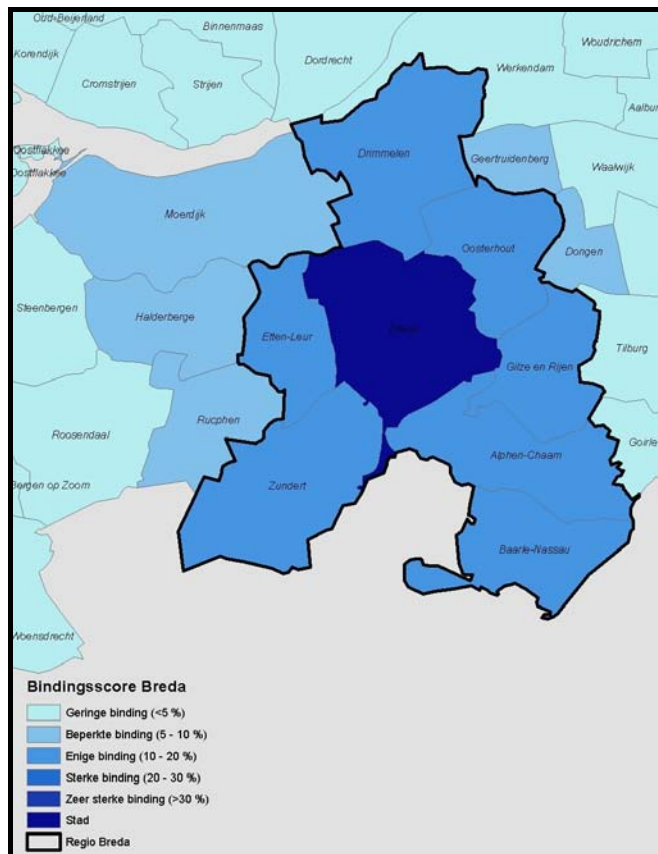

Stedelijke regio Breda

figuur 12-15 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Breda (rechts)

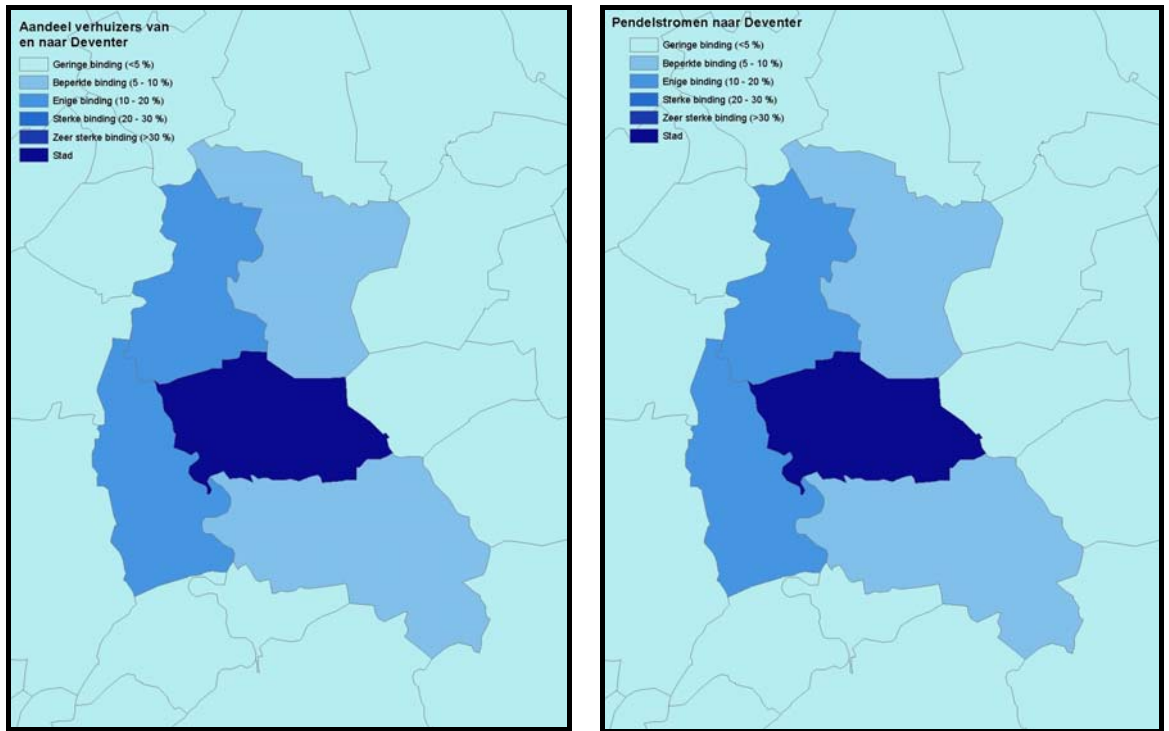

figuur 12-16 Bindingscore Breda

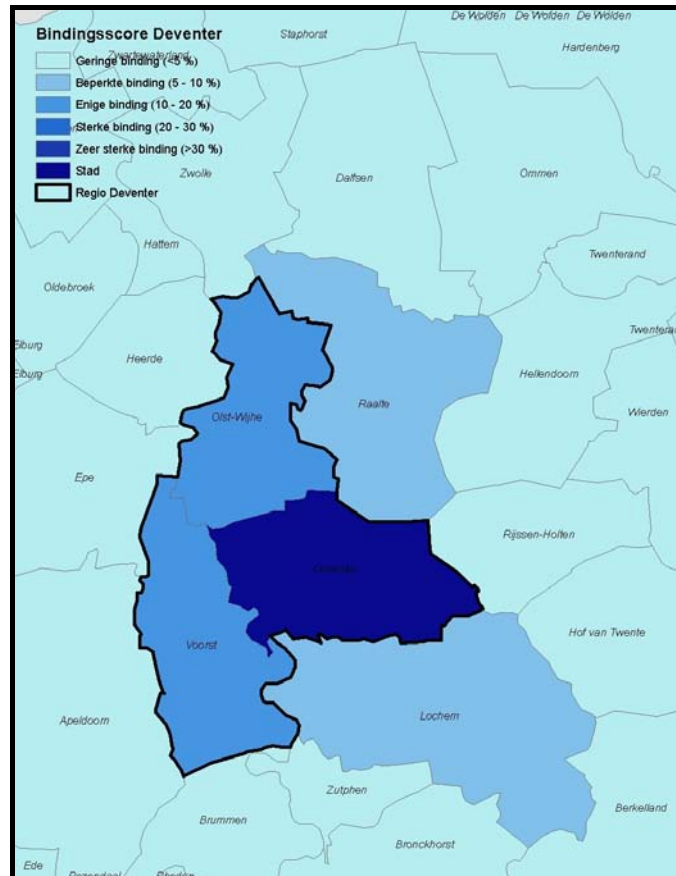

Stedelijke regio Deventer

figuur 12-17 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Deventer (rechts)

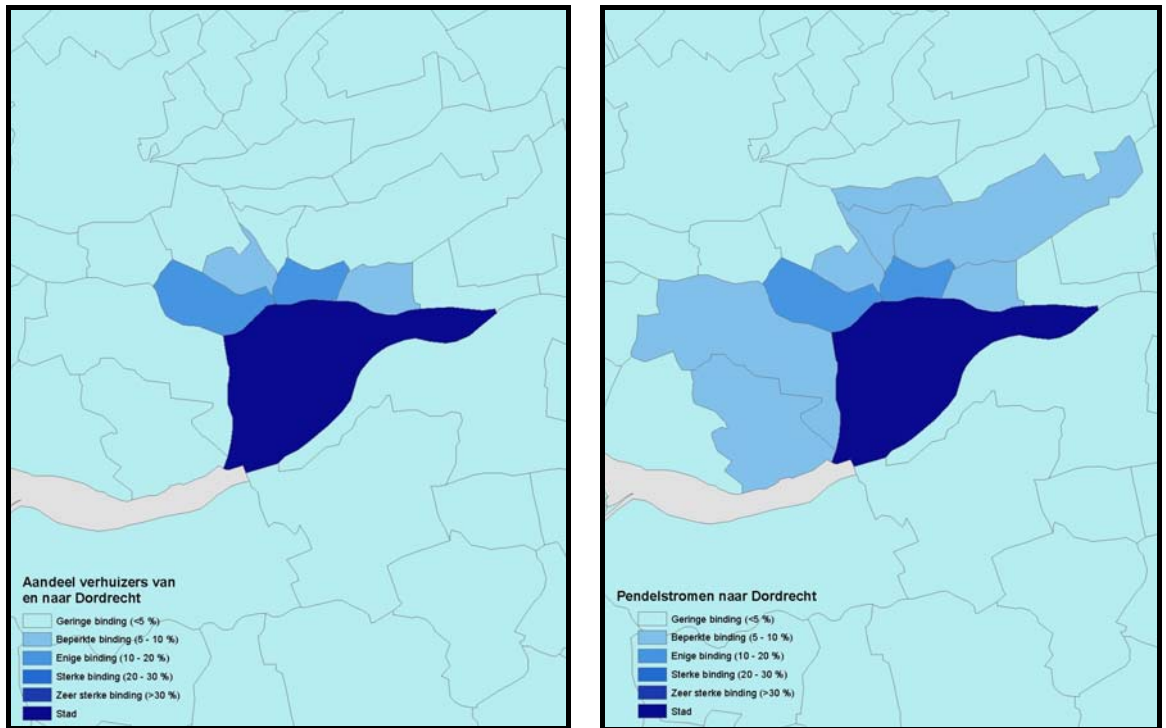

figuur 12-18 Bindingscore Deventer

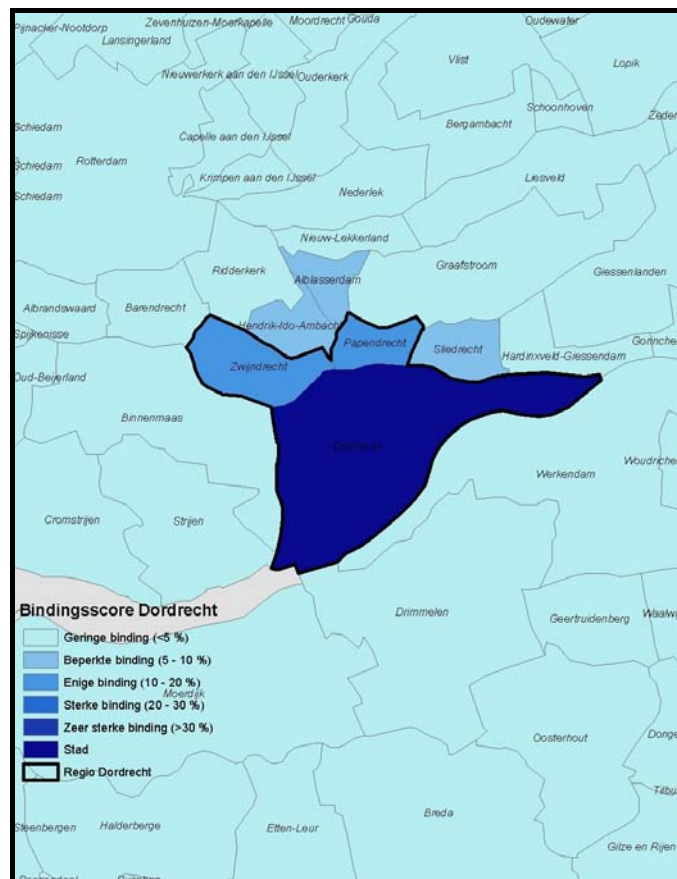

Stedelijke regio Dordrecht

figuur 12-19 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Dordrecht (rechts)

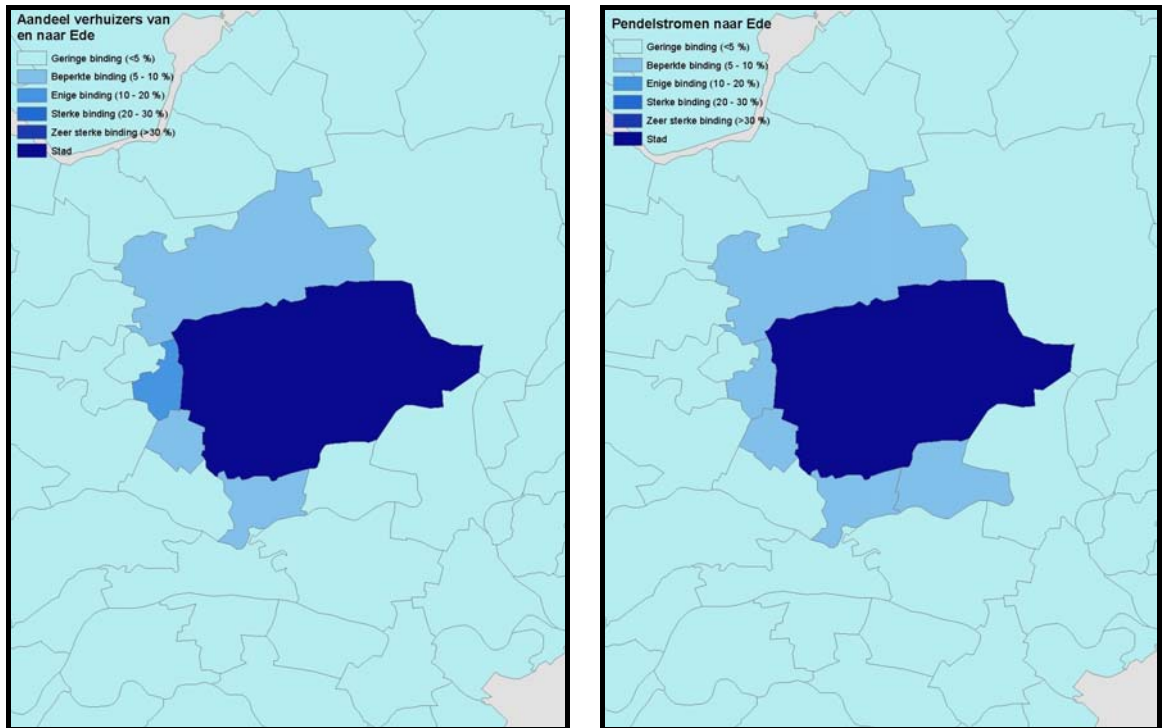

figuur 12-20 Bindingscore Dordrecht

Stedelijke regio Ede

figuur 12-21 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Ede (rechts)

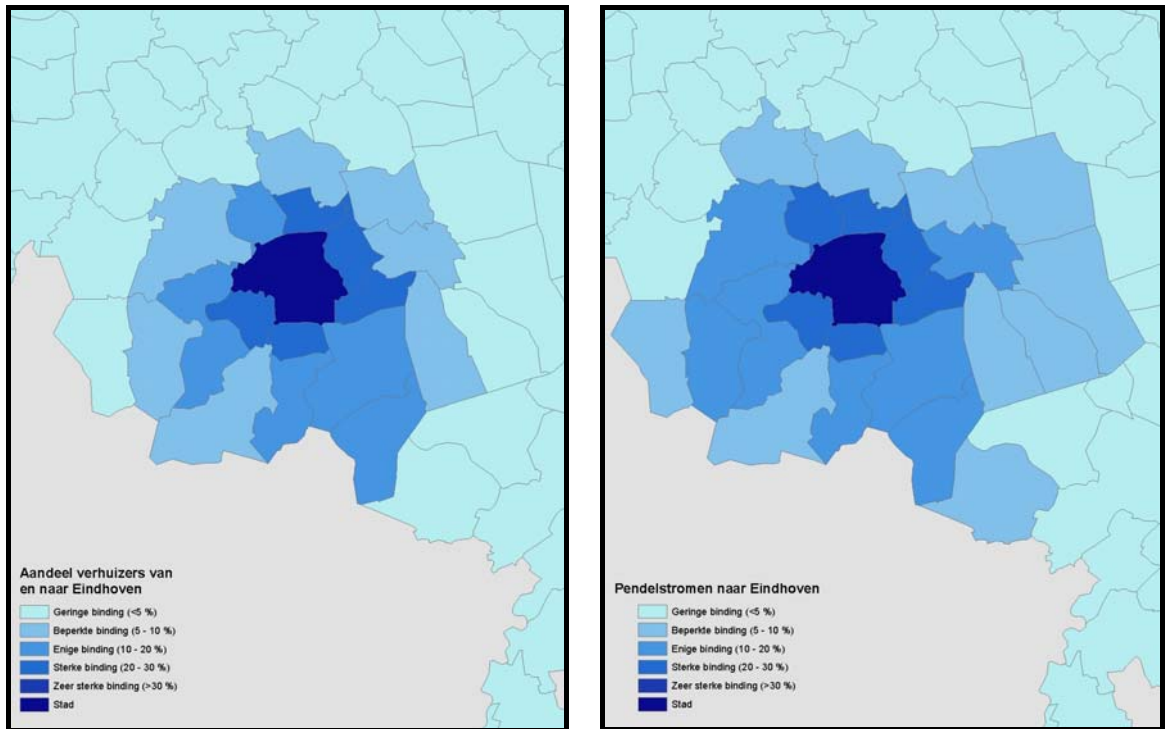

figuur 12-22 Bindingscore Ede

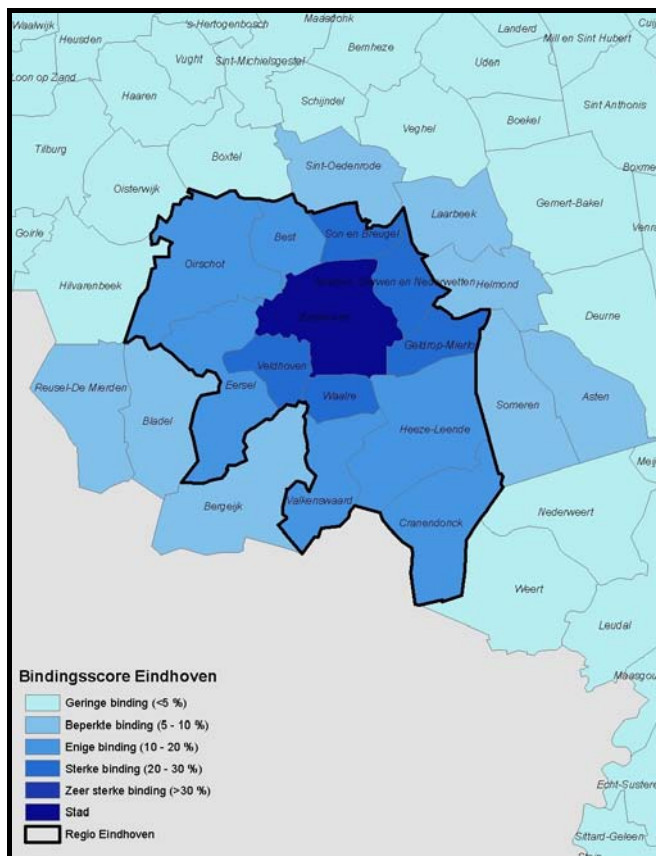

Stedelijke regio Eindhoven

figuur 12-23 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Eindhoven (rechts)

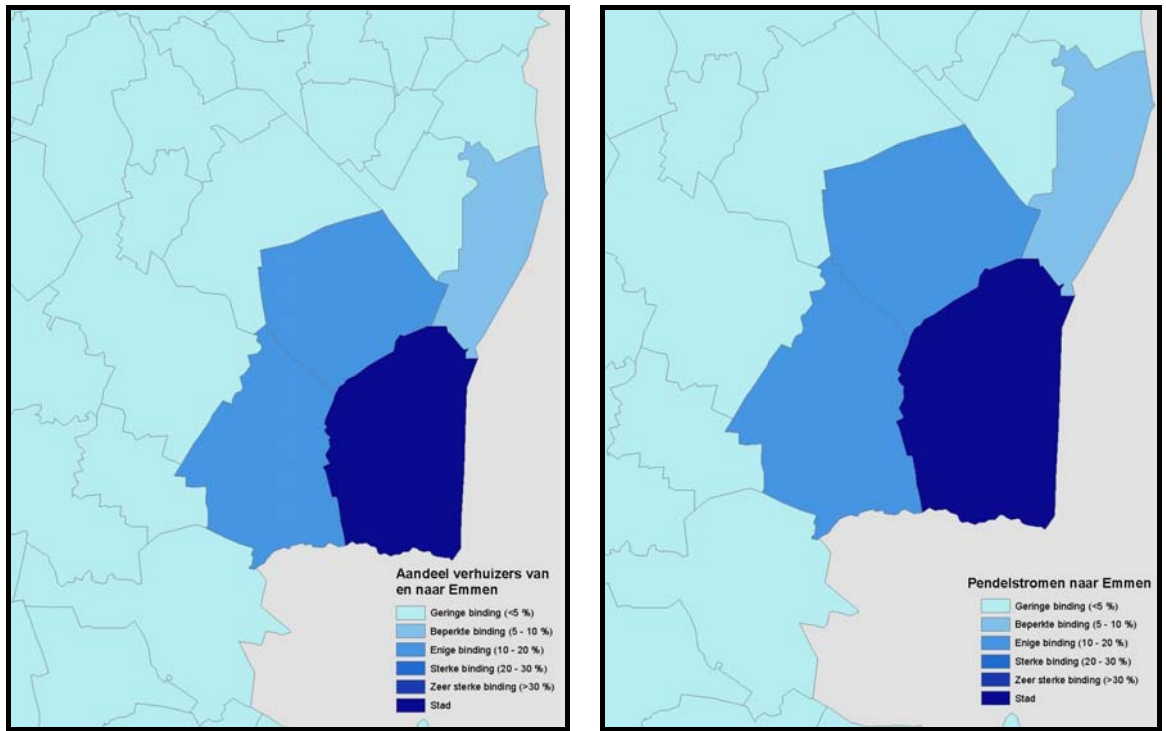

figuur 12-24 Bindingscore Eindhoven

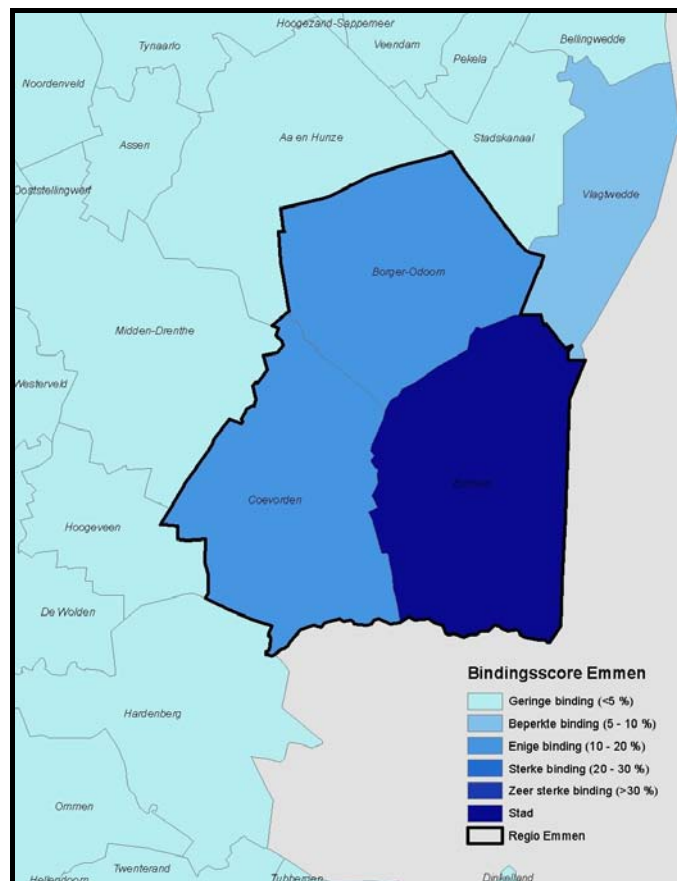

Stedelijke regio Emmen

figuur 12-25 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Emmen (rechts)

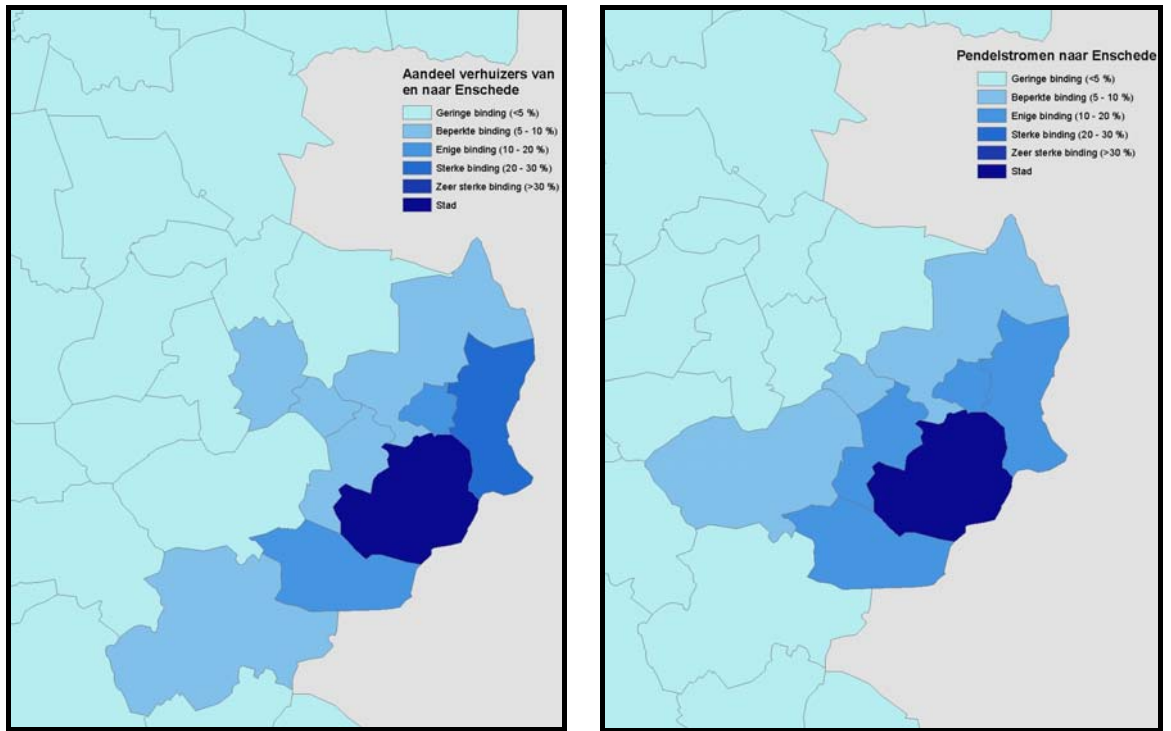

figuur 12-26 Bindingscore Emmen

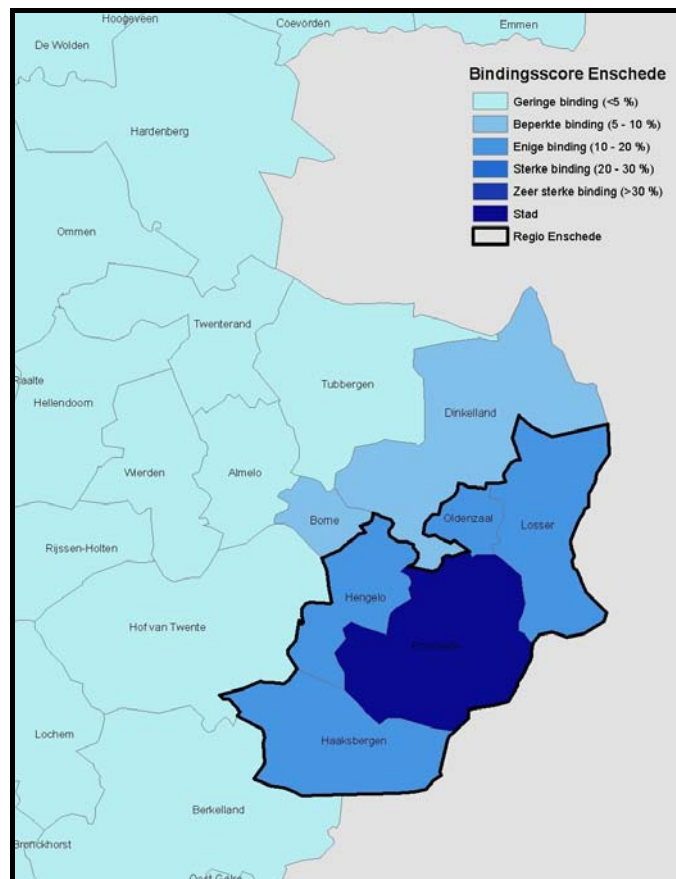

Stedelijke regio Enschede

figuur 12-27 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Enschede (rechts)

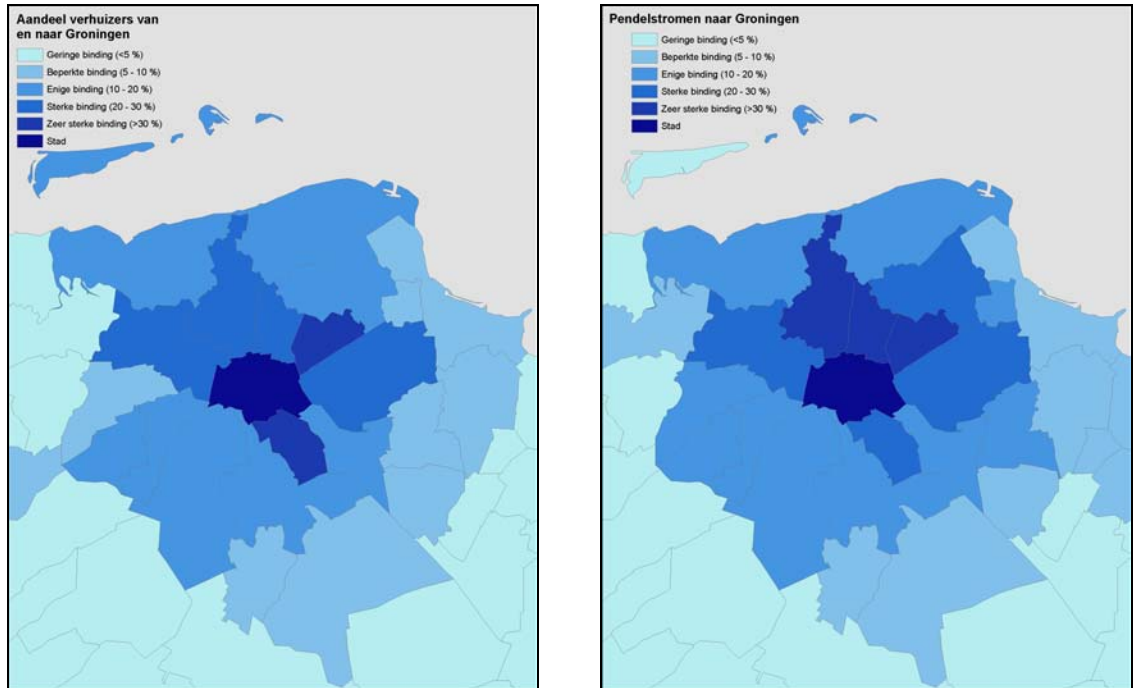

figuur 12-28 Bindingscore Enschede

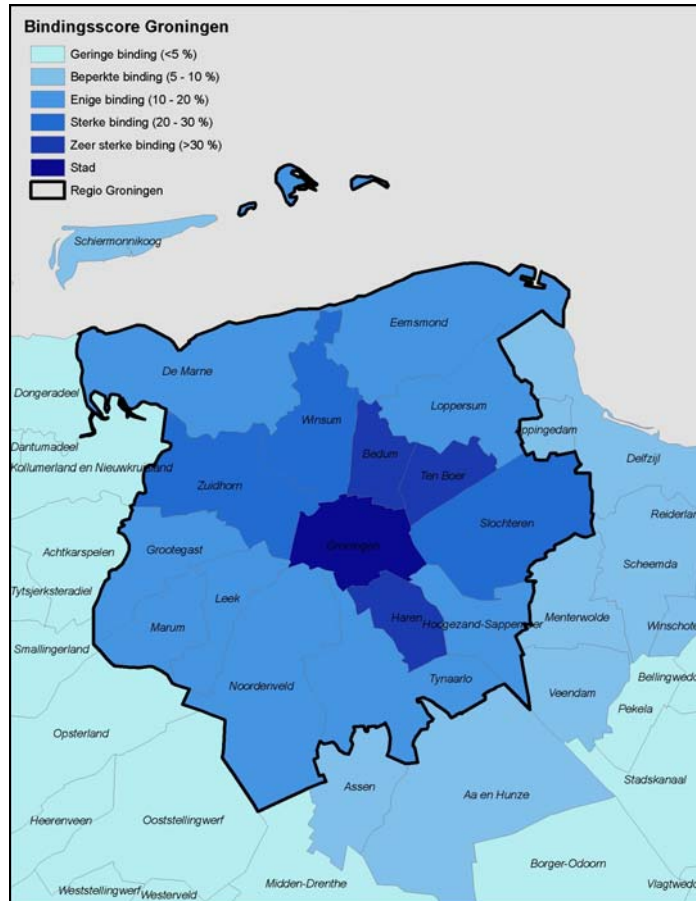

Stedelijke regio Groningen

figuur 12-29 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Groningen (rechts)

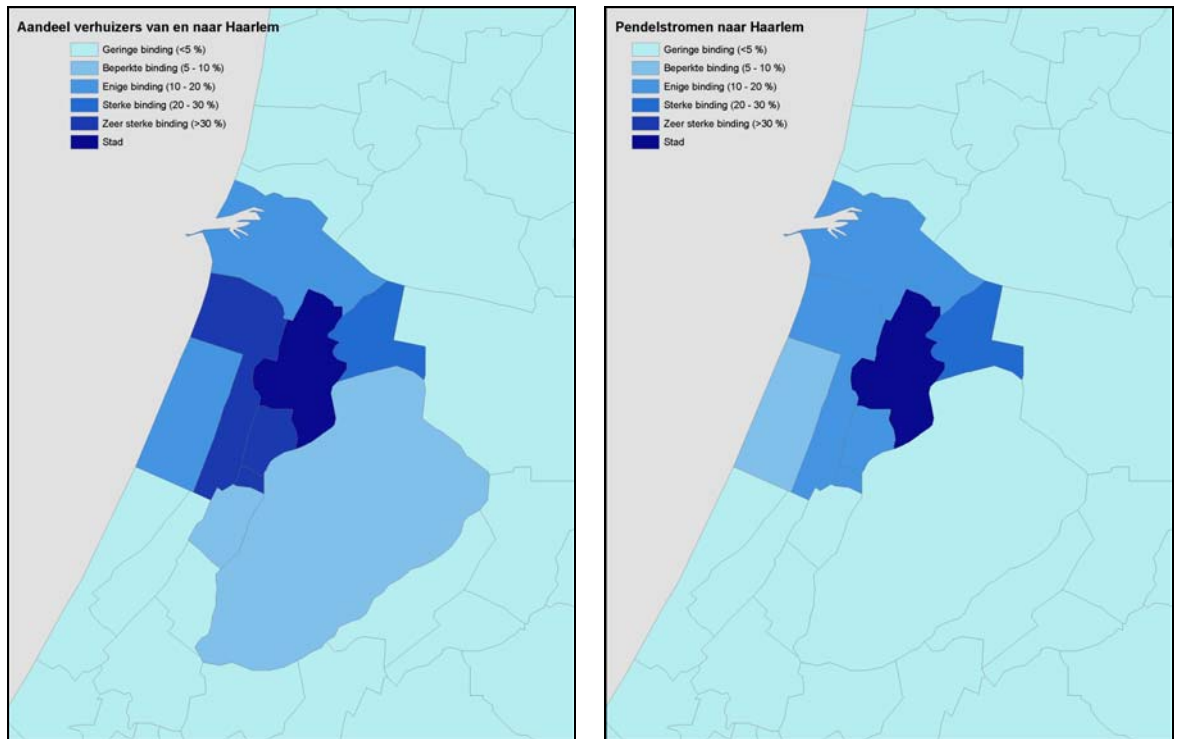

figuur 12-30 Bindingscore Groningen

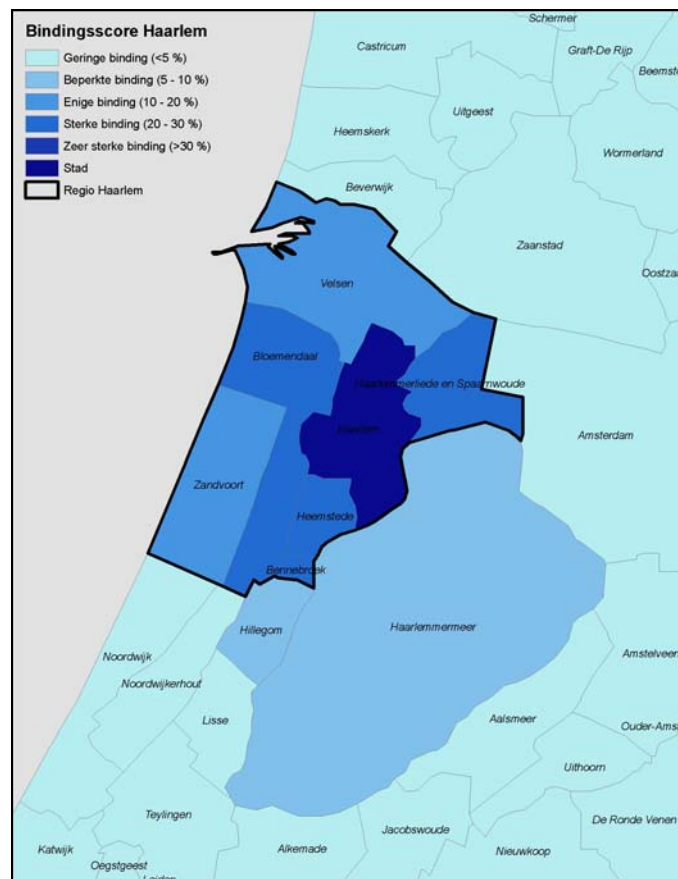

Stedelijke regio Haarlem

figuur 12-31 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Haarlem (rechts)

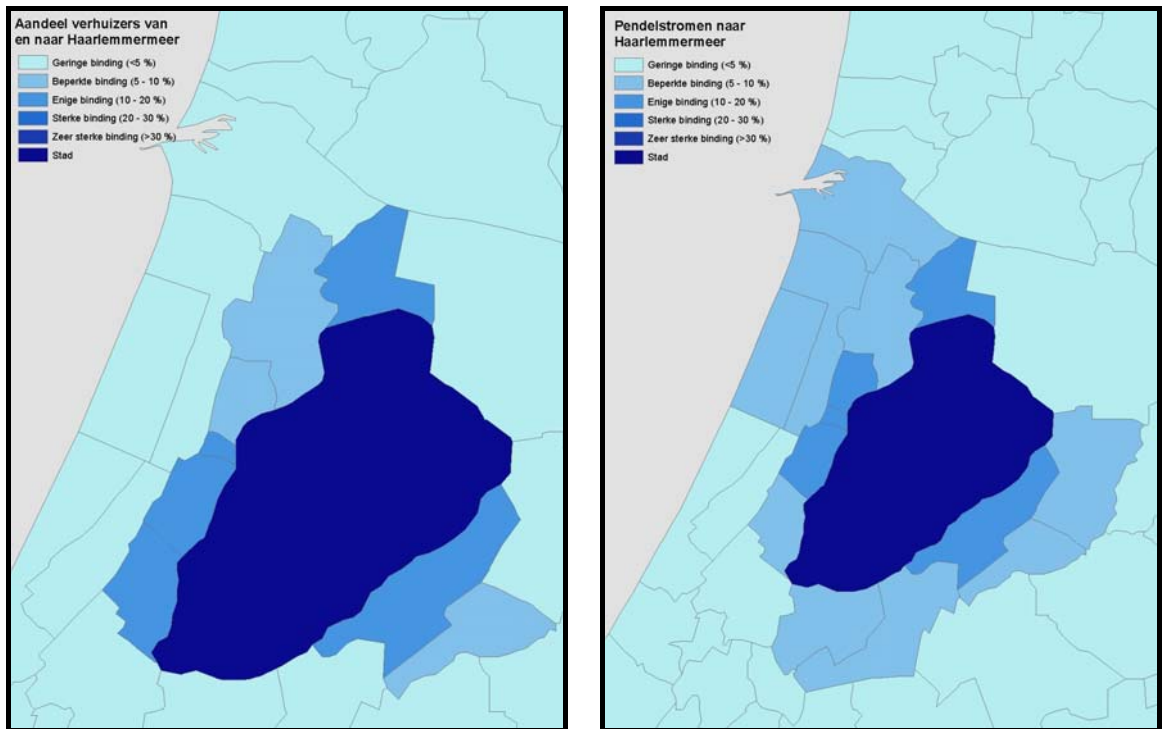

figuur 12-32 Bindingscore Haarlem

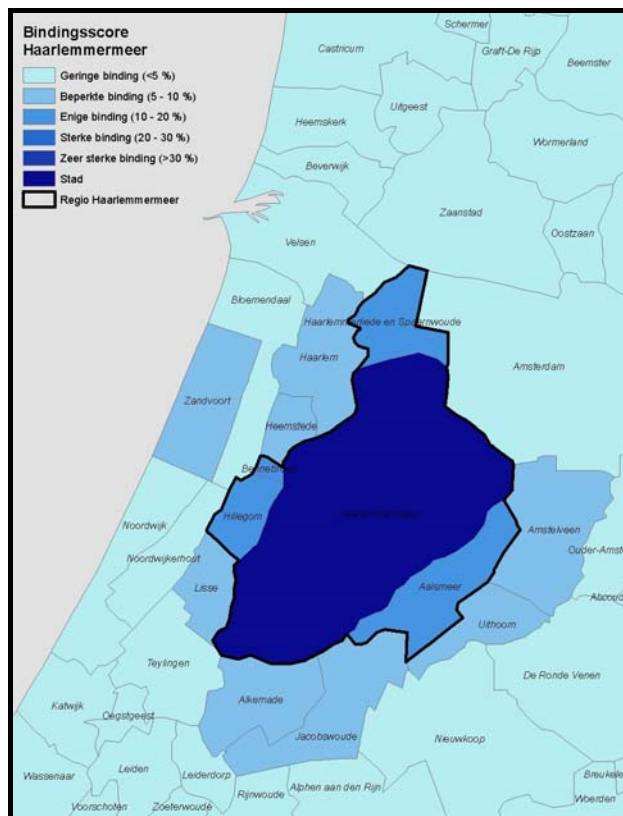

Stedelijke regio Haarlemmermeer

figuur 12-33 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Haarlemmermeer (rechts)

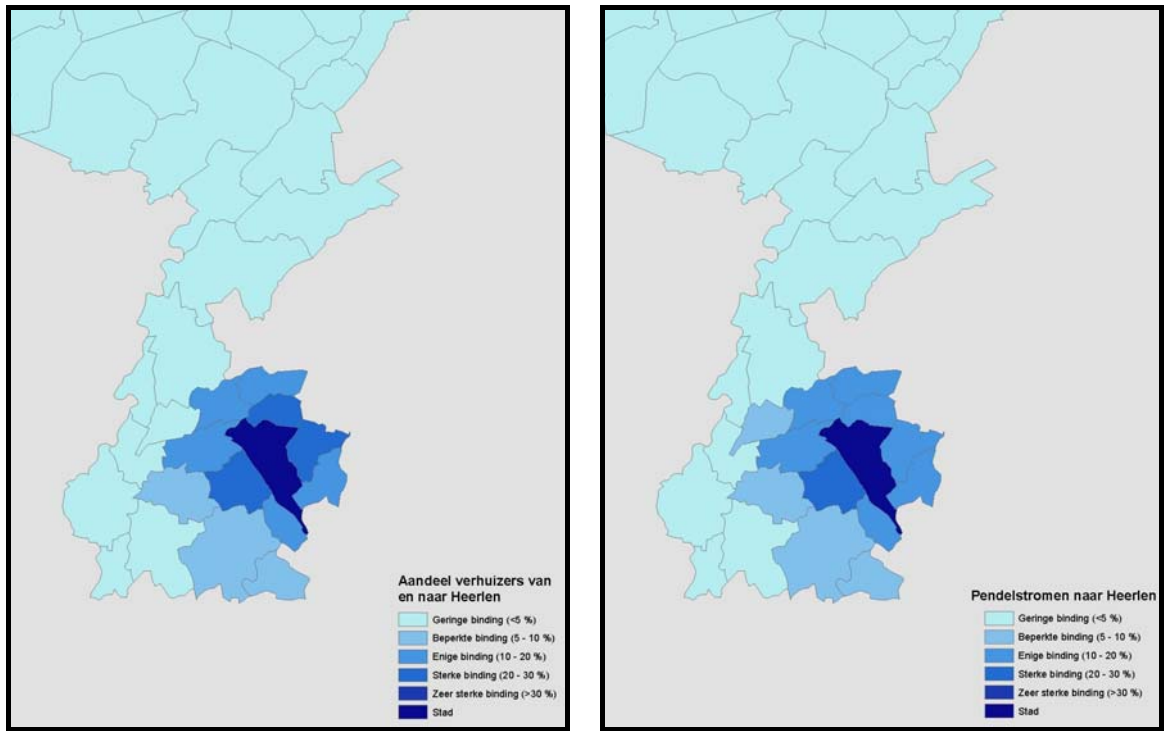

figuur 12-34 Bindingscore Haarlemmermeer

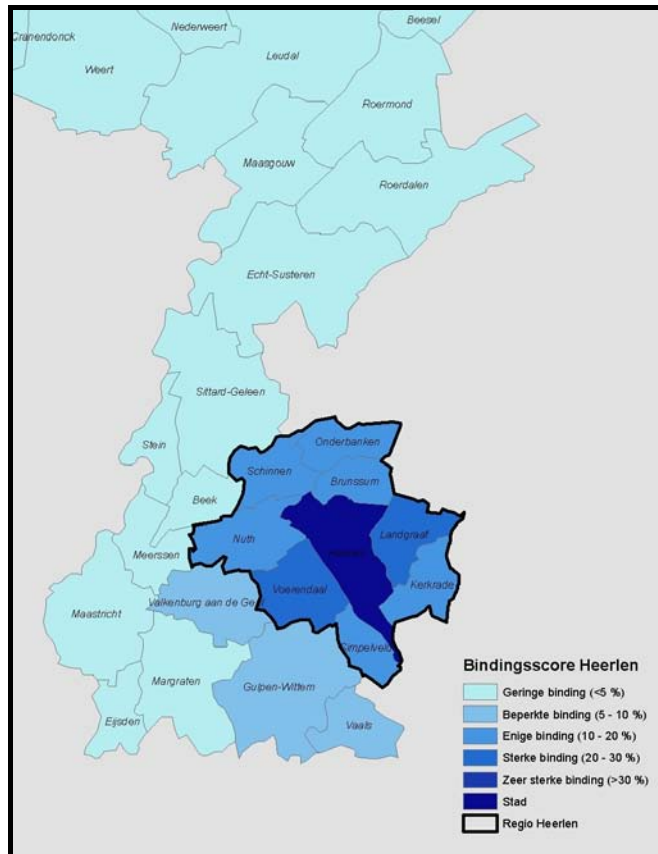

Stedelijke regio Heerlen

figuur 12-35 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Heerlen (rechts)

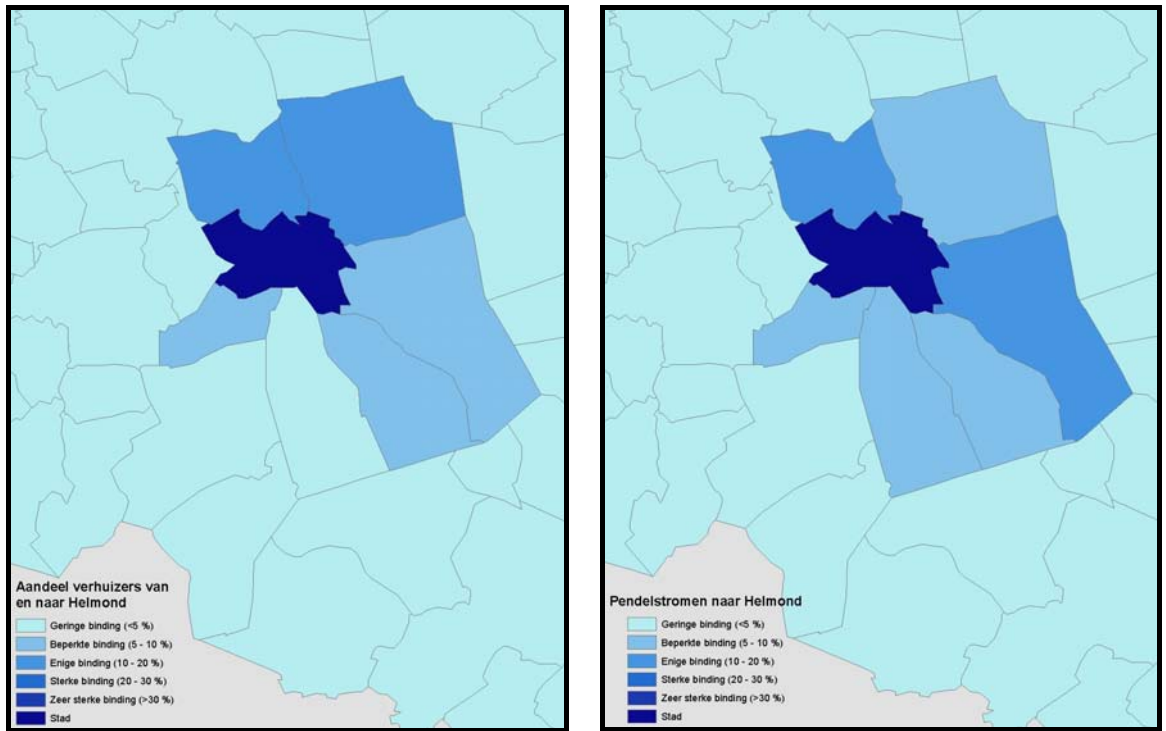

figuur 12-36 Bindingscore Heerlen

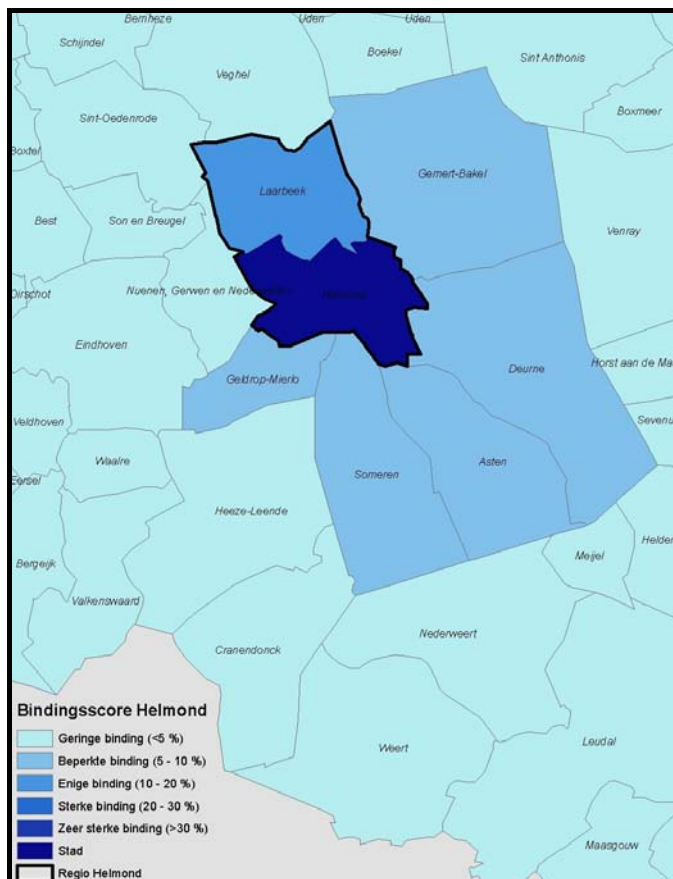

Stedelijke regio Helmond

figuur 12-37 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Helmond (rechts)

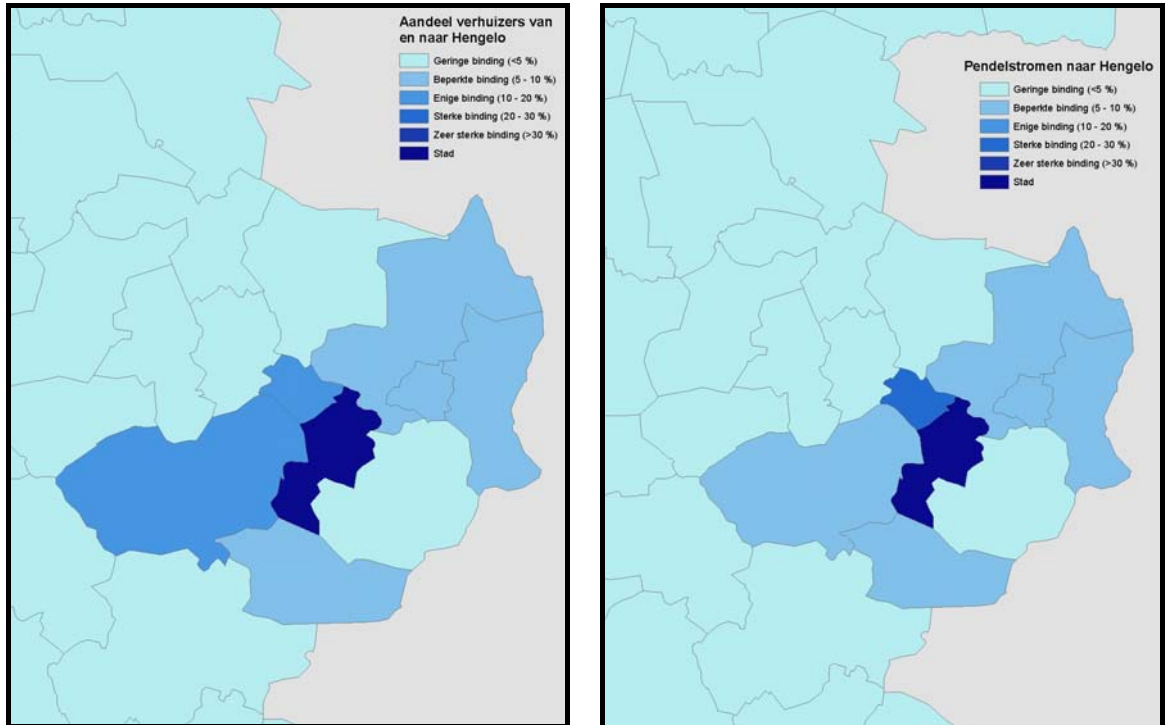

figuur 12-38 Bindingscore Helmond

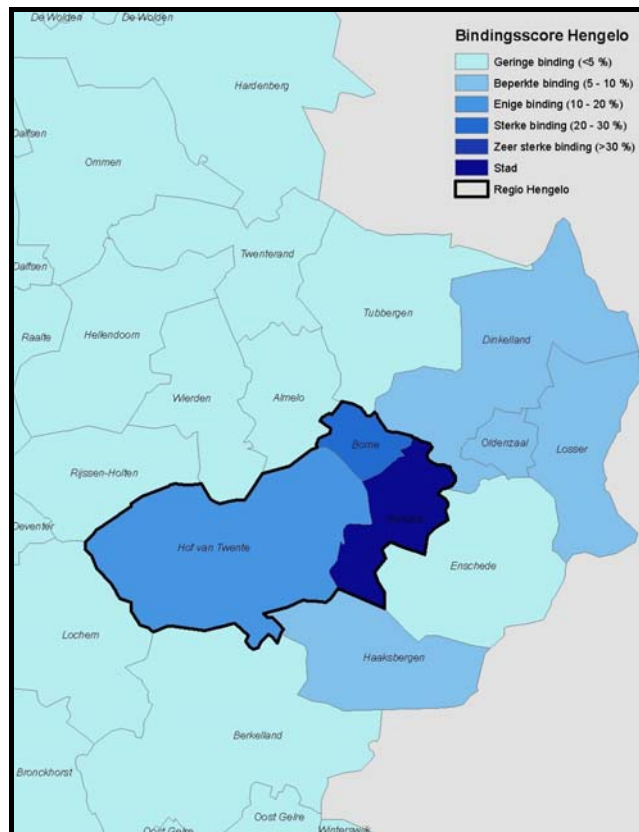

Stedelijke regio Hengelo

figuur 12-39 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Hengelo (rechts)

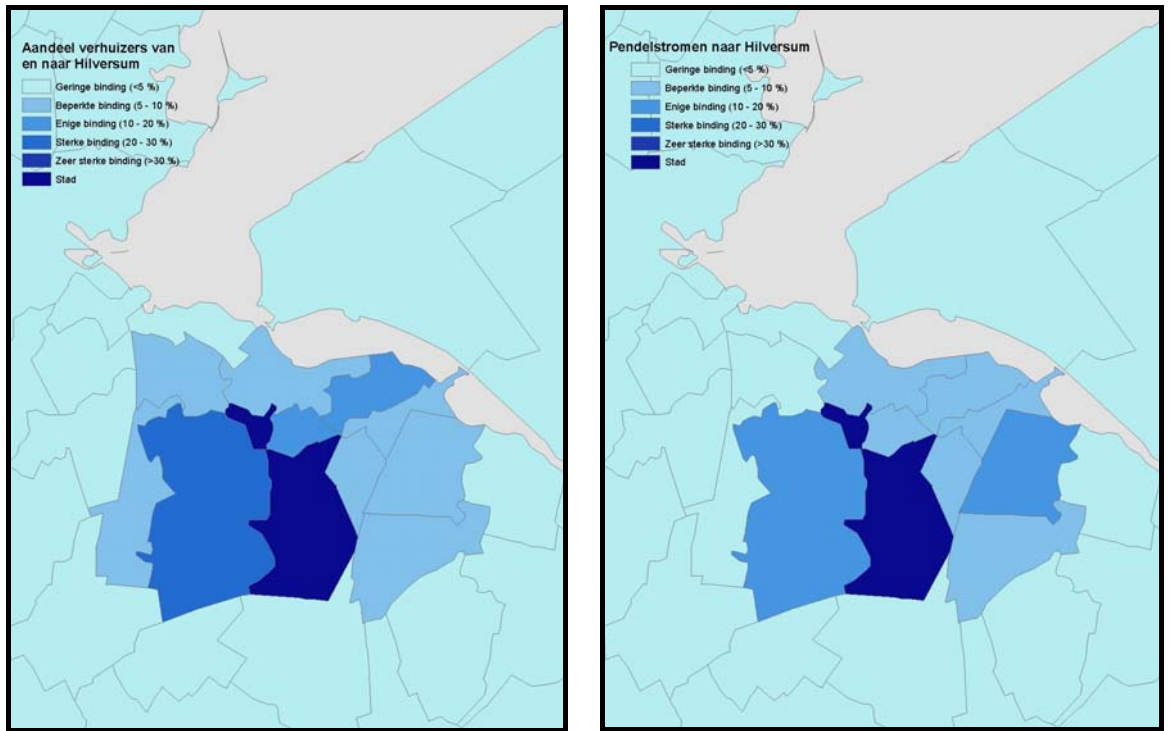

figuur 12-40 Bindingscore Hengelo

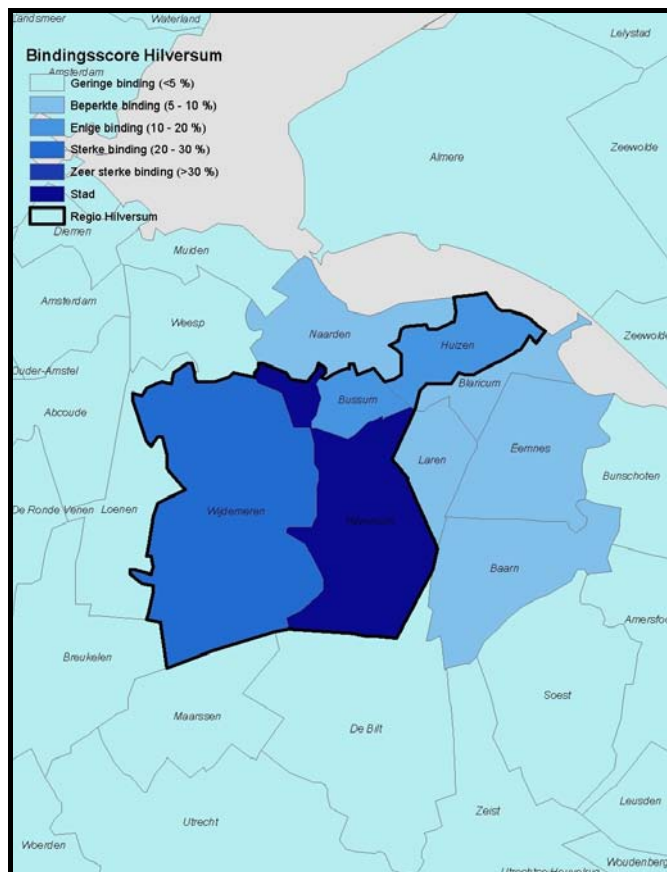

Stedelijke regio Hilversum

figuur 12-41 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Hilversum (rechts)

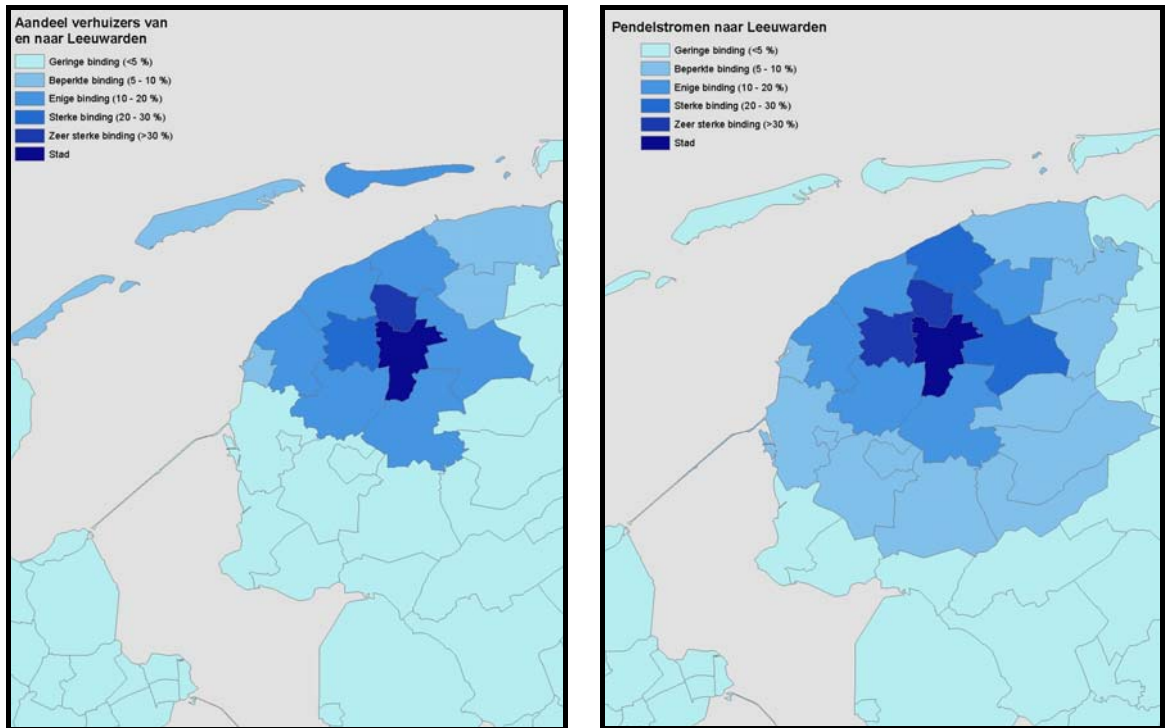

figuur 12-42 Bindingscore Hilversum

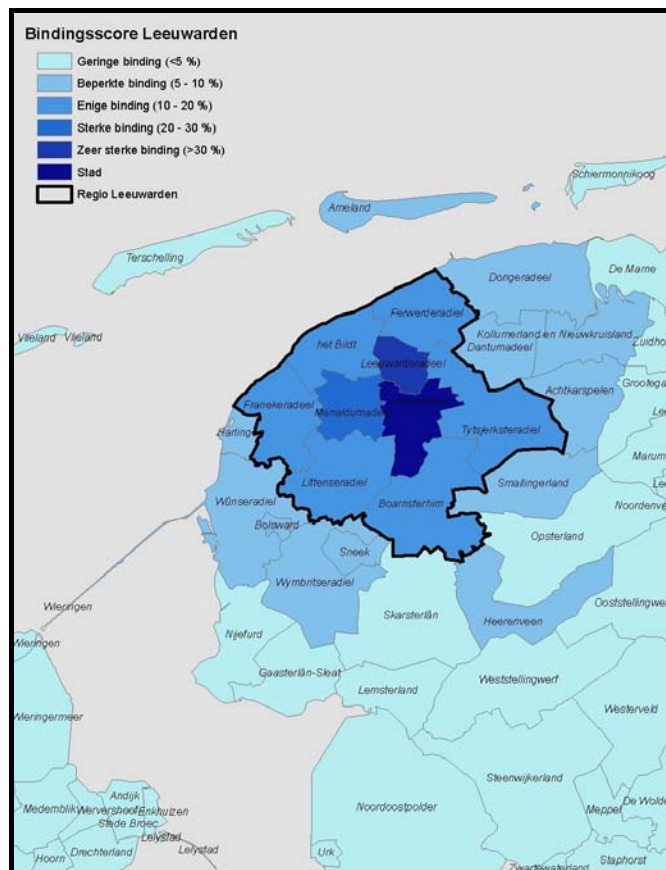

Stedelijke regio Leeuwarden

figuur 12-43 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Leeuwarden (rechts)

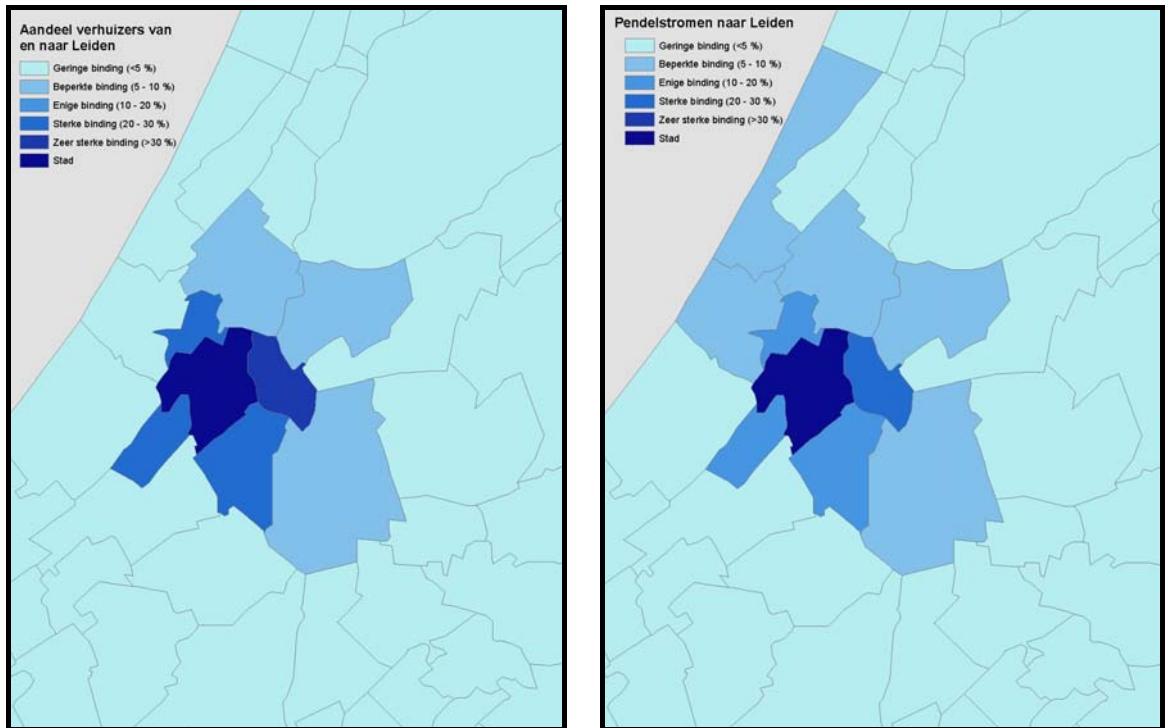

figuur 12-44 Bindingscore Leeuwarden

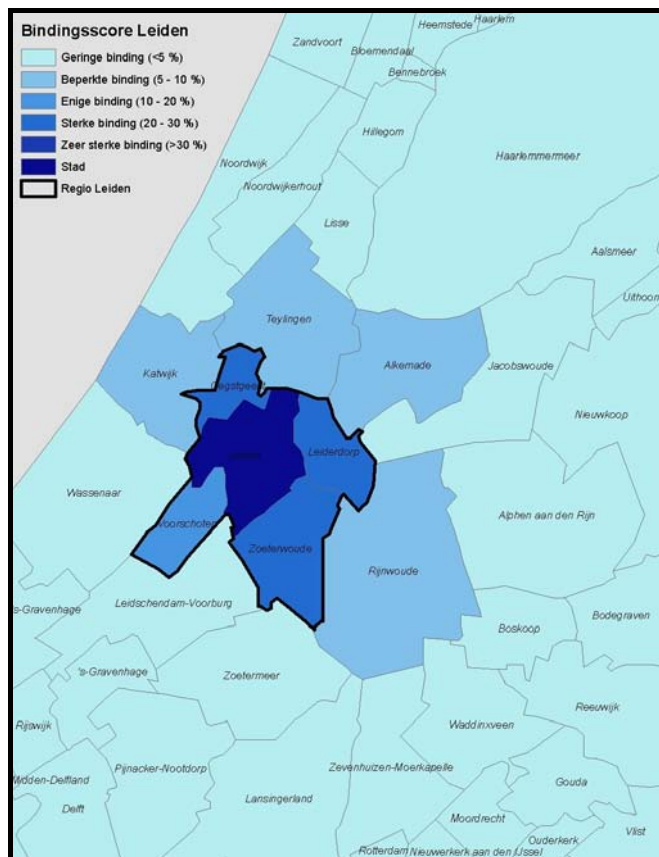

Stedelijke regio Leiden

figuur 12-45 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Leiden (rechts)

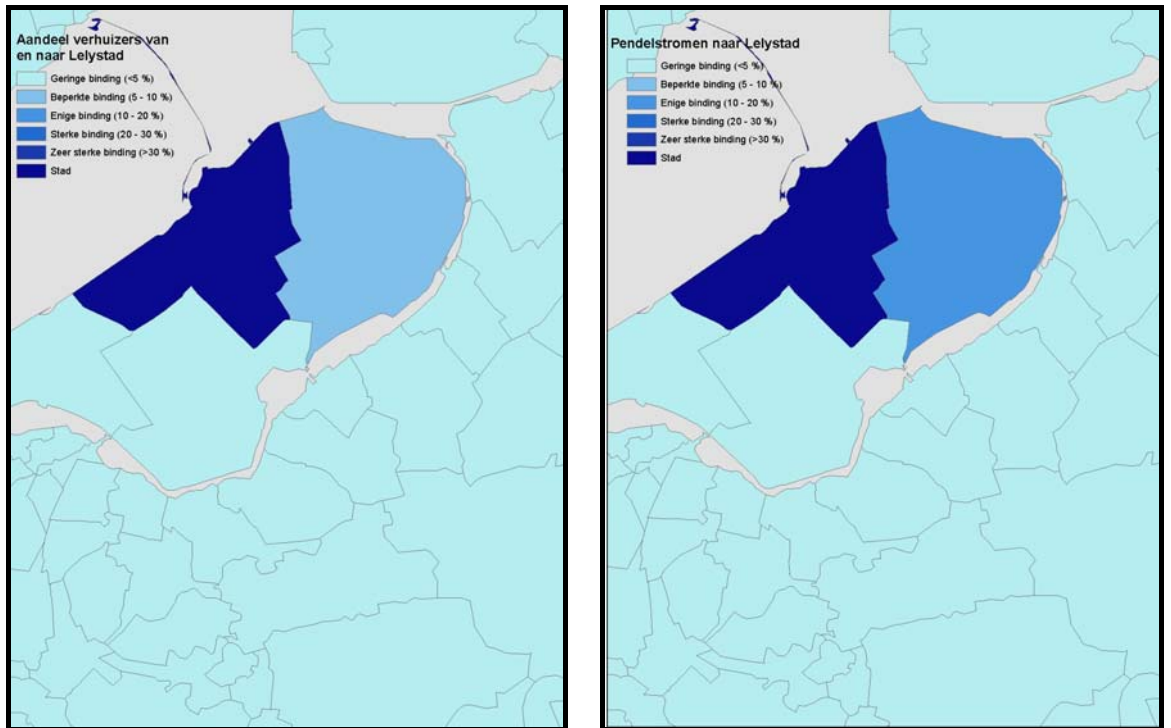

figuur 12-46 Bindingscore Leiden

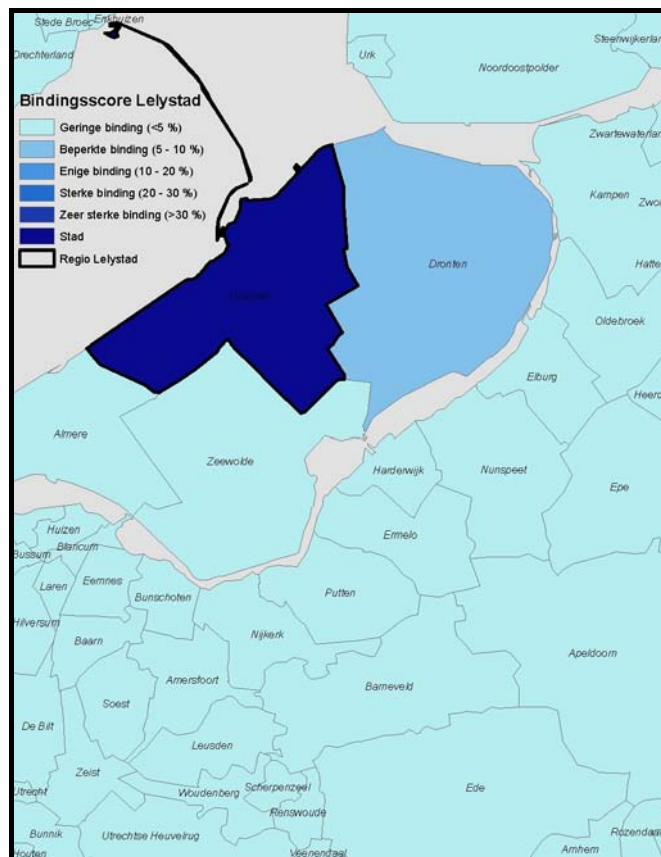

Stedelijke regio Lelystad

figuur 12-47 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Lelystad (rechts)

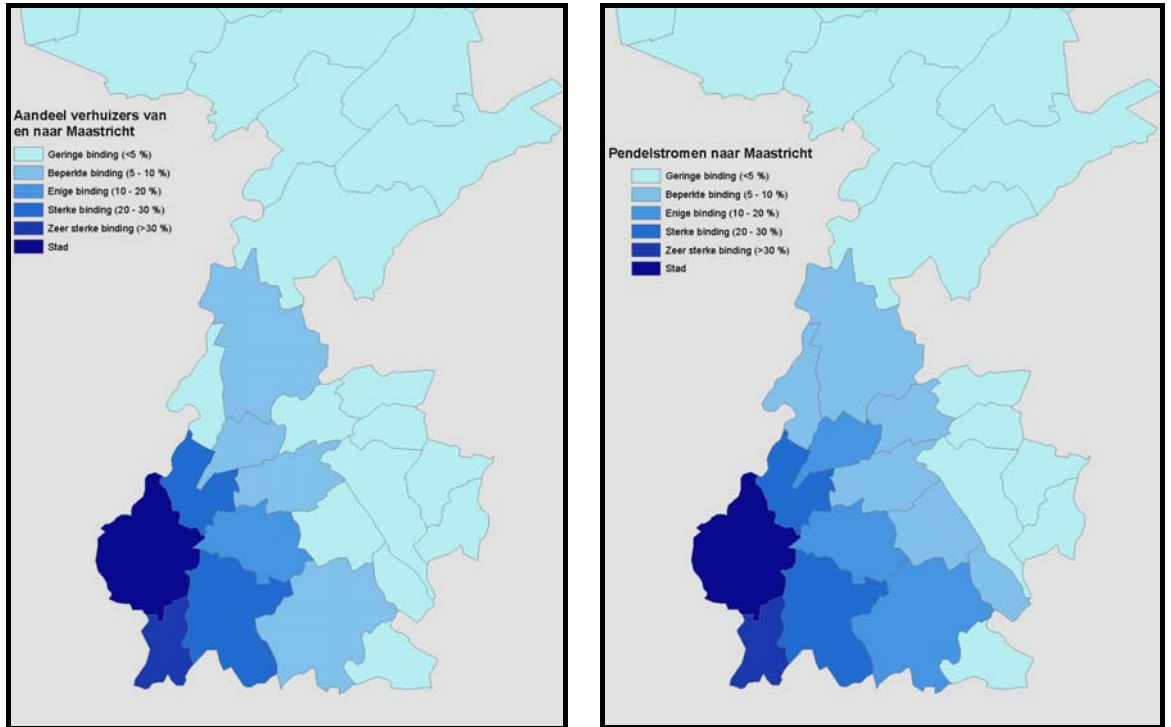

figuur 12-48 Bindingscore Lelystad

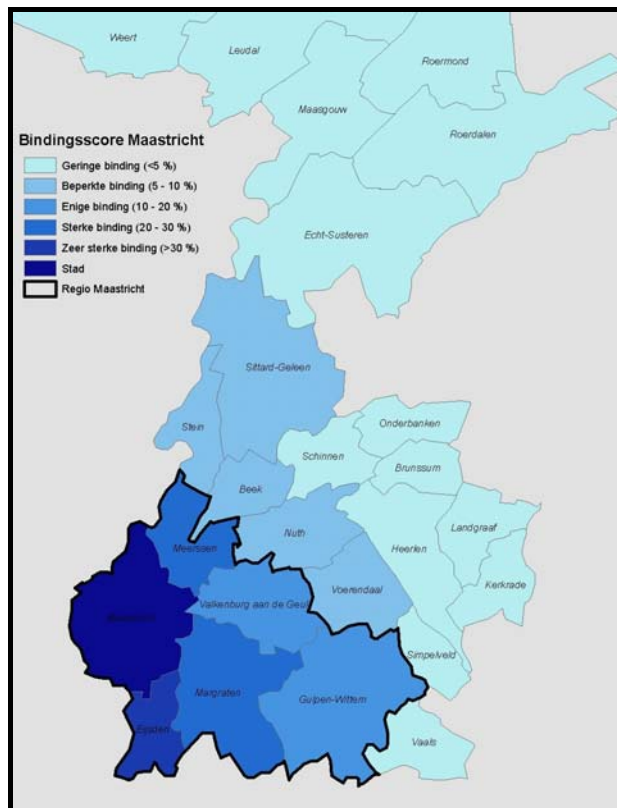

Stedelijke regio Maastricht

figuur 12-49 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Maastricht (rechts)

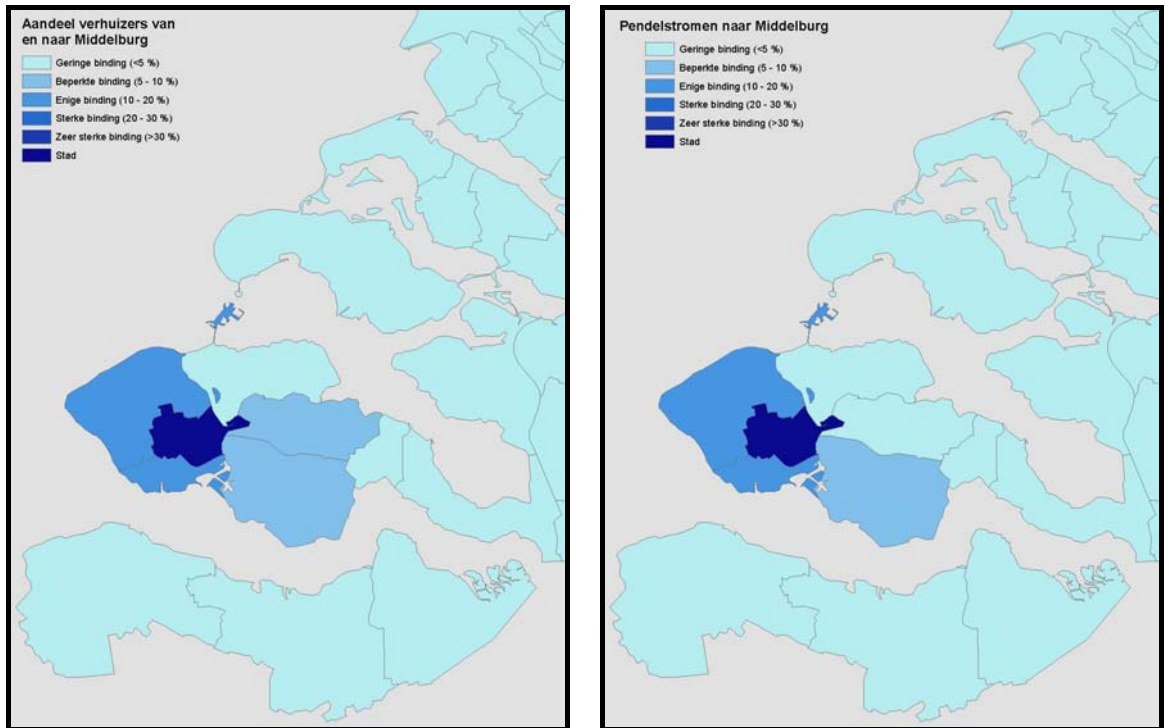

figuur 12-50 Bindingscore Maastricht

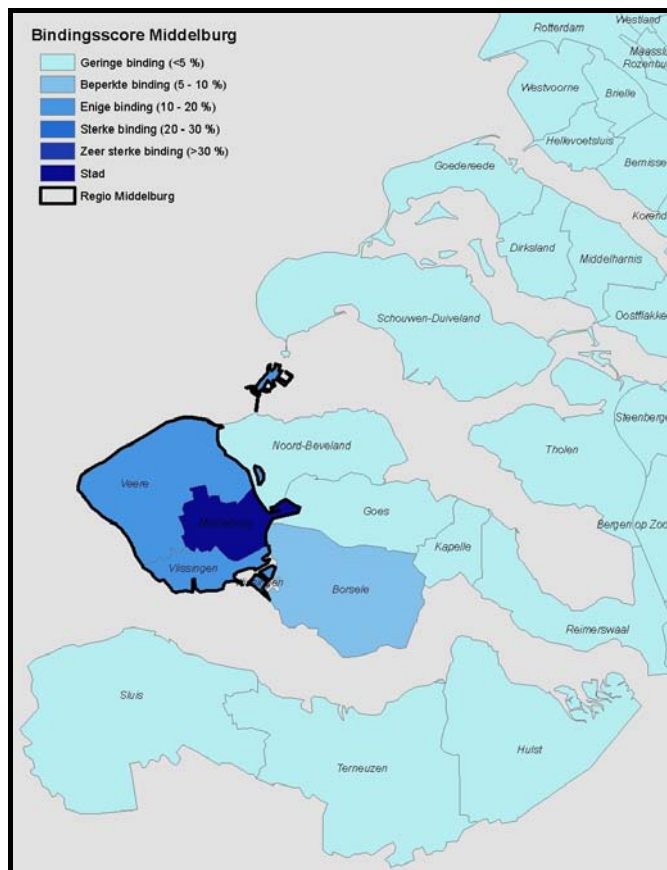

Stedelijke regio Middelburg

figuur 12-51 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Middelburg (rechts)

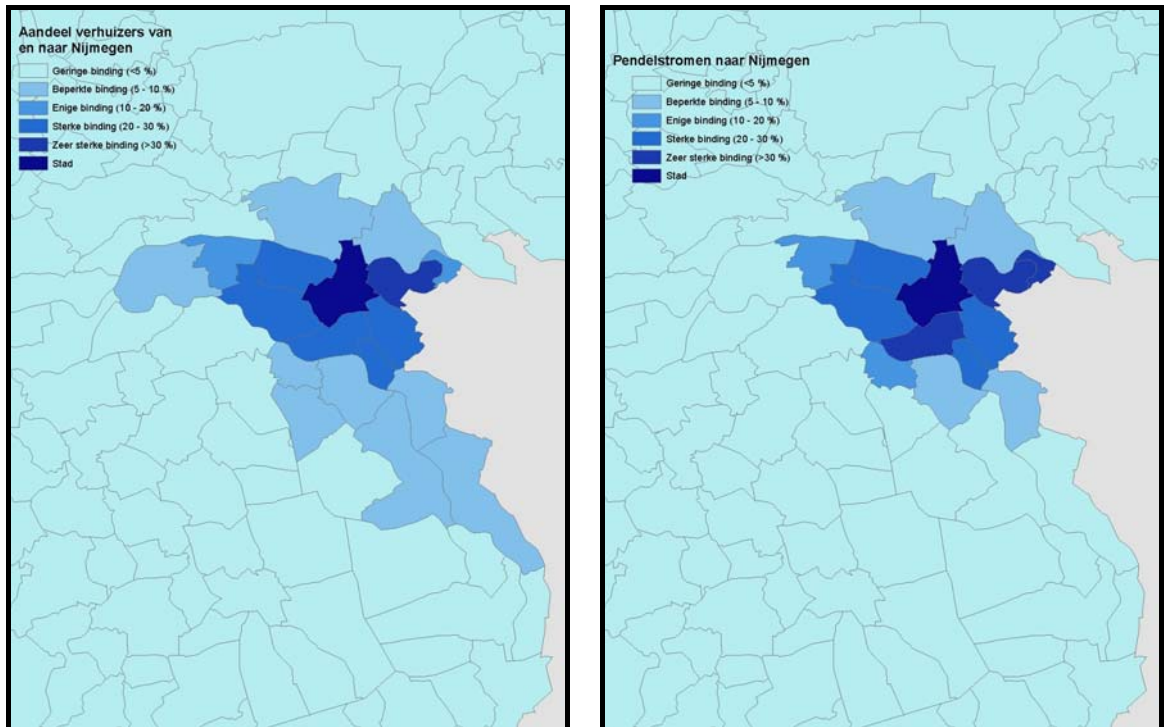

figuur 12-52 Bindingscore Middelburg

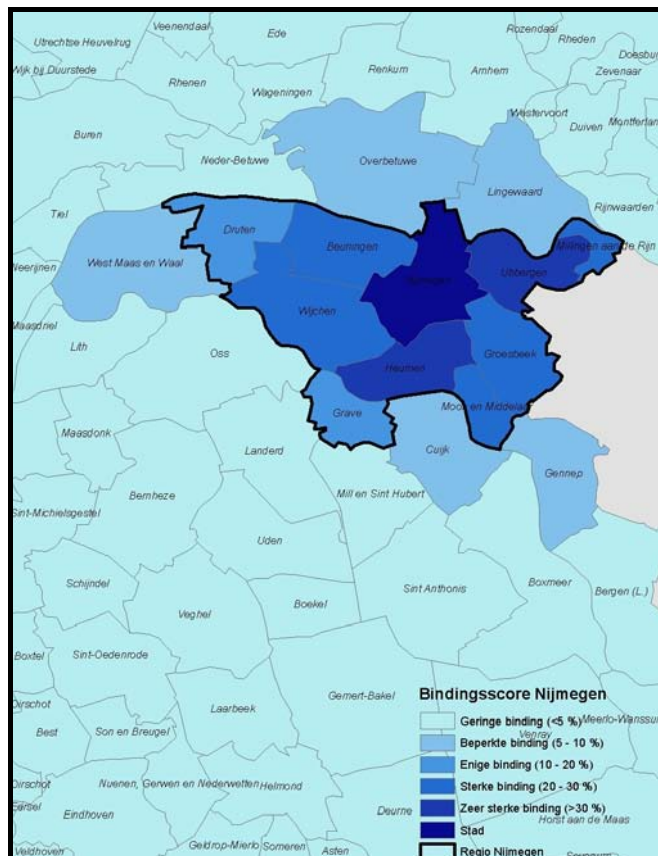

Stedelijke regio Nijmegen

figuur 12-53 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Nijmegen (rechts)

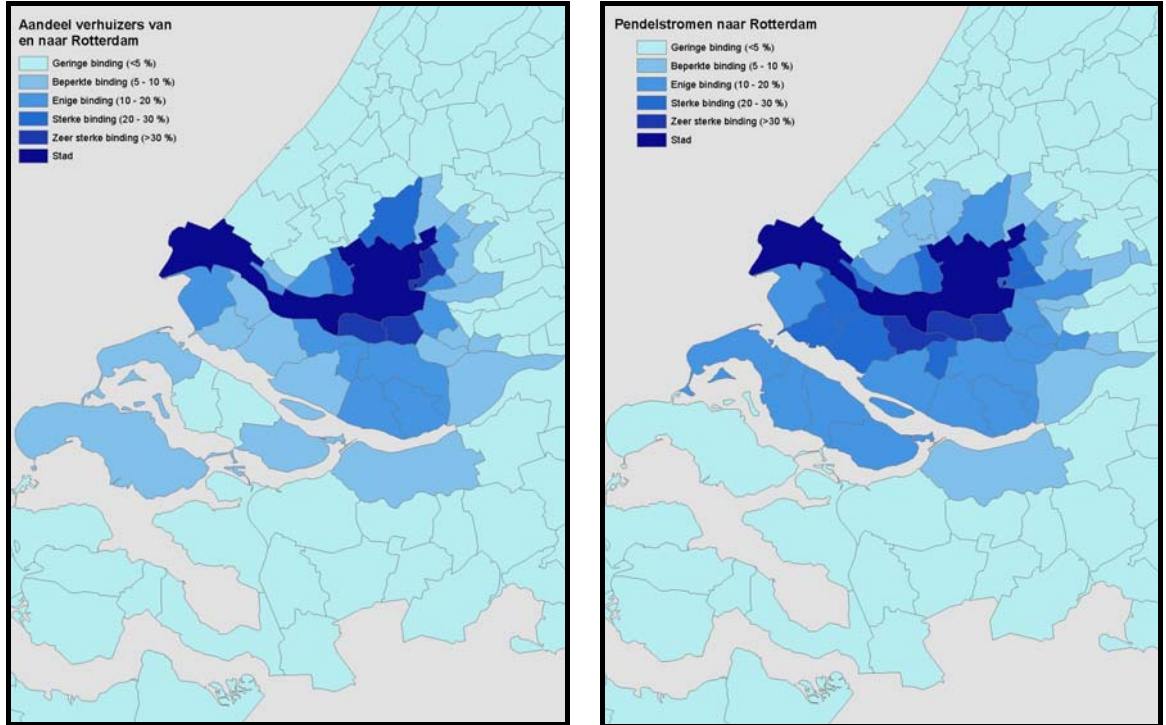

figuur 12-54 Bindingscore Nijmegen

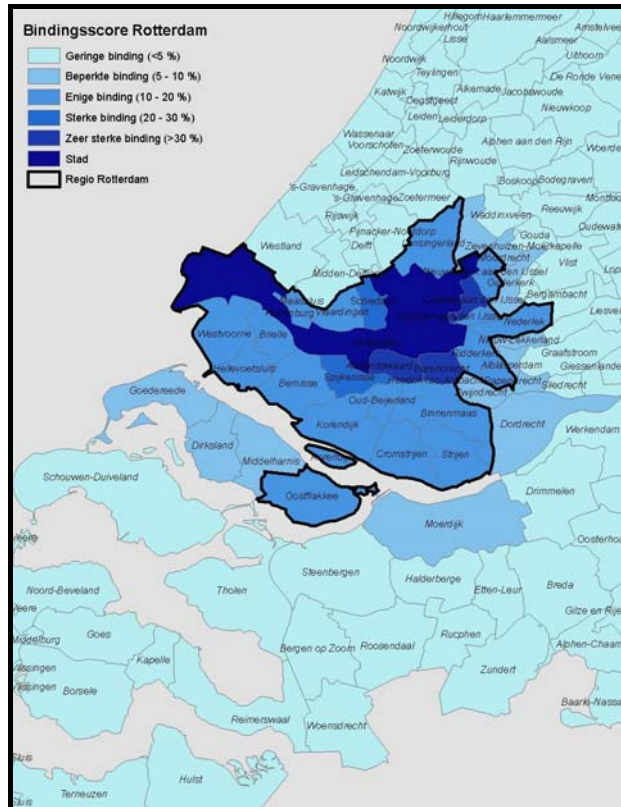

Stedelijke regio Rotterdam

figuur 12-55 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Rotterdam (rechts)

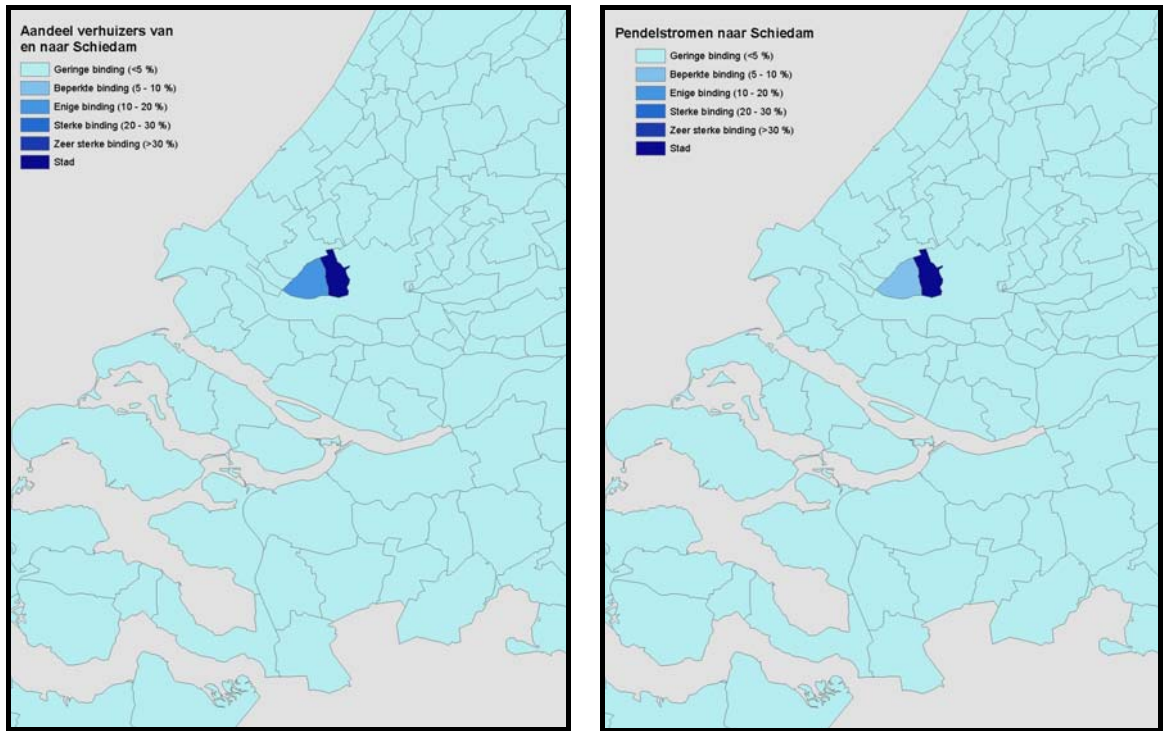

figuur 12-56 Bindingscore Rotterdam

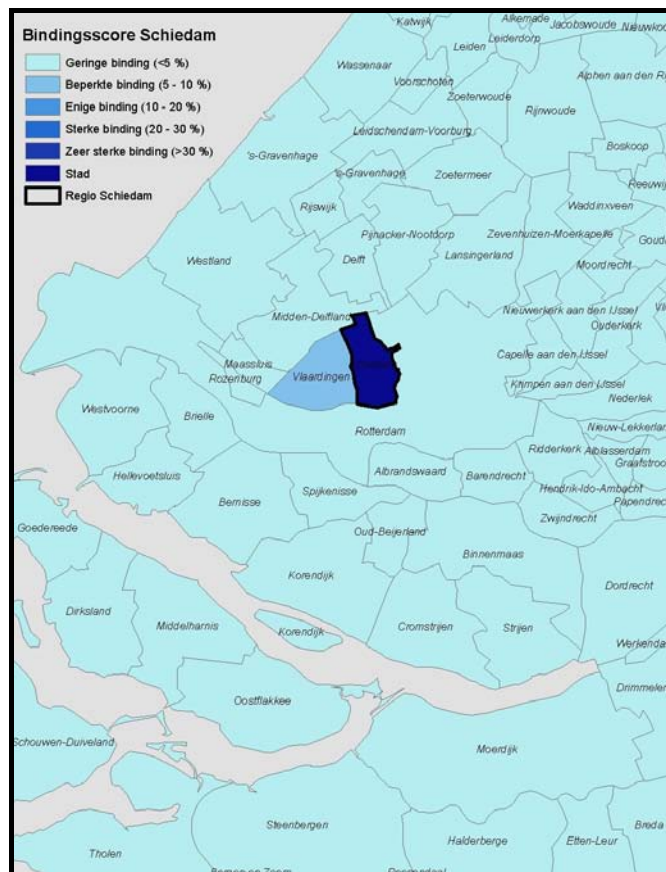

Stedelijke regio Schiedam

figuur 12-57 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Schiedam (rechts)

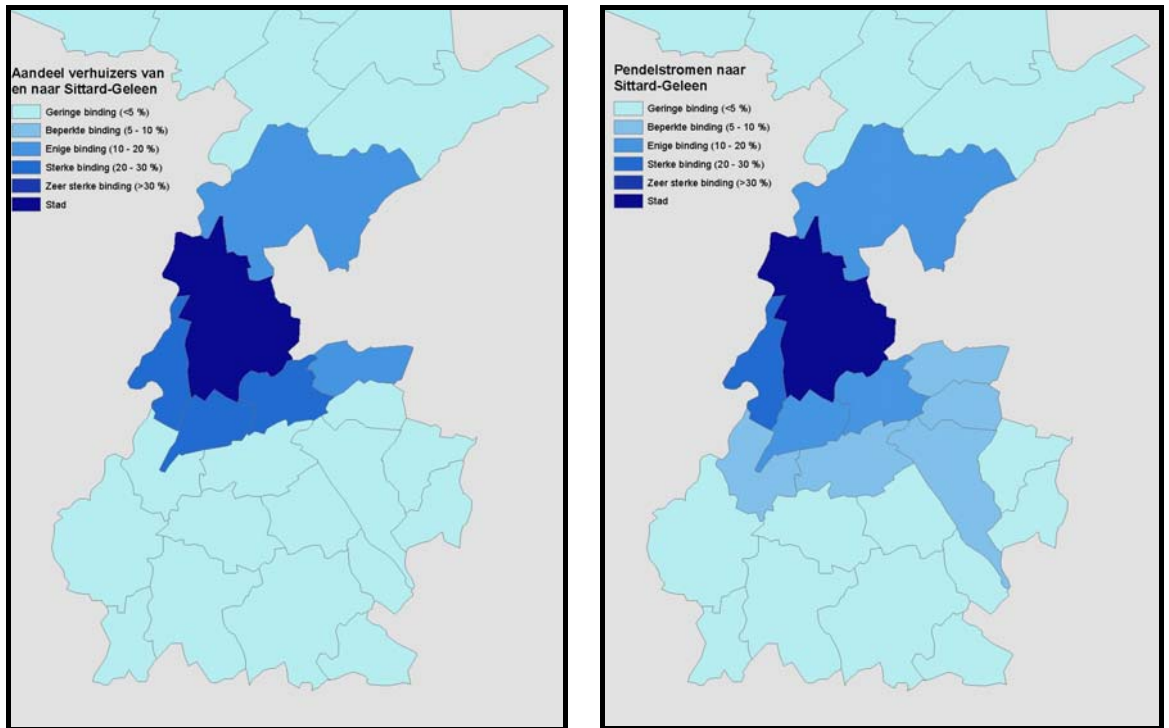

figuur 12-58 Bindingscore Schiedam

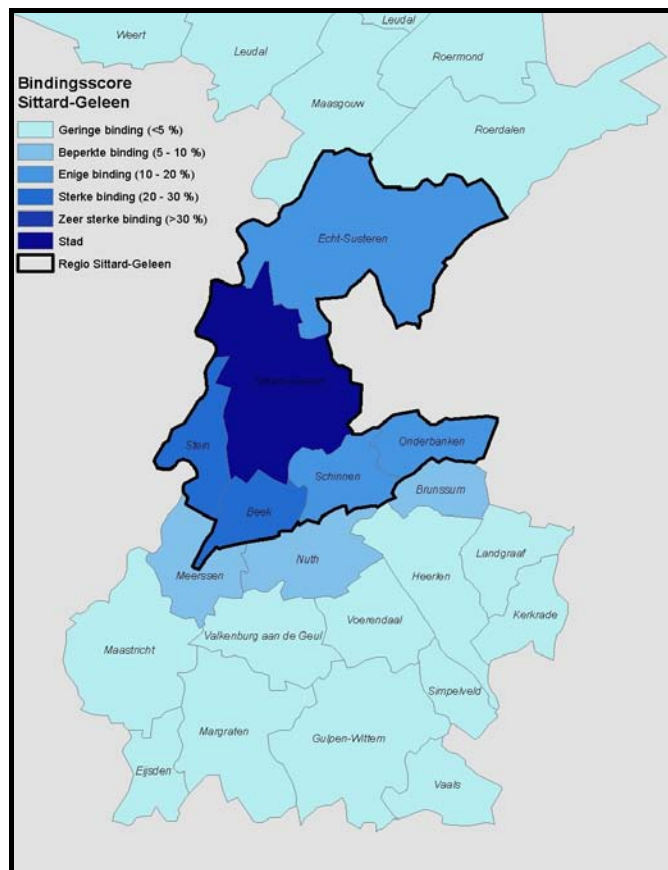

Stedelijke regio Sittard-Geleen

figuur 12-59 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Sittard-Geleen (rechts)

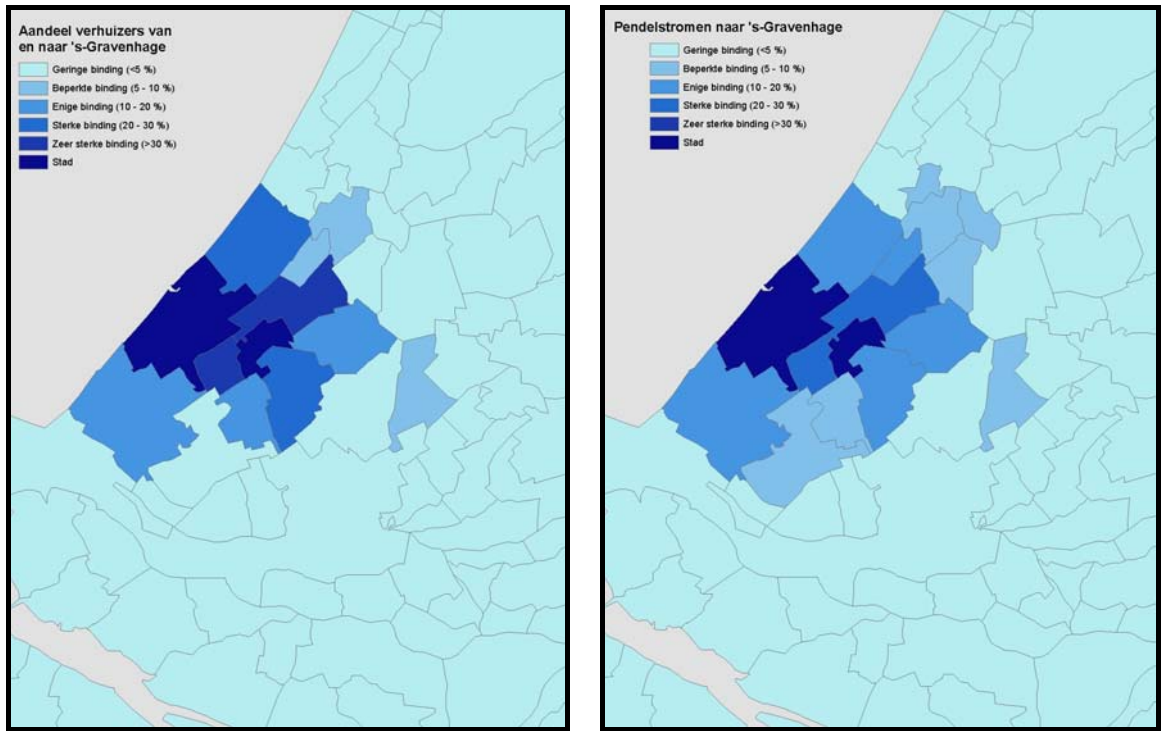

figuur 12-60 Bindingscore Sittard-Geleen

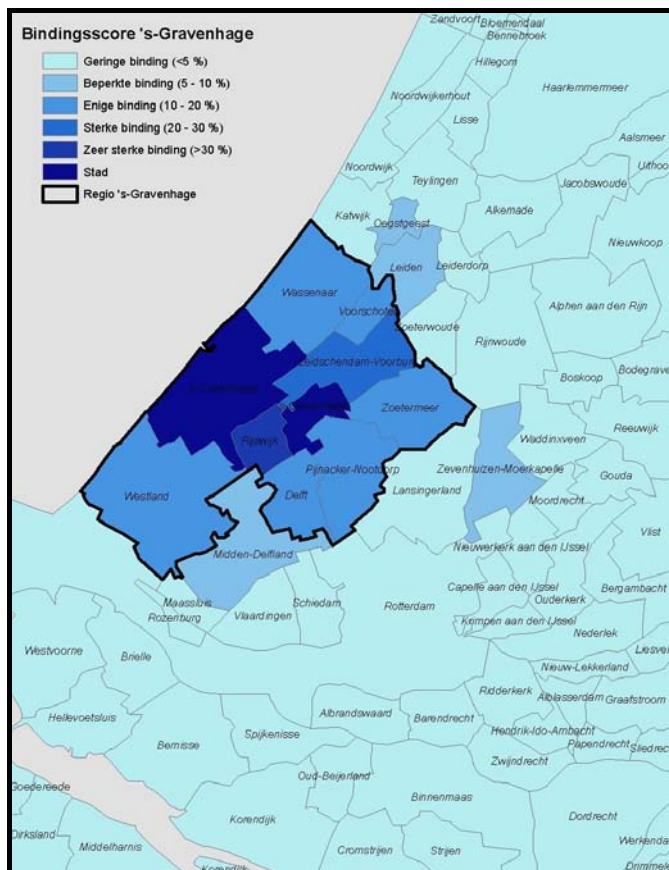

Stedelijke regio 's-Gravenhage

figuur 12-61 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar 's-Gravenhage (rechts)

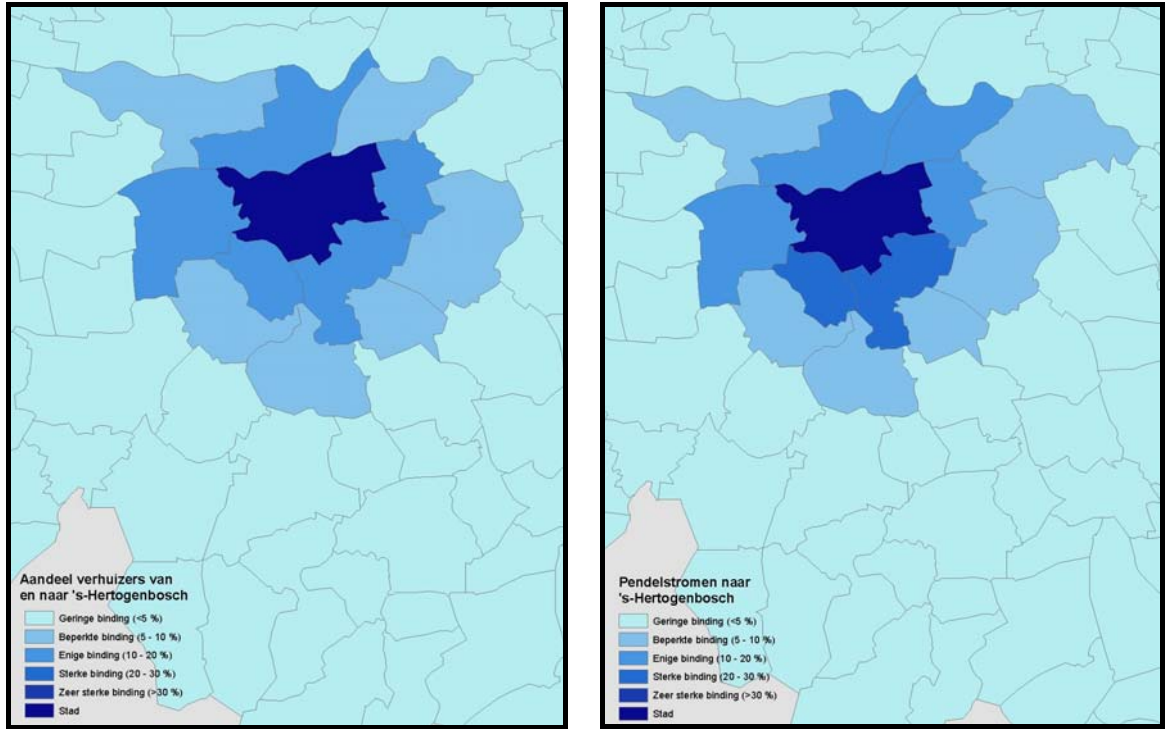

figuur 12-62 Bindingscore 's-Gravenhage

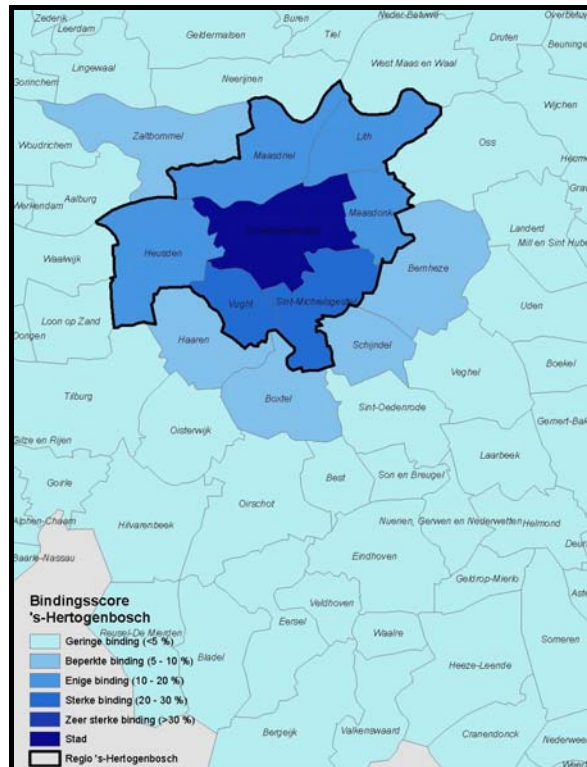

Stedelijke regio 's-Hertogenbosch

figuur 12-63 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar 's-Hertogenbosch (rechts)

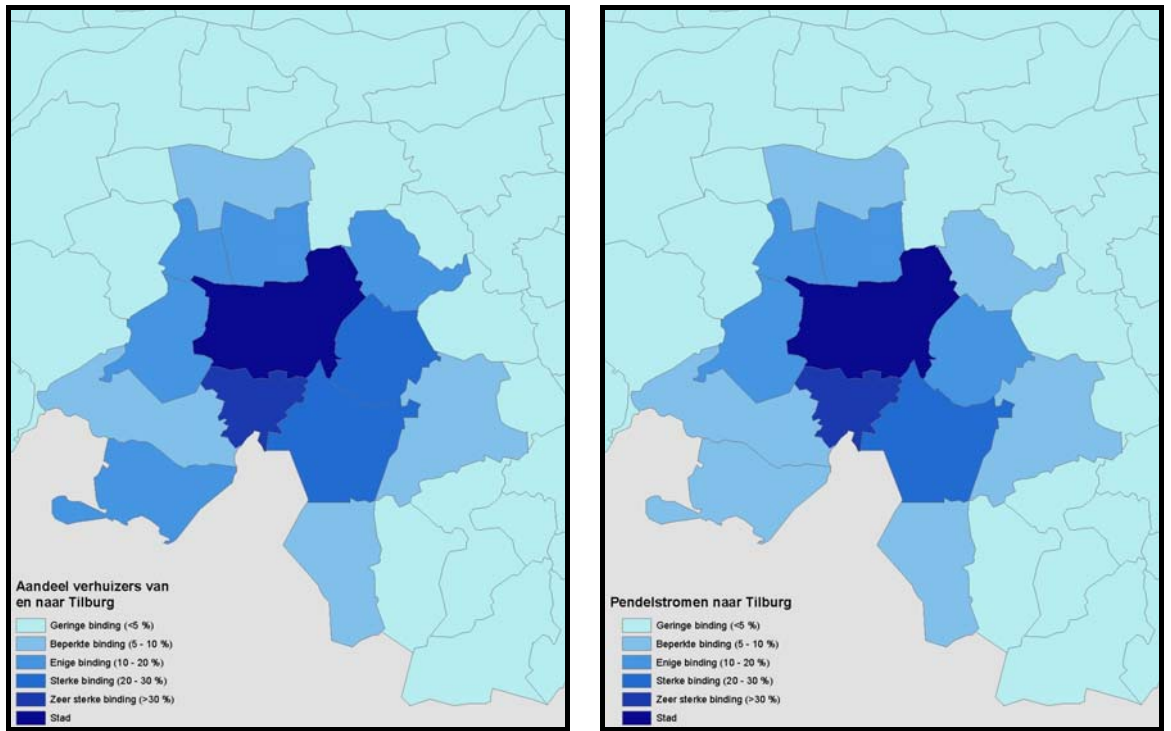

figuur 12-64 Bindingscore 's-Hertogenbosch

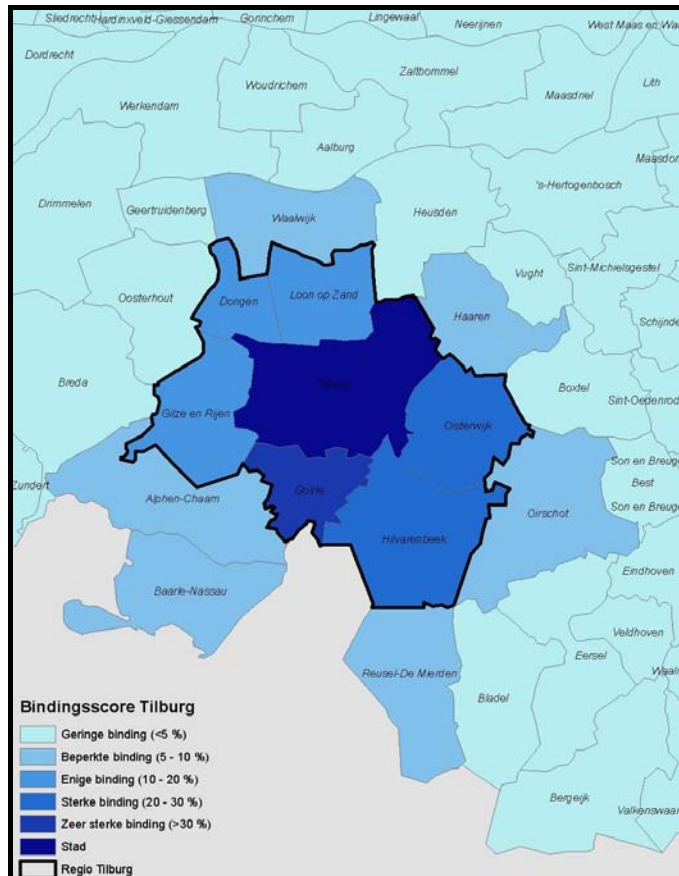

Stedelijke regio Tilburg

figuur 12-65 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Tilburg (rechts)

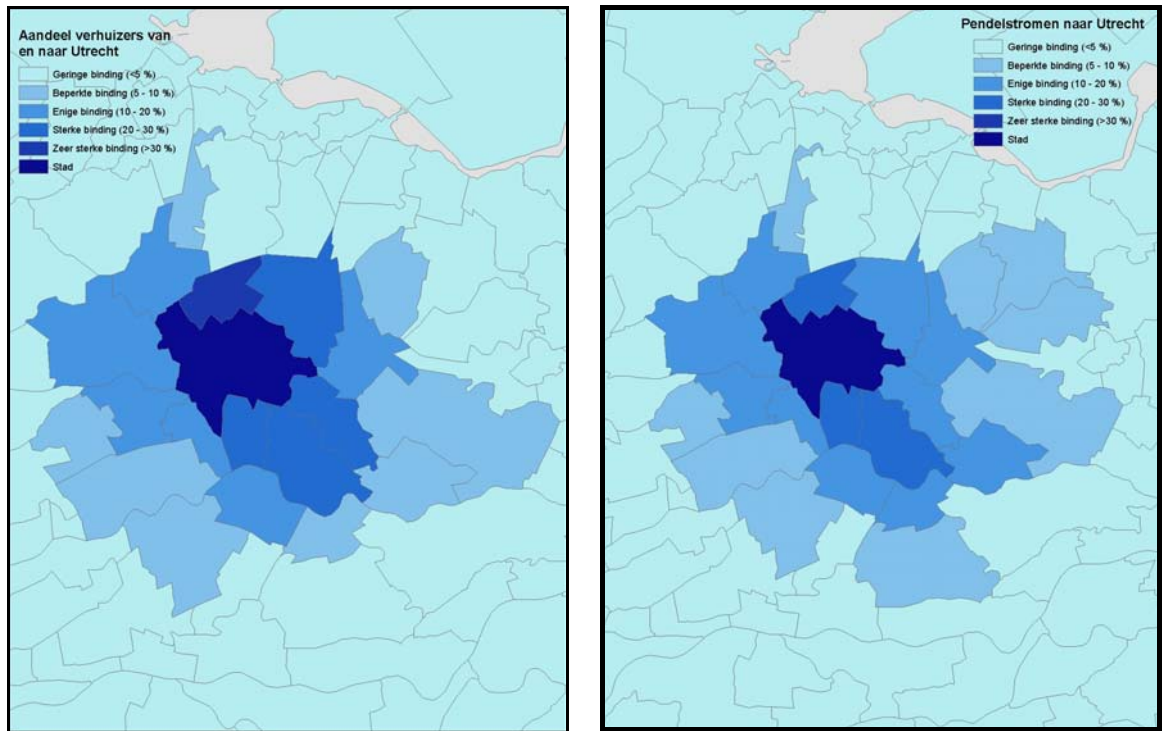

figuur 12-66 Bindingscore Tilburg

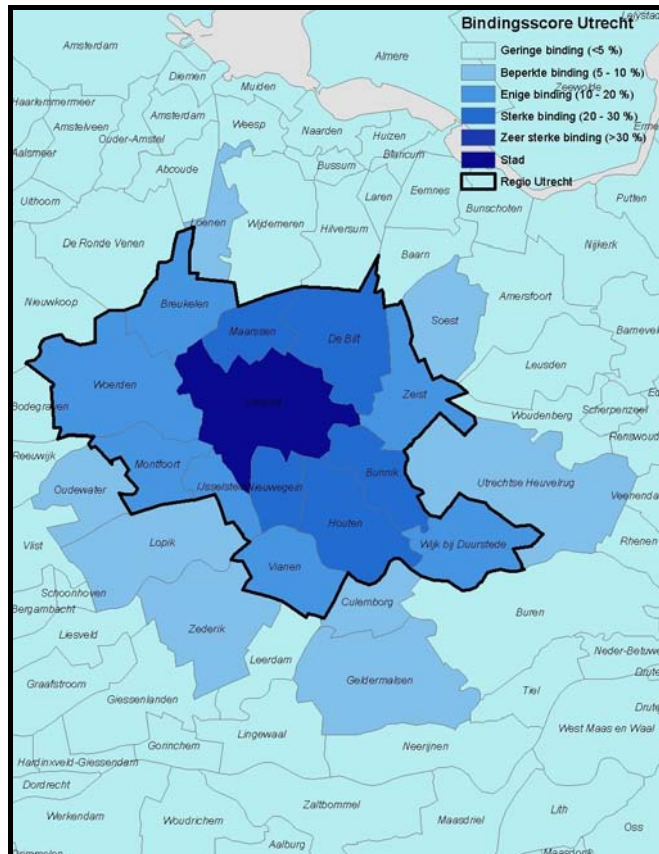

Stedelijke regio Utrecht

figuur 12-67 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Utrecht (rechts)

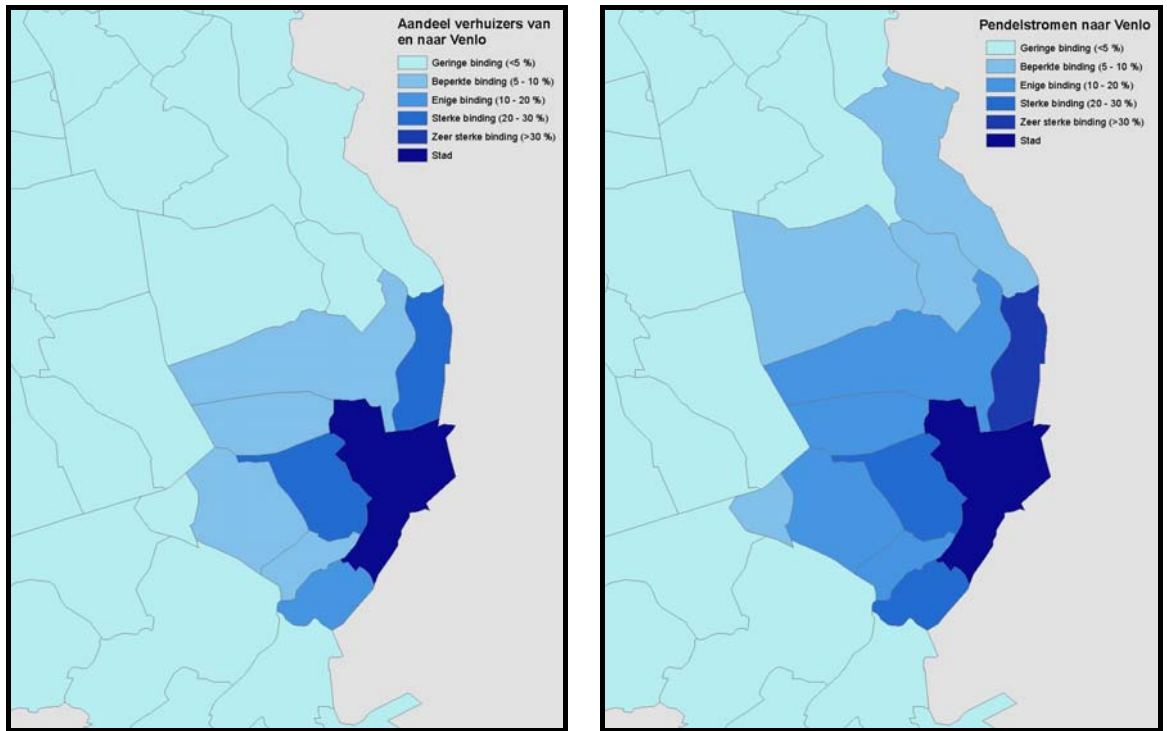

figuur 12-68 Bindingscore Utrecht

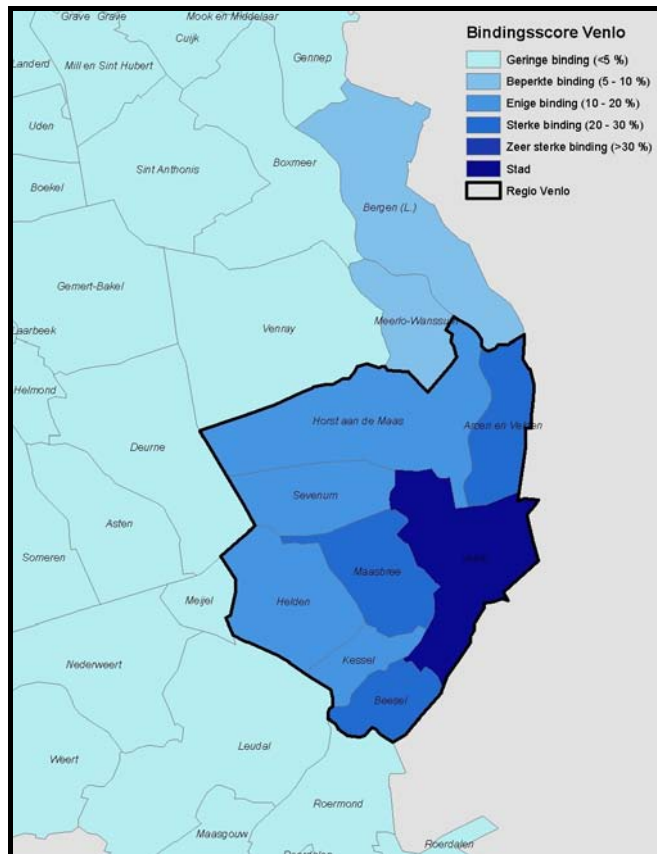

Stedelijke regio Venlo

figuur 12-69 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Venlo (rechts)

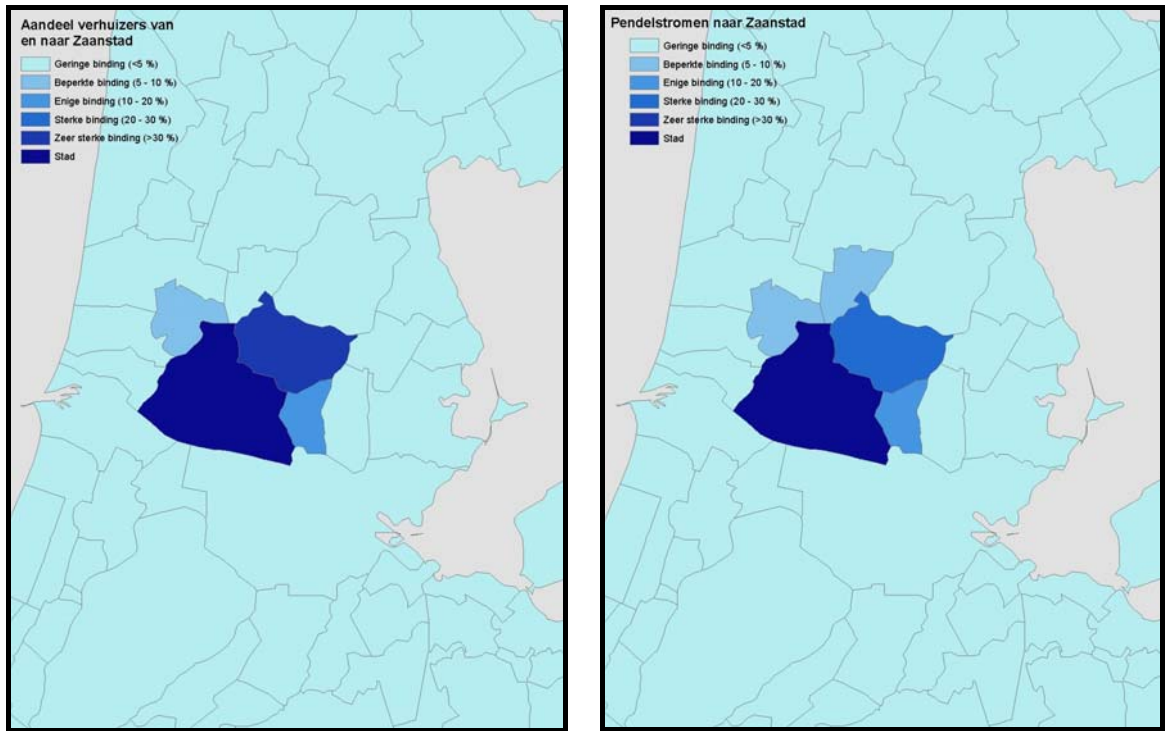

figuur 12-70 Bindingscore Venlo

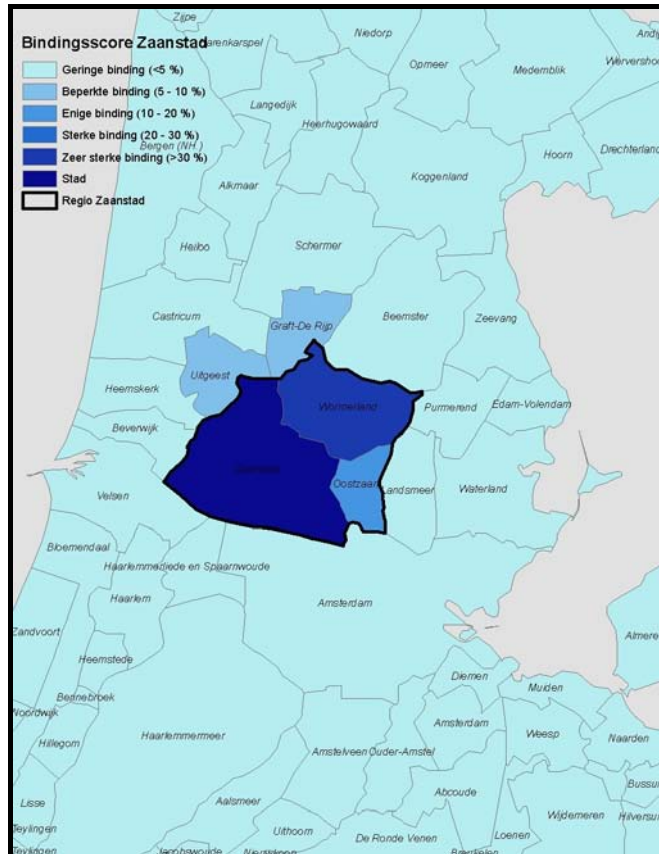

Stedelijke regio Zaanstad

figuur 12-71 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Zaanstad (rechts)

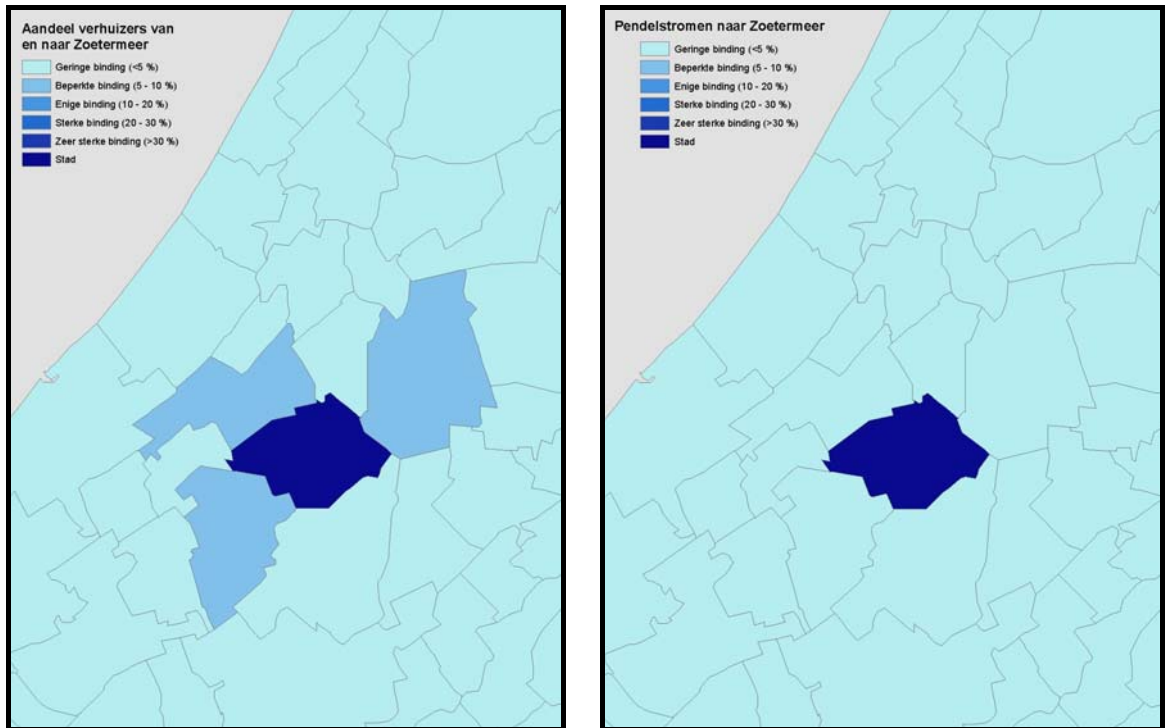

figuur 12-72 Bindingscore Zaanstad

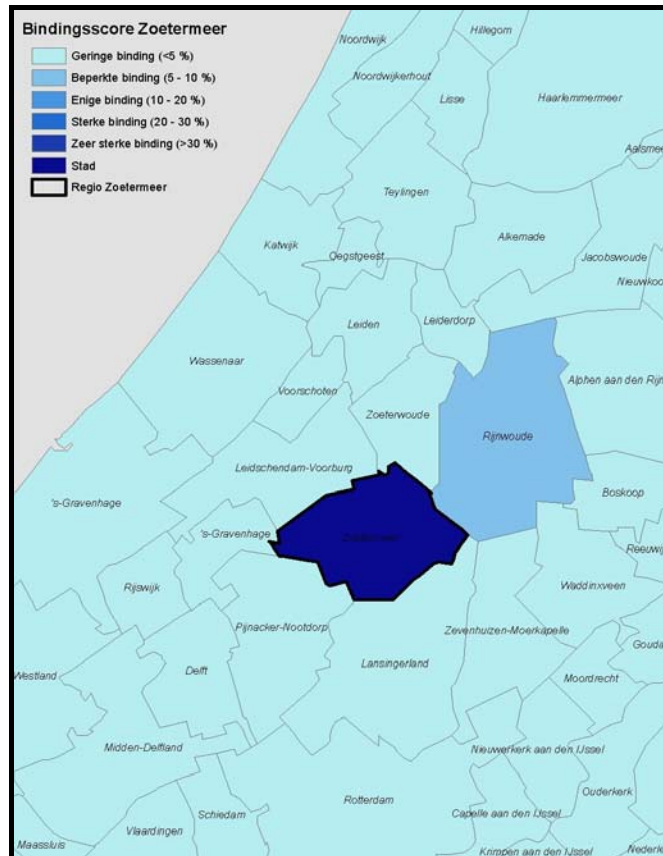

Stedelijke regio Zoetermeer

figuur 12-73 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Zoetermeer (rechts)

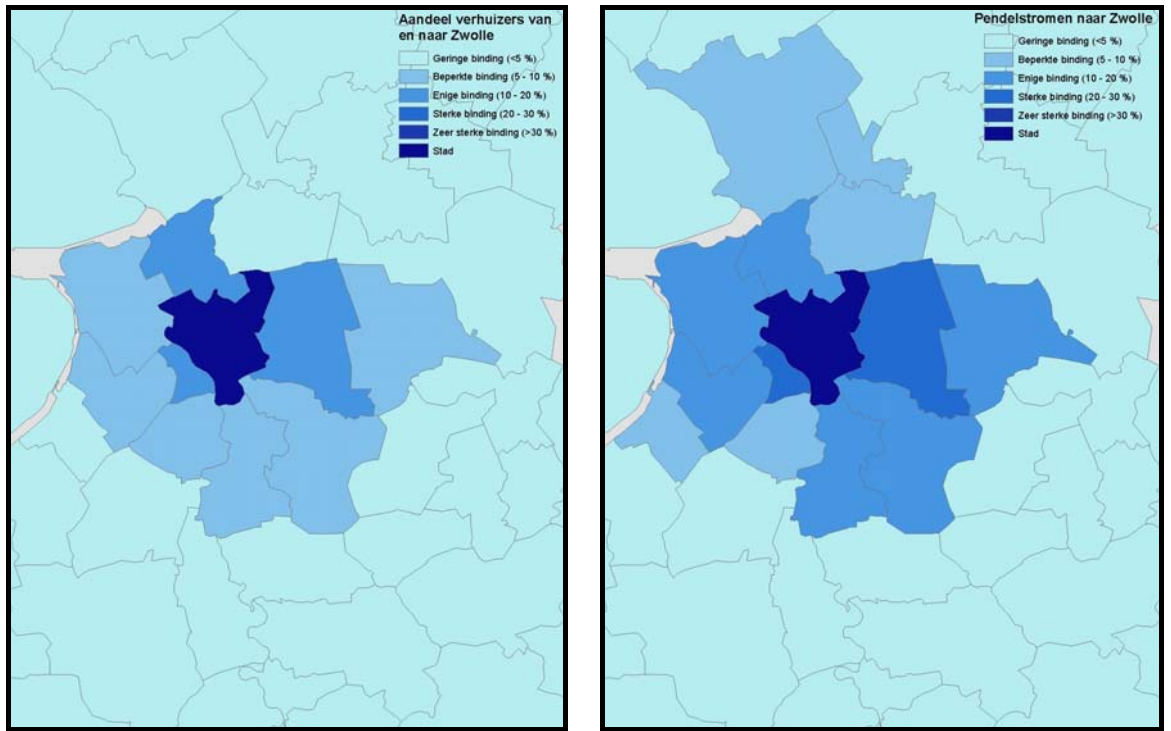

figuur 12-74 Bindingscore Zoetermeer

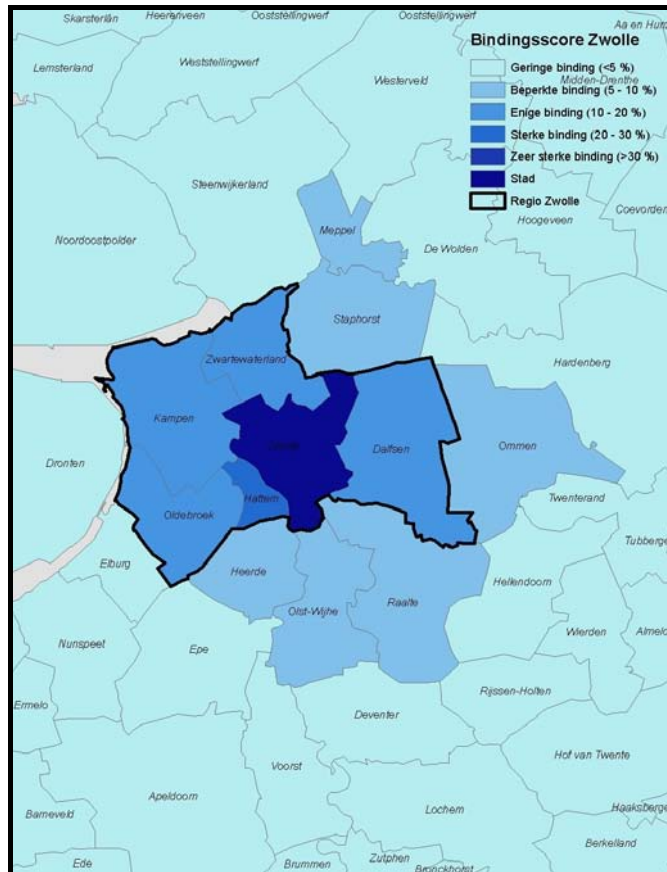

Stedelijke regio Zwolle

figuur 12-75 Aandeel verhuizers van en naar (links) en Pendelstromen naar Zaanstad (rechts)

figuur 12-76 Bindingscore Zwolle

Bijlage 5: Overzicht lidmaatschappen (sub)profielen

	demografische ontwikkelingen		sociaal-economische ontwikkelingen			samenstelling woningvoorraad			ontwikkelingen woningmarkt			kooprijzen			bereikbaarheid			economische structuur			type vestigingen			arbeidsmarkt participatie			arbeidsmarkt type banen			arbeidsmarkt ontwikkeling			veiligheid			externe veiligheid			milieu		
Alkmaar	7	5	5	8	1	8	7	9	5	4	6	1	1	1	8	7	9	5	4	6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1							
Almelo	4	3	6	6	2	4	7	6	2	6	1	2	1	2	4	7	6	2	6	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2						
Almere	3	1	4	2	5	5	2	4	3	5	4	3	1	3	5	2	4	3	5	4	2	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3					
Amersfoort	7	4	7	7	4	6	6	3	4	5	5	1	2	1	6	6	3	4	5	5	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2					
Amsterdam	2	2	1	8	4	1	6	3	3	5	5	3	1	2	1	6	3	3	5	5	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2						
Apeldoorn	4	5	6	5	1	7	6	5	5	4	5	2	1	1	7	6	5	5	4	5	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1					
Arnhem	5	3	2	9	5	8	4	9	3	2	3	1	1	2	8	4	9	3	2	3	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Breda	7	5	6	7	1	8	6	5	4	6	5	1	1	2	8	6	5	4	6	5	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Deventer	7	5	7	7	5	4	5	5	5	6	2	1	1	2	4	5	5	5	6	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Dordrecht	7	2	2	5	3	6	4	7	3	6	5	1	1	2	6	4	7	3	6	5	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Ede	4	5	5	7	4				5	4	6	2	1	1	6	5		5	4	6	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1				
Eindhoven	5	5	6	9	4	3	6	3	5	6	3	1	1	2	3	6	3	5	6	3	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Emmen	4	3	5	9	2	4	5	6	2	6	6	2	1	4	4	5	6	2	6	6	2	1	4	2	1	4	2	1	4	2	1	4	2	1	4	2	1	4			
Enschede	5	3	7	9	2	3	7	9	1	4	6	2	1	1	3	7	9	1	4	6	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Groningen	6	3	7	6	3	8	5	5	1	3	5	1	1	4	8	5	5	1	3	5	1	1	4	1	1	4	1	1	4	1	1	4	1	1	4	1	1				
Haarlem	4	5	3	5	4	2	6	3	4	4	5	1	1	2	2	6	3	4	4	5	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Haarlemmermeer	2	4	5	2	4				4	1	6	2	2	2	6	2		4	1	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2			
Heerlen	1	3	6	5	2	5	3	7	1	4	5	1	1	1	5	3	7	1	4	5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Helmond	7	3	7	8	1	7	4	9	2	6	5	1	1	2	7	4	9	2	6	5	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Hengelo	4	5	6	9	5	5	7	5	2	6	5	2	1	2	5	7	5	2	6	5	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Hilversum	4	4	6	5	4	7	6	1	4	4	2	2	1	1	7	6	1	4	4	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Leeuwarden	7	3	6	9	3	5	5	6	2	3	6	2	1	1	7	3	6	2	3	6	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Leiden	6	4	3	5	4	7	4	4	4	3	5	1	1	2	7	4	4	4	3	5	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Lelystad	2	2	4	1	2				4	3	5	1	1	3	1	4		3	3	5	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	
Maastricht	1	3	7	5	5	7	4	8	2	4	5	1	2	2	7	4	8	2	4	5	1	2	2	1	2	1	2	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1				
Middelburg	4	3	6	6	3	8	7	8	2	3	6	1	1	1	8	7	8	2	3	6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Nijmegen	6	3	7	6	5	2	4	9	3	3	5	1	1	1	2	4	9	3	3	5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Rotterdam	6	2	1	4	3	2	4	4	1	5	5	3	2	5	2	4	4	1	5	5	3	2	5	3	2	5	3	2	5	3	2	5	3	2	5	3	2	5			
Schiedam	5	2	1	5	2	3	4	7	1	5	6	3	3	5	3	4	7	1	5	6	3	3	5	3	3	5	3	3	5	3	3	5	3	3	5	3	3	5			
's-Gravenhage	6	2	1	8	1	1	6	3	3	4	1	3	3	1	1	6	3	3	4	1	3	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
's-Hertogenbosch	5	5	6	9	4	8	6	2	4	6	5	1	1	2	8	6	2	4	6	5	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	
Sittard-Geleen	1	5	5	9	2	3	4	9	2	6	2	2	2	2	3	4	9	2	6	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2		
Tilburg	6	5	6	6	5	6	4	9	5	6	4	3	1	2	6	4	9	5	6	4	3	1	2	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1		
Utrecht	2	4	2	7	1	2	6	3	4	5	5	3	1	2	2	6	3	4	5	5	3	1	2	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1		
Venlo	5	5	5	9	3	6	7	6	5	6	5	1	2	2	6	7	6	5	6	5	1	2	2	1	2	1	2	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	
Zaanstad	7	2	2	9	3	1	4	9	5	6	5	2	1	1	7	2	9	5	6	5	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
Zoetermeer	2	1	2	3	5	3	3	4	4	5	5	1	1	3	3	3	4	4	5	5	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	3	1	1	
Zwolle	7	5	6	8	5	8	7	6	2	4	6	2	1	1	8	7	6	2	4	6	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		